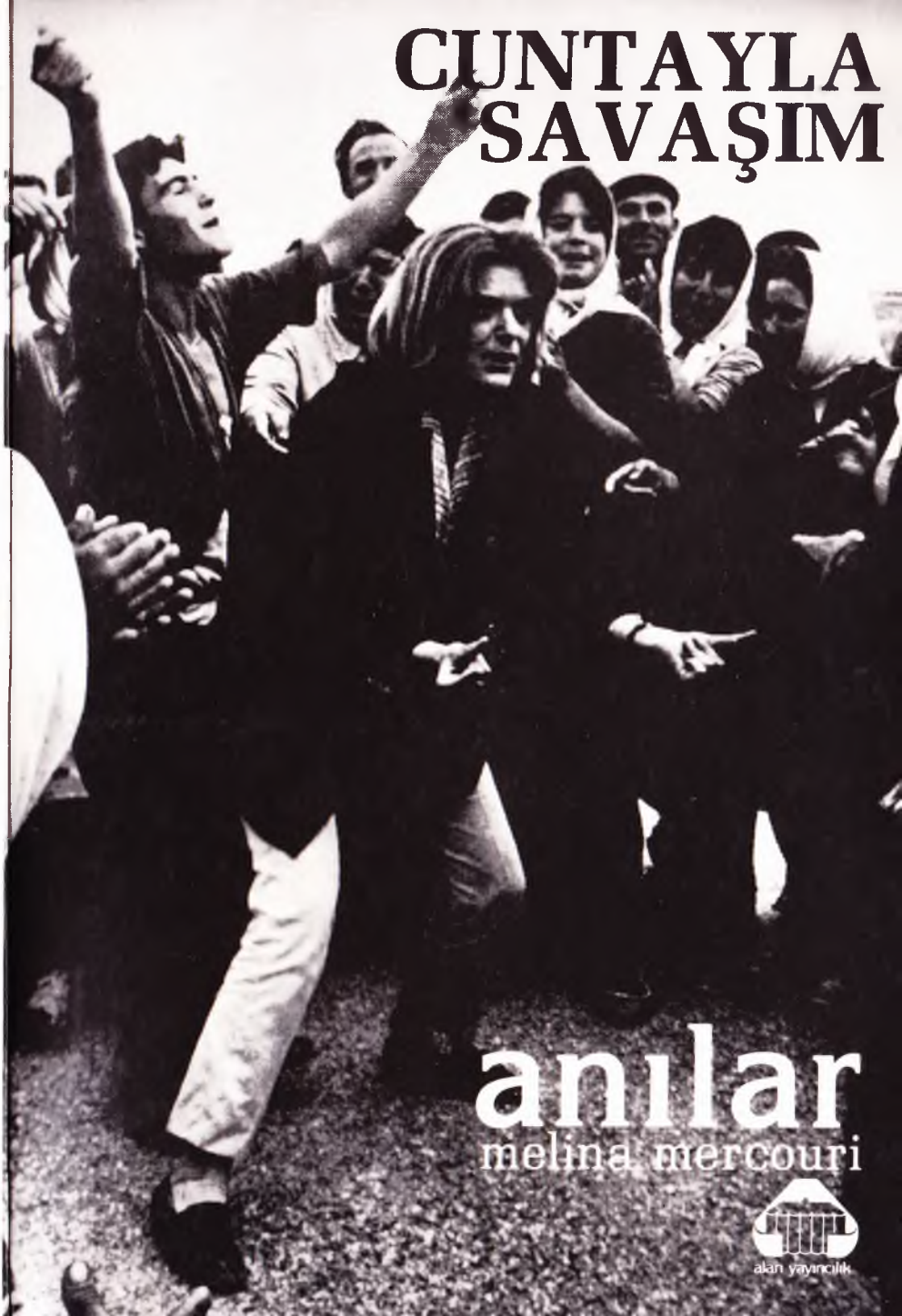
CUNTAYLA SAVAŞIM

anılar

melina mercouri

alan yayıncılık

• melina mercouri • CUNTAYLA SAVAŞIM

24-97

alan yayıncılık

ALAN YAYINCILIK 97
Çağdaş Edebiyat Dizisi: 23

CUNTAYLA SAVAŞIM
Melina Mercouri

JE SUIS NÉE GRECQUE
Eylül 1988
Dizgi/Baskı: Final Ofset
Kapak hazırlık: PANO Grafik
Cilt: Özlem Mücellithanesi

alan yayıncılık
ticaret limited şirketi
Başmuhasip Sk. Talas Han
No: 302 Cağaloğlu/İSTANBUL

Melina Mercouri

CUNTA'YLA SAVAŞIM

Fransızca'dan çeviren

Ayşe Kurşunlu Ortaç

1

Ben Yunanistan'a sevdalıyım... Dağlarına, denizine, göğünün rengine... Şimdilerde oraya dönemememin nedeni de bu sevdam. Zincirlere vurulmuş, diktanın zulmüyle inim inim inleyen ülkeme bakamam. Bu sevdanın nasıl alevlendiğini, gençliğimi tarihçemi anlatmak istiyorum. Sizlere tanıdığım dost ve düşmanlardan sözetmek istiyorum. Kendi yöntemlerimle Yunan politikasını, Yunan halkının yorulmak nedir bilmeden yabancıların boyunduruğundan kurtulma mücadelesini aktaracağım. Bağımsızlığına kavuşabilmek için savaşımını sürdüren Yunanistan'dan ve bizi bu noktaya getirip yabancıların çıkarlarına aracı olan acınası politikacılardan sözedeceğim.

Kendimi; bu kitapta, sahte alçakgönüllülüklere sığınmadan olduğum gibi açıkça ortaya koyacağım. Çünkü ben ne alçakgönüllü, ne de hesaplı biriyim, ben bir Akdenizliyim hepsi bu... Karşınıza kimi zaman bir imansız, kimi zaman da bir Jeanne d'Arc gibi çıkacağım. Bu iki şekile de koşullar gerektirdiği için büründüm. 1967'de gangster albaylar Yunanistan'ın özgürlüğüne gem vurduklarında Jeanne d'Arc oldum. Masum genç kız kişiliği sanıyorum bana hiç yakışmıyor. Ekmek paramı kazandığım, sinema ve tiyatroda, bana böyle bir rol veren yönetmenin deli olması gerek. Ama bu rol bana zorla yüklenmişti ve sanıyorum bu tür yanlış dağılımlar yalnız benim için değil, çağımızda herkes için de geçerli. Çağımızda herkes her kılığa bürünebilir, çünkü, hepimiz her an yeni görevler yüklenmek zorundayız.

Masum genç kızı unutup kadından sözedelim. Ben Yunanlı bir kadınım ve erkeklerin yaşantımda büyük

etkinlikleri oldu. Şu sıralarda evliyim ve bu kurumun içinde olmaktan mutluyum, bu da beni şaşkına çeviriyor. Bu işin nasıl başıma geldiğine bir türlü akıl sır erdiremiyorum. Üstelik Dassin'i aldatmıyorum da... Görüyorsunuz ya «kocam» demiyorum ondan sözederken, kimi zaman Dassin, kimi zaman da Jules'ün sevgi dolu kısaltmışı olan Julie derim. Ama uzun yıllardır bağlı olduğum ve yanında kendimi iyi hissettiğim Dassin'e bağlanmadan önce pek çok erkek tanıdım ve hepsine de taptım.

İlk aşkım unutulmaz. Adi Spiros. Şimdiki zamanı kullanıyorum çünkü onu hâlâ kendime çok yakın bulurum. Çok yakışıklıydı ve inanılmaz bir baştan çıkarma gücü vardı. Ağzı gül ve fesleğen kokardı. Beni kollarına alıp öptüğünde soluğum kesilirdi. Güçlü ve uzun boyluydu. Karısını sevmesine rağmen aldatırdı. Oğullarını, kızlarını çok sever ve onlara herzaman yumuşak davranırdı. Ama bana karşı büyük bir tutkusu vardı, ve onun sayesinde, inanılmaz mutlulukta bir çocukluk geçirdim. Spiros benim dedemdi. Otuz yıl süresince Atina Belediye başkanlığı yapmıştı.

Oğlu Stamatis de, yani babam, politikaya atılıp aile geleneğini sürdürecekti. Ama çok uzun süre büyük Spiros'la birlikte oturdu. «İlerlemiş» denecek bir yaşta —22'sindeyken— 20 yaşındaki bir genç kızla (yani annemle) evlenmişti. Annemin adı İrene'ydi. İkisi de dedemin kanatlarının altına girmiş ve onun kendilerini yönlendirmesine yürekten inanmışlardı. Herkes gibi yani. Spiros şeydi... Hayır otoriter değil. Onun otoritesinde hiçbir zaman ezilmedik. Sevgi dolu bir tılsımı vardı, tıpkı büyücüler gibi. Biz de onun sevgisi altında eridik adeta. Onun korunması altına girmek doğaldı. Dedeme sevgiyle boyun eğerdik.

Spiros alımlı ve seçkindi. Bir temizlik hastasıydı,

aynı çarşaflarda asla iki kez yatmaz, günde belki yirmi kez ellerini yıkardı. Saçı sakalı ağarmıştı ama yaşlı görünmezdi. Benim için sonsuzdu. Seksenbeş yaşında bile gözlük takmadı dişleri de yerli yerindeydi. Yaşa, iklime, güçsüzlüğe asla boyuneğmedi. En soğuk havada bile hiç pardösü giymezdi. Erkek kardeşim Spiros da onun gibidir. En rüzgârlı havalarda bile dedemize layık olmak için açar bağrını, böyle daha bir erkek daha bir Yunanlı olur.

O yıllarda Belediye başkanları, bakanlardan ve milletvekillerinden daha güçlüydü. 1832'lerde yabancı koruyucularımız —ki bunlar sonuncu değillerdi— Otto isimli Bavyera asıllı bir kralı zorla kabul ettirmişlerdi. Zavallı Otto bir tek kelime Yunanca bilmemesine karşın, halkıyla kaynaşmayı aklına koymuştu. Çanlar ortalığı inletirken, görkemli bir biçimde gezilere çıkar ama yanında her zaman bir çevirmen bulundururdu.. Gezileri sırasında bir gün geçtikleri bir köydeki sevimli bir köylü, çevirmen aracılığıyla kendisine şunları söylemiş: «Majestelerine sağlık ve iyilik dileklerimi sunun. Dilerim bir gün kendileri Atina Belediye başkanı olabilirler.»

Hükümetler düşüyor, krallar birbirlerini izliyorlar ama dedemin hükmü sürüyordu. Sevildiği için, sarsılmaz bir yeri vardı. Sevilmesinin nedeni de yüreğinin sevgi dolu olmasıydı. Vaftiz babalığını yaptığı 100' lerce çocuğu vardı. Hepsinin isimlerini hatırlar ve vasiliğini sürdürürdü. Biri hastalandı mı, hemen yardımına koşar ve onu iyileştirmeye çalışırdı. Mahkeme sözkonusu oldu mu avukat kesilirdi. Bir ebe kadın bir yanlış düzelticisiydi. Bu vaftiz babalığı görevini dinsel tutkunluğundan ötürü yüklenmezdi. Gerçek neden, seçmenleriyle akrabalık bağları kurup, kalplerine girmek ve büyük bir aile oluşturmaktı. Sanki bir

kavim başıydı. Bu bana da geçmiş bir huyudur, bu yüzden kimi zaman ona kızarım.

Ev olağanüstüydü, çünkü hiçbir şey kilitlenmezdi. Küçük bir kızken hiç anahtar görmedim, mahremiyet, özel hayat gibi sözcüklerin anlamını da bir türlü öğrenme fırsatım olmadı. Bu yüzden de hayat konusunda çok kendine özgü değer yargılarım oluştu. Ve şimdi de bunların acısını çekiyorum. Çünkü insanın yalnız kalmak istediği anlar oluyor ama yalnız da kalamıyor. Bunu Fransa'da yaşamaya başladığımdan beri daha da çok duyuyorum, çünkü bizim Yunanistan'da özel hayatımız yoktur. Julie Dassin ile gerçek sorunum bu galiba, hiç yalnız kalamıyoruz, soframızı da iki tabakla kurduğumuz vaki değil.

Dedemin evinde yemek saatleri olağanüstüydü. Dev bir masa vardı ve herkes bu masada dilediği yere otururdu, sanırım bu yüzden olacak «sınıf» sözcüğünü hiç kavrayamadım. Sofrada şairler, işçiler, doktorlar, köylüler olurdu ve herkes özgürce dilediğini anlatırdı. Onun bunca insanı nasıl beslediğini hiçbir zaman anlayamadım. Paramız yoktu, ama paraya ihtiyacımız da yoktu. Köylüler seçmenler ya da dostlar yumurta, tavuk, kuzu eti getirirlerdi. En yokluk zamanımızda bile evde biraz bakla ve ekmeğe yalnızca Spiros dokunabilirdi. Ekmeği o keserdi. Temizliğe çok düşkün biri olduğunu daha önce de söylemiştim. Ekmek kesmek yalnız ama yalnız onun işiydi.

Halkın şımarık çocuğu olduğu için, dedem durmadan yeniden seçilirdi, bu da bizim için dünyanın en olağan ve doğru şeyiydi. Yunanistan'da oylar bir insana ve onun programına verilirdi, bir partiye değil. Bunun bize çok zararı dokundu. Politikacılar işi çoğunlukla babaerkilliğe döker, seçmenlerini müşteri

haline getirir, yetkiyi sağlamlaştırmak için ellerindekileri kısarlardı. Bu giderek bir yönetim biçimine dönüştü ve Yunanistan'ın bu sebepten sağlam bir politik yapısı hiçbir zaman olmadı. Üstelik, Yunanistan'ın geleceğine baskı uygulayan dış güçler de vardı.

Evet, dedemin politikaya bakışı çok kendisine özgüydü, ama bu gün bile, artık dünyaya bir çocuk gözüyle bakmazken bile ona hâlâ sadık kalmaya devam ediyorum. Dedem hakkındaki düşüncelerim hiç değişmedi. Çünkü onun inanılmaz derecede ilerici biri olduğuna inanıyorum. Bunun nedeni halkı sevmesiydi. «Yönetim halkındır» sloganını bilmiyordu ama halk yönetimdeydi. Halkın hem hizmetkârı hem de hâkimiydi. Dürüst pırlanta gibi bir insandı.

Gelişmekte olan Atina kentinde otuz yıl boyunca Belediye başkanlığı yapmıştı, çok zengin olabilirdi. Yeni mahalleler kuruluyor sokaklar açılıyordu. Büyük. Spiros bu sokakların nereden geçeceğini biliyordu, yok pahasına bu arsaları satın alıp spekülasyon yapabilirdi. Ama ölümünde hiçbir şeyi yoktu. Çocukluğumda bana çok büyük gelen, sonraları ne kadar mütevazi olduğunu anladığım evinin dışında. Rakipleri ona saldırırken bir tek uzlaştıkları nokta vardı, dedemin dürüstlüğünü saygıyla anarlardı. Dedemin dokunulmazlığı vardı. Bu gün de öyle. Albaylar bile Atina'daki onun adını taşıyan sokağa ve Alexandre caddesindeki heykeline dokunmaya cesaret edemediler.

Oysa dedemin kötü bir alışkanlığı vardı. Yunanlı erkeklerin kalıtımsal olarak edindikleri bir kötü alışkanlık. Dedem kadınlardan hoşlanırdı. Tıpkı babamın hoşlandığı gibi, tıpkı amcamın hoşlandığı gibi. Yunanlı erkek, cesaretini ve erkekliğini kadınlara duyduğu hayranlık ve küçümsemede göstermeye

çalışır. «Sen benim baştacımsın» der Yunanlı erkek karısına. «Kontratın kenarına şöyle küçük bir çizik attığımda neden üzülüyorsun ki? Diğerlerinin önemi yok. Seni daha çok sevebilmek için onlara bakıp, tatmalıyım. Sonra sana dönerim çünkü sen benim gönlümün sultanısın.»

Kimi zaman kadınlar sırf adet yerini bulsun diye karşı çıkarlardı. Annem İrene ve büyükannem Amalia «doğal» olarak eve hapsedilmişler ve kendilerini dokumanın zevkine vermişlerdi. Kaçamak da olsa bir erkeğe baktıklarında öldürülmek ya da boş düşmekle tehdit edilirlerdi. Gerçeği söylemek gerekirse hiçbir Atinalı erkek bizim aileden bir kadına yaklaşmaya cesaret edememişti. Büyük Spiros'un evinde tabancaları vardı ve bunu bilmeyen yoktu. Babamın takma adının d'Artagnan olmasının nedeni yalnızca cesareti değil vefasızlıklarıydı da.

Annemin, büyükannemin ve evdeki diğer kadınların sayesinde bana hep yetişkinmişim gibi davranılırdı, ben de kısa zamanda Yunanlı kadınların uğradıkları haksızlıkları kavradım. Çevremde sürüyle Casanova, d'Artagnan vardı ama bir tek tane Cleopatra'ya rastlamamıştım ve Üç Silahşörlerin Milady'si olmak en büyük düşümdü. Küçücükken erkeklerden öcalmayı, onlara acı çektirmeyi ve başından yitirilmiş savaşın önderi olmayı aklıma koymuştum. Bu kafama sokulmuştu. Bu düşüncenin bende yerleşmesinin bir nedeni dedemin bana erkek çocuk muamelesi etmesinden (babamın neslimizi sürdürmesi için bir oğlunun olmasını çok istiyordu) diğer nedeni de kadınlar cephesinde yetişkin muamelesi görmemden kaynaklanıyordu. Kimi zaman üçüncü bir cinsiyete aitmişim gibi geliyordu. Olup biteni değiştirmek istiyordum. İnsanın uygulatması için düşüncelerinin olmasının ye-

terli olduğunu sanıyordum. Pek uygun düşmüyordu ama... Oysa bugün değişiklikler oldu, artık Yunanlı kadınlar eskisine oranla daha özgürler. Bunun sorumlusu ben miyim? Bilemiyorum. Ama Yunanistan' da kadınların durumu benim, annemin ve özellikle büyükannemin yaşadıklarından çok farklı. Evet! değişimler oldu. Ama hâlâ Casanovaların ve d'Artagnanların sayıları Milady'lerden daha fazla.

Çocukluğum peri masallarındaki gibi geçti. Dedem beni koruyordu. Herşey bizi eğlendiriyordu ve herkes bizi kıskanıyordu. Dedemin gözdesiydim. Atina'nın şımarık çocuğunun gözdesi oldu mu, insanın ayakları yere değmez. Beni yanımda heryere götürürdü. Özellikle de karnaval zamanı Pazar günleri Büyük Spiros, kentte olağanüstü kaleşiyle dolaşırdı. Kentin babası halkını ziyaret ederdi. Ve ben de onun yanında otururdum. Ama yola çıkmadan her seferinde prova yapardık: «Dik dur, saygın ol. Sağa sola selam ver. Çok iyi. Haydi gidelim.»

Bir süre sonra Pane - pistimiou sokağına varırdık. Buraya çok geniş olmadığı için Dardanelle de denirdi. Kibar hanımefendileri ve beyefendileri kendilerine çekmeye çalışan iki düşman kahve de vardı sokakda. Dedem arabayı durdurup şapkasını çıkartır ve etrafı selamlardı. Öncülüğünü yaptığı çok komik bir şapkası vardı. Bir yandan selam verir bir yandan da: «Nasılsınız? İşler nasıl gidiyor?» diye sorardı. İnsanlar onun çevresinde dolanır, adeta dans ederlerdi. Ben arabada oturup daha önce öğretildiği gibi incelikle halkın coşkunluğunu selamlardım.

Bu gezintiden rolümüzü iyi oynadığımız için çok mutlu dönerdik eve. Bayram günleri salondaki dev büfenin üzerinde tarçın kokulu krema dolu çanaklar dururdu... Bu konuda dedemin bana nasıl davrandı-

ğını belirleyen bir öyküyü aktarayım size. Herşeye iznim vardı. Daha sonraki yıllarda bu büyük bir sorun olacaktı benim için, çünkü yaşam her zaman herşeye izin vermiyor.. Yalnızca karnaval günlerinde değil pazar günleri de bu büfenin üzerinde tarçın kokulu krema çanakları dururdu... Neden bilmem içine pirinç de konan bu kremadan nefret ederdim. Ve bu iğrenç tatlıyı beğenenleri cezalandırmak için çanaklara tükürürdüm. Tabii bir gün bu işi yaparken yakalandım ve ayrıcalıklı olmanın ne demeğe geldiğini çok iyi anladım. Kadının erkek karşısındaki gücünü anladım, çünkü o gün ben küçük kadın, dedemden ilk iltifatı gördüm. Diğerlerinin de tepkisini öğrendim. Beni cezalandırmak yerine evin içindeki herkesin ilk işi gidip beni evin en güçlüsüne şikâyet etmek olmuştu. Ama dedem beni doğruladı: «Tamam çanaklara tükürmüş, ama nasıl? Tam bir asil gibi değil mi?»

Gerçekten de beni herkese ve herşeye karşı korurdu, ben de bundan yararlanmasını bilirdim. Örneğin annem beni cezalandırmaya kalktığında: «Beni dövdüğünü Büyük Spiros'a söyleyeyim de gör!» derdim. Çok genç olduğu için genellikle korkardı. Ve aramızda büyük kızkardeşimmiş gibi bir dayanışma vardı, çünkü dedem evin «baba»sıydı.

Dedemin evinin gerçekdışı, görkemli hiçbir yanı yoktu. Bahçemiz bile yoktu kapı doğru sokağa açılırdı. Ama Büyük Spiros taşınmaya bir türlü yanaşmazdı. Evin, konukların sığamayacağı kadar küçük olduğu söylendiğinde bile taşınmaya razı olmamıştı. Evini ancak ölümle bıraktı. Babamın yanına göçtüğü zaman biz alt katta oturuyorduk. Spiros, babaannem ve karısından boşanmış amcam da birinci katta. O dönemde Yunan evlerinde kalorifer yoktu ve oldukça soğuk olurdu binalar. Yunanistan'ın sıcak bir ülke ol-

duğu sanılır, oysa orada üşüdüğüm kadar hiçbir yerde üşümedim. Bunun nedeni donanım eksikliğiydi, savaştan sonra ise yakıt darlığı başgösterdi.

Ev bir toz bulutuyla kaplıydı, o kadar çok girip çıkan olurdu ki. O yıllarda sokaklar asfaltlanmamıştı. Bir an huzur bulamazdık. Herkes politika tartışırdı. Babaannem dedeme son dakika eve getirdiği konukları doyuramadığı için çatar dururdu. Duygu sorunları gündemin en başında yer alırdı. Yalnızca ev halkının değil bize gelen herkesin duygusal sorunlarıyla ilgilenilirdi. Gerçekten inanılmaz karışıklıklar içinde büyüdüm.

Bana dostluk ve sadakati öğreten iki erkekten daha sözetmek isterim. Birinin adı Mimis, diğerinin de Kostas'dı. İkisi de dedeme son derece bağlıydılar ve onun yakın koruma görevini üstlenmişlerdi. Ama aklınıza günümüz «gorilleri» gelmesin. Onlar dosttular. Atina Belediye başkanının hükümeti devirebilme gücüne sahip olduğunu biliyorlardı ve bir tuzağa düşürülmesinden çekiniyorlardı. Bu yüzden Büyük Spiros'u korurlardı. İkisi de bizim evde yaşar benimle oyunlar oynarlardı. Silahlarına dokunmama izin verirlerdi. Bu yüzden bugün bile silahlardan korkmam. Silahlar soğuk, kötü nesneler değildir, dost oldukları bile söylenebilir.

Mimis ve Kostas dedem için seve seve canlarını verirlerdi. Yalnız onun için değil, babaannem, amcam, babam, annem hatta evin köpeği için bile. Ve bana büyük bir sevgi örneği gösterip, gittiğim okuldan kurtardılar.

Bugün bana kötülük ettiklerini itiraf etmem gerek. Ama içtenlikle söyliyebilirim ki, o günlerde tutarsız eğitim sisteminden beni kurtardıkları için iyi etmişler. Çocukları eğitmeyi bilmiyorlardı ve dersler öy-

lesine sıkıcıydı ki, çektiğim kopyalara hiç pişman değilim.

Övünülecek pek bir yanım yoktur ama o yıllarda belki de hâlâ kimsenin kıramıyacağı bir rekoru elimde tutuyorum. Hiçbir çocuk benim kadar sıfır almamıştır, resim ve yazı dersinin dışında. Aptal olduğum söylenemezdi ama okul benim için inanılmaz bir işkenceydi. Büyükler sanki beni zorla, içinde başka çocukların da bulunduğu ve bir sürü ilgimi çekmeyen ve zorla öğrenmem gereken bir yere hapsediyorlarmış gibi geliyordu.

Kimse benim kadar okul değiştirmemiştir. Çünkü kimse benim kadar çok okuldan kovulmamıştır. Sınavın ne anlama geldiğinden bile habersizdim. Umutsuzluktan olacak sonunda bütün öğretmenlerim aynı yönteme başvurmaya başladılar. Dedeme duydukları sevgiden mi yoksa benden bir an önce kurtulmak için mi bilmem, beni kolaylıkla bir üst sınıfa geçiriyorlardı. Ama sonunda bir sınavdan geçmem gerekti. Sonuç tam bir felaketti. İnanılmaz bir bilgisizlik içindeydim. Bütün yıl boyunca beni gözlemleyen öğretmen de bunun farkındaydı. Ayrıca kopya çekme alışkanlığımı da biliyordu. Beni cezalandırmak için oldukça iyi bir yöntem geliştirip tek başıma oturttu, dört bir yanım bomboş sıralarla kuşatılmıştı. Bu kadın benden nefret ediyordu. Ben de karmaşık geometri sorusu bir yanımda, bir yanımda da boş kâğıdımla şaşkın şaşkın oturuyordum. İşkenceci kadın bana yaklaşıp: «Hiçbir şey bilmiyorsun değil mi? Boş kâğıt vereceksin kopya da çekemezsin...» Şaşkınlıkla ağlamaya başladım. Tam umutsuzluğa kapılırken ne göreyim? Kostas ve Mimis camlı kapının önünde durmuyorlar mı «Göreceksin herşey iyi gidecek» der gibi bir halleri vardı. Bir süre sonra öğretmen benden

uzaklaşıp kürsüye doğru yürüdü, tam o sırada cama vurulduğunu duydum. «İşkencecim» başını o yöne çevirdi ve camın ardındaki kafaları gördü. İki dostum ona ne işaret ettilerse bir türlü kendine gelip benimle ilgilenemedi ve ben de sınavda başarılı oldum. Evde başarım tam bir şölenle karşılandı. Belediye bandosu bile çağırıldı. Diplomam çerçeveletilip duvara asıldı. Mimis ve Kostas da bayrama katıldılar, bu da onların en doğal hakkıydı tabii...

Şu ana dek çocukluğum da yalnızca mutluluk ve eğlence tattığımı sandınız sanırım. Bu doğru değil, Pek çok kaygı da yaşadım, ilkini, annem sanırım üç yaşındayken bir kardeşim olacağını söylediğinde duydum. Artık en çok sevilen, şımartılan tek çocuk olamayacaktım. Ağlama nöbetleri, sinir krizleri geçirdim. Annem ve babamla konuşmuyor, herşeye karşı çıkıp bu insanlardan sanki düzeltilmez bir suç işlemişler gibi nefret ediyordum. Belki de içgüdüsel olarak dedemin sevgisinin azalacağını sanıyordum. Birşeyler yapmalıydım. En iyisi onunla konuşmaktı. Acılarım ve mutluluklarımla beni yalnızca o anlayabilirdi...

Onunla konuştum. Bana Spartalıların öyküsünü bilip bilmediğimi sordu. Tabii bilmiyordum. Öyküyü bana en gerekli sözcüklerle anlattı: «Eğer kız olursa, dedi, Spartalıların yaptığı gibi onu denize atarız ama eğer erkek olursa neslimizi sürdürsün diye yaşamasına izin veririz.» Bu konuşma beni çok rahatlattı, çünkü yeni bir kızın doğumundan korktuğumu kavramıştım, annemle babam da artık düşmanlarım değildi, yeniden konuşmaya başladım.

Yeni doğan çocuk şanslıydı, çünkü oğlandı. Yunan geleneğine bağlı kalarak dedem gibi adını Spiros koydular. Küçük Spiros'u çabuk kabullendim. Georges amcam, dedem, annem, babaannem, Mimis ve

Kostas herkes onu çok seviyordu. Babam Stamatis, oğlunun doğumunu göremedi, çünkü o sıralarda evi terk etmişti. Bu da çocukluğumdaki ikinci büyük mutsuzluğun nedeni olmuştur.

Annem hamileyken, sevgili babam, d'Artagnanım bizi terketti. Evde isminin anılması yasaklanmıştı. İnsan vefasız olabilirdi, ama evini terketmek bir cinayetti. Yalnızca babaannem Amalia gizliden gizliye onu ziyaret ediyordu. Bu benim için attan inip eşeğe binmek gibi birşeydi. Anneannem Lappas iyi yürekli ama çok sert bir kadındı. Sessizliği ve emretmeyi severdi. Astımdan ölen kocasına uzun yıllar bakmıştı. Bu dönemde de kapalı yaşamayı alışkanlık edinmişti. Evin panjurları, daima kapalı dururdu. Bir de ne cimrilik Tanrım! Giysi parası harcamamak için yarı çıplak dolaşıyordu. Sabahlığı ve terlikleriyle bütün gün evin karanlık ve sessiz odalarında gezinip dururdu. Eğer annem her gün Büyük Spiros'larda yemek yememe izin vermemiş olsaydı sanırım ruhsal bir dengesizliğe düşerdim.

Günün birinde asıl facia patlak verdi. Oğlundan geri kalmak istemeyen Büyük Spiros bir kadına aşık oldu. İsmi Nana'ydı, Zola'nın Nana'sı gibi ve bana ondan bin kat daha beter geliyordu. Düşüncemin kişisel olduğunu belirteyim, çünkü hiç Zola okumadım. Hiç kitap okumam. Nana beyaz tenli hani şu teleme peyniri denen türden bir kadındı. Ama Spiros onu güzel buluyor ve seviyordu.

Aldatılmıştım, babaannem Amalia da kendisini benim kadar aldatılmış hissediyordu. Zavallı yaşlı kadın her zaman gülünç öyküler anlatan ve çevresine neşe saçan babaannem bu olayı göğüsleyemiyordu. Bütün Yunanlı kadınlar gibi kocasının aldatmalarına göz

yummayı öğrenmişti. Ama bu kez durum farklıydı. Spiros aşık olmuştu, nasıl davranması gerekiyordu?

Kadınlar bir kurul oluşturup toplandılar. Anneannem Lappas, babaannem Amalia, annem ve ben... O sıralarda sekiz yaşındaydım. Amalia'nın odasında boş zamanlarını öldürmek için yaptığı perukların önüne dizim dizim dizildik. Hep bir ağızdan kurul kararını bildirdi: Nana mide bulandırıcıydı, erkekler de öyle. Özellikle Spiros'un davranışı çok kınandı. Onun yaşında, bunca üne sahipken... Öyle ya Atina Belediye başkanıydı bugüne bugün. (Amalia kocasına hiç Spiros demez, «Belediye başkanı» diye hitap ederdi) Kurul hemen bir çözüm buldu soruna. Bir tek kişi Spiros'u sevgisinden yoksun bırakıp doğru yola yöneltebilirdi. Kim? Melina. Oylamada önce onunla birlikte yemek yememem kararı alındı. Sonra karar değiştirildi. Spiros'la yemek yiyecek ama konuşmayacaktım. Tek kelime yok. O pis Nana'sından vazgeçinceye kadar.

Dedem tuzağı hemen fark etti. Ama sinirleri dayanıklıydı. Sessizliğime sessizlikle karşılık verdi. Sürtüşmemiz haftalarca sürdü ve birlikte yemek yememize rağmen bir tek kelime konuşmuyorduk. İlkin davranışlarının evdeki kadınlar tarafından yönlendirilmesini istemediği izlenimi uyandı bende. Ama zamanla gerçekten Nana'ya aşık olduğunu anladım. Kıskançlığımdan çıldırıyordum.

Bir gün yemekten sonra beni kolumdan tutup büyük bir arabaya bindirdi. Şoför, Kostas ve Mimis yerlerini almışlardı. Şoföre «sür» diye emir verdiğinde çok şık giyimli olduğunu farkettim. Sessizce yol alıyorduk. Atina'dan çıkarken Büyük Spiros benimle konuşmaya karar vermiş olacak ki: Kifıssia'ya birkaç kilometre uzaklıktaki bir otelin açılma törenine git-

tiğimizi söyledi. Cevaplamadım onu. Otele çok yaklaşmıştık, bana sonunda karanlık işlerinden sözetti.

«Bana da gelecek, ona kibar davranmalısın», dedi. Nefretle ona baktım ve hemen Atina'ya dönmek istediğimi söyledim. Büyük Spiros arabayı durdurttu ve bana yolu gösterdi. O denli kararlı gözüküyordu ki, Mimis ve Kostas karışmaya cesaret edemediler. Arabalardan inmek zordur. Ama saygınlığımdan ödün vermeden inip Atina'nın yolunu tuttum. Bir an olsun yürümem gereken kilometreleri aklıma getirmemiştim. Kıskançlık ve sinirle hızla yürüyordum. Sanırım epey yürümüştüm, birden arabanın hızla bana doğru yaklaştığını gördüm. Mimis kapıyı açtı ve beni arka koltuğa doğru çekti.

Kıfissia'daki tören gözalıcıydı. Çevrenin ünlüleri salonu dolduruyordu. Bazıları da unutamıyacakları bir sahneye tanık oldular. Şık giyimli Nana, pamuk elini uzatmış bana doğru geliyordu. Rakibemi tepeden tırnağa kadar süzüp elini indirinceye dek yüzüne baktım.

Sonra Atina'ya döndük. Yol boyunca Spiros beni kadınların halinden anlayan erkek bakışlarıyla inceledi. Birden büyüdüğümü sandım. Dudaklarını oynatmadan: «Kıskanıyorsun, doğal bu.» dedi. Aynı biçimde ben de: «Bana kızıyorsun haklısın da» diye cevapladım. Sonradan bileğini tuttum. Bileğindeki, duyarlı mavi damarlara dokunmayı seviyordum. O da beni kucakladı. İşte benim çok küçük bir yaşta kavrayabildiğim kadarıyla aşkla tanışmam...

Ama Büyük Spiros'un Nana'dan bu olaydan sonra vazgeçmediğini de belirtmem gerek.

2

Yunanlı doğmak kişiye uğursuzluk getirir, hem de bir tür ayrıcalık sağlar. Yabancıların çoğu rasladıkları her Yunanlının Akropolü tek başına inşa edip demokrasi ve tiyatroyu icad ettiğini sanır. Oysa Yunan halkı yoksuldur. Çoğunluğu okuyup yazamaz, demokrasiyi ve özgürlüğü de yabancı koruyucuları ve onların yerli işbirlikçileri hiçbir zaman tattırmamıştır bu halka.

Dünyanın Yunan tarihini iyi bilmemesi beni hep ürkütür. Kimilerine göre Perikles sanki dün ölmüştür, Eschyle de trajedilerini hâlâ yazmaktadır. Eğer biri, 4 yüzyıllık Türk işgalinden Yunan halkının 1821'de kurtulduğunu biliyorsa bu ya bir İngiliz ya da bir Fransız amatör şiir meraklısıdır. Kurtuluş savaşımızı da Lord Byron gelip bizimle dövüştüğü ve bunu görkemli şiirlerinde yansıttığı için bilir. Ya da Victor Hugo'nun «Yunanlı Çocuk» şiirini okumuştur.

«Dostum, Barut ve kurşun istiyorum.»

Yunanlılar 19. yüzyılda 6 yıl süreyle savaştı. Türkler yenildi ve Yunan halkının özgürlüğü ilan edildi. Özgürlük! Bu yalnızca bir sözcük. Çünkü o dönemde yeniden bir durum belirlemesi yapıldı ve bunun sonuçlarına hâlâ katlanmak zorundayız. «Koruyucu güçlerin» istemlerine boyun eğmek gerekti. Savaşımızın başında İngilizler ve Fransızlar, Yunanistan'ın Çarlara kalmasından korkuyorlardı. Ruslarla aynı dinden değil miydik? Bunun üzerine Fransızlar ve İngilizler, Rusları yenmenin en kolay yolunun onlarla birleşmek olduğu kararına vardılar. Ve birbirlerini sıkı sıkıya denetleyerek bu üç ülke bizi gereksiz bir sevecenlikle kucaklayarak tutsak ettiler.

İlk Yunanlı yöneticimiz tutucuydu. Adı Jean Kapodistria idi. Ama İngiliz ve Fransızlar onu Çarların ajanı sanıyordu. 1831'de Kapodistria öldürüldü. Fransa'nın ve İngiltere'nin bu ölümü düzenlediklerini söylemek istemiyorum. Yalnızca fazla üzülmeyip yas döneminde bayraklarını yarıya indirmediklerini belirteyim.

Daha sonra Yunanistan düzensiz politika dönemine girdi, 15 ay süresince. Üçlü koruyucularımız düzene kavuşturulmamız gerektiğine karar verdiler. Yunanlılar kendilerini yönetemiyecek kadar beceriksizdiler. Onların adına Anayasal bir düzen oluşturmak gerekiyordu. Çözüm? Yunanistan'ın bir yöneticiye gereksinimi vardı. Üçlü kurul kraliyet çevrelerindeki işsizleri aramaya koyuldular, listelerden Bavyera Prensi Otto seçildi ve Prens Ege kıyılarına postalandı. Ondan daha önce sözettim, halkla çevirmeni aracılığıyla konuşan yöneticimiz. Ama Otto 17 yaşında sarışın bir delikanlı olduğu için Bavyeralı bir kurul onun yerine ülkeyi yönetiyordu. Çok çalışıyordu zavallı Bavyeralılar ve basit bir ilkeleri vardı: Yunanlılar için bağımsızlığın anlamı yoktur. Dört yıl sonra Otto rüştünü ispatlamıştı ve artık Yunanistan'ı yönetmek için kurula gereksinim duymuyordu. Gücünü ve yardımcıları kadar acımasız olduğunu kanıtlamak için Yunan devriminin iki büyük ismini hain olarak ilan etti: Kolokotronis ve Plapoutas'ı ölüme mahkûm etti. Yönetimi otuz yıl sürdü. Yunanlılar bu sürede iki kez başkaldırdılar ve ikincisinde Otto tahttan indirildi.

Ama koruyucu güçlerin gerekli sonuca varmaları uzun sürmedi. Yunanistan'ı daha sert bir kral ve daha acımasız bir kurul yönetmeliydi. Palmerston durumu şöyle açıklıyordu: «Yunanistan halkı tehlikesiz

hale getirilmeli ve önemli sayıda polis bulundurulmalı ülkede».

Yabancı güçler yeniden sarayların çevresinde dolaşmaya başladılar. Ve sonunda Danimarkalı Georges Glücksbourg'u buldular. I. Georges adıyla Yunan kralı oldu. Georges, Otto'dan daha olgundu. Sanırım tam onsekiz yaşındaydı. Tacını tahtını Harbo adında bir İngiliz bankacısına borçluydu. Yunan halkını iyi yönetebilmek için İngilizlerden yardım istemesi de doğaldı. I. Georges yaklaşık 50 yıl yönetimi elinde tuttu. Ve Selanik'te bir gün, birisinin canına tak edip: «Yeter artık» demesiyle Georges kafasına bir kurşun yiyerek öldü.

Ama Georges'un bir oğlu vardı. Konstantin. Konstantin dönemi yepyeni öykülerle doludur. Yönetime dört elle sarıldı. 1912'de Makedonya Türkleriyle savaşacak bir ordu kurup, binlerce Yunanlıyı kurtardı. Halkın gözünde kahramandı artık. Dedem Konstantin'e tapıyordu, bu da benim için yeterliydi. Kimse benim kadar kralcı olamazdı. Ama yol boyunca Konstantin'le kendisi kadar sevilen başbakanı Eleftherios Venizelos'un arası giderek açıldı. Venizelos çok zeki bir Giritliydi. Bu da Konstantin'in işlerini güçleştiriyordu, daha demokrat bir yapıya sahipti Kralımız Birinci dünya savaşı patladığında Venizelos, Yunanistan'ın müttefik devletlerin yanında yeralmasını uygun buluyordu. Bu da Kral'ın hiç hoşuna gitmiyordu.

Kaiser'in kızkardeşiyle evliydi öyle ya?.. Böylece Kral'la Başbakanın arası giderek daha çok açıldı. 1915' de Venizelos'un Parlamento'daki gücünü hiçe sayarak Konstantin onu görevinden uzaklaştırdı. Yunanistan ikiye bölünmüştü: Kralcılar ve Venizeloscular.

Ama 1917'de avantaj Venizelos'a geçti. Konstantin tahttan indirildi. Yerini oğlu Alexander alıyordu.

Bu da yeni bir sorun demekti. Ama sorun bir maymun sayesinde çözümlendi. Maymunlar kralın en sevdiği hayvanlardı. Sevgili hayvanlarından biri günün birinde Alexander'i ısırınca kralımız kan zehirlenmesinden öldü.

Konstantin yeniden görevine başladı. Bu kez Kralımız halkını felakete sürükleyecekti 1922'de ordularını Türkiye'ye gönderdi. Yunanistan yenildi. Kuşaklar boyu Türkiye'de Ege kıyılarında yaşayan Yunanlılar yerlerinden, yurtlarından olmuş ve Yunanistan'a sığınmak zorunda bırakılmıştı.

Bu kez de «yeter artık» diyen ordudan bir grup oldu. Konstantin başına gelecekleri anlamıştı. Tahttan çekildi. Yerine oğlu II. Georges geçti. 1924'de o da devrildi ve sonunda beklenen mucize gerçekleşti. Yunanistan bir Cumhuriyetti artık.

Tüm bu olaylar ailemizi güç durumlara sokmuştu. Kralcı olan babam tutuklanmış ve annemle hapisanede nişanlanmıştı. Tören için yaşlı bir papaza hücresine girme izni verilmişti. «Tanrının, oğlunun ve kutsal ruh adına kulların Stamatis ve İrene'i nişanlıyorum.» Yüzükleri parmaklarına takıp çekilmiş, gardiyanlar da annemi dışarı çıkarmışlar. Daha sonra babam Mylos adasına sürülmüş ve annemle orada evlenmişler.

İşte bu sıralarda tüm Atina'yı şaşırtan bir haber ortalığa yayılmıştı. Dedem, Kralcı olmadığını ve artık Cumhuriyetçiliğe yöneldiğini açıklıyordu. Kralcı dost ve yandaşlarının dudakları uçuklamıştı. Dedem evimizin önüne Venizelos'un resmini astığında gözlerindeki nefreti unutamam. Dedeme yöneltilen saldırılara dayanamıyordum ve sapına kadar Kralcıydım hâlâ. Monarşiye karşı oluşunu anlayamıyordum. Sonra seçmenleri onu terketmeye başladı. Bu olaydan sonra,

ilk seçimleri kaybetti. Oysa Atina Spiros Mercouri'nin yenilmesine akıl sır erdiremiyordu. Evdeki herkes derin bir üzüntü duyuyordu. Büyük Spiros'un dışında herkes... Onca çark dönmeye devam ediyordu. Her zaman iyimser olmuştur dedem ve oğlu Stamatis de onun bu huyunu taşır. Babamın seçim yenilgisinden nasıl sözettiğini ağzım bir karış açık dinlediğimi bugün gibi anımsarım. Yenilgisini ortaya koyan sayısal dökümleri inceleyip kendisini mutlu kılan sonuçlara varıyordu. Kardeşim Spiros da bu iyimserlik mirasını taşır. Ailenin en kötümseri benim. Ama bunu az sayıdaki hayranlarımdan her zaman sakladım, benim her zaman yaşama sevinciyle dolu olduğumu sanırlar. Yaşama sevinci! Hayır, bence güneşli havaları her zaman yağmurlar izler. Ve sanırım: «Zaferden yengi payını almak» sözü benim için söylenmiştir.

Karamsarlığımın nedeni sanırım çok genç yaşımda insanın düşüncelerinden ötürü tutuklanabileceğini öğrenmemde saklı. Annem diğer Yunanlılardan daha çok, bize yalnızca büyükleri ilgilendirecek olayları aktarırdı. Yaşam, sevda, erkekler, politika... Daha dokuz yaşımdayken: hapisane, sürgün, ve savaş sözcüklerinin anlamını kavramıştım.

Dedem, kralcılıktan vazgeçince sevgimizde bir çatlak oluştu. Ona karşı duyduğum öfke ve kırgınlığı gizlemedim. Bir gün bana büyük bir yüzsüzlükle Venizelos'u görmeye gideceğimizi söyledi. Var gücümle karşı koydum. O da var gücüyle ısrar etti. Ve ona eşlik ettim.

Bugün Venizelos'un ilerici olduğunu biliyorum. Devleti yeniden düzenledi. Bugünkü kıtalar ve 5 denizler Yunanistan'ını o yaratmıştır. Ülkemizi saygınlığına o kavuşturmuştur. Ama sözünü ettiğim dönemlerde bir canavarmış gibi gelirdi. Siyah bir başlık gi-

yerdi. Kimilerine göre kelini saklamak için, kimilerine göre de geceleri bile çıkarmadığı bu başlıkla karısını bile ürkütmemek için şeytan boynuzlarını gizlerdi.

Spiros beni bu şeytanın evine götürdü. Şeytan beni kucağına aldı ve konuşmaları süresince indirmedi. Eve döner dönmez saçlarımı yıkayıp bir şişe kolonya döküdüğümü anımsıyorum.

Ne yazık ki, Cumhuriyet kısa sürdü. Yalnızca 11 yıl. 1935'de İngilizlerin yardımıyla Kondylis isimli bir general Kralcı bir darbe gerçekleştirdi. Yunanistan'ın yeniden bir Kralı olmuştu. Kralı daha önceden tanıyorduk. Sürgünden kurtulan 2. Georges General Metaxas'ın önünde eğiliyor ve ülkenin geleceğini ona teslim ediyordu. Metaxas, «Yunanlı ilk köylü», «ilk işçi» ve «ilk pilot» olduğunu söylüyordu. Görevinin «eski Yunan ve Bizans kültürlerini» canlandırmak olduğunu söylüyordu.

Kralcı ama anti-faşist babam sürgündeydi, Cumhuriyetçi dedem de Atina Belediye Başkanlığını yitirmişti. Mercouri ailesi mutsuzdu. Kimi zaman adaya gidip babamı görebiliyorduk. D'Artagnanım çok değişmişti. Gene çok yakışıklıydı, yüz metreden, sarkan bir kadın juponunu görebiliyordu. Ama olgunlaşmıştı. Zamanının çoğunu okuyarak geçiriyordu. 22 yaşında bakan olmuştu. Yunanistan'ın en genç bakanı, ama bu olayı ciddiye almadığı belliydi. Şimdilerde ülkesini anlıyor, acılarını ve yüceliklerini biliyordu. D'Artagnan bilinçli bir yurttaştı artık. Sanıyorum o dönemde sıra Rus yazarlarındaydı. Ona Lermontov'un, Çehov'un Tolstoy'un kitaplarını götürüyorduk. Ama kitaplar gardiyanların denetiminden geçiyordu. «Ov ya da off»la biten bir isim gördüler mi..

«Lermontov Rus değil mi?»

«Çehov, Rus değil mi?»

«Tolstoy mu? Olabilir.»

Metaxas alçağın biriydi. Bastırmaya çalıştığı işçi hareketleri ve sol örgütler ölmeyip direniyordu. Ama bütün bunların benim için bir anlamı yoktu. Dedemin 2. Georges'a taktığı isimlere rağmen kraldan çok kralcıydım o dönemlerde. Karşı cepheye Metaxas Ari ırktan sözetmeye başladığında geçecektim. Nedenlerim politik olmaktan çok biçimseldi. Günün birinde üzerimde mavi bir üniformayla yarı yaşımda ve boyları belime gelen çocuklarla bir yürüyüşe katılmak zorunda bırakıldım. Bir de üstüne üstlük bayrak taşıyordum. Üzerine yoğurt dökülmüş bir patlıcandım sanki. Oniki yaşımda anti - faşist olmuş ve kralcılıktan vazgeçmiştim.

3

Ah Yunan adalarının güzel tanrıları! Evet söylenenler doğrudur. Seyahat edip yeryüzünün güzelliklerini gördüm. Ama Yunan adaları, benim adalarım. Sizleri gördüğümde güzelliğinize dayanamayıp ağlardım. Bugün de ağlıyorum çünkü adamlarımdan uzak yaşamak zorundayım. Tanıdıklarıma: «Yunanistan'a gitmeyin, götüreceğiniz dövizler albayların rejimini destekleyecektir» diyorum. Eğer beni dinleyip gitmezlerse gene üzülüyorum, dostlarımı güzelliklerden mahrum ediyorum çünkü.

Bizim yaz tatillerimizi geçirdiğimiz adanın adı: Spatsae'dir. Yeşilliklerle örtülü, güzel beyaz evlerin serpiştirildiği bir adadır burası. Basit bir balıkçı kulübesinin bile kendine özgü çizgileri vardır, özenle dekore edilmiştir. Adada araba bugün bile yoktur. Kenarları ağaçlarla çevrili yollarda atlı arabalar ulaşımı sağlar. Bir de eşekler vardır Spatsae'de! Size ye-

min ederim yeryüzünde hiçbir canlının eşekler kadar güzel gözleri olamaz. Eşek deyince de hiçbir zaman unutamayacağım bir görüntü canlanır gözlerimin önünde: eşeğinin sırtına yerleşmiş büyük bir ciddiyetle Proust okuyan balıkçının görüntüsü...

Spatsae'de anneme nasıl baygın baygın baktıklarını hatırlarım. Artık dünya güzeli bir duldu annem ve ulaşılmaz da değildi. Anneme tapıyordum. Gençti ve çok güzeldi. Tapılası bir yoldaştı. Ve beni iyi tanıyanlar tüm yaşamım süresince onu taklid ettiğimi bilirler. Özellikle gülüşünü. Denize girip çıktıktan sonra onun yanına, kumlara uzanmaya bayılırdım. Ve en büyük zevkim kollarına yapışan tuzları yalamaktı. Kimsenin annemi elinden almasını istemiyordum. Anneannem Lappas'la gönlünü birine kaptırıp bizden uzaklaşmasından korktuğumuz için onu denetliyorduk. Ama tüm çabalarımıza rağmen sonunda birine aşık oldu ve evlendi. Sevimli, iyi yürekli biriydi kocası Leonidas. Spatsae'de hiçbir aşık bizim oluşturduğumuz duvarı aşıp ona yaklaşamıyordu.

Anneannem Lappas'la tek ortak noktamız buydu. Diğer konularda evin yetişkinlerinin tümü bana karşıydı. Ben bir asi, bir süfrajettim ve denetleniyordum. Kimi zaman bunu adaletsizlik olarak yorumluyordum. Kardeşim Spiros evin şımarık çocuğuydu. Spiros'un içtenpazarlıklının teki olduğunu ve herkesi parmağının ucunda oynattığını düşünürdüm. Biri onu dövmeye kalktığında ellerine sarılıp: «Ne olur bana vurma, sana yalvarırım ellerin acır» derdi. Celladın da yüreği eriyiverirdi...

Bir gün öğleden sonra sinemaya gitmeme izin verilmişti. Evde yalnız kalan Spiros da arkadaşlarını çağırmış. Sıkı bir futbol maçı düzenlemişler ve giriş kapısının camını indirmişler. Keyifle eve döndüğümde

anneannem Lappas beni kapıda karşılayıp yüzüme iki tokat aşketti: «Eğer sinemaya gitmeseydin, kardeşin yalnız kalmayacaktı. Ve o aptal arkadaşlarını eve çağırmayacaktı, arkadaşları da gelmeseydi cam kırılmayacaktı...» diye bağırıyordu. Spiros'un yüzünden hiç durmadan cezalandırılıyordum. O kurnaz ben delişmendim.

Günün birinde Spatsae'de Spiros'la ilgisi olmayan bir konu yüzünden çok ağır biçimde cezalandırıldım. Suç benimdi, daha doğrusu uzun bir süredir beynimde gelişip büyüyen tiyatro mikrobunundu.

On yaşındaydım. Annemin elbiselerine sarınıp ba na kesinlikle yasak olan kahvelerden birine girmem yetmiyormuş gibi bir de dans etmiştim. Ama adanın gözlüklü kargaları haberi birkaç dakika içinde anneme yetiştirmişler ve ben de inanılmaz bir tokat yiyerek cezalandırılmıştım. Ama cezanın hiç önemi yoktu, insanlar beni alkışlamıştı. Onları güldürmüştüm ve beğenilmiş olmak beni etkiliyordu. O günden beri tek isteğim vardır: kitleleri eğlendirmek, beğenilerini kazanmak ve karşılığında yalnızca alkış toplamak.

Dedem Spiros da sıkı bir tiyatro izleyicisiydi, onun coskusuna katılır her gösteride eşlik ederdim. Tiyatronun her biçimini severdi, Yunan trajedilerinden tutunda, müzikli komedilere, Karagöze kadar... Karagöz bir gölge oyunudur. Kahramanları hiç değişmez: Yunanlı direnişçiler Türklere karşı mücadele ederler. Oyun adını en sevimli kahramanından alır: Karagöz çirkin mi çirkin ama bir o kadar da sevimli bir kamburdur. Acımasız nöbetçilerden ve Sultandan yediği dayaklardan ötürü durmadan düşüp kalkar. Ama her maceradan ince Yunanlı zekası ve cesaretiyle muzaffer çıkar.

Çeşitli gruplar parklarda, avlularda gösteri dü-

zenlerlerdi. Hayal perdesinin kuklaları kimi zaman kaba saba kimi zamanda incelikle işlenmiş olurdu. Aralarında en çok sevdiğim devrim kahramanı Katsantonis'di. Ali Paşa onu zincire vurdurur, zindancı da kemiklerini birer birer kırar. Ağlar, tirtir titrer en sevdiğim kahramanın böyle yerden yere vuruluşunu görmemek için gözlerimi sıkı sıkı yumardım. Dedem başımı kaldırıp: «Ağlama ve gözlerini hiçbir zaman kapatma» derdi.

Biraz daha büyüyünce dedemle birlikte Atina'da düzenlenen Aristophan çizgisinde, danslı müzikli gösterilere gitmeye başladım. Oyunların temelinde politik eleştiriler yatardı.

Tarihi gelişimi içinde bu gösteriler üç kez yasaklandı: Metaxas döneminde. Alman işgalinde ve tabi korkunç albaylar yönetiminde. Ama bu üç kısıtlamanın dışında gösterilerde herzaman Yunanistan'la, çeşitli kurumlarla, politikayla ve politikacılarla alay edilirdi. Kimse eleştiriden uzak kalamazdı, dedem bile. Komik bir oyuncu; şapkasından tutun da konuşma biçimine kadar büyük Spiros'la alay ederdi. Her türlü saldırı mübahtı. Büyük Spiros da bundan payını alıyordu. İzleyiciler gülmekten katılıyor ama kimse dedemden daha yüksek kahkaha atmıyordu.

(1965 de resmi olarak Turizm elçiliği yaptığımda bu tür bir gösteriye konu olmuştum, bugün bile hatırladığımda utancımdan kıpkırmızı kesilirim. Oyun çok komikti ama yerden yere vuruluyordum.)

Savaştan bu yana bu gösterilerin gerilediğini söylemek zorundayım. İncelik yerini giderek yaldızlı sözlere bıraktı. 1930'larda gösteriler doruk noktasındaydı. Dünyanın çeşitli sahnelerinde çok sayıda oyun izledim, ama tuluatta bu denli gelişmiş güldürü öğesine hiçbir yerde raslamadım.

Çok yetenekli bir oyuncuydu Anna Kalouta. Bülbül gibi şakıyıp, dans ederdi. Her konuda yetenekliydi. Kızkardeşi de, Anna Kalouta da çocuk denecek yaşta tuluata başlamışlar. Nerede olursan ol Anna seni çok sevdiğimi bilmeni isterim, olağanüstüydün her zaman.

Tiyatroya gitmeye bayılıyordum. Oyunculuk mikrobuna Spatsae'de yakalanmıştım bir kez ve bundan başka bir iş yapamazdım. Her türlü fedakârlığa hazırdım. Hiçbirşey beni yıldıramazdı. Ne annemin dayakları ne yediğim tokatlar. Engel tanımıyordum. Boyanmaya başladım. Bu davranışım kardeşim Spiros'un yaşamını zehir ediyordu. Kızkardeşi karnaval kraliçesi gibi boyanıp Atina sokaklarına düştüğünde onurunu kurtarmak için yumruklarını konuşturuyordu. Geleneğe uygun davranmalıydı. Yunanlı erkek kardeş bacısının namusunu korumakla yükümlüdür. Bu konuda ona epey görev düştüğünü itiraf etmek zorundayım. Henüz 12 yaşındayken gözlerimi sürmelemeye başladım ve insanların bakireliğimden bile kuşkuya düştüklerini söylemem gerek. Spiros kan revan içinde ama muzaffer bir edayla eve dönüyordu. Namusun bekçisi değil miydi?

Dedem Marika Kotopouli tiyatrosunda oynayan bir melodrama beni götürdüğünde 14'ümdeydim. Marika tiyatromuzun en ünlülerindendi. Oysa o gece ben onu farketmedim bile. Çünkü sahnede Giorgos da vardı. Girişini yapar yapmaz ona aşık oldum. Yanaklarım alev alevdi, salondakilerin hepsinin kalp atışlarımı duyduklarını sandım. Ama ne yazık ki, doğal olarak, Giorgos varlığından habersiz, oynamaya devam ediyordu. Umutsuz bir aşkla yanıyordum.

Onbeş gece üst üste oyunu izlemeye gittim. Bu da kolay olmuyordu. Evden çıkmak için bir ayak üstünde

kırk türlü yalan uyduruyordum. Felaketler icad ediyor ödevlerinde yardımcı olmam gereken arkadaşlar yaratıyordum. Herşeyi yapmaya hazırdım, Giorgos'u her gece görmemektense ölmeyi yeğlerdim. Para sorununu en kısa yoldan çözümlemiştim, sokaklarda dileniyordum (en ön sırada oturmayı da kafama koymuştum). Sokaktan geçen birinin yanına iki gözü iki çeşme yaklaşıyor para çantamı yitirdiğimi ve ailem için çok acele bir trene yetişmem gerektiğini söylüyor ve para vermesi için ona yalvarıyordum. Bu masal kimi zaman ensülin parası kimi zaman da açlık öyküsüne dönüşüyordu. Tanıdık birine rasladığımda hemen fırsatı değerlendiriyordum. Gözüme kestirdiklerimden beni tanımayanlara da çok köklü bir aileden olduğumu ve annemin kendilerine parayı hemen ödeyeceği masalını uyduruyordum. İyi yürekli Atinalılar bana inanırlardı. En cömert davranan da bir hanım olmuştu. Yalanlarıma inanmamasına rağmen insanın 14 yaşında aşık olabileceğini ve paranın da bu doğrultuda harcanacağını kestirmiş olmalıydı.

Giorgos iri yapılıydı. Esrarengiz bir havası vardı, hatları çok keskindi, elleri çok güzeldi ve kalın etkileyici bir sesi vardı. 30 yaşındaydı üstelik, özetle 14 yaşındaki bakireleri çıldırtmak için ne gerekliyse yapısında taşıyordu. Ben de çıldırdım, evet hem de ne çıldırmak. Üstelik 15 gece üst üste. Önce diğer oyuncular varlığımı farkettiler. Gülüşüp, birbirlerine göz kırpıyor ve dirsekleriyle dürtüşüp beni işaret ediyorlardı. Giorgos'a aşık olan oyunculardan biri, ön sıralarda oturup hayran olduğu adamın repliklerini ezbere söyleyen küçük kızı aşağılayıcı bakışlarla süzüyordu. Sonra yergöstericiler ve tiyatronun diğer personeli beni gülümseyerek karşılamaya başladı. Bizimkilerin yakında herşeyden haberi olacaktı. Ama

bunlar umurumda değildi. Kısa zamanda fısıltı gazeteleri yayınlarına başladılar. Sokrat'tan bu yana yayımlarına ara vermemiştir bu gazeteler

Skandal da öyle hiçe sayılacak türden değildi hani. Atina Belediye başkanı Spiros'un 14 yaşındaki bakire torunu Melina Mercouri Yunanistan'ın en baştan çıkarıcı erkeği Giorgos'a aşık olmuştu. Pek çok Atinalı kadın da onun aşkıyla yanıp tutuşuyordu. Kimileri gizlice kimileri de açıkça. O sıralarda en yakın arkadaşım Maria'ydı, fırtınanın yaklaştığını o söyledi bana. Birinin dedeme imzasız bir mektup gönderip herşeyi anlatacağını söylüyordu. Ama öylesine vurgundum ki Maria'nın öğütlerine kulak bile asmıyordum. Dünyadaki hiçbir güç beni bu büyük aşktan vazgeçiremezdi.

Sonunda mucize gerçekleşti. Giorgos'la tanıştım. Maria yanımdaydı. Bir kitapçının vitrinine bakıyorduk. Ansızın birinin bizi incelediğini farkettim. Başımı çevirdim. O'ydu. Giorgos yanıbaşımızda duruyordu. O kadar yakışıklıydı ki bayılacağımı sandım, ve kitapçı dükkânına sığındım, Maria da peşimden. Dışarıya çıktığımızda Giorgos hâlâ kapının önündeydi. Gülümsüyordu. Donup kalmıştım, Maria başını alıp gitti. Ve işte tam o sırada aman tanrım ...Giorgos benimle konuşmaya başladı. Ne kadar kibardı:

«Tiyatroyu sevdiğinizi farkettim. Bilmem yanılıyor muyum?»

Ona başımı sallayarak cevap verdim, dişlerimi düzeltmek için ağzıma yerleştirilen telleri görmesini istemiyordum.

«Size oyunculuk mesleğini öğretmemi ister miydiniz?»

İlkinden daha komik bir baş hareketiyle cevapladım.

«Yarın Zappeion bahçelerinde buluşalım istersenız.»

«Evet» diye, haykırdım. Ve hemen dişçime koşup: «Lütfen şu ağzımdakini çıkartın çok canımı yakıyor» dedim.

Ertesi gün kalp çarpıntıları içinde ama özgür dişlerle parka gittim. Giorgos gelmedi. Saatlerce bekledim. Yağmur yağmaya başladı. Ben ağlamaya başladım. Yağmur şiddetlendi, gözyaşlarımda öyle. Giorgos randevusuna gelmemişti. Ama pes etmedim. Ne pahasına olursa olsun, bu adamı baştan çıkaracaktım. Durmadan telefonlar edip mektuplar yazıyor, çiçekler gönderiyordum. Midesini ayağa kaldıran küçük kremalı pastalar bile yolluyordum. Hayatını cehennem azabına çevirmiştim. Böyle bir saldırıya hiçbir canlı dayanamaz. Giorgos da pes etti. Yeniden aynı park da randevulaştık. Bu kez benden önce gelmişti buluşma yerine. İlk fırsatını yakaladığımda ona onaltı yaşından büyük olduğumu söyledim. Sanırım bana inanmıştı. Akropol'ün yakınındaki bir kahveye gittik, taksiyle. Ben de kaygısızca sigara ve viskiden sözettim. Giorgos kendine bir uzo bana da bir dondurma ısmarladı. Düş kırıklığı buna denir işte. Ama beni eve bırakırken öptü. Evet öptü. Silah sesini duyar duymaz yerinden fırlayan bir sporcu gibi Maria'lara koştum.

«Beni öptü.»

Sonraki günlerde onunla görüşemedim. Mektuplar, telefonlar, işe yaramıyordu. Ama gene yılmayıp evine gittim. Kapıyı bana sevgilisi açtı.

«Kimsiniz?»

Sesi nefret doluydu.

Yalandan bir isim uydurup Giorgos'a verilmesi gereken bir mektup getirdiğimi söyledim.

— Bana verin.

— Hayır kendisine vermeliyim.

— Ağzınızı açın. Bana dişlerinizi gösterin.

Savaşı kaybetmiştim. Teller ağzıma yeniden takılmıştı. Bu da kimliğimi açıklamaya yeterliydi. Bir an kımıldamadan durdum. Sonra dudaklarımı aralayıp dişlerimi gösterdim. Sonra da koşarak merdivenlerden indim. O da bu sırada anneme telefon ediyordu.

Eve döndüğümde aile konseyi toplanmıştı. Hepsi gizli bir dayanışma içindeydi. Dedem, annem ve yeni kocası Leonidas, sürgünden döndükten sonra yeniden evlenen babamı bile çağırmışlardı. Georges amcam beni tokatladı. Ama daha beteri de vardı. Beni doktora götürmeye karar vermişlerdi.

Dedemi ilk kez bana karşı böyle durgun ve sevgisiz görüyordum. Bir an bayılacağını sandım. Sonra babam bakireliğimi bozan adamın bir alçak olduğunu söyledi. Ağlayarak dedeme doğru atıldım. Tüm bunların yalan olduğuna dair yemin ettim. Giorgos bana elini bile sürmemişti. Ama Spiros bana inanmadı.

O günden bu yana başımdan çok şey geçti ama Büyük Spiros'un güvenini yitirmeye dayanamıyordum. İntihar etmekten başka çarem yoktu. Kendimi kaldırıp bir arabanın altına attım. Ama frenleri sağlammış. Birkaç yara bere ve çürükle kurtardım. İşte 14 yaşında aşkı tadıp, uğruna ölmek istememin öyküsü. Daha sonra da aşık olacaktım ama bir daha erkekler için ölmek istemedim. Tam tersine yüreğim daima yaşama isteğiyle doludur. Dedemi de öldüğü için bir türlü affedemem. Kötü yola düşen torun toplantısından bir kaç ay sonra sönüp gitti. Acıdan çılgına dönmüştüm. İki hafta süresince isterik kahkahalar attım. Hiçbir ilaç hiçbir iğne bu kahkahaların önünü alamıyordu. Dedemin elime geçen bütün resimlerini parçaladım. Bana ihanet etmişti. Ölümsüz olduğuna inandı-

rıp ölmüştü. Görüntüsü, davranışları ölüme karşı öylesine zırhlıydı ki. Böyle insanlar vardır. O denli hayat doludurlar ki ölebileceklerine inanamazsınız.

Teselliyi Giorgos'da aradım. Sabırlı ve şefkatliydi. Bana bir oyunun nasıl okunması gerektiğini öğretti. Fransızca şiirler okudu: Verlaine'den, Rimbaud' dan, Apollinaire'den. Elinden geldiğince yardımcı olmaya çalıştı. Bu yüzden ona minnettarım. Onu seviyordum, ama yüreğimde bir şeyler kırılmış eksilmişti. Çok ağır bir trajedi yaşamıştım. Ve zavallı Giorgos da benimle ne yapacağını pek bilemiyordu. Yaşım büyük bir sorundu. Sonra uzun aralıklarla onu görmediğim oldu. İlk zamanlar rahatladığını sanıyordum. Ama eğer arayı çok açarsam beni çok özlediğine karar veriyordu. Bir gün sevgilisi olmamı istedi. Reddettim. Nedenini bilmeden.

Sonra yaz geldi. Ailecek Spatsae'ye gittik. Adaya çok güzel bir yat demirledi bir sabah. Ve bu yatta Pan Characopos vardı.

4

Pan çok yakışıklıydı. Skandalın hemen ardından ortaya çıkışı onu daha da cazip kılıyordu Ailesi Yunanistan'ın en köklü ailelerinden biridir, biraz alaycı davranmak gerekirse hani «Şu iyi eğitilmiş» diye sözedilen tipte bir insandı. Ama gece kulüplerinde gösteri yapan bir Rumen dansözle evlenmiş bu da köklü aile için büyük bir darbe olmuştu. Yüksek sosyete kızlarıyla çıkmaktan kaçınmış ve burjuva geleneklerine karşı pasif bir direnişe geçmişti. Özet olarak sevecen, ama kaygılı; koca bir kediydi Pan, güneşte uyuyup huzur içinde olmak istiyordu. Ama ben onun yapısında devrimci nitelikler görüyordum.

Bu da o yıllarda ki politik yapım hakkında bir fikir verir sanırım. Kısacası, ailemden biri seçimlere katılmadığı zaman politikayla ilgilenmiyordum. O yıllardaki tanımım tam bir tutucu olarak yapılabilir. Oysa için için, gereğinden fazla sağcı olduğum kanısı beni kemiriyordu. Bu kanıya da artık yürekten sevmeye başladığım kardeşim Spiros'un sayesinde varmıştım. 12 yaşındaydı ve benden çok daha bilinçliydi. Komünistlere kesinlikle güvenmemem gerektiğini biliyor ama bunun sebebini bulamıyordum. Komünistler Metaxas'a karşı direnmişler, çoğu hâlâ hapisanelerdeydi ve bu da beni etkiliyordu... ama korkuyordum da. Belki de açıkça kavrayabildiğim tek şey şuydu: çok sayıda genç Yunanistan'ı terkediyordu, bu da ülkemiz insanlarına acı veriyordu. Her yıl binlerce genç insan ekmek paralarını kazanabilmek amacıyla ülkesini terkediyor ve yaban ellerinde iş peşine düşüyordu. Ne büyük bir kayıptı bu bizim için. Bunu çok erken farkettim ve hâlâ da bilincindeyim.

Pan'ın hoşuna gitmiştim tabii bunun da bilincindeydim. Bana bir kadın gibi davranıyordu, bu davranışlarından onu işletmek için bir güzel yararlandım. Bizi yatına davet etmişti. Spatsae'nin birbirinden güzel yüzlerce koyunda yüzdük. Dans da ettik. Karısı iskambil oynamayı yeğliyordu. Pan'ın bana benim de Pan'a yönelttiğim bakışlarımız umurunda değildi. Belki bana çocuk gözüyle bakıyordu, belki de iskambile olan tutkusu herşeyden önde geliyordu.

Pan Cambridge'de öğrenim görmüştü. Davranışları inceydi. Belki eğitiminden ötürü, tutkularımı anlıyor, bıkıp usanmadan saatlerce tiyatro üzerinde yaptığım konuşmaları ilgiyle dinliyordu. Ama Spatsae'de yalnızca bir hafta kalmayı tasarlamışlardı. Başka bir adaya geçmeleri gerekiyormuş.

İlk kez, yaz hiç bitip tükenmeyecek gibi geldi bana. Bir an önce Atina'ya dönüp sahneye çıkmak istiyordum. Ama Büyük Spiros'un ruhu Atina'da dolaşıyordu hâlâ. Benim varolmam. Atina'nın yerli yerinde durması, ama onun bize katılamamasını kabullenemiyordum. Ölümünden sonra bir türlü toparlanamamıştım. Sonunda bir gün toparlanmam gerektiğini ve onu düşünmeye devam ederek de yaşanabileceğini anladım. Dedemi sevmeye düşünmeye devam etmeliydim. Din karşısında kesin bir tavır alamadığım için yargılanabilirim. Ama kimse beni dedemin hâlâ düşündüğü ve sevdiği inancından vazgeçiremez.

Ah tiyatro! Okuyor çalışıyordum. Her istenilen anda ağlayabilmek çalışmaları yapıyordum. Bu sanatı büyük bir yetenekle ortaya koyuyordum. Aynanın karşısına geçip saatlerce çalışırdım. Kafamda küçük bir öykü yaratır: Örneğin kendini oynardım, aynayla konuşurken annemi canlandırırdım ve görüntüm annemdi, bana bir gramofon almasını isterdim. Sonra annem olup bu isteği geri çevirirdim. Sonra yeniden Melina olurdum ve bir gramofon alması için yalvarırdım aynaya, yanıt gene «hayır!» olurdu. Bu anda gözlerimi zorla yaşla doldurur, ve yaşları gözkapaklarımda adeta dondururdum. Bir kez daha hayır. Şimdi gerçekten ağlama zamanıydı. Başını yavaşça öne doğru ey. Bir damla yalnızca bir damla gözyaşı bırak aksın, yanağına süzülsün. Biraz başını kaldır. Gözyaşı yanağında asılı kalsın. Bekle. Şimdi bırak aksın yavaşça. Harikasın.

Bu yöntemi annemle Leonidas'ı kandırmak için de kullandım, tiyatro yapabilme iznini koparabilmek için. Sonuç sıfıra sıfır elde var sıfır. Yalancı gözyaşları gerçeğe dönüştü annem ve kocası Leonidas'ın yürekleri taş kesilmişti. Tiyatro mu hayır, konusu bile

edilemez. Annem evlenip korunmada olmam gerektiğine inanıyordu. Sağlam değer yargılarına dayanan bir yaşam kurup, ona tapacağı torunlar üretmemi istiyordu.

Sonunda şans yüzüme güldü. Annemle Leonidas Mytilene'e gittiklerinde Ulusal Tiyatro Enstitüsü bir sınav açtı. İlginç isimli bir gençle arkadaşlık ediyordum o sıralarda. Herkes ona Takis diyordu ama gerçek adı Dimitris Horn'du (Bugünkü Yunan tiyatrosunun temel taşlarından biridir Takis) Takis henüz öğrenciydi, ama umut vaadediyordu. Sınava katılma hakkını onun yardımıyla kazandım.

Dev bir salon. Dev bir masa. Ardında gölge halinde dizilmiş yüzsüz insanlar. Giriyorum. Masa bana o denli uzak geliyorki bir dürbünün tersinden bakıyorum sanki onlara. Sessizlik. Orada öyle dikilip duramam biliyorum. Masaya dizlerim değdiğinde ve insanların yüzünü seçmeye başladığım zaman dost bir ses: «Biraz geriye çekilin çocuğum» diyor.

Bu herhangi birinin yüzü ve sesi değil. Bu Emile Veakis. Emile Veakis Yunanistan'ın, Laurence Olivier'i, Raimu'su. Büyük Veakis benimle konuştu. Büyük Veakis bana geri çekilmemi söyledi...

«Sen yanında değilsin artık Aris'im, herşey önemsiz. Verilen eşyalar terkettiler beni..»

Benim sesim bu. Giorgos'un bana ezberlettiği Kariotakis'in bir şiirini söylüyorum. Ama herşeyin sonu vardır.. Kariotakis'in şiirlerinin bile.

Sessizlik.

«İki şiir daha okuyabilirim...

— «Bu kadar yeter.» Konuşan Veakis. «Çıkabilirsiniz, size yazılı olarak sonucu bildiririz».

Yeniden uzun yürüyüş. Önce geri geri. Sonra tam odanın ortasında içimi büyük bir öfke kaplıyor. Ma-

sanın önünde eğiliyorum ve salonun ucuna doğru başım dimdik yürüyorum. Hadi göster kendini Melina. Şiiri belki beceremedin ama bir yerden nasıl çıkılacağını, güzel yürümesini bildiğini göster onlara.

Uykusuz geçen üç gece ve üç uzun gün. Kazanmışım sınavı. Ama başarımı kaygılar gölgeliyor. Ulusal Tiyatro Enstitüsüne girme hakkını kazandığım kesin ama bizimkilerle nasıl çözümleyeceğim sorunu.

Çözümü Pan Characopos getirdi.

Günün birinde bir telefon. Bir buluşma. Bir daha, bir daha... Ve sonunda «Ulusal Tiyatroyu unut, gerçek Tiyatro Paris'de. Dullin, Renoir, Popesco, Jouvet, Pitoeff. Evlen benimle. Seni Paris'e götüreyim.»

Bütün bunları tam bir İngiliz tembelliğiyle yavaş yavaş söylüyordu. Sakin, heyecansız. Yunanlı olmaktan o kadar uzak tavırlardı ki bunlar şaşkına dönmüştüm. Bizde aşk evlilik gürültü patırtı, tutku karmaşa demektir. Pan'la durum böyle değildi. Aile ocağından, evcimenlikten çocuktan çoluktan sözetmiyordu. Yalnızca özgürlük vardı. Her istediğimi yapabilecektim. Büyük bir oyuncu olabilirdim. Evliliğin kölelik anlamına geldiği bir toplumda bana özgürlüğü sunuyordu Pan... Özgür olacaktım! Kimse tiyatro ile uğraşmamı engelleyemiyecekti. Savulun bakire Melina'nın sadık bekçileri: artık özgürüm. Üstelik özgürlüğüme yakışıklı, zengin ve beğendiğim bir adamla kavuşuyorum.

Kaçtık. Bizimkilere: «Evlendik» diye bir telgraf gönderdik. Yalandı bu. Nauplie'ye gittiğimizde parmaklarımızda yüzük yoktu.

Nauplie açıklarında küçücük bir ada vardır: Bourzi, Bir tür çıplak kayalık. Tek oteli de eski bir Türk hapishanesinden bozmadır. İşte idam mahkumlarının ölüme gitmeyi bekledikleri bu hücrelerden

birinde gerdeğe girdim. Pan siyah bir gecelik giymemi istemişti. Bekaretin rengi beyaz değil. Şaşırdığımı düşünmeyin. Bir an bile şaşkınlık duymadım. Mutluydum.

Sekiz gün sonra Kalamata'da küçük bir kilisede evlendik. Tanıklarımız da papazın kızlarıydı. Pan traş olmamıştı. Hava soğuktu. Üzerimde çocukluğumdan kalma, kolları dirseklerime çıkan bir palto vardı. Yıllar sonra dostlarım bu kız vaftiz giysileriyle evlendi diye alay ettiler benimle. Herkes dilediğini söyleyebilirdi, ben siyah geceliğin sırrını içimde taşıyordum.

Sonra Atina'ya döndük. Kentin en büyük oteli olan Grand-Bretagne'nın suiteli odalarından birine yerleştik. Evliydim. Özgürdüm. Onaltı yaşındaydım. Kocam benden en az yirmi yaş büyüktü ama bu umurumda değildi.

Kısa bir süre sonra otelden ayrılıp «Pan'ın evine» yerleştik. Academias sokağında lüks kocaman bir evdi burası. Teraslarından Akropol ve deniz gözüküyordu. Pan'ın evi. Buraya hep böyle dedim. Pan'ın evinde uzun yıllar yaşayacaktım ama burasını bir türlü evim olarak benimseyemiyordum. Evlenmeden önce bir şart koşmuştum. Eleni de bizimle oturacaktı. Eleni annemin yanında çalışırdı. Ahçımız, hizmetçimiz, hemşiremiz, dostumuzdu Eleni. Pan önceleri biraz karşı çıktı ama sonunda herşey yoluna girdi.

Pan'ın Michael isminde bir uşağı vardı. Olağanüstü bir hizmetkçrdı ama iki kusuru vardı: içkiyi seviyordu ve zaman zaman ortadan kaybolurdu. Eleni'ye aşık olmuştu. Neredeyse içkiyi bile bırakmıştı, artık ortalıklardan da sık sık kaybolmuyordu. Günün birinde evlenmeye karar verdiler ama bizimle oturmaya devam ediyorlardı. Bir de Anna vardı. Tinos adasından kopup yanımızda çalışmaya gelmişti. Atina'ya ilk ge-

lişiydi. Bu yıllardan beri Anna, Eleni ve ben hiç ayrılmayız. Yaşama biçimim ve işim gereği pek çok ülke dolaşırım. Anna her zaman yanımdadır. Dört dil bilir, tiyatro ve sinema için makyajlarımı o yapar. İnce bir zevki vardır. İster kolları sıvayıp mutfağa girsin ister Maxim's de aramıza katılsın herzaman aynı zerafet içindedir.

Yunanistan'da hizmetçi sözcüğü pek kullanılmaz. Genellikle yardımcılar için «kız» denir. Kızlar ailenin bir parçasıdır. Tabii emekleri sömürülür ve ellerine üç kuruş para tutuşturulur. Ama bazı evlerde gerçekten sevgi ve şefkat görürler. Annem yardımcılarına güzel giysiler alır, dertlerine ortak olmaya çalışırdı. Büyük Spiros'un evinde sınıfsız bir yaşam sürdürülürdü. Kimse yeni kurallar geliştirmeye cesaret edemezdi. Benim evimde de durum böyledir. Herkes yeteneği oranında bir işin ucundan tutar. Ben, Anna ve Eleni'den daha iyi oyuncuyumdur, onlar da mutfak işlerinde benden üstündür. İkisine sonsuz güvenim vardır. Hesapları denetlemem. Çağımız dünyasının kusurları içinde birbirimize duyduğumuz sevgiye öylesine güvenirim ki...

Zavallı, masum Pan! Anna ve Eleni'yle dış dünyaya karşı ilk köprülerin atıldığının bilincinde değildi. İstila devam etti. İlkin Maria çıkageldi, benim ev yönetimini beceremiyeceğimden öylesine emindi ki hemen tüm işleri yüklendi. Tanrı ondan razı olsun. Bugün bile bir çek karalamaktan acizimdir. Sonra kardeşim Spiros bir sürü arkadaşıyla aramıza katıldı. Bu ardı arkası kesilmeyen istilalar Pan'ı rahatsız ediyor muydu? Rahatsızlığını kendine özgü biçimlerde ortaya koyuyordu. Yiyecek içecek için çok para sarfettiğimizi öne sürerek homurdanıyordu. Pan çok zengindi. Yunanistan'ın sayılı toprak sahiplerinden biri-

dir. Yığınla hisse senetleri vardır. Annem ona İngiliz Bankası diye ad takmıştı. Yaşantısını bozduğumuz için değil de bakkal faturaları yüzünden şikayet ediyordu. Birden bir cimri ile evlendiğimi farkettim. Pan tam bir pinti, cebinde akrep olan bir Harpagondu. Ama ona hiç kızmadım, hatta daha da çok sevdiğimi bile söyleyebilirim. Benimle evlenebilmek için ilk karısma bir servet bağışlamak zorunda kalmıştı, bunu biliyordum. Cüzdanını her açışında yüz ifadesinin değişikliğinden beni ne kadar çok sevdiğini anlıyordum.

Pan'ın en büyük gereksiniminin rahat ve huzur olduğundan tamamiyle habersizdim. Evini gürültücü bir «kibutz'a» çevirmiştim. Şarkılar söyleniyor, dans ediyor gülünüyordu. Dostlarımın yürekten alkışladığı ya da eleştirdiği küçük pasajlar oynuyordum. Herkes aynı anda konuşuyordu. Bu Yunanlılara özgü bir yetenektir. Hem konuşur hem dinleriz. Bir konuşma sırasında alabildiğine bağırsak bile karşımızdakinin söylediklerinin bir tek sözcüğünü bile kaçırmayız. Ama Pan bir İngiliz centilmeni olmayı seçmişti. Bir süre sonra akşam üzerileri saat beşle sekiz arası kaybolmayı adet haline getirdi. Bu da beni kaygılandırıyordu. Kocamı kıskanmaya başlamıştım. Bir gün nereye kaybolduğunu açıkça sordum. Beşle sekiz arası nereye gidiyordu? Beni bir parka ya da, kahveye gidip gazete okuduğuna inandırmaya çalıştı. Evde bir tek satır bile okuyabilmesi olanaksızdı, dünyada olup biteni izlemek istiyordu. Pan'a inanmadım ve ardına Maria'yı saldım. Beni kiminle aldattığını öğrenmek istiyordum. Buna o kadar kendimi inandırmıştım ki, yakında Atina'nın kocasından boşanan en genç kadını olacağımı bile aklımdan geçiriyordum.

Maria raporuyla çıkageldi.

«Hadi herşeyi çabuk anlat.»

— Zappeino'a gidip gazetesini okudu.

O anda büyük bir pişmanlık duydum. Zavallı Pan. Kurduğum kibutz yüzünden, gazetesini bile sokaklarda okumak zorunda kalıyordu. Pişmanlığım yaklaşık on dakika kadar sürdü. Ve fazla İngiliz gibi davrandığına karar verdim. Yunanlı olduğunu unutmuş muydu bu adam?

Pan bana karşı hiçbir zaman sert davranmadı. Ve çok iyi dost olduk. Şanslı sayılırdık, çünkü eve yerleşmemizden kısa bir süre sonra karı koca ilişkilerimiz kesilmişti. Aslında boşanmamız gerekirdi. Ama bunu ikimiz de istemiyorduk. İlginçtir evliliğimizin çöküşü bizi birbirimize daha çok yaklaştırmıştı. Pan günlük yaşamında çok tutucudur. Politikada ise tam bir gericidir. Metaxas diktasına sevimli sözcükler yakıştırdığını bile anımsarım.

Başkalarının görüşlerine hiç aldırmaz. Bunun nedeni de zengin oluşu belki, kimbilir. Herneyse bana vaadettiği özgürlüğü sağlamıştır. Ne yaptığımı hiç sormamış kendisi de bana hesap vermemiştir. Açıklamalara girişmeyecek kadar ketumdur Pan. Bu da bir bakıma çok iyi, çünkü insan Yunanlı gibi davrandığında çok açıktır ve yaralayıcı olabilir bu açıklık.

Kısacası hem evli hem de evli değildik. Ve birlikte yaşamaya devam ediyorduk. Pan bana önerilerde bulunuyor, beni koruyor, güven veriyordu.

5

Nisan ayı Yunanistan'a düşmandır adeta. 1967 yılının Nisan ayında ne idüğü belirsiz biri olan Georges Papadopoulos yönetiminde toplanan bir dizi gangster albay, bir gecede aç kurt ordusu gibi boğazımıza çöktü. 1941 yılının Nisanında Alman tankları dağları-

mızı yağmalarken, uçaklar Pire üzerine bomba yağdırıyordu. Mussolini ordularıyla altı ay mücadele edilmişti. Kıta bölümünde, dağlarda döğüşmek için gerekli olan donanım eksikliğine, silahsızlığa rağmen Yunan orduları İtalyanları Arnavutluğa kadar püskürtmüştü. Bu faşistlerin ilk yenilgisidir. Girit halkının bu başarısını sonraları tüm dünya alkışlayacaktı. Führer «Yunan askerlerinin ölümü küçümsediklerini» söylerken onları övdüğünü sanıyordu. Bu bir diktatöre yaraşır düşünce biçimidir. Onun gibiler için özgürlük sevdasıyla, ölümü küçümsemek aynı kefeye konabilir. Yunanlılar yaşamayı herkesten çok bilir ler. Ölümden nefret ederler ama zincirlerden de öyle.

Almanlar Yunanistan'ı üçbuçuk yıl süreyle işgal ettiler. Ve bu üç buçuk yıllık sürede direnme örgütü durmadan savaşını sürdürdü. M. Papadopoulos bunları iyi hatırlar. Gizli polis örgütü tüm arşivleri tarayıp antifaşist direnişcilerin dosyalarını toparlamıştır. Papadopoulos neden korkması gerektiğini bilir.

Bu kitapta savaştan veya askeri olgulardan sözetmek istemiyorum. Yeterince bilgili değilim bu konularda. Ama buna karşılık pek çok Yunanlının savaş ve işgal süresince nasıl davrandıklarını çok iyi biliyorum. Size o insanları ve hâlâ dehşetle ürpermeme rağmen kendimi anlatabilirim.

İşbirlikçi Yunanlılar vardı. Sayıları yok denecek kadar azdı bunların. Direnen Yunanlılar vardı. Kalabalık mı kalabalık. Ölümle durmadan burun buruna yaşayanlar vardı. Her günü sonuna dek, alabildiğince yaşayıp, gerisine karışmayanlar vardı, buna özgürlük ideali de dahildi. İşte ben bu sonuncular gibi yaşıyordum. Sığınacağım bir özürüm de yok. Çünkü ne yaptığımı biliyordum. Davranışımın yanlışlığını göreme-

yecek insanlarla çevriliydim. Babam gönüllü olarak ateş hattına yazılmıştı.

Süvari yüzbaşılığına atanmış cesurca dövüşüyordu. Onaltısına yeni giren kardeşim Spiros da «Epon» adındaki direnme örgütüne katılmıştı. İkiside kazanacağımıza inanıyorlardı. Ben inanmıyordum, umudumu yitirmiştim. Küçük Spiros kızıp öfkeleniyor ve beni bozgunculuk suçuyla polise ihbar edeceğini söylüyordu. İnsanın aradan ne kadar zaman geçse silemeyeceği görüntüler vardır.

İşte bunlardan biri: Issız Atina, evlerin panjurları sıkı sıkıya örtülmüş sokaklarda in cin top oynuyor. Başı sonu belli olmayan bitip tükenmez tank kervanı, titreyen kaldırımlar.

Bir başkası: Akropol'e yavaş yavaş çekilen gamalı haç... Bir diğeri: sokağa çıkma yasağına uymayan bir grup, gecenin içine doğru koşuyor. Başlarında genç bir delikanlı var. Grup çabucak dağılıp evlere sığınıyor. Bunlar Yunanlıların saklamaya çalıştıkları Yahudiler. Delikanlı sokakta tek başına şimdi. Birbiri ardına kapanan kapıları izliyor hareketsiz. Sonra gerisin geriye dönüp sokaktan aşağı doğru koşmaya başlıyor.

İşte Ellie'nin görüntüsü. Çok yetenekli bir yazardır bugün, ve iyi bir dostur. İşgal sırasında öğrenciydi. Bir kaç arkadaşıyla yoksul çocuklar için bir kukla tiyatrosu kurmuştu. İlk gösteri: bir peri masalıydı. Kötü cadının elinden yakışıklı prensi tarafından kurtarılan güzel prensesin öyküsü. Mutlu son. Ellie'yi şaşkına çeviren birşey oluyor. Çocukların hepsi başlıyorlar gösteriyi yuhalamaya. Yardımcılarının hepsi ağlamaya başlıyor. Ama Ellie olayı kavrıyor. Harp içinde yetişen aç çocuklara peri masalları anlatmamak gerek. İkinci gösterideki oyun aç kaldıkları için hırsızlık

yapan iki küçük çocuğun öyküsü. Başarı sağlıyorlar. Metne yavaş yavaş antinazist sloganlar serpiştiriyorlar. Ellie ilk direnme tiyatrosu kuranlardandır. Üstelik çocuklar için. Almanlar işin farkına varınca Ellie' yi tutuklama kararı alıyorlar. Ama tiyatro sabit değil çadırı söküyorlar ...Gösteriler devam ediyor.

Bir gün Ellie bildiri dağıttığı gerekçesiyle dövülen bir çocuk görüyor. Yüreği burkuluyor, eve dar atıyor kendini. Ellerinin titremesini engelleyebilmek için başlıyor ütü yapmaya. Babası eve geliyor. Bankacı. Memurlar grev yapmak istemişler. Adam sinirli bir ikilem içinde. Eğer greve katılsa polis tarafından tutuklanacak, katılmasa direnişçiler tarafından öldürülecek. İşte bu durumdaki birinin kızı da kaygısızca ütü yapıyor. Ellie'nin babası belki de rahatlamak için bağırıyor:

«Senin işgalden haberin yok mu?»

Elbette haberi var Ellie'nin. Babası işe gittiğinde bir grup direnişçi bu evde toplanıyor. Baba yatağının altında duran bildirilerden de habersiz, her gece dinamit üstünde uyuyor.

Ellie'nin okul arkadaşlarının pek çoğu direnme örgütünün postacılığını yapmıştır. Çantalarında mesajlar illegal propaganda araçları taşırlardı. Geceleri duvarlara slogan yazarlardı: «kahrolsun Naziler» «Direnin», «Katil SS'ler», Sloganları yeşil boyayla yazarlardı.

Bir gece bir çocuk suç üstü yakalanmış, ateş etmişler üzerine. O da telaş içinde kaçarken boya kutusunu ayakkabılarının üstüne dökmüş. Bir çift ayakkabısı varmış. Ama Ellie soruna hemen bir çözüm bulmuş, babasından para çalıp arkadaşına yeni bir çift ayakkabı almışlar.

Bir gün Ellie ve bir arkadaşımızla daha birliktey-

dim. Birden Ellie Yunanistan'ın kurtuluşu için çalışmayanların tümünün alçak olduğunu söyledi.

«Melina daha onyedi yaşında.» dedi diğer arkadaşımız.

— Ben onaltı yaşındayım ve grubunuzda en yaşlısı sayılırım!»

Ellie gittikten sonra arkadaşım çok üzgün olduğumu anladı.

«Aptal olma» dedi. «Ellie'nin komünist olduğunu anlamadın mı?»

Anlamamıştım ama bu sözler benim için bir teselli oldu.

Ve Anestis, bugün albayların en amansız düşmanıdır, başına ödül bile kondu. Çok sevgili bir dosttur.

Anestis onun savaştaki adıydı. Girit direnme örgütüne onbeş yaşında katılmıştı. Bir köyde tutuklanmış ve hakkında kurşuna dizilme kararı verilmiş. Annesiyle babasını kurşuna dizileceği yere getirmişler. Anestis duvara yapışmış, manga tüfeklerini omuzlamış. Tam o anda inanılmaz bir şey olmuş. Köyün doktoruyla evli olan bir Alman kadın, askerler tüfeklerini omuzladığında, üzerlerine yürüyüp başlamış lanetler yağdırmaya. Tanrıların soyundan olduklarını öne sürerken çocuklarla savaşıp kahraman olamıyacaklarını söyleyip utandırmış askerleri. Anestis affedilmiş. Ama Almanlar kararlarına kısa süre sonra pişman olmuşlar. Anestis bir an olsun rahat soluk almalarına fırsat vermiyormuş. Korku nedir bilmeden savaşını sürdürüyormuş. Almanları yeren afişleri, İngiliz gizli servisi aracılığıyla ediniyor ve bunları Alman kışlalarına, tanklarına yapıştırıyormuş. Karaborsa yapan bir bakkalı basıp tüm mallarını halka dağıtmış bir gün Alman birliklerini basıp silahlarını çalıp direnişçilere veriyormuş. Savaş süresince Almanlar onu ele

geçirmeye çalışmışlar. İkinci kez yakaladıklarında ondokuz yaşındaymış. Yeniden ölüme mahkum edilmiş ve kurtarılmış. Dostları hapisaneyi basıp kurtarmışlar onu. Savaşın sonunda Anestis lider olmuştu.

Bu kitabı hazırlarken Anestis beni görmeye geldi. Dassin'in kızı Richelle, Ritsos'un güzel bir şiirinin Yunancadan çevirisini yeni tamamlamıştı. İannis Ritsos Yunanistan'ın en temiz sesidir. Ve büyük bir şairdir. Adı ulusal servet listelerimizde yeralır. Albaylar bu sesten korkarlar. 1967'den beri Ritsos tutuklu. Richelle Anestis'le bana şiiri okudu. Amerikalı olmasına rağmen, Ritsos'un dilinin inceliklerine karşı çok duyarlı Richelle. Bu da bizi duygulandırdı. Okumasını bitirdiğinde Anestis'in gözlerinin dolduğunu gördüm. Bu da benim kafamda canlandırdığım sarsılmaz direnişçi imajına uymamıştı. Anestis'e sık sık ağlayıp ağlamadığını sordum. Bir an düşündü: «Nadiren», dedi.

Bir süre sustuk. Anestis söze başladı:

«Size bir öykü anlatmak istiyorum. 1944'de Almanlar beni öldürmeyi kesinlikle akıllarına koymuşlardı. Hapisanedeydim, infazı bekliyordum. Yandaki hücrede iki kız vardı. Onları tanıyordum. Terzilik yapıyorlardı ve çok gençtiler. Hiçbir örgüte bağlı değillerdi ama bizimle birlikte çalışıyorlardı. İngiliz askerleri tedavi edip evlerinde sakladıkları için tutuklanmışlardı. Direnişçilerin isimlerini söylemeleri için işkence yapılmıştı genç kızlara. Konuşmamışlardı kurşuna dizileceklerdi ama umutlarını yitirmiyorlardı. Bütün gün diğer tutukluları yüreklendirici sözler söylüyor, Girit türküleri çağırıyorlardı. İnfazlarına beş gün kala hücreleri denetlemek üzere yeni bir Alman askeri atandı. Tutuklulara iyi davranıyordu. Sonradan öğrendiğimize göre terzi kızlar bu askerle yatmışlar. Bir grup tutuklu bu olayı tartışıyordu bir gün, kimi-

leri bu davranışlarını kınıyordu dönüp benim fikrimi sordular. Hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım.»

Mitsos! Şimdi Egine adasında tutuklu. Tamircilik yapar. Onu tanıdığımda Yunanistan'da çevirdiğim bir film için gerekli olan arabayı tamir ediyordu. Eline her fırsat geçişinde bana yazar.

İşgal sırasında Mitsos çok önemli bir görev üslenmiş. Alman güvenlik servisi adına çalışan bir Yunanlı hainin öldürülmesi... Üslendiği görevi herkesin gözlerin önünde gerçekleştirmesi gerekiyormuş. Bir öğleden sonra hain önemli caddelerden birinde yürürken, kimse yanına yaklaşma cesaretini gösteremiyormuş, herkes bir yerlerde saklı askerlerin, bu adamı koruma görevini yüklediklerini ve her an saldırıya geçebileceklerinin bilincindeymiş. Yolun ucunda bisikletinin üstünde Mitsos belirmiş. Omuzuna ustura gibi bleylenmiş bir baltayı vurmuş pedal çeviriyormuş. Hızla haine doğru yaklaşmış ve görevini yerine getirmiş. evredekilerden ne bir ses ne bir hareket. Ama Mitsos kasketini düşürmüş, geri dönüp kasketini yerden almış ve sakin sakin olay yerinden uzaklaşmış.

Manolis Glezos! 1964 de milletvekilliği yapmış, babamın ve benim dostumuz. 1940 yılının 30 Mayıs gecesi Manolis Glezos, 19 yaşında, öğrenci, Apostolos Santas'la birlikte Akropol'ün eteklerindeler. Tepelerinde dev bir demir yığınının üzerinde gamalı haç dalgalanıyor. Ayışığında devriye gezen Alman nöbetçileri zor seçiliyor. Ceplerinde bir fenerle iki genç, tepenin kuzeye bakan yamaçlarında uzanan çam ormanına daldılar. Kayalıklarla kaplı dik yamaca ulaştıklarında nöbetçilerin gelip geçmesini beklediler. Sonra kutsal duvarları aşıp, bayrağın çekili bulunduğu direğin altına süzüldüler. Ama rüzgâr kabloları karıştırmıştı, bayrak yerinden kımıldamıyordu. Bunun üze-

rine Glezos'la Santas direğe tırmandılar ve elleriyle dişleriyle başladılar kabloları çekmeye. Bir süre sonra bayrak onları saracak biçimde iniyor direkten. Ellerinde bayrakla gecenin karanlığında kayboluyorlar. Ertesi sabah Atina'nın göğü özgürdü. Şiirler şarkılarla bu başarı kutlandı. Bugün Glezos çok hasta ve Leros adasında albayların tutuklusu.

İşte tanıdığım insanlardan bir kaçı. Bu yürekli insanların sayısı bir hayli kalabalıktır. Kimileri ilk illegal gazeteyi kurdular. Kimileri dağlara çıkıp Almanlara karşı savaştılar, bazıları da işgalcilerle işbirliği yaptılar. Amcam Georges da bir işbirlikçidir. Pek çok kralcı gibi o da bir Alman hayranıydı. Jean Rallis'le işbirliği yapıp 1943'de başbakanlığa getirildi. «Güvenlik örgütlerini»de kuran Rallis'dir, direnişçilerin baş düşmanlarıdır bu örgüte bağlı olanlar. Georges amcayı Yunan Bankasının başına geçiren gene Rallis'dir. Epon kayıtlı kardeşim Spiros ve daha küçük, daha radikal bir örgüte bağlı olan babam, Georges amcayla bir daha konuşmadılar. Utanmazlığına tanık olmak istemiyorlardı. Georges amca savaşın bitimini göremeden bir kalp krizinden öldü.

İşgal tam bir felaketti. İşgalciler ürünlere, hayvanlara el koyuyordu. Açlık başgösterdi. Su bulunmuyordu. Yavaş yavaş sokaklarda açlıktan ölen insanlara alıştık. Cesetler kamyonlara yüklenip büyük çukurlara gömülüyordu. Binlerce Yunanlı toplama kamplarına alındı, binlercesi de kurşuna dizildi. Herşeye rağmen ilk günden itibaren başgösteren bir kaç kahramanlık örneği halkı direnmeye yönlendirdi.

Demokrat, sosyalist ve komünist partilerle sendikalar 5 ay gibi bir sürede birleşip Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni kurdular. (E.A.M.) ayrıca bunun hemen ardından Yunan Halk Kurtuluş örgütü kuruldu (E.L.A.S).

E.A.M. büyük çoğunluğu oluşturuyordu, güçleri bir sonraki yıl açıkça ortaya çıkacaktı. İşgal kuvvetlerinin burnunun dibinde gösteriler, mitingler grevler düzenlediler. Kukla Atina hükümetini halkı zorla çalışmaya yöneltemiyeceklerine ilişkin bir açıklama yaptırdılar. Kısa bir süre sonra güçlenen direnişçiler, 3 Alman 4 İtalyan karargahını işgal etti. 1942'de ünlü Gorgopotamos viadükü operasyonunu gerçekleştirdiler. Direnişçiler Rommel ordularının Yunanistan'a giriş yolunu kesmeyi başarmışlardı. Churchill bu operasyondan övgüyle sözedecekti.

Bütün Yunanistan'da çok sayıda erkek, kadın, çocuk işgalcilerle savaşma uğruna yaşamlarını ortaya koydular. Ben de yaşamımı tehlikeye sokuyordum ama savaşım kişiseldi. Dostlarımın aç susuz kalmayıp, yaşamdan olabildiğince zevk almaları için elimden geleni yapıyordum. Eğer Alexis'i tanımasaydım sanırım olaylar başka türlü gelişirdi.

6

Bir ülke ister kendi ordusuyla, ister yabancı bir ordunun zoruyla dikta yönetimi altına alınsın sonuçta aynı özellikler ortaya çıkar. İnsanlar kendilerini alçaltılmış hissederler. Özgürlüğünüz elinizden alınır, varlığınız zarar görür. Ama en büyük alçaltılmayı korktuğunuz zaman duyarsınız. Elinize bir silah alıp, saldırganlara karşı savaşmaktan korktuğunuza utanırsınız. Kimi zaman da gerekli cesaretiniz vardır ama silah bulamazsınız. Silahlar her zaman diktatörlerin elindedir. Güçsüzlüğünüz altında ezilirsiniz. Bir Nazi askeri elindeki belgeyi gösterip evinize yerleşir. Yapısındaki tutarsızlık onu evinizin yemek odasına işemeye yöneltir, bir yandan işer bir yandan da size bakıp

güler. Siz susup seyredersiniz, sessizliğiniz ölümcüldür.

Sayıları giderek artan kalabalıklar, kurtuluşu direnmekte buldular. Kimileri de çekimser kalıp baskıyı kabullenip ikinci sınıf insan durumuna düştüler. İşi utanmazlığa dökenler de oldu. Alexis gibi. Alexis Almanlardan güçlü oldukları, Yunanlılardan da güçsöz oldukları için nefret ediyordu. İnsan gibi davranmaya karar verdi ve iki cepheyi de sömürdü. İdeallerine bağlı Yunanlıları küçük düşürmek gerekiyordu. Tanklarına toplarına güvenen Almanları da kandırmak gerekliydi. Kandırmak için de paralarının ellerinden alınması gerekliydi. Vicdanının sesini bastırabilmesi için Alexis'in bu paraları pencerelerden savurması gerekliydi. Eğlenmeliydi insan. Onun için de eğlence tehlikeye atılmaktı. Almanların satın almak istedikleri herşeyi buluyordu. Oyun, sattıkları kötü olduğu sürece anlamlıydı. Müşterilerinden çaldığı malları onlara geri satarken inanılmaz bir doyuma ulaşıyordu. Yunanlı yandaşları da oldu. Kimileri büyük servetlere kavuştu, paralarını yabancı bankalara yatırıp güvence altına aldılar. Büyük paralar kazanan Alexis'in beş parası yoktu. Kalabalık bir gece kulübünde birden herkese şampanya servisi yapılırdı. Şampanya Yunanistan işgal altındayken! Şaşkınlıkla, dip masalardan birinde oturan Alexis'i gösteren garsona bakarlardı. Alexis yerinden kalkıp herkesi selamlar: «Vakit varken için» derdi.

Cebinde her zaman dolu, Almanlara ya da kendisine karşı kullanılmaya hazır, kurulu bir tabanca taşırdı.

İşte bu adam bana âşık olmuştu. Ve tanrı beni bağışlasın ben de onu dayanılmaz buluyordum.

Pan'ın evinde tüm sanatçı arkadaşlarım yaşıyor-

du. Yiyeceğimiz kalmadığında Alexis'in adamları bize tonlarca yiyecek getiriyordu. Yunanistan açlıktan kıvranırken ben hiç açlık duymadım.

Bir gece yatağımın üzerini mücevherle kaplı buldum. Bunlar Sovyetler Birliğinden kaçan Davidovların mücevherleriydi. Alexis beni etkilemek amacıyla satın almıştı. Etkilenmediğimi söyleyemem. Ama Alexis hepsini toplayıp geri götürdü ve Almanlara satmak üzere bilmem ne makinası almış. Kazandığı parayı hemen oyuna yatırdı ve kaybetti. Ama aldırmıyordu. Ya Pan? O nasıl davranıyordu?

Pan fildişi kulesine çekilmişti. Almanlardan nefret ederdi, direnişçilere gelince onlar da komünistti ve komünistlerin boynuzları ve kuyrukları vardı, şeytan gibiydiler. Almanlar yatına ve arabasına el koydular. Evde de asker barındırmak zorundaydık. Bir tanesi de demin sözünü ettiğim ari ırktan olduğunu ortaya çişetmekle koyan bir subaydı. Bir diğeri filmlerde rasladığımız tipik Alman örneğiydi. Mozart'a bayılıyor Yunan tarihini su gibi ezbere biliyordu. Karşı devrimcilere nutuklar çekiyor ansızın Parthenon'un mimari yüceliğini övüyordu.

Pan'ın cesareti bütün bunları yaşamaya yetmedi Parasal sorunumuz yoktu. Yiyeceksiz kalmamızın nedeni alacak birşeyin bulunmamasıydı. Böyle durumlarda Pan kuzeydeki arazilerinden yiyecek getirtiyordu. Ne de olsa bir aristokrattı ve barbarların kendisinden güçlü olmasına dayanamazdı. Evin arka odalarından birine kapanıp, saatler boyunca, bıkıp usanmadan eski bir oyun kağıdı destesiyle durmadan fal bakıyordu. Evi neredeyse yıkılacak haldeydi ama Pan savaş süresince yalnızlığı seçip, bir odaya kapandı ve oyun kâğıtlarına verdi kendisini.

Ondan da kendimden de birşey istediğim yoktu.

Dostlarım vardı, onlarla ve Alexis'le eğlenceli ve heyecanlı saatler geçiriyordum. Sokağa çıkma yasağına uymamanın çılgınlık olduğunu biliyordum, pek çok insan bu yüzden canlarından olmuştu, ama ben geceleri sokağa çıkmaktan zevk alıyordum. Bazı geceler askerlerin şehirde arama yaptıklarını biliyordum ve dışarıya bu gecelerde çıkıp Alexis'e onun kadar tehlikeden hoşlandığımı göstermeye çalışıyordum. Bir parazit gereksiz bir varlıktım, hayatımı bir hiç uğruna birkaç arkadaşla eğlenmek ya da kâğıt oynamak için tehlikeye atabiliyordum. Alexis bu davranışlarımı onaylıyordu, yaşamak buydu onun için. Ondan para çalıp kardeşim Spiros'a vermeme de karşı çıkmıyordu. Direnişe inandığı için değil, para çalmaya cesaret edebildiğim için sesini çıkarmıyordu.

Beni savaşa karşı koruyan oyunculuğa karşı duyduğum tutku ve okuldu. Almanlar okula girememişlerdi. Her gün öğleden sonraları saat 2 ile 6 arasında, işgal yoktu, korku yoktu, Melina da ortadan kayboluyor, yerini Faust'un Marguerite'i, Ofelia, Locandiera alıyordu. Derslerde insan kendisini cennette sanırdı, çok sayıda rol inceliyorduk, Dimitris Rondiris'in sayesinde de hepimiz kendimizi dünyanın en iyi drama okulunda sanıyorduk.

İlk yıl büyüleyici geçti. Bu dönemdeki hocam Takis Mouzenides'di, beni güzel kadın tiplerine çalıştırıyordu, bulvar tiyatrosundan daha önemli birşey olabileceğini düşünemiyordum. Klasik tiyatrodan nefret ediyordum, geçmişten, söz sanatlarından, uyuşturucu kuramlardan —sesini ayarlamak gibi örneğin—... Sıkı çalışıyor, beğeniliyor ve çılgınlar gibi eğleniyordum. İkinci yıl eğlence tutkuya dönüştü Dimitris Rondiris yüzünden. Hocamız bir dahiydi. Yunan trajedilerinin en büyük ustasıdır. Herode Atticus amfiteatrında sah-

neye koyduğu Oresti bence dünyanın en önemli tiyatro olayıdır. Onun öğrencisi olmak yeni bir dine girmek gibiydi. Hepimiz onun tutsaklarıydık. Rondiris dehasının yanı sıra kendisini dünyanın merkezi olarak görürdü. Kendisinin, tiyatrosunun dışında bir oyun seyretmek mi, dünyanın sonu demekti. Sinemadan sözetmek ise ihanetlerin en büyüğüydü.

Ama dev bir oyuncuydu. Bize bir rolü anlatırken konuşmanın akışına kendisini kaptırıp oynamaya başlardı. O yıllarda 40 yaşındaydı, ama şöyle gözlerini kıstığında ihtiyar Lear, bir an sonrada Romeo, ya da Ofelia olabiliyordu. Çok sayıda Ofelia izledim ama hiçbiri onun kadar kadınsı, onun kadar çılgın olamamıştır.

Dersler pazartesi günleri Ulusal Tiyatro salonunda yapılırdı. Rondiris en ön sıraya oturur, öğrenciler de arkalara dağılırdı. Bir gün olağanüstü birşey oldu. Genç öğrencilerden biri, sahnede Venedik Taciri'nin Shylock tipiyle uğraşıyordu. Biz de salonun arkasında onu izliyorduk. Bakışlar Rondiris'in omuzlarına ve ensesine takıldı. Düşüncelerini okuyabiliyorduk sanki. Birden başını sallayıp, omuzlarını kıstı. Vücudu kurulu bir yay gibi gerildi, ansızın haykırarak yerinden sıçradı. Yargıçlarla çarpışan Shylock'du bu. Kafese kapatılmış vahşi bir hayvan gibi koltukların arasında dönüp dolaşıyor ve bir kurtuluş yolu arıyordu. Öfkeyi oynamıyor öfkenin ta kendisi oluyordu. Acıyı oynamıyor acının kendisi oluyordu. Rondiris Shylock olmuş, adaletsizliğin çarkından kendisini kurtarmaya çalışıyordu. Nefesimiz kesilmiş, hocamızı izliyorduk. Sonunda bir yandan ağlayıp bir yandan da alkışlamaya başladık.

İzleyicilerin büyük aktör Rondiris'i de görebilmelerini isterdim. Ama o ünlü bir yönetmendi, tüm dün-

yada tanınırdı. Rondiris, Ünlü Avusturyalı yönetmen Max Rheinhart ile-Hitler tarafından ülkesinden kovulmadan önce- çalışmıştı. Naziler Avusturya'yı işgal ettiğinde Rheinhart, Birleşik Devletlere yerleşip çalışmaya başlamış. Rondiris de Yunanistan'a dönmüştü. Birkaç yıl sonra da Naziler, üstelik bu kez Atina'da, karşısına çıkmıştı. Tiyatrosuna kapanıp kendisini sanatına adadı. Öylesine işine bağlıydı ki işgali bile unuttuğu oluyordu.

Rheinhart kelimenin tam manasıyla bir tirandı: oyuncunun sesini ve bedenini tümüyle denetlemesini isterdi. Rondiris bu zulmü Yunanistan'a taşımıştı. Onunla ilk sürtüşmemiz ses denetlemesi sorunuyla başladı. Giorgos'un sesinden etkilenmiştim. Kalın sesini alçak tonda kullanırdı. Giorgos'a uyan bu yöntem benim için de uygun muydu? Zaten Shakespare de kalın sesli kadınlara hayran değil miydi? Rondiris öyle söylentilerden etkilenecek türden biri değildi. Sesimi esnetip, alçak perdelerde yaymamı istiyordu. Bunun üzerine soluğumu kesecek kadar uzun süren çalışmalar başladı. Ben bir yetenek, açılmaya hazır goncaydım, oynamak için can atarken, diyaframdan göğüs kafesinden sözediliyordu bana. Bir iki, üç.. Nefes al.. Bir.. iki... üç Nefesini tut. Gülmeyi de öğrenmem gerekiyordu. «Katılıncaya kadar gülmek» bunu yalnızca bir değim sanırdım. Göğüs kafesim ağrıyana dek gülmemi isterdi Rondiris. Aylar boyunca Moliere' in bir metni üzerinden gülme tonlarını çalıştım. Bitkin olduğum bir gün, bu ses ayarlamaları ve nefes çalışmaları beni tüketiyor dedim. Rondiris küplere bindi ve beni sınıftan attı.

Geriye döndüğümde yeni bir sürtüşme doğdu aramızda. Bulvar tiyatrosunda başarıya ulaşmak istiyordum. Rondiris bu tutkuma karşıydı. Yunan trajedile-

ri için yaratıldığımı söylüyor ve «Electre çalış» diyordu. Bense Electre'in trajedinin en önemli tipi olduğunu kabul ettiğimi söylüyordum ama ben bu role uygun olamazdım.

Bunun üzerine Rondiris Yunan trajedilerinin, şiirselliğini, geleneklerini, halkın üzerindeki etkilerini anlattı. Konuştukça kendisi heyecanlandı beni de heyecanlandırdı.. Ve beni inandırdı, bir tür aydınlanmaydı bu. Artık esiriydim. Gözlerim kapalı, düşünmeksizin ona hayrandım. İncil'de benim için. Dersleri kutsal ayinlere benziyordu. Böylece elveda bulvar tiyatroları, hoşgeldin trajedinin ilham perisi. Bir gün Médéeyim, ertesi gün Antigon.Sonra Goethe'ye geçtik. Çalışmalar Pan'la devam ediyordu. Aylarca ama aylarca Faust'un, Marguerite'in monoloğunu tekrarladım halının üzerinde: «Benim fahişe annemdir ki...» Marguerite sonunda Pan'ın halısına kavuştu.

Derslerden sonra diğer öğrencileri de toplayıp eve getiriyordum. Geç saatlere kadar tartışıyorduk. Sokağa çıkma yasağına uymak gerektiğinden yerlere yataklar seriyorduk. Pan'la uygulamaya karar verdiğim kuralları kimi zaman bozduğum oluyordu. Tiyatro öğrencisi olduğum için, para kazanıncaya dek diğerleri gibi yaşamam gerektiğine karar vermiştik. Hâlâ çok kısalmış olmasına rağmen, eski paltomu giyiyordum, ayakkabılarımın tahta pençeleri vardı herkes gibi Kararlarımız arasında arkadaşlarımın evde kalıp yemeğimizi paylaşmasına ilişkin bir kural yoktu ki... Sonunda drama derslerimizin de yetefli bir barınak olmadığını anlayacağımız gün gelip çattı. Üç kez üst üste, Gestapo sınıfa baskın düzenledi ve gizli eylemlerinden hiçbir zaman kuşkulanmadığımız bir arkadaşımızı alıp götürdü. Aleka isminde çok güzel bir kız vardı. İkimize «yeni yetenekler» adını takmışlardı.

Savaştan sonra Aleka'nın direnme hareketinde önemli rolü olduğunu öğrenecektim.

Kimi zaman dikkatle kendimi incelerdim. Gördüğümde çoğunlukla beğenmezdim. Tutkularım: tiyatro, tehlikeye olan düşkünlüğüm, Alexis, bütün bunlar çok anlamsız ve geçici geliyordu bana. Sarsıldığım evreler olurdu. Bunlardan Alexis'e sözettiğimde şöyle diyordu: «Onyedi yaşındasın, yaşa.»

Ama savaşın sonuna doğru artık onyedi yaşında değildim. Umutsuzluğa kapıldığım anlarda artık Alexis'den anlayış bulamıyordum. Sinirleniyordu: «Git defol dağa çık sende. Onlara katıl. Savaştan sonra hepsi ihanete uğrayacak biliyorum. Ben Yunanistan'ı tanırım. Bu ülkenin sonu bok. Bunu görecek kadar yaşamıyacağım ben. Ama sen yaşayacaksın. Belki göreceksin?» Stalingrad'dan sonra Hitler'in yenildiğini anladık. Almanlar da biliyorlardı. Hiç olmadıkları kadar kötü oldular. Bir öğleden sonra birkaç oyuncu arkadaş ve Alexis'le bir kahvede buluşmaya gittim. Sokaklarda gezilecek zaman değildi, ama oyun beni çekiyordu. Küçük bir masaya yerleşip başladık konuşmaya. Alexis çok içiyordu. Ansızın içeriye üç SS girdi köpekleriyle. Alexis başladı hayvana Almanca laf atıp kızdırmaya. Barda duran SS'lerden biri:

«Madem bu kadar iyi Almanca biliyorsunuz, buyrun bizimle bir bardak içki için» dedi.

Duymamış gibi davrandık. Bunun üzerine SS sözlerini daha yüksek sesle bir kez daha tekrarladı. Tabancasını çekip bize çevirdi, barı işaret etti. Yerimizden kımıldamadık. SS'lerden biri daha silahına davrandı. İki arkadaşım bara doğru yürüdüler Alexis de onları izledi.

«Siz de» dedi SS. «gelin bizimle içki içmeye.»

Kımıldamadan oturuyordum. Silahını üzerime doğrultmuştu.

«Üçe kadar sayıp, tetiğe basacağım. Bir...»

Korkudan geberiyordum ama kimse beni yerimden oynatamazdı.

«İki....»

Kurşun bardağımı sıyırıp paramparça yaptı. Hırsla yerimden fırladım:

«Domuz. Domuz. Domuz.»

İkinci kez ateş edebileceği aklımın ucundan bile geçmiyordu. Neyseki barmen devriyelere haber vermeyi akıl etmiş, gelip üç SS'i de götürdüler. Büyük bir gerilim yaşamıştık. Memnun olmalıydım, arkadaşlarıma anlatabileceğim bir öykü çıkmıştı. Ama memnun değildim. Alexis'e dönüp vargücümle suratına bir tokat indirdim. Önce neden yaptığımı bilmiyordum Alexis alçak değildi. Benim için birini öldüreceğini biliyordum. Sonra kendime karşı ayaklandığım için ona vurduğumu anladım. Benim yaşımda bir sürü kız ve erkek Yunanistan'ın kurtuluşu için ölüyordu. Bense barda gövde gösterisi yapacağım derken neredeyse vuruluyordum.

Birkaç yıl önce gazetelerde bir filmin çevrileceğini okumuştum:

Savaşta ne yaptın baba? Bu filmi görmedim. Çevrilip çevrilmediğini de bilmiyorum. Bugün Yunanistan'ı albayların elinden kurtarmaya çalışanların yanındayım. Bu satırları yazdığım sırada savaşımız yavaş yavaş ilerliyor. Sarsıntılı anlar geçiriyoruz. Dostlarımın pek çoğu diktanın hapisanelerinde. Demokratik olduklarını söyleyen devletlerin tavırları beni ağlatıyor. Ağlıyorum, çünkü dış politikasıyla Birleşik Devletler diktayı destekliyor. Amerika'yla Fransa'nın, hangimiz albaylara uçak satacağız diye tartışmaları,

İngilizlerin tank satmak istemeleri, Sovyetler Birliğinin Yunanistan'la ticari ilişkilerini geliştirmesi beni umutsuzluğa düşürüyor. Bu kötü anlarda filmin ismi aklıma geliyor: «Savaşta Ne Yaptın Baba» Yeniden kararlı oluyorum.

İşgal sırasında sınanmadım. Ama şimdi herşey değişti. Ölünceye dek cuntaya karşı savaşacağım.

7

12 Ekim 1944. Kurtuluş!

Büyük bir sevinç patlaması. Atina çılgına döndü. 43 ay süren, utanç, alçaltılma, acılar sona erdi. İnsanlar sokakları dolduruyordu. Ağlayan-gülen, dansedip şarkı söyleyen... Bütün kiliselerin çanları neşeyle çalıyordu. Tıpkı paskalya günlerindeki gibi Atina'dan Pire'ye uzanan bir çığlık: «İsa yeniden doğdu.» diyordu, Christo Anestis. Yunanistan yeniden doğmuş gibiydi.

İlk zaman her yerden sevgi ve mutluluk taşıyordu. Partizanlar dağlardan iniyorlardı. Herkes onları kutlayıp, ağlayarak kucaklıyordu. Dağılan aileler yeniden birleşiyordu. Ve Yunan bayrağı Akropol'ün tepesinde dalgalanıyordu. Ama ansızın, bir tedirginlik duyuldu. Kurtuluş orduları dağlardan inmiş fakat Atina'nın içine girmiyordu. Neden? İnsanlar kuşkuyla birbirlerine bakmaya başladılar. Rahatsız edici, ürkünç sorular soruluyordu:

«Nasıl oldu da siz savaş süresince hiç açlık duymadınız?

— Seni bir polisle dolaşırken görmüşler, ne yapıyordunuz?

— Bu parayı nereden buldun?

— Bir gece Kulübünde, Alman askerleriyle eğlenen sen değil miydin?

— Partizanlar yönetimi ele geçirmek istiyorlarmış, doğru mu?»

Önceleri general Scobie komutasında gelen İngiliz askerlerine, kurtarıcı gözüyle bakılmıştı. Ama kısa zamanda herşey değişti:

«Bunların Almanlardan hiç farkı olmayan bir işgal ordusu olduğunun farkında değil misiniz?»

Kuşkuculuk alıp yürümüştü.

Ben de bu düşüncenin esiri oldum. En duyarlı yerimden vurmuşlardı beni.

Oyunculuğa başladığım ilk yıllarda, Giorgos'la ben iyi dost olmuştuk. Bir grup oluşturup genç yazar Alexis Solomos'un «Özgürlüğün Yolu» adlı oyunu üzerinde çalışmaya başlamıştık. Konusu, tabii savaştı. Ben İrene'i oynuyordum. Babası kurtuluşa ihanet etmişti. En önemli sahnemde, babamın öldürüleceğini bildiren direnişçilerin kararlarına saygı duyduğumu söylüyordum.

Atina. Ekim 1944. İlk gösteri... Ve bana saldıran izleyiciler. Nefretleri dalga dalga büyüyor. Kötü oynuyorum, hata üstüne hata yapıyorum.

Oysa hissediyorum bu saldırılar oyunculuğuma yöneltilmiyor. Hedef görüntüm. Çok sağlıklı gözüküyorum, beslenme yetersizliğinin izlerine raslanmıyor yüzümde. Kocam çok zengin. İşgal yıllarını ben eğlenceyle geçirdim. Ahlâkı kuşku uyandıran bir sevgilim var. İzleyicilerin arasına karışan Anna bu ve benzeri daha ağır söylentileri duyuyor. İki gözü iki çeşme soyunma odasına dar atıyor kendini. Eleştiriler iler tutar yanımı bırakmıyor. «Çok uzun boylu. Çok genç. Çok sarışın. Çok beceriksiz. Yeteneksizin teki Geçim-

lerini zor sağlayan daha yetenekli genç oyuncular var. Mlle Mercouri neden kendi çevresinin dışına çıkıyor?»

Bunlara rağmen tiyatro her gece doldu. Giorgos şöyle diyordu. «Başoyuncu benim ama herkes seni izlemeye geliyor». Ona, benden nefret ettikleri için geldiklerini, açlıktan ölmemiş olmamı bir türlü affedemediklerini söylüyorum. Giorgos pişmanlıklarımı anlayıp, bana yardım etmeye çalışıyor. «Yaşamaktan utanmamalısın. İnsan gençken kanı kaynar. Deniz daha mavi gözükür, erkekler çok yakışıklıdır, köpekler de gereğinden fazla sevecen.»

Ayakta kalmama yardımcı olan iki etken vardı. İlki: sahnelerin gerçek yerim olduğuna inanmam; elimden kimsenin almaya cesaret edemiyeceği bir alan. İkincisi de izleyicilere karşı duyduğum nefret. Karşılıklı nefretlerimiz birbirini götürüyordu. Bunların dağlarda mücadele edenlerle ilgisi yoktu, beni de yalnızca onlar yargılayabilirdi zaten. Çoğu tavşan pisliği örneği ne kokar ne bulaşır türden burjuvalardı. Dostum Maria'nın savaşın bitiminden bir yıl önce ölmesine neden olan ahlâkçılar... Maria'dan önce sözetmiştim. Pan'la evlendiğimizde bize yerleşen okul arkadaşım. Bütün sırlarımı, umutlarımı, kaygılarımı bilirdi. Evin beyniydi Maria. İyi ve kötü günlerde herzaman yanımda olmuştur.

İşgal sırasında bir sevgilisi vardı, ondan hamile kalmıştı. Skandaldan ve ayıplanmaktan korktuğu için bundan kimseye sözetmemişti. Bana bile. Hamileliğinin sonuna doğru bitkindi. Aptal bir cerrah karnındakini ur sanarak ameliyat etmişti Maria'yı. Yarası mikrop kapmıştı. O yıllar da antibiyotik şöyle dursun daha basit ilaçları bile bulmak olanaksızdı. Maria burjuva ahlâkının iki yüzlülüğünden ötürü ölmüştür. İş-

te aynı iki yüzlü insanlar bu kez de benim cesaretimi kırıp tiyatroyu elimden çalmak istiyorlardı.

Piyes bir ay süreyle oynandı. Sonra yetenekle ilgisi olmayan sebepler yüzünden salonu kapatmak zorunda kaldık. İlk ve acılı tiyatro deneyim, 3 Aralık 1944' de noktalandı.

Soyunma odasına yeni girmiştim ki, heryerin sallanmaya başladığını farkettim. Yunanistan'da yersarsıntılarına daha önce de raslanmıştı. Çocukluğumda böyle durumlarda sağlam bir kapının altında durmak gerektiğini öğrenmiştim. Tiyatronun yanındaki Grande-Bretagne oteline koştum. Gerçekten deprem oluyordu, ama bu sarsıntının nedeni insanlardı. Yürüyüşe geçen binlerce insanın ayak sesleri gök gürültüsünü andırıyordu. Sokak insanlarla kaplıydı. Kalabalığın ucu bucağı belli olmuyordu, yumruklarını havaya kaldırmış bir insan seli akıyor akıyordu. Ansızın bu etkileyici ordu, şarkı söylemeye başladı. Ürkünçtü sesleri ama çok da güzeldi. Yanımdaki bir adam kulağıma eğilip: «Halkın sesi tanrının gazabı» dedi.

Resmi geçit devam ediyordu. Kalabalıktan iki türlü ses yükseliyordu, eski bir direnme türküsü ve «Halkın yönetimi» slogam.

Ses büyüdü büyüdü, sonra herşey birbirine karıştı: «Halkın yönetimi» Atina bu sesle tir tir titriyordu. Birden yeni bir ses yükseldi sert bir staccato. Kurşunlar havada uçuyordu. Sonraları yalandan bir araştırma yapıldı, ve halkın üzerine kimin ateş açtığı bulunamadı. Araştırma manasızdı. Çünkü 3 Aralıkta 28 ölü ve birçok yaralı vardı. İşgal kâbusundan yeni uyanmıştık ki, kendimizi iç harbin içinde buluyorduk.

Bu günle sonuçlanan olaylar zincirini nasıl anlatmalı?

Baştan beri Foreign Office, E.A.M.'a karşı güvensiz

liğini belirtmişti E.L.A.S ordusu çok güçlüydü. Ama İngilizler güçlülük oyunlarını çok iyi bilirler. En önemlisi zamanın saptanmasıdır. Planları basitti. Naziler Yunanistan'ı işgal ettiği sürece E.L.A.S.'a ihtiyaç vardı, ama artık Almanlar yoktu yeni hazırlıklar yapılmalıydı. Kızıllar kesinlikle yönetimi ellerine geçirmemeliydiler. Aman yavaş, dikkatli davranmalı. Monarşiye ve hatta daha da tutucu bir kabine kurmayı ilerki tarihlere ertelemek gerekliydi. İlk elde öyle birini bulmak gerekliydiki, önceleri sola karşı gözükmesin ama zamanı geldiğinde de sola karşı kullanılabilsin.

İngilizlerin işbaşına getirdikleri politikacının ismi: Georges Papandreou'ydu.

1930'larda Milli Eğitim Bakanlığı yapmış, üniversite yapısında gerçekleştirdiği ilerici sayılacak atılımlarla dikkatleri çekmişti. Parlak bir hatipti. Halkın beğenisini kazanmayı biliyordu, daha da önemlisi solu yönetim çarkından uzak tutarak sömürmeyi biliyordu. Bundan iyisi can sağlığı...

Olayların akışı aşağı yukarı şöyledir:

Nisan 1944: Almanların çekilmesinden 6 ay önce Papandreou Mısır'a sürgüne gönderiliyor.

Mayıs 1944: Lübnan toplantısı Yunanistan'ın tüm politik eğilimleri sergileniyor. Bir koalisyon hükümeti kuruluyor. Komünistlere yer veriliyor. Kilit noktalara getirilmeseler dahi kendilerine danışılacağına dair sözler veriliyor. Buraya kadar herşey iyi. Ama İngilizler Yunanistan'ı «anarşi anında korumak» üzere bir birlik göndermeyi akıllarına koymuşlar. Eylül 1944: Almanların yenilgisine bir ay var. E.L.A.S başkanları Atina'yı işgal etmemeye ikna ediliyorlar. İngilizlerin kurtarıcı gibi kente girmeleri kabul ediliyor. Daha da kötüsü var! İnanılmaz bir saflıkla İngiliz komutasına girmeyi kabul ediyorlar. (Bugün bile komünistler al-

datıldıklarını kabul etmek istemezler. E.L.A.S'ın gereğinden çok Almanlarla ilgilendiklerini öne sürerler.)

Ekim 1944: Almanlar gittiler, İngilizler geldiler. Birkaç gün sonra, Georges Papandreou sürgünden dönüyor, görevi Başbakanlık. Şeytan gibi şu İngilizler!...

Bunun üzerine İngiliz kuvvetleri komutanı Scobie eyleme geçiyor. Gelir gelmez, daha «Tanıştığımıza memnun oldum» bile demeksizin işe koyuluyor. Direnişçilerin silahlarını teslim etmelerini istiyor. Bu da E.A.M'cıları dehşete düşürüyor. Çünkü kraliyet ordusunun silahlarının toplatılmadığını görebiliyorlar. Kraliyet ordusu her zaman Metaxas yanlısı olmuştu. E.A.M. başkanları şayet kralcılar da silahlarını teslim ederlerse bu karara katılacaklarını bildiriyorlar. «Hayır, diyor Scobie. Onlar düzenli bir orduyu temsil ediyorlar.» E.A.M'ın Yunanlıların % 70 ini oluşturduklarını hatırlatıyorlar. Scobie bu cevaptan etkilenmiyor. E.A.M.'cılar tuzağa düşürülüyor. Hükümetten istifa ediyorlar. Scobie'nin bu işe pek üzüldüğü söylenemez. Bütün silahlar 17 Aralığa kadar teslim edilmeli, son duyuru. Yoksa...

Bu da Yunanistan'da sayısız tartışmalara neden oluyor. Bizimde oturduğumuz Atina'nın şık mahallelerinden biri olan Kolonaki, Scobie yanlısı çıkıyor. (Bugün Kolonaki'ye «Kolograd» denir, anlamı çıkıntı şehirdir.) Pan ve dostları pek kafa yormuyorlardı: «Tamam Nazilerle döğüştüler, ama kızıllar yönetimi ele geçirmek istiyorlar. Cehenneme kadar yolları var.» Diğer Kolograd lılar da üç aşağı beş yukarı aynı şeyleri söylüyorlardı.

«Bu kaçıkların hâlâ silahları var. Tam 4 yıl boyunca bu silahları Almanlara karşı kullandılar, ama savaş bitti artık. Eğer akıllı olsalar silahlarını ma-

kinalı tüfeklerini geri verip. «Bize silahlarımızı kullanma imkânı verdiğiniz için teşekkür ederiz» deyip kara saban ve tırmıklarının başlarına dönerler.»

Direnişçilerin kanısı bu değildi tabii. Silahlarını geri vermemişler, Georges Papandreou'nun bağımsız yönetim sözünü tutması için 3 aralık gösterilerini düzenlemişler ve 28 ölü verilmişti.

Almanların çekilişinden iki ay kadar sonra Yunanistan yeniden harp meydanına dönmüştü. İki tarafda akıl almaz kötülükler yaptılar. Yunanistan'ın gelmiş geçmiş en büyük oyuncularından biri olan Eleni Papadaki, komünistler tarafından evinden sürüklenerek çıkarılmış, Rallis'in sevgilisi olduğu için öldürülmüştü. Bu ve buna benzer bir çok, intikam duygularına dayalı davranışlarından ötürü komünistler pek çok yandaşlarını ve sempatizanlarını yitirdiler. Ama onlara da kötü davranılıyordu, hatta çok kötü. Bütün Yunanlıların vahşileştikleri duygusuna kapılmıştım. Bir gün, bir genç adam Renaların kapısını çalmış. Herkesin evi terketmesini istemiş. Partizanlar sokağa barikat kurmak için yandaki evi dinamitlemek istiyorlarmış. Sonuç: Rena, annesi, babası, anneannesi bir dostlarının küçük dairesine tıkılmışlar. Üç odalık bir mekanda 15 kişi. Yiyecek: sabah akşam bir kase çorba. Bir haftanın sonunda Rena patlamış: «Bıktım artık. Pan'lara gidiyorum.» Söylemek kolay ama ya yapmak. Pan'ın evi bulundukları daireye 10 dakikalık bir uzaklıkta ama Rena o gün dört saatte ulaşabilmişti...

Bir sokağa sapınca Rena'yı makinalı tüfek kurşunları karşılamış. Bir başka sokağa sığınmış, karşısına bir barikat dikilmiş. Üçüncü sokakta yeniden yaylım ateşi. Bir diğerini İngilizler tutmuş: «Çekilsene be kızım.» demişler. Yanıbaşında bir delikanlıyı

vurmuşlar. Sonunda Rena bitkin, yarı baygın halde kollarımın arasına yığıldı. Rena mı kim?

Savaşı durdurun. Barikatların ardındakiler rahat durun. Size Rena'nın kim olduğunu söyleyeyim.

Sanırım sizlere Rena'yı tanıtmamn en iyi yolu «Kefi» sözcüğünü açıklamak olacak. «Kefi» öylesine Yunanca, öylesine Yunan düşüncesine dayalı bir sözcük ki, çevirmek neredeyse mümkün değil. Renklilik demektir «kefi» ama hayır renklilikten çok küstahlık demektir, hayır küstahlık ta değil «kefi» doğaçlamadır. Tehlikelere atılmaktır, tek mi çift midir. Ucuz davranıştır. Özetle «kefi» Rena'dır, baştan aşağı Rena. Rena keyfine bakar, yapısma sinmiştir bu, eğer bir felakete sürüklenirse: «Ziyanı yok» der, yeni bir «kefi» buluruz.

Rena Messalora'yı kendimi bildim bileli tanırım. Birlikte büyütüldük. Rena şişman ve neşeli bir çocuktu. Birdenbire zayıfladı. Onaltı yaşında. Atina'nın en zeki insanı ve evli. Kocasının adı Salvago. Yirmi altı yaşında, Karun gibi zengin ve karısını İskenderiye'ye götürdü. Salvago gittikten sonra sanki Atina'da herkesin yüzü asıldı.

İskenderiye'de herşey, Rena'nın Salvago'nun amcasına raslamasma dek iyi gidiyor. Yıldırım aşkı. Skandal. Salvago bir uçağa atlayıp karısının ailesiyle görüşmeye Atina'ya geliyor. Tehditler. Neredeyse gözetim. Nafile, Rena kalbini tontona kaptırmış bir kez. Yeniden Atina'ya doğru bir uçuş. Bu kez Rena'nın Atina'ya geri dönmesine karar veriliyor. Karşı çıkıyor ama erkek kardeşinin Mısır'dan gelip tontonlu öldürmesinden korkuyor. Ailesinin büyük öfkesine karşı direnemiyor. Atina'ya dönecek. Ama Yunanistan'da harp var. Yolculuk sorunlar doğuruyor. Sorun buysa kolay. İngilizler Yunanistan'a bir konvoy göndermek

üzere. Rena da konvoya katılır. Rena yola çıkıyor. Rena yola koyuluyor. Konvoydan ayrılır ayrılmaz, yarı deli, meteliksiz bir yazarla tanışıyor adı: Mikas Pezas. Pezas'a aşık oluyor. Amca ve yeğeni çoktan unutuldu. Mikas hayatının erkeği Rena'nın. Onu ele geçirmeyi her ne pahasına olursa olsun aklına koymuş. Ünlü bir yazar olacak Nobel ödülünü alacak. Rena onu sevmek ve ona ilham vermek için yaratılmış... Ama koca yeniden pehdahlanıyor. Küçümseyerek Rena'ya hâlâ kendisinin vermiş olduğu mücevherleri taşıdığını hatırlatıyor. Rena «Kefi»sine boyun eğiyor. Zarifçe ve sessizce mücevherlerini birer birer çıkartıp kocasına geri veriyor.

Bir tek taş yüzüğü geri vermeden önce tereddüt ediyor. Bunun nedeni de taşının sahte olması. Gerçek, oyun borçlarını ödemeye yarıyor. Rena kumarbazdır, her zaman da kumarbaz kalacak. Nadiren kazanır, ama bu hiç önemli değil. Önemli olan oyunun heyecanı. Kazanmak ya da kaybetmek önemli değil. İşin ilginç yanı, kağıt oyunlarında iyi bir elle bile kaybetmeyi becermesi. Pokerde bir kent uğruna floşunu bozabilir örneğin, bunun delilik olduğunu bile bile üstelik. Rena bugün bile oyun oynarken aramızda çıkan sürtüşmelere rağmen en iyi dostumdur. Bir gün, biri —kim olduğunu bilmiyorum, bildiğim tek şey o insandan nefret ettiğim— Rena'ya Dostoievski'nin biyografisini hediye etme gafletinde bulunmuş. O günden beri her tartışmamızda Rena bana Dostoievski'nin büyük bir kumarbaz olduğunu, ve bu büyük yazardan daha iyi bir kumarbaz olmasını beklememi söyler durur.

Bana kırgın olan odur. Bir gün iki yaşındaki oğluyla bana geldi.

«Kağıt oynayacağım bana yüz drahmi ver, yoksa

bu masum çocukla balkondan aşağı atarım kendimi. Biliyorum bana aldırmazsın ama bu masum yavrunun ölümünü vicdanın taşıyamaz.»

Ona:

«Atla.» dedim.

Atlamadı balkondan, ama beni de hiç bağışlamadı.

İşte size Rena. Kimse onun kadar yürekli olamaz. Kimse onun kadar yetenekli ve sevecen değildir.

Neyse, Rena zar zor da olsa biza kapağı atabildi. Evde giderek daha çok sayıda insan barındırıyorduk. Elektriğimiz kesikti, ve haftada iki gün sular akıyordu. Aktığı günler banyoyu dolduruyorduk, ama gün geçtikçe pisleniyor kullanılmaz bir hal alıyordu. Yeterli miktarda yiyeceğimiz de yoktu. Pan İngilizlere o denli hayrandı ki sık sık evimize konuk oluyorlardı. Kardeşi ondan da çok İngiliz hayranıydı: İngilizceyi Yunancadan daha iyi konuşur savaştan önce yılın altı ayını Londra'da geçirirdi. Konuklar bir yatakta ikişer ya da üçer üçer yatıyordu. Kanapelerde koltuklarda yatanlar oluyordu. Yer kalmayınca yerlerde yatanlar oluyordu. Ev çok soğuk oluyordu, ve yağ kandillerinin pis kokusu her yana sinmişti. Su olmadan bir evi temiz tutmak mümkün değildir.

Tek konu iç savaştı. Vahşet giderek artıyordu. Bu kadar kötü olabileceğimizi gördükçe dehşete düşüyorduk. Papandreou'ya bir katil, bir hain gözüyle bakılıyordu. Olaylar öylesine gelişti ki sonunda Churchill, çok önemli diğer işlerine bir süre ara vererek, Yunanistan'a bizzat gelmek zorunda kaldı. Danışmanlarıyla birlikte, Papandreou'nun görevinden bir an önce alınması gerektiğini hemen farkettiler. Yerine 1914 savaşı kahramanlarından birini uygun buldular: General Plastiras. Plastiras efsaneleştirilmişti. «Siyah at-

lı» deniyordu. İngilizler 2. Georges'u getirinceye dek görevi Plastiras yüklenecekti. Yunanistan'dan ayrılmadan önce Churchill bir ateş-kes kararını bile kabul ettirdi. Şubat ayında bütün partiler. Varkisa'da toplanıp anlaşmaya karar verdiler. Komünistler silahlarını teslim etmeyi kabul ettiler. Bir süre genel affa ve herkesin birbiriyle barışma masalına inandık. Ortak kararda kimsenin cezalandırılmayacağı, katillerin dışında kimseye takibat kararı verilmeyeceği açıklandı. Genel af? Pışık... Daha kararın altındaki imzaların mürekkebi kurumadan, hükümet terör havasını estirmeye başladı. Kamusal haklara yönelik kararlardan yararlanan yöneticiler diledikleri gibi tutuklamalara, gözaltına almalara ve idamlara giriştiler. Binlerce insan Atina'dan kaçıyordu. Tanıdığım Yunanlıların çoğu hakkında tutuklama kararı alınmıştı. Ulusal düzeyde bir tasfiye işlemine girişilmişti. Birkaç ay önce Giorgos benimle dalga geçiyordu. Şimdi hapisteydi. Tiyatro grubumuz ilerici fikirleriyle tanınırdı. Eski sınıf arkadaşlarımdan pek çoğu saklanmak zorundaydı. Ellie Zei kaçtı. En değerli arkadaşım Aleka Paizi Macronissos'daki bir ıslah evine gönderildi ve işkence gördü. Karaborsacı Alexis bile hapisteydi. Kimse onun komünist olduğuna inanmazdı, yakında paçayı kurtaracağını biliyordu. Hem zaten polis yanlısı sayılmaz mıydı? Ama Alexis kırgındı. Kötülükler son bulmadan kafasına bir kurşun sıkıp ölmeyi yeğlerdi. Alexis bir savaş ürünüydü. Artık varolmayan bir evrende yeşermiş gelişmişti.

Ertesi yıl iç savaş yeniden patlak verdi. Zavallı Yunanistan. Döğüşler 1949'a kadar sürecekti. İngilizler ülkeyi koruyamıyacak kadar, yorgun ve bitkin olduklarını açıkladılar. Bu görevi Amerika üsleniyordu. Truman doktrini doğdu. «Amerika Birleşik Devletleri Yu-

nanistan'ın demokratik rejimi kurtarması için ona yardım etmelidir». Kimi Amerikalı arkadaşlarıma göre Truman doktrini, Yunan demokratik kuruluşlarının korunması için yaratılmış bir düşüncedir. Bunların tümü bence palavra. Amerikalı yöneticilerin Yunan demokrasisi umurunda değil. Gerçekte de buna karşılar. Demokratik bir ülkede özgürlük düşleri kurulur. Ülkesinin topraklarına yerleşen Amerikan askerleri ve üsleri üzerine düşünmeye başlayabilir. Amerikan yatırımlarına öncülük tanınmasının nedenlerini sorabilir. Hem Amerika'nın demokrasiyi koruma yaklaşımlarıyla, albaylar cuntasını desteklemesi arasındaki çelişki nasıl açıklanabilir? Bütün bunlar beni aşan konular. Sezar'ın hakkı Sezar'a. Amerikalılar Yunanistan'da ilerici veya solcu —aman dikkat öcü— bir yönetimin kurulmasından kaygılanıyorlar. Gerçek şu ki savaştan sonra Washington ve Moskova etkileme alanlarını genişlettiler. İngilizlerin çekilişinden sonra Amerikalılar Yunanistan'ı koruma hakkını kendilerinde buldular. Bu tarihten beri de bizi koruyorlar... hem de ne korumak, boğuncaya kadar.

Karaborsacı savaş arkadaşım Alexis'ye ilişkin son bir söz söylemek isterim. Haklıydı: kin ve nefrete dayanamadı. Çoktan hazırladığı kurşunu kafasına sıktı.

8

Eskiden Yunanistan'da tiyatro yapanların dayanıklı olmaları gerekirdi, fizik olarak da dayanıklı. Yabancı oyunculara gece iki gösteri yaptığımızı söylediğimizde gözleri fal taşı gibi açılırdı. İlki altıda, ikincisi de hemen onun ardından dokuzda başlardı.

«Ama gündüzleri dinlenirsiniz herhalde?

— Hayır. Başka bir piyesin provalarını yaparız. Burası Brodway değil, en parlak oyunun bile yazgısı iki aydır.»

Ama bu tarzda yaşamak benim hoşuma gidiyordu. Bütün bu yılları, çalışmayla geçirdim, amacım profesyonel olabilmekti.

Atina'da çatışmalar azalıyor ama ülkenin diğer yörelerinde iç savaş alabildiğine sürüyordu. Mesleğimde ilerliyor ve mutlu oluyordum. Durmadan kanlı haberler alıyorduk. Bunları duydukça melankoli krizleri geçiriyor, veya uyukluyordum. İşte böyle bir günde Rena Messalora-Salvago-Pezas beni görmeye geldi.

«Yok bu çok fazla. Yunanistan'dan bir süre uzaklaşman lazım. Seni New York'a götüreceğim, dedi.

— Nereye?

New York'a, Amerika Birleşik Devletlerine.»

Rena, Mikas Pezas'ı elde etmeyi başarmıştı. Evliydiler artık. Pezas'ın yazdığı «Özgürlüğün Bedeli» isimli kitap Amerikan basını tarafından beğeniyle karşılanmıştı. Bu düşler ülkesine yerleşip, beni de yanlarında götürmeye karar vermişlerdi.

Oh! Tabii etkilendim. Coşturucu bir öneriydi ve Rena benim için büyük önem taşıyordu. Onun gittiği yere gitmek istiyordum. Ama Yunanistan'da bağlarım vardı. Başta, yaşayabilmek için Yunan güneşine, denize yakın olmalıydım. Sonra tiyatro vardı, artık kendimi kabul ettirdiğim tiyatro. Pan, belki ideal bir eş değildi ama değerli bir dosttu. Onu seviyordum.

Rena direniyordu.

«Nasıl yaşayacağız? diye sordum.

— Elli dolarım var.»

Amerika'ya bensiz, cebindeki elli dolarıyla gitti, yarınlarına güvenle bakıyordu. Ama beni baştan çıkarmak için başlattığı kampanyayı sürdürdü.

Ardında bir müttefikini bırakmıştı.

Georges Yunanistan'da doğmuş. Sonra Amerikan vatandaşlığına geçmiş. Yunanistan'a Amerikan ordularıyla birlikte geldi. Çok yakışıklıydı. İnce ve düzgün bir burun, yeşil gözler, baştan çıkarıcı bir gülümsemeyle beliren diş macunu reklamlarında raslanacak türden dişler. Evet, Georges yakışıklıydı, iyi yürekliydi ve bana dedi ki:

«Melina sizi seviyorum. Benimle evlenin ve gelin birlikte Amerika'da yaşayalım.»

Aldı mı beni bir düşünce. Georges bana yeni bir yaşam sunuyordu. Sağlıklıydı. O denli dengeli, o denli sağlıklıydı ki onunla birlikte, harpte edindiğim komplekslerimden bile kurtulacağımı sandım. Pan'la olan beraberliğim operetleri hatırlatıyordu insana. Georges bana gerçek bir evlilik sunuyordu. Beni kaygılarımdan ve kanlı iç savaştan kurtaracaktı. Ona akılcı bir cevap verebileceğimi sanırken ağzımdan şunlar dökülüverdi:

«Pan'a sorun»

Georges uzun uzun yüzüme baktı ve şöyle mırıldandı:

«Tamam, anlaştık.»

Ve Pan! Dost, kibar, her zamankinden daha çok Cambridge mezunu: «Sakin olup olayları gözden geçirelim, dedi Georges'a. Şöyle yapalım. Siz Amerika'ya dönün altı aylığına, eğer bu sürede Melina fikrini değiştirmezse, ki bu kişiliğine pek uygun değildir bence, yanınıza gelir. Tabii elimden geldiğince onu vazgeçirmeye çalışacağımı söyliyeyim. Onu bir Amerikan mutfağına tıkılmış, New York veya Washington' da yeşil gözlü çocuklar yetiştirirken canlandıramıyorum kafamda. Belki de yanılıyorum. İyi günler.»

Georges gitti. Ben kaldım. Pan haklıydı Amerika'

ya gitmeden önce epey beklemem gerekti, hemde başka bir Amerikalıyı. Georges'un gittiği ilk günlerde biraz gözyaşı döktüm. Biraz onun için, biraz da Rena için Ama yaşlarım çabuk dindi ve Rena kısa zamanda geri döndü. Amerika, Mikas Pezas'la altınlarını parlak geleceğini inatla paylaşmak istemiyordu. Atina'ya dönüyorlardı, üzerlerinde elli dolarlık bir hafifleme olmuş ama yenilmemişlerdi. Rena herzamankinden daha iyimser, daha neşeliydi. İkisi de Pan'ın evine yerleştiler tabii.

Sonra mı? Hiç. Yalnızca çalışma.

Tiyatronun yöneticisi ve baş oyuncusu Katerina tarafından gruba kabul edildiğinizde ciddiyetinizi korumanız gerekir. Eğer günün birinde size bir baş rol verecek olursa geleceğinizi güvence altında bilin. Bana da Eugene O'Neil'in bir oyunundaki Lavinia'yı oynattı. Kolograd'lı Melina önemli bir tiyatroda meşhur oluyordu!

Atinalı bir eleştirmenin ismimi duymaya tahammülü yoktu. Nefretten de öte allerjisi vardı bana. Ciddiyetlerine ciddiyet katmak için entellektüeller ona saygı duyardı. Oyunun ilk gecesinde soyunma odasında Anna beni giydiriyordu. Birden donakaldı. Aklına parlak bir fikir gelmişti. Perdenin açılışından hemen önce salona girmeye niyetli eleştirmeni bulup evinde yangın çıktığını söyleyecek. Haline bakılırsa çok içten gözüküyordu. Onu ben değil de annem durdurdu. Annemin bir ilkesi vardır: tehlikeyi göğüslemesini bilmelidir insan.

Ertesi gün binlerce Atinalı bu adamın oluşturisini okurken afallayıp kaldı. Çünkü beni göklere çıkarıyordu. Gerçekten iyi oynamıştım, izleyiciler ve eleştirmende benimle aynı kanıdaydı. Evde bayram havası

esiyordu. Rena beni kucaklayıp: «Küçük at şimdi şahlanabilirsin. Durma koş.»

Sonra bir başarım daha oldu: Bernard Shaw'ın «Kahraman ve Askeri»yle Onu da bir diğeri izledi: J.B. Priestley'in «Tehlikeli Viraj»ı.

Başarı başıma vurmuştu. Yaz sezonunda kendi grubumu kurma cesaretini gösterdim. Böyle atılımlar aslında yapımda yoktur. Atina tiyatro çevresinde başarıya ulaşan her oyuncu hemen kendi tiyatrosunu kurar. Bir salon kiralayıp, ışıkçılar, sesçiler, oyuncular toplayıp sezon boyunca bütün bu insanların sorumluluğunu yüklenerek bir maceraya atılır. Bu tür tiyatroların bağımsızlık kaygısıyla kurulduğunu belirtmek isterim. Zaten bunda da gerçek payı var. Ama gerçeğin diğer parçası da üne kavuşmaktır.

Benim tiyatromun diğerlerinden farklı olması gerektiğine karar vermiştim. En tutarlısı en genci olmalıydı benimki. Ekip çalışmasının ne demek olduğunu bilenleri topladım. Rondiris'in derslerine devam eden arkadaşlarımın arasından en yeteneklilerini seçtim. Aralarında bir kuyruklu yıldız olan Nikos Hadziskos vardı. Yunan şairlerinin en kıdemlisi olan Costas Palamas'nın bir manzum piyesini oynamaya karar verdik. Yönetmenimiz çok yetenekli ve yaratıcıydı. Herşey lehimizde gelişiyor sanırken, gösteri tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Bir eleştirmenin şu cümlesini hiç unutamam:

«Tamam Melina'nın yeteneği var kuşkusuz, ama bir Yunanlıya hiç benzemiyor, bir Yunanlı gibi oynamıyor.»

Ben!

Neyse, o yıl başarısızlıktan başarısızlığa koştuk. Felaketler biribirini izliyordu. Dimitris Rondiris beni çağırıncaya dek küçük Amerikan mutfağını bile dü-

şündüm. Rondiris Yunan Ulusal Tiyatrosunun yöneticiliğine atanmıştı. Beni de grubuna katmak istiyordu. O günü nasıl anlatmalı bilmem: belki Balboa Pasifik karşısında benden daha az etkilenmiştir.

Dünya bir başka gözüküyordu, Rondiris'le çalışmaya başlayalı beri. Etkileyici tartışmalara girişiyorduk, bir rolün «yapısma» ilişkin. Rondiris buna bir insanın inşaatı, menteşeleri diyordu. Bütün bunlar da olağanüstü bir atmosferde gelişiyordu. Rondiris'le birlikteyken tiyatro bir meslek olmaktan çıkıyordu. Tanrısal bir çağrıya dönüşüyor, insanın rahibe olası geliyordu. Her gün ek çalışmalar yapıyorduk. Çalışıyor, inceliyor, çalışıyordum. Bir gün oynamaktan çok inceleme yaptığımı farkettim. Rondiris günün birinde önemli bir trajedyen olacağımı söylüyordu, ama daha o gün gelmemişti. Bunları daha önce de duymuştum. Yalnızca onun için değişik roller oynuyordum. İzleyicilerin karşısına çıkmıyordum. Bu devre uzadıkça uzuyor, ben de kendimi bir ressamın bir türlü satmak istemediği bir manzara resmine, bir heykeltraşın elinden çıkarmaya kıyamadığı mermer parçasına benzetiyordum. Herşey iyi, hoştu ama boğulmaya başlamıştım.

Dora Stratou'nun beni görmeye gelmesi de işleri kolaylaştırmadı. Dora Stratou Yunan kültürünün bekçisiydi. Atina'dan en ücra köye kadar tüm Yunan türkülerini banda almıştı. Bilmem ne dağının tepesinde söylenen bir türkü olduğunu duyar duymaz yanına teybini ve diş fırçasını alıp yollara düşerdi. Tüm dünya ülkelerinde gösteriler veren bir bale topluluğu da kurmuştu. Dora'nın yeni yetenekleri keşfetmeye karşı duyarlı antenleri olduğunu sanırdınız.

Beni görmeye geldiği gün yeni bir tiyatro ekibini yönetiyordu. Ekibi Constantinopolis'den gelen Karolos

Koun kurmuştu (Biz Yunanistan'da bir türlü dilimizi İstanbul demeye alıştıramadık.) Koun hemen büyük ilgi toplamıştı. O olmasaydı Yunanistan'da Lorca'nın, Genet'nin, İonesco'nun ve Brecht'in oyunları hiçbir zaman tanınamazdı. Tennessee Williams'ın «İhtiras tramway»ını sahneye koyuyormuş, Dora'yı Blanche rolünü kabul edip etmeyeceğimi öğrenmek için göndermiş.

«Blanche mı! Aman tanrım!»

— «Rolü biliyorsunuzdur.» dedi Dora. Ağladığım için şaşırmıştı.

«Blanche'ı tanımak mı?» Hıçkıra hıçkıra ağlıyordum «Blanche benim. Ama oynayamam».

— Oynamamazlık edemezsiniz.

— Peki ya Rondiris. Beni hiç bağışlamaz.

— Eğer reddederseniz, siz de kendinizi hiçbir zaman bağışlamazsınız.

— Yapamam.

— Aptalın birisiniz.

— Yapamam...»

Yeniden çalışmalarıma döndüm. Faust'un Marguerite'ini çalışırken Blanche'ı düşünüyordum. Sonra neyseki Pan bacağını kırdı. Neyseki diyorum çünkü «İhtiras Tramway»ında bu sayede oynayabilecektim. Bacağının ameliyat edilmesi gerekiyordu, Pan da ameliyat için Lausanne'ı uygun bulmuştu. Kendisiyle gitmemi istiyordu. Rondiris'ten izin almak istedim. Hayır dedi. Israr edip böylece dişlerimi de yaptırabileceğimi söyledim. Yüzüme objektif olarak bakabilen insanlar ağzımın çok büyük olduğunu söylüyorlardı. Eğer kırıcı olmadan bunu ima etmek isterlerse, «cömert» bir ağızın var diyorlardı. Eski dişlerime gelince, onları tarif etmeye sözcükler yetmez. Büyük bir ağızda, tavşan dişler düşünün bu biraz fazlaydı doğrusu.

«İsviçre'de çok iyi dişçiler var,» dedi Rondiris «Git dişlerini düzelttir. Diksiyonun da düzelir.»

Cenevre'de gölün kıyısında bir banka oturuyorum, benden binlerce kilometre uzaktaki Rondiris'in bakışları üzerimde sanki:

«Gerektiği gibi çalışmıyorsun Melina... Rondiris durmadan bunu söylüyor. Düşünüp, araştırıp incelemem gerekliymiş. Oyuncunun canlandıracağı kişinin tipini belirlemesi gerekir. Sonra yavaş yavaş bu belirlediği tipe ulaşır. Davranışlarını, hareketlerini, diksiyonunu ona göre ayarlar. Bu zaman ve çalışma isteyen dikkatli bir iştir. Önce seçersin, seçimin yanlış olabilir vazgeçersin. Yeniden çalışmaya başlarsın. Sonunda canlandıracağın kişilikle tek vücut olunca rolüne hakimsin demektir.

Rondiris haklı, ama bu yönteme ben uyamıyorum. İç yapısına varmadan önce canlandıracağım kişiliğin dış yapısını incelemem gerek. Onun gibi yürümeye, oturmaya, kafamı çevirmeye başladığım zaman tüm davranışlarını bedenimde ta kemiklerimde duyarım, ben canlandıracağım kişilikle böyle tanışırım. Le deuil sied à Electre'i çalışırken başlangıçta, tereddüt ettim biraz. Sonra bir oyuncu bana başımı yavaşça, biraz öne eğerek çevirmemi söyledi. O an Lavinia'yı keşfettim. Bu hareket öylesine yavaş, öylesine acımasız ve nefret doluydu ki Lavinia'nın kişiliğinin anahtarı oluvermişti. Lavinia yapısındaki en ufak acıma kırıntılarını bile silmiş yalnız intikam için yaşayan biriydi. İşte Rondiris buna dıştan içe doğru gitmek, ters oyun diyor. İtiraz ettim:

«Önemli olan bir insanın kalıbına girmek değil mi? İçeriye girdikten sonra kapı ya da pencere ne fark eder?

— Yanlış, Melina yanlış.»

Rondiris'e göre insan yüzeysel fiziki olgulara kapılmamalı. İnsan bir şeyin yüzeyinden başlarsa, derine inmesi mümkün değil ona göre.

«Bunun yüzeysellikle ilgisi yok. Eğer palyaço olmak istiyorsam, işe palyaço şapkası giyerek başlarsam, daha kolay sonuç alabilirim.

— Palyaçolar sirklere yaraşır.

— Neden sirklere karşısınız?

— Karşı değilim. Ama sen tiyatrodasın, sirkte değil.»

Bu yüzden mi çevreme duvarlar örüp, izleyicilerin önüne çıkmamı engelliyor? Yoksa gerçekten hazır değil miyim? Sahneye ayak basmadan önce kusursuz bir oyuncu olmak zorunda mıyım? Çılgınlık bu! Gelişebilmem için bir tek yol var: çalışmak ve izleyicilere oynamak. Başarı ve başarısızlıklardan gerekli dersi almak. Rondiris'in bunu bilmesi gerekir? Neden oynamama izin vermiyor? Şey durun bir dakika. Belki bana aşık ve beni yalnızca kendisine saklıyor. Hayır hayır, beni sevmiyor. O bir Pigmalion, Galatesine ihtiyacı var. Ben Blanche olmak istiyorum. İşte, söyledin. Baklayı çıkardın ağzından. Bu yüzden kendi kendine konuşuyorsun zaten. Rondiris'ten kurtarmak istiyorsun kendini. Özgürce Blanche'ı oynamak istiyorsun. Çok iyi Melina, çok iyi M. Rondiris. Çok iyi Cenevre gölü. Blanche'ı oynamak istiyorum.»

Pan'ın bacağı tamir edildi. Dişlerim de düzgün Ama Rondiris değişmedi. Çekine çekine Blanche rolünden sözediyorum, o sinirden çılgına dönüyor. Yalnızca bu rolü düşünmekle bile ona ihanet ediyormuşum? Blanche'ı oynamıyacağım. Koun'la hiç çalışmayacağım. Onun tiyatrosu bana haram. Koun her türlü ana kuralla alay ediyor. Tiyatro bir tapınak olmalı.

Oysa Koun başarıyı ukalalıkta arıyor. Blanche'ı unutmam gerek, Koun'u unutmam gerek.

Bunun üzerine Melina ikinci kez intihar etmeyi deniyor. Koşup kendimi bir tramvay'ın altına atmaya kalkıyorum, Rondiris yetişip bana engel oluyor. Bir polis, yayalar etrafımızda toplanıyor Rondiris'in söylediklerini duyuyorlar:

«Peki Melina Blanche'ı oynayabilirsin. Ama sana öğrettiklerimi sakın unutma. İyi oyna.»

Koun'nun tiyatrosu ve Rondiris'in tiyatrosu iki ayrı dünya gibi .Rondiris tam bir klasik, herşeyin en iyi biçimiyle kusursuz yapılması eğiliminde. Ulusal Tiyatroyu tam bir despot gibi yönetiyor. Bir tek onun sesi duyuluyor heryerde. Onun fikirlerinin dışında hiçbirşeyin önemi yok. Kimse ona veya fikirlerine karşı çıkamaz. Koun da tam tersine yenilikçi, yaratıcılığa ve herkese açık. Bir ışıkçının bile önerilerini dinliyor. Rondiris titiz ve mağrur, Koun neşeli bir ortamda çalışmayı seviyor, insan sevgisinin sıcaklığını seviyor. Sevgisini kadınlara, erkeklere, köpeklere, kedilere yöneltiyor. Gençler tarafından tutuluyor, Yunanistan'a yeni yetenekleri çekiyor: Besteci Manos Hadjidakis, Dora Stratou'nun keşfi; Lorca çeviren şair Gatsos; ressam Tasruochis; dekoratör Vachliotti...

Hepsi Koun'a geliyor.

İhtiras Tramvayı'nın ilk gösterildiği gece, oyunun sonunda perde kapanınca bir an büyük bir sessizlik oldu, sonra alkış tufanı başladı, bitip tükenmek bilmeyen. İzleyiciler ayağa fırlamıştı, Tennessee Williams'a büyük tezahürat, Karolos Koun'a, Manos Had jidakis'e, Blanche'ı oynayan oyuncuya. İzleyiciler bir ağızdan: «Melina, Melina» diye tempo tutmaya başlayınca başladım hüngür hüngür ağlamaya. Gözyaşlarımın ardında bir tek izleyiciyi görüyordum, ayak

taydı ve o da alkışlıyordu. Rondiris Koun'nun tiyatrosuna duyduğu nefrete rağmen Blanche'ı izlemeye gelmişti. Artık tüm insanlık adına gözyaşları dökü-yordum.

Oyundan sonra, Rondiris odama geldi:

«Electre'den etkilenmişsin ama...» birkaç kez başını salladı. «Çok iyiydin. Çok iyi.»

Eğer izin verirseniz size «acı» nın bir tarifini yapmak isterim. Acı bir oyuncunun sahnede «raydan çıkmasıdır». Gülmemesi gereken bir anda güldü mü oyuncu, bir kabustur başlar. Ve bu da acı verir. Bu gereksiz gülüşü bastırmak için kendimizi öylesine sıkarız ki sinirlerimiz düğüm olur. Her yanımız acır. Bende «raydan çıkma» korkusu vardır. Ama ne yazık ki tanrı beni bağışlasın sık sık da başıma gelir. Bu gülme isteği kökenini iyi bildiğim bir tür isteri krizidir. Bu gülmeye dedem öldüğü gün yakalanmıştım, ne doktorlar ne de yeryüzünün herhangi bir ilacı engelleyememişti, bu asabi kahkahaları. Hiçbir zamanda tümüyle iyileşemedim zaten. Yeryüzünde en sevdiğim insanlardan biri de Françoise Sagan'dır. Bir gün çok kötü bir trafik kazası geçirdik. Arabasının altına sıkışmış yatıyordu. Koşarak yola fırlayıp yardım istedim.. ama başladım gülmeye. Albaylar beni vatandaşlıktan çıkardıklarında ve artık Yunanlı olmadığımı bildirdiklerinde de güldüm. Komik olduğu için değil tabii ama aslında komikti de!

En anlamsız olay bile oyuncuyu «raydan çıkarabilir». Kekelenerek söylenen bir söz, beklenmedik bir göz kırpması, izleyicilerden yükselen bir ses, partönerinizin geciken tepkisi, kriz için yeter de artar bile. Rondiris bunun bir tür konsantrasyon yetersizliği olduğunu söyler. Yemin ederim ki değil. Bir kez Ko-

un'dan tokat yememe rağmen daha çok gülmeye başladığımı biliyorum.

Philip Yordan'ın Anna Lucas'ındaki partönerimi kaygılar içinde tanıdım. Adı Lycourgos Kallergis'di, ve çok yetenekli bir oyuncuydu ama gülmesiyle ün salmıştı. Bu konuda beni bile geçiyordu. Kuliste tanıştırıldık. Merhaba deyip bana elini uzattı. Gözlerinde garip bir kıvılcım parladı, Dudaklarımın titrediğini gördü, bu da ona yetti. Gülmekten kırılıyorduk. Koun işte o an kararından vazgeçmeliydi. İkimizi aynı sahneye çıkarmakla tanrılara karşı geliyordu.

Provalar başladı. Genellikle önce metni okuyup sonra üzerinde tartışırdık bu kez öyle olmadı. Koun'nun daha önce çözümlemesi gereken bir sorunu vardı. Sert bir sesle bize:

«Melina ve Kallergis sahneye çıkın.»

İsteğini yerine getirdik.

«Karşı karşıya durun.»

Başımıza gelecekten korkarak gene söylenene uyduk.

«Birbirinize bakın... Kımıldamayın artık. Gülmeyin. Öyle durun. Ses yok. Düzgün durun.»

Beş saniye düzgün durduk. İçimden bütün bildiğim duaları ediyordum. Bilmem neden, aptallık işte birden sütü düşündüm. Bir tencerede kaynıyor ve yavaş yavaş kabarıyordu. Onbeş saniye, yirmi. Süt taşıyordu. Gırtlağımdan daha çok kişnemeyi andıran bir ses yükseldi. Kallergis de karşımda ancak çok ısınmış bir radyatörden çıkabilecek türde bir ses çıkarıyordu. Koun kırılmıştı. O kızdıkça biz daha çok kırkırdıyorduk. Avuçlarım ter içinde kalmış, gülmemek için ısırdığım dudaklarıma kan oturmuştu. Kalergis de iki büklüm olmuş katıla katıla gülüyordu. Koun bize küfür etmeye öylesine kaptırmıştı ki kendini, ar-

kasındaki tüm ekibi saran krizi farketmemişti. Arkadaşlarımız başlarını çevirmişlerdi, sahneye bakmıyorlardı ama bu da işe yaramıyordu. Kendi derdimiz kendimize yeterken bir de karşımızda gülmekten kırılan oniki kişi oturuyordu.

Herkes tek tek, sonra hepbirlikte Koun'dan rol dağılımını değiştirmesini istedik. İnatla:

«Provalarda gülmezsiniz.» diyordu.

Yanılıyordu.

Eğer oyunun yazarı M. Yordan Atina'ya gelseydi hepimizi dava ederdi herhalde. Baş oyuncuların birbirlerine bakmaya cesaret edemediklerini söyleyebilirdi. Kallergis'in bana evlenme teklifi yaptığı sahnede gözlerinin kapalı olduğunu, oyunun dönüm noktasında iki oyuncunun sırt sırta durduğunu ve Melina'nın metinde yeralmayan garip sesler çıkardığını yeterli neden olarak öne sürebilirdi. Ama zavallı yazar bu garip seslerin nedeninin yönetmenin, kulisten oyunculara batırdığı iğneden kaynaklandığını bilmesine olanak yoktu tabii...

İşin ilginç yanı izleyicilerin birşey farketmemeleriydi. Piyes büyük yankılar uyandıran bir başarı kazandı. İşte amatör tiyatrocunun hali pürmelali. Ama herşeyi farkeden biri vardı. Bir kaç kez üst üste gelip oyunu izledi ve «raydan çıkma» anımızı kolladı. Pis maymun! Ama neyseki gülerken yüzünü mendiliyle kapatıyordu da yanındakilerin dikkatini çekmiyordu. Bu pis maymun, yeryüzündeki erkeklerin en sevimli en yakışıklı en yumuşağı sevgili Pyros'du. Şimdiye kadar neden Pyros'dan sözetmedim bilmiyorum. O, kaygısızca, kalbimin tümünü verdiğim ilk erkektir. Sevgisi, iyiliği en büyük hazinelerimden biridir.

İlginçtir, herkesin başına da gelir bu. İki insan karşılaşırlar, aralarında bir duygu alışverişi olur, ama

belirsiz birşey onları engeller ve bir ses daha çok erken olduğunu ve tekrar karşılaşabileceklerini fısıldar kulaklarına. İşte Pyros'la benim ilk karşılaşmamda böyle oldu.

O sıralarda öğrenciydim. Bir gün okuldan çıkarken, bizim okulun yanındaki deniz akademisinden bir grup gence rasladım. İçlerinden en yakışıklı olanı elini kaldırınca hepsi durdular, o da bana göz kırpıp yürüdü. Bu karşılaşma sık sık tekrarlanıyordu. İkincisinde göz kırpmaya bir de «Merhaba güzelim» eklenmişti. Sonra: «Çabuk büyüsene, seni bekleyeceğim.» cümlesini hakettim. Ve küçük kafamda bu anıyı hep sıcak tuttum.

Yunanistan'da harbokulu öğrencisi Pyros Spiromilios'un adından ilk kez 1935'lerde sözedilmişti. Cumhuriyetle yönetildiğimiz nadir dönemlerden biriydi. Kralcı bir darbeden çekiniyorduk. Pyros Cumhuriyet yanlısı bir hareket başlatmıştı. 1940'da bir İtalyan denizaltısına, küçük, tek makinalı tüfekli bir tekneyle saldırıp, denizaltını dalmaya zorlayarak kahraman ilan edilmişti. Savaş sırasında başka başarıları da olmuştu. İşgal sonunda denizcilerin yürüyüşüne komuta etme şerefi ona bahşedilmişti. Halkın arasında ben de vardım ve onu alkışladım. Bakışlarımız karşılaşınca, bana göz kırptı.

Daha sonraki karşılaşmalarımız hayli ilginç bir biçim almıştı. Başarısızlıklar yazıydı. Palamas'ın piyesini oynarken Pyros'u sık sık görüyorduk. Salon neredeyse tümüyle boş oluyordu. Pyros dört kişilik yer alıyordu: birini oturmak, ikincisini ayaklarını uzatmak, üçüncüsünü uzo şişesini ve buzlarını ve bardağını koymak, sonuncusunu da mezelerini yerleştirmek için kullanıyordu. İlk geldiği gün arkadaşlarımdan biri soyunma odama dalıp:

«Gelip baksana, dedi. Salonda bir canavar var.»

Kulise koşup canavara baktım. Boş koltukların ortasına Pyros bir paşa edasıyla kurulmuş oturuyordu. Beni görmüş ve gözkırpmıştı. İşin en kötü yanı da piyesi ezbere bilmesiydi ve sanıyorum Atina'da oyunu seven tek kişiydi.

Sonra Pyros beklenen günün geldiğine karar verdi. Rena, ve benimle evlenmek isteyen Georges New York'a gitmişlerdi. Pyros beni iltifat yağmuruna tutmaya başlamıştı. O'na direndim. Direnme gücüm beni de şaşırtıyordu. Çünkü çok kısa bir zamanda onu beğenmeye başlamıştım. Ama bu bir sürü ilerici hareketi yönlendiren genç adam, kadınlara karşı Yunanlı davranışı içindeydi, tutucuydu. Buna dayanamazdım. Bazı lafları nasıl söyleyebildiğini anlamıyordum: «İki tür kadın vardır, eş olacak kadın, ve sevgili olacak kadın. Eşlerin saygınlıkları ve sorumlulukları vardır. Sevgililerin yoktur. Kocasını aldatan bir kadın fahişedir, ama erkek poligamdır ve bir sürü sevgilisi olabilir... vb»

Pyros'un biraz alçakça bulduğum bir açıklığı vardı, sevdiği bir kadma şunları kolayca söyleyebilirdi örneğin: «Seni seviyorum. Metresim ol. Ama şunu da hemen söyleyim ki, seni küçük görüyorum, çünkü sen metresimsin.» Dayanılır gibi değildi.

Oysa bir buçuk yıl süren direnmeden sonra, dayanamadım. Pyros'un çekiciliği erdemlerimden ağır basmıştı. Yedi yıl boyunca birbirimizi sevdik. Çok güzel yıllardı... Pyros yakışıklıydı ve yakışıklılık Yunanlılar için önemlidir. Güzelliği güneşle uyumluydu. Pyros hristiyanlığa dek süren çok tanımlı Yunan tarihine, yaşama sevinci, iyimserliği ve duyarlılığı ile uyuyordu. Bana yapısındaki değerleri aşıladı. Bana kadın olmayı, zevki Pyros öğretti.

Karolos Koun'un ekibe sigara alma alışkanlığı vardı. Bu yolla bize ödeyemediği yüksek maaş açığını kapatıyordu. Onunla çalışmaktan mutluyduk ama bunun kesemize pek yararı dokunduğu söylenemezdi. Kimi zaman oyunlarımız büyük kalabalıkları çekemiyecek kadar avant-garde oluyordu. Ama gene de başarılıydık, o yıllarda tiyatro, oyuncularına büyük paralar kazandırmıyordu. Bilet paraları çok düşüktü, salon dolsa bile, büyük gelirler elde edilmiyordu.

Ben Pan'dan hiç para kabul etmedim. Herkes gibi yazları daha çok para getiren turneleri bekliyordum. Kavala ve Patras'a turneler düzenliyorduk. Yabancı ülkelerdeki Yunan azınlıklarına da gösterilerimizi götürüyorduk. Efsanevi yörelere gidiyorduk. Cavafis'in ölümsüzleştirdiği İskenderiye. Venüs'ün adası, kıyılarında Othello'nun anılarının yaşadığı Kıbrıs'a, Yunanlıların «kent» adını verdikleri Constantinople'a gidiyorduk. Bu gezileri düzenlemek pek kolay olmuyordu, ama işimizden memnunduk. Pyros da kimi zaman bize katılıyordu.

Gençtim, çalışıyordum, aşıktım. Sevgi dolu güzel yıllar geçirdim.

9

«Deniz yeşil, gökyüzü mavi
Biraz açsana pencereyi...»

Suzy Solidor Paris'de söylüyordu. Hayran izleyicilerin arasında Rena ve ben! Rena ve ben Pariste! Yeryüzündeki herkes Paris'i düşler. Tüm sanatçılar Paris'te buluşur. Bu buluşmaya katılabilenlere ne mutlu. Çok sayıda Yunanlı, Yunan kökenine dayanmıyan olaylardan etkilenmezler. Bunun bir nedeni aşağılık kompleksi bir diğer nedeni de mantıksız milliyetçilik-

lerinden kaynaklanır. Ama bu Fransa için geçersizdir. Fransız şarkıları söyler, Fransız şairlerine bayılırız, Paris modasını taklid edip, balayımızı orada geçirmek ister, lisede yabancı dil olarak Fransızcayı seçeriz. On-dört yaşında Baudelaire'le Rimbaud'ya aşıktım. İnsan Paris'e ilk gittiğinde başı döner, Paris tutar insanı. Rena'yla her gittiğimiz yerde ağlıyorduk. O kadar güzel bir kentti ki. Komiktik. İkimizde şu beş dakika yürümemek için taksiye binen insanlardan olmamıza rağmen, Paris'in neredeyse tüm sokaklarında yürüdük desek kimseyi inandıramazdık. Her sokağı arşınlamamızın tek nedeni, güzelliklerden değil sokakların isimlerinden de kaynaklanıyordu. New York'daki sokak isimleri beni düş kırıklığına uğratmıştı. Orada Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci caddeler vardır. Fransa'da Mozart caddesi, Beethoven sokağı, Voltaire rıhtımı vardır.

İnsan, ismi «Petit-Misc» (Küçük misk) olan bir sokağı nasıl sevmez?

Bana profesyonel yazarların yapıtlarını üretirken sürekli kaygılandıklarını anlatırlardı. Amatörler için de durum aynı, inanın. Ama bir dakika süreyle zevk içinde çalışacağım Paris'in sokaklarını sıralamadan geçemem. Rue du Cherche-Midi (Öğleni ara sokağı)... Rue de Paradis (Cennet sokağı)... Impasse des Trois-Soeurs (Üç kızkardeşler çıkmazı)... Rue des Quatre-Frères-Peignot (Peignot kardeşler sokağı)... Rue Soleil (Güneş sokağı)... Rue du Repos (Dinlence sokağı)... Boulevard Bonne-Nouvelle (İyi haber bulvarı)... Villa des Lilas (Leylaklar Villası)... Cité Joyeux (Sevinçli Kent)... Rue des Artistes (Sanatçılar sokağı)... Cour des Artistes (Sanatçılar avlusu)... Rue de l'Ancienne Comédie (Eski Komedi sokağı)... Square des Ecrivains-Combattants (Mücadeleci Yazarlar meydanı)...

Cour d'Honneur (Şeref avlusu)... Rue des Camélias (Kamelyalar sokağı)... Square Alice... Rue du Capitaine-Olichanski... Rue des Innocents (Masumlar sokağı)... Rue Fillettes (Küçük kızlar sokağı)...

Rena ve ben her gece tiyatroya gidiyoruz. Sanat galerilerini dolaşıyoruz. Louvre'da geziyoruz saatlerce, lokantalarda da Gargantua kadar yemek yiyoruz. Paramızı denkleştirip, kendimize ortaklaşa pembe bir şal bile aldık. Paris'te sekiz gün kaldık, uyuduğumuzu hatırlamıyorum. Bu ilk Paris yolculuğunu nasıl mı yaptım? Bunu da Pan'ın kırık bacağına borçluyum. Lausanne'a doğru yola çıktığımızda Rena ve ben bu sekiz günü çalmayı becerdik. Atina'ya doğru yola çıktığımızda, bir kaçamak daha yapıp Paris'e yeniden uğrayalım dedik. Pan Lausanne'da hastanede bir süre daha kalacaktı, sağlığı tam anlamıyla düzelmemişti henüz. Pariste geçireceğim bu birkaç gün, tüm yaşantımı ve mesleğimi etkileyecekti.

Bir gün Rena'yla Versaille'da «Trianon Saray»da yemek yiyorduk. Bir anda karşımızda bakalit çerçeveli gözlüklü biri belirdi. Beynimizden vurulmuşa döndük. Bu gözlükler Avrupanın tüm tiyatrolarında bilinirdi., gözlüğün sahibi Marcel Achard'dan başkası değildi. Yazdıklarının tümü başarılıydı. Oyunlarının güldürü unsuru ve akılcılığı tüm dünyaya nam salmıştı. Fransız tiyatrosunun en gözde yazarıydı Achard. O gün şans benden yanaydı, pembe şalı omuzlarıma almıştım ve göz kamaştırıcı olduğumu biliyordum. Var gücümle ve olanca içtenliğimle Marcel Achard'ın dikkatini çekmeye çalıştım. Bana bakmasını istiyordum. Başardım da. Büyük yazar garsonlardan biriyle bize bir not gönderdi:

«Sizi tanıyor muyum, acaba oyuncu musunuz?»

Şöyle cevap yazdım:

«Belki biraz oyuncuyum, ama beni tanımanız olanaksız.»

Bunun üzerine Achard masamıza geldi.

«Birkaç dakika için aranıza katılmama izin verir misiniz?

— Rica ederim buyrun.»

İşte yeni başlayan bir peri masalı daha. Bu da yetmezmiş gibi Achard Edith Piaf için yeni bir oyun yazdığını da söylüyordu: Küçük Lili. Benim için de bir rol eklemesi acaba hoşuma gider miydi? O ana dek herşeyden elini eteğini çekmiş sosyetik kadını oynamıştım. Bu önerinin karşısında soluğum kesilmişti. Neyse kendimi toparlamayı becerdim. Achard'ın çerçevesinin ardındaki gözler fırıl fırıl dönüyordu. Önerisini tekrarladı. Ona üzülerek kabul edemiyeceğimi söyledim. Atina'da daha önce sözverilmiş girişimlerim vardı.

Ertesi yaz Rena ile yeniden Paris'e döndük. Artık turist gibi davranmıyorduk. Hemen kendimizi sanatçı çevrelerine attık. Achard bizi Marcel Pagnol, André Roussin, Henri Bernstein'la tanıştırdı. Jean Cocteau'yla unutulmaz bir gece geçirdik. Hiç unutmam bize üç çizgiyle unutulmaz bir Yunan manzarası çizmişti. Bir çizgi ekledi ve Akropol olanca azametiyle karşımıza çıktı, ne olağanüstü eller tanrım diye düşünmüştüm! Pierre Brasseur'e hayran olduk, Jean Marais'nin yakışıklılığı soluğumuzu kesti. Bir gecede Sacha Guitry'yi görmeye gittik. Guitry'nin üslûbu!.. Beni en fazla etkileyen de, Achard'ın çekingenliği oldu. Achard başarının doruğundaydı, ama Guitry'nin karşısında edebiyat öğretmenine ilk şiirlerini gösteren çekingen öğrenci gibi davranıyordu. Tanıdığım insanların hepsi çok ilginç ve etkileyiciydi ama içlerinden biri hemen kalbimi kazandı:

Colette.

Artık çok yaşlandığını biliyordu, bizi tekerlekli iskemlesinde karşılayacaktı. Ama bu denli canlı, sevimli, bakımlı ve kadınsı bir insanla karşılaşacağımızı beklemiyorduk. Çok şıktı Colette. Öğleden sonrayı onunla birlikte geçirdik. O kadar iyi yürekli ve iyi bir gözlemciydi ki bir an beni yakında yazacağı ilk romanında kullanacağını sandım. Ayrılırken bana yazdığı küçük şiirlerden birini verdi. Son mısra şöyleydi: «Başını kaldırması Akropol'ü görmesi için yeterliydi.»

Paris'de ilk oynadığım oyun Marcel Achard'ın Galette Değirmeni'ydi. Başoyuncular ünlü bir çiftten oluşuyordu: Pierre Fresnay ve Yvonne Printemps. İsimlerini duymam heyecandan yaprak gibi tir tir titrememe neden oluyordu. Ama onlarla ilk karşılaşmamda benden nefret ettiklerini anladım. Beni sevmemeyi daha tanışmadan akıllarına koymuşlardı.

Achard piyesi bana ithaf ederek Yvonne Printemps'nı çok kırmıştı. Müsveddelerin ilk sayfasına kendi el yazısıyla «Melina'ya» yazmıştı. Önceleri çok hoşuma giden bu davranışı daha sonra öfkeyle anacaktım. Fransız güldürü gazeteleri bizi hedef seçmişlerdi. Achard'la benim için yazdıkları oldukça gülünçtü ama ben gülemiyordum. Fransızlar bir kez işi alaya döktüler mi bir hayli yaralayıcı olabilirler. O güne dek gördüğüm sevgi dolu tebessümlerin yerinde yeller esiyordu, şimdi bilenen dişler vardı. Fransa'da tanıdığım insanları dinliyordum daha çok, neredeyse hiç konuşmadığımı bile söyleyebilirim. Dinlemek ve öğrenmek hoşuma gidiyordu. Şimdiyse karşı çıkmam gerekliydi. Yargılıyordum. Ama ne yazık ki güçsüzdüm. Saldırganların silahları bende yoktu. İncelikten yoksunmuşum gibi geliyordu. Eleştirmenlerden biri şunları yazdı: «Picasso'nun mavi ve pembe dönem-

leri oldu. Achard'ın neden Yunan dönemi olmasın?» Herkes Achard'ın başarısız tatsız tuzsuz «Yunan döneminden» sözetmeye başladı.

Bu ortamda prova yapmak tam bir felaketti. Pierre Fresnay ve diğerleri soğuk ve kendini beğenmişti. Sürekli olarak metresi olduğum için Achard'ın öne sürdüğü, yeteneksiz zavallı, bir maceracı olduğumu hissettirmek istiyorlardı. Öne sürdükleri tümüyle asılsızdı. Kararsızdım, kapıyı vurup çıkmalı mı yoksa kalmalı mıydım? Kötü oynuyor ve bunu biliyordum. Sonunda kendi kendime yemin edip kalmaya karar verdim ilk gösteri günü iyi olacaktım. Sesçilerin ve ışıkçıların yakınlığı beni biraz olsun yüreklendiriyordu. Dostlukla yaklaşıyorlardı bana.

Dostlarımın bana karşı güvenleri tamdı. Yunanlı bir oyuncunun Paris'te çalışması onları gururlandırıyordu. Yunanlı dostlarım beni desteklemeye geldiler.

Anneme bakılırsa rolüm için çok inceydim. Bir başkası, Fransızca aksanımı beğenmiyordu. Pyros oyunun iyi sahneye konmadığı kanısındaydı. İkinci perdede giydiğim ekose tayyör hiç yakışmıyordu. Bunun üzerine affedilmez bir saflıkla Paris'in ünlü Yunanlı terzisi Jean Dessès'e koşup, bana bir elbise dikmesi için ona yalvardım. Vakit çok dardı, ama Dessès sorunu çözdü.

Perde açıldı, Pierre Fresnay ikinci sahnede beni ekose bir tayyörle karşısında görmeye alışmış. Ama karşısına bej tayyör, vualitli şapka ve eldivenlerimle dikilince nutku tutuldu. Oyunun yönetmeni Fresnay, bu açıdan davranışım tam bir skandal, oyuncu da olduğu için şaşkınlığından metni unutuyor.

Çok güçlü bir oyuncu olduğu için izleyiciler, birşey sezinlemiyor. Fırtına perde kapandıktan sonra

patladı. Fresnay'in öfkesi korkunçtu. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi Yunanlılar yeni giysin çok iyiydi diye kulisi işgal etmezler mi. Ben de kabağın kimin başına patlıyacağım çok iyi biliyordum, aptal bir amatör gibi davranmıştım. Bütün oyunculardan nasıl özür dileyeceğimi düşünürken, kostümcü Fresnay'in bir mesajını getirdi. Donakalmıştım. Fresnay eğer yalnızca profesyonelce davranmadığımı söyleseydi bu kadar üzülmezdim, ama oyunda bir rolümün oluşunu yazarın bana sağladığı bir ayrıcalık olarak değerlendiriyordu. Ağlamaya başladım. Yunanlılar da dayanamayıp patladılar. Ulusal onurlarına hakaret ediliyordu. Ortalık fena halde karışmıştı, zavallı Achard odadan odaya koşup duruyordu. Pyros'a gelince tiyatroyu kapattıracağını haykırıyordu. Soğukkanlılığını koruyan tek insan Yvonne Printemps'di. Galaya üç gün kala, bir tek çözüm vardı; barışmak. Yanağımı okşayıp: «Zavallı küçüğüm...» dedi. Yeni giysim pek fena sayılmazdı. Tabii giyebilirdim ama oyuncuları alıştırmak amacıyla bir kez daha genel prova gerekecekti. Bu kadar iyilik karşısında başladım ağlamaya.

Marcel Achard'ın «Galette değirmeni» diğer piyesleri kadar başarı sağlamadı. Fazlasıyla eleştirileceğimi sanıyordum, ama gazeteler sevecen davrandılar. Büyük bir deha olduğumu kimse söylemedi ama, ummadığım birkaç kişisel iltifatı da aldım.

Yunanistan'ın en büyük oyuncularından biri de Marika Kotopouli'dir. Çok yetenekli, (taklidi mümkün olmayan bir sanatçıdır o. İsmi dillerden hiç eksik olmaz. Şekspir, Euripides karışımı renkli bir dili vardır. Günlük halk dilini oyunlarda kullanma hareketini Kotopouli başlamıştır. Bunu başardı da. Eski Yunancanın soysuzlaştırılmış hali olan «katharevoussa»nın kullanılmasına karşı çıkıyordu. «Katharevoussa» yıpra-

tılmış yapay bir dildir. Albaylar cuntasının yapısını gözönünde bulundurursak Papadopoulos'un tüm bildirilerini «kathaveroussa» olarak yayınlamasının nedenini de kolayca anlayabiliriz.

1949'larda Marika bütün bir sezon boyunca oynayamıyacak kadar yaşlanmıştı. Bunun üzerine kocası ve en büyük yardımcısı olan Helmis, Koun'dan izin isteyerek onun yerini alıp alamıyacağımı sormuş. Bu moralimi yükselten bir öneriydi, ama gerçekçi davranmam gerekiyordu. Bir gün Marika Kotopouli'in yerini alabilirdim ama bu hop deyince olacak bir iş değildi. Koun bizim ekibi Kotopouli'nin içinde erittiğinde ben de aralarına karıştım. Herkes Marika-Koun işbirliğinin yeni sezonda mucizeler yaratacağını düşlüyordu.

Neden bilmem tiyatronun kendine özgü kuralları vardır ve en emin olunan konular bile bir anda kendi kendilerini yokedebilir. Sezon öylesine kötü geçti ki sonunda Helmis iflastan kurtulabilmek amacıyla müzikli bir oyun sahneye koymak zorunda kaldı.

Ben de zorunlu işsizliğimden yararlanıp Paris'de Jacques Deval'in: «Bir gar vardı» oyununda rol aldım. Rolüm telefonla gelişen beş monolog ve intihar sahnesinden oluşuyordu. Özellikle intihar bölümüne bayılıyordum. Oyuncular sahnede ölümü canlandırmaya tutkundur. Bu kez eleştirmenler daha cömert davrandılar. Onurumu kazanıp yeniden Yunanistan'a döndüm. Döndüğümde herşeyi değişmiş buldum. Koun Kotopouli'den ayrılmıştı, Kotopouli'yi de Marika'nın yeğeni Dimitri Myrat yönetiyordu. Bir anda kendimi bu grubun başoyuncusu olarak buldum. Bu tiyatro yıllar boyunca yuvam olacaktı. Gelişiyorduk, iyi

para alıyordum, mutluydum. Sayısız oyunda rol aldım: Max Anderson'un «Anne des Mille Jour»unda. Pinero'nun «Mrs. Tanqueray 2»sinde, Gabriel Arout' nun «Sinek Kızı»nda, Jean Anouilh'un «Tarlakuşu»nda, ve ilk rol aldığım komedi olan «Yedi yıllık düşünce...» Aynı yıl da düşünceli bir vatandaş gibi davranmaya başladım. Bu eğitimimi de grubumdaki Sabina'ya borçlu olduğumu söyleyebilirim. Parti yasa dışı ilan edilmeden önce Sabina komünistti, ve partinin de üyesiydi. Polis bir mektubunu ele geçirip şu cümlesinden yararlanmayı bilmişti: «Yakında ülkede siperlerin sesi duyulacak.»

Yunan polisi şakadan anlamaz. Bu gizemli cümle onlar için yakında başlayacak bir komünist ayaklanmanın belirtisiydi. Sabina tutuklanmıştı. Davranışlarından pişmanlık duyduğunu bildiren bir belge imzalamasını istemişlerdi. Sabina imzalamamakla yetinmeyip haklarındaki düşüncesini de yüzlerine haykırmıştı. İnanılmaz gibi gelse de Sabina ölümle yargılanıyordu. Pek çok insan özellikle de Marika bu karara karşı çıkıyordu. Marika Sabina'nın lehine tanıklık etmişti. Polis bu tanıklığın şakaya gelmeyeceğini çok iyi biliyordu. Halk Marika Kotopouli'yi seviyor ve yaygınlaştırdığı dili kullanıyordu... Sabina serbest bırakılır bırakılmaz Marika onu tiyatroya aldı.

Yunan tiyatrosunda kendime bir yer edinmek için savaş vermeye başladığım ilk günlerden beri burjuva kökenli olduğum, durmadan yüzüme vurulmuş, karşıma bir engel olarak dikilmişti. Bu da bende kompleksler yaratmıştı. Kendimi bağışlatmak için tiyatroya ilk gelen ve en geç çıkan bendim. Bu da teknik elemanlarla sohbet etmeme olanak sağlıyordu. Sinema ve tiyatro çevresindeki teknik elemanlara her zaman hayranlık duymuşumdur ve hemen hepsiyle de arkadaş

olma şansını elde etmişimdir. Kendilerine özgü şakalarını, becerilerini hayranlıkla izlemişimdir.

Bir akşam teknik elemanlarla kahve içip konuşurken Sabina da geldi.

«Sağcıların böyle davrandıklarını bilmezdim.» dedi.

Ben de bastım kahkahayı. Sabina kızmamış ve beni oyuncuların düzenledikleri bir toplu gösteriye çağırmıştı.

«Neye karşı olacak bu toplu gösteri?»

— Yönetmen bir arkadaşımız devlet tiyatrosundan kovuldu.

— Neden?

— Politik düşünceleri yüzünden.»

Gülme sırası ona gelmişti. Tüm şaşkınlığına rağmen önerisini kabul ettiğimi söyledim.

Yunanistan'da bakanlar sık sık değişir. Yerini en uzun süre koruyan Konstantin Karamanlis oldu. Onu tanıdığımda Bayındırlık bakanıydı. Kovulan yönetmen için onu görmeye gittik. Sağın mucizeler yaratan adamıydı Karamanlis. Ters yöne esen bu rüzgârların ortasında kendisini nasıl iyi hissedebildiğini sormuşumdur kendime hep. Bugün bile daha liberal olan dostlarıma aslında Karamanlis'in iyi bir halk lideri olabileceğini söylediğimde yüzüme acıyarak bakarlar.

Arkadaşımızı savunmaya gittiğimiz gün sözü bèn aldım ama hemen değil. Karamanlis öylesine yakışıklıydı ki bir süre dilim tutuldu. Uzun boylu, enerjik, alımlı bir adamdı. Eylem adamı olmasıyla ün sağlamıştı, gerçekten bir eylem adamı görüntüsündeydi. Tramvay meselesinde gösterdiği başarıyı solcular bile alkışlamıştı. Bu taşıma araçlarının yönetimi bir İngiliz firmasının elindeydi. Bir gün Karamanlis çok eskiyen tramvayların kullanımdan çekilip yerine oto-

büs seferlerinin konmasına karar verdi. Rayların sökülmesine karar verildi. İngilizler kararı duymamazlıktan geldiler.

Karamanlis tarih belirledi. İngilizlerde gene hiçbir hareket yok... Bunun üzerine kazmayı küreği kapıp, yüz metre kadar rayı söktü. Bu kez İngilizler anlamamazlıktan gelemediler.

Bizim ziyaretimize gelelim. Karamanlis bizi bekletmedi, gelir gelmez bürosuna kabul edildik. Bizi dinledi. Böyle görüşmelerde bakanın sekreteri sorunları not alır, bakanda çözüm vaatleriyle sizi uğurlar, sonuç sıfıra sıfır elde var sıfır... Karamanlis'le durum farklıydı. Yirmi dakika sonra arkadaşımız işe alınmıştı, bu kararlılık Sabina'yı bile etkilemişti. Bu olaydan sonra sendikaların gerekli olduğuna karar verdim. Tiyatrolarımızın içinde bulundukları açmazdan ancak eylem birliğiyle kurtulabileceklerini anladım. Tutarlı bir ekonomik yönlendirmenin oyunculara yarar sağlayacağını da kavradım. Çok yaşlı oldukları halde hâlâ oynamaya devam eden oyuncularla karşılaştım, emekli maaşları yetersiz olduğu için yan gelirlere ihtiyaçları vardı. Bir sendikaya üye oldum. Okumaya başladım. Okumak benim için her zaman büyük sorun olmuştu. Yalnızlık gerektiren bir uğraştır okuma, bende yalnızlıktan nefret ederim. Yalnız kalmaktansa sevmediğim biriyle oturmayı tercih ederim. (Bunu yıllar sonra bir Amerikalı psikiatra söylediğimde sevincinden havalara uçtu...)

Sendikaya üye olduğum zaman, bu güne dek yalnızca tiyatroya ilişkin konularda kitap okuduğumu farkettim. Başka dünyaları da incelemek gerekliydi.. Sabina'yla çok iyi dosttuk, ama düşüncelerimiz birbirinden ayrılıyordu. Örneğin, ben Yunan ekonomisinin iyi bir turizm programıyla kalkınacağına inanıyor-

dum. Sabina içinse turist Amerikalı demekti. Birleşik Devletlerin güdümündeydi, dolar rezervlerimizin artması bağımsızlığımızın yokolması demekti. Günün birinde Akropolün eteklerinde açılacak bir süper marketten korkmamalıydım! Korkmadım, ve zamanla Yunan turizminin kalkınmasına katkıda bulunmaya başladım. Fransız dostlarımla irtibat kurdum. Jacques Deval'ı Atina'da «Semerkant'ta Bir Gece»yi sahneye koyması için ikna ettim. Kotopouli ekibi oyunda rol alıyordu. Bir süre sonra, André Roussin «Helene ya da Yaşama Sevinci»ni sahneye koymayı kabul etti. Çok sayıda ünlü yabancı ülkemde çalışmaya başlamıştı. Bu ünlüler de binlerce turisti Yunanistan'a çekiyordu, hepsi ülkelerinde Yunanistan'ın güzelliklerini övüyordu. Sabina omuzlarını silkip şöyle diyordu: «Yunanistan'daki çirkinliklerden ve adaletsizlikten de sözedecekler. Glezos'un akropoldeki gamalı haçı indirdiği için hapisanede olduğunu söyleyecekler. Beloyannis'i, Batsis'i anlatacaklar.»

Beloyannis'i fotoğraflarından tanıdık önce! Yunanistan'ın tüm sokaklarına polis tarafından asılan fotoğraflarından. Beloyannis'in geniş alnı, gülümseyen ağzı, ve kor gibi yanan gözlerinin üzerinde «Aranıyor» yazıyordu. Komünist partisinin merkez komite üyesiydi. İhanetle yargılandı tutuklandıktan sonra. Savcı ölüm cezası önerdi. Ama Beloyannis'in, özel bir kişiliği olduğunu, savunmasına başladığında anladılar. Kendisini oldukça köklü bilgi yükünü ve alaycılığını kullanarak savunuyordu. Politik görüşü ne olursa olsun, kimse bu adamın Yunanistan'a vurgun olmadığını söyleyemezdi. Beloyannis adına pek çok ülkede komiteler kuruldu. Bir ayrıntı herkesin dikkatini çekiyordu, Beloyannis nasıl oluyordu da mahkemeye hergün yakasında taze bir kırmızı karanfille çıkabiliyordu. Picas-

so daha sonra ünlü gravürünü bu görüntüden etkilenerek çizecekti.

Sonuçta Beloyannis ölüme mahkum edildi, bir kez daha yargılandı. Polis yeni deliller öne sürdü, bunlara göre Beloyannis sözüm ona casustu. Öne sürülenlerin tümü yalandı, ortada delil filan yoktu. Mahkemenin kararı dünyada öylesine büyük tepkiler doğurdu ki Beloyannis'in ölümünü isteyenler kurtulmasından korktular. Bunun sonunda da Yunanistan'ın onurunu ayaklar altına alan acımasız bir karar verildi. Bir pazar gecesi Beloyannis, infaz mangasının önüne dikildi. Yunan tarihinin hiçbir sayfasında pazar günü infaza izin verilmemiştir. Karanlık bir geceydi. İnsan görmediği bir adamı nasıl öldürebilirdi. Polis herşeyi düşünmüş infaz yerine dev projektörler yerleştirilmişti. İşte bu projektörlerin ışığında Beloyannis öldürüldü.

Duvarlardaki resimlerini görmeden önce onu ne tanıyor ne de ismini biliyordum. Ama Dimitris Batsis'i oniki yaşından beri tanıyordum. Batsis Beloyannis'le aynı hücreyi paylaşmıştı. Aynı projektörlerin ışığında kurşuna dizildi o'da. Dimitris Batsis köklü bir ailenin oğluydu. Değerli bir avukat, ve ekonomistti. Yapıtlarından biri temel kitap olarak kullanılıyordu. Karısının babası sağcı bir bakandı. Babası, 2. Georges ve onu izleyen Paul'ü Yunanistan'a gemisiyle getiren amiraldi (Evet yeni bir kralımız vardı artık). Dimitris Batsis'in komünist olduğuna kimse inanmıyordu. Oysa casuslukla yargılanıyordu. Mahkeme sırasında bu suçlamaya karşı kendisini şiddetle savunmuş ama herkesi şaşkınlığa düşüren, sol adına çalışmalarını kabul etmişti. Polisler de onu mahvetmeye karar verdiler, gerekli yöntemlerin tümünü kullandılar. Eğer solcuların isimlerini verirse özgürlüğüne kavuşacağını

söylediler. O'da bazı isimleri verdi, ölüme mahkum edildi. Karısı bu pazarlığı, bir basın toplantısı düzenleyerek kamu oyuna duyurdu. Amiral, majesteleri kral Paul'e kadar çıkıp, o'nu Yunanistan'a getirenin kendisi olduğunu hatırlattı, bütün çabalar boşunaydı. İnfazdan birkaç gün önce Milli Güvenlik Teşkilatının başkanı Batsis'in hücresine gelerek:

«Verdiğiniz isimleri biliyoruz. Birkaç tane daha isim verin, hayatınızı bağışlayalım.» dedi.

Batsis kendisini daha fazla kullandırmayacağını söyleyerek, adama gitmesini söyledi.

Beloyannis'le aynı gecede kurşuna dizildi.

Kaç kez cesaretimizi kırdılar! Kaç kez utandırıldık! Ama güneş, deniz ve bize umut veren Yunanistan için ölen bu yürekli insanların anıları var. Her yeni haber yeniden düş kırıklıkları yaratıyor, ama umutlarımızı her seferinde, Yunanlı olduğumuz için canlandırmasını biliyoruz.

10

«Sana iki soru sorabilir miyim?» dedi bir gün Sabina.

— Tabi sorabilirsin.

— Önce, kaç tane çağdaş oyunda rol aldın?

— 1954 yılında, altmışa yakın oyunda...

— Bunlardan kaç tanesi Yunanlı yazarların?

— Dördü.

— Başka sorum yok.»

Sabina'nın bize bunu hatırlatmasına ihtiyacımız yoktu.

Tiyatromuzun bitip tükenmek bilmeyen, zorlu tartışmalarının içindeydi o'da, bu durumun ülkemizdeki politik ve toplumsal karmaşasını yansıttığını söylüyor-

du durmadan. Bağımsızlığımıza, özellikle de sanat da lında, Yunanlı davrandığımızda kavuşacağımızı söylüyordu. Bir kaç romancı ve çok sayıda şair bu yolu seçmişlerdi bile. Dora Stratou danslarımızı koruyabilmek için büyük çaba harcıyordu, tiyatro ve müziğimiz giderek kısırlaşıyordu. Manos Hadjidakis müzikle ilgilenmeye başlayıncaya dek...

Manos Hadjidakis'den nasıl sözetmeli? Nereden başlamalı? Sevimliliğinden mi? İlk birlikte çalışmamız Deuil sied à Electre'le (Yas Electra'ya Yakışır) oldu. Bu karşılaşmadan sonra sayısız defa, birlikte çalışmanın zevkini yaşadık. Çeşitli oyunlarda, filmlerde ve bir dergide hatta. Onu severdim hâlâ da severim, ama Manos kişiliğinde öyle özellikler taşır ki büyük sevgim nefrete dönüşür. Bu satırları yazarken bile ondan nefret etmeye çalışıyorum, bunu beceremiyeceğimi bile bile, becersem de nefretim uzun süremez. Onunla karşılaştığımızda büyüsüne hemen kapılacağımı biliyorum. Bana «Agoraki» (Küçük oğlan) diyecektir. ben de nefret nöbetine yakalanıncaya kadar ona kul köle olacağım. Onun için şimdilik Manos'un Yunan müziği için yaptıklarıyla yetinelim. Bizi buzuki dinlemeye zorlayan odur.

Kolay bir savaş olmadı. Manos Türk kökenli olan bu müzik aletini tüm küçük ve büyük burjuvaların Avrupalı kalma tutkularına karşı direnerek kabul ettirdi. Bu insanların Atina'da bulunmaları bir rastlantıydı zaten, Londra veya Paris'te olmak için kimbilir neleri feda ederlerdi.

Manos savaştı. Pire'nin tavernalarını, Atina'nın işçi mahallelerini, Selaniği dolaştı durdu. Tavernaların çoğu nokta kadardı, üç yada dört masaları vardı, ama hepsinde mutlaka buzuki çalan biri olurdu. Manos bu tavernalara bir arkeoloğun tarihi kazılara atılması

gibi dalıyor, kenar mahalle, hapisane, tükenmiş yıpranmış insanların müziklerini dinliyordu. Polislerle çatışmaları anlatan şarkılar da vardı içlerinde:

«Postacı mademki mektuplarımızı okuyorsun.
Anneme oğlunun tutuklu olduğunu da söyle.»

Bu şarkıların üç ana teması vardı: aşk, ölüm ve özgürlük uğruna verilen savaş. En eski ritm de bizanstan kalma taksimdi. Bu ritmlerin yaşaması da köylüler sayesinde olmuştu, yakınmalarını genellikle müzikli yaparlardı. Türk, Arap ve Balkan geleneğinde olduğu gibi.

Bu geleneğe Girit'e özgü özellikler, adaların dansları, canlı tempolar eklenmiş ve ortaya Yunan müziği çıkmıştı. Bu şarkılar genellikle gizli söylenirdi. «Seçkin insanlar» bu müzisyenleri ve çalgılarını —bağlama, buziki gibi— küçümserlerdi.

Garip bir toplum değil mi, tüm güzelliklerini karanlığa ve yoksulluğa gömüyor. Manos, Tsitsanis'i Yunan halkına tanıtmanın dışında birşey üretmese de ona sonsuza kadar minnet duymalıyız. Tsitsanis ekmek parasını berbat bir kahvede çalışarak kazanıyordu, bir devdi o. Kendine özgü yöntemlerle ayağınızı yerden kesip sizi başka bir evrene götürmeyi başaran gerçek bir sanatçı. Tsitsanis'i ilk kez dinlediğimde kendimden geçtim. Zayıf yüzü ve ince ellerinden başka birşey göremez oldum, etkileyici sesi ve kalbimin atışlarını duyabiliyordum yalnızca. Müziği... Nasıl anlatmalı?... Müziği insanı düşlere sürüklüyordu.

Pazar günüm... Hülyalarım. Bulutlar.
Ve sis.
İsam. Bakirem.
Gönlüm sislerle örtülü.

Uyuşturucu tutkunlarına karşı duyduğu acımayı da şöyle dile getiriyordu:

Cehennemden öte köy yok sizin için
ve oraya ulaştığınızda
Diğerlerine sorun
Cehenneminizde var mı bir esrar kırıntısı sizin?

Tsitsanis nota bilmemesine rağmen sayısız şarkı bestelemişti, bunların tümü müzik açısından kusursuzdu. Hepsini hatırlaması olanaksız olduğu için kimilerini bir kez coşkunlukla çalar sonra sonsuza dek unutulmaya mahkum ederdi.

Günün birinde bir plak albümü yaptılar. Şarkıların çoğu Tsitsanis'in idi, Manos bunları orkestraya uyarlamıştı, adını da «Halka ilişkin altı görüntü» koydular. Albüm büyük sükse yaptı, bugün dahi kültür hazinemizin en önemli parçalarından biri sayılıyor.

Sonra bütün ülke Manos'un şarkılarıyla bezendi, Tsitanis'in geleneğine bağlı kalıyor ama kendi yeteneğini de katarak ezgileri bir kat daha güzelleştiriyordu. Manos, Mikis Theodorakis'in ortaya çıkışına dek Yunan müziğinin tek ismi oldu.

Mikis bambaşka bir insandı. Daha çocukken Yunan politikasının çarkına girmişti. Sağlam bir solcudur, direnişe katılmıştır. Mikis iç savaş sırasında sürgün edilmişti. Macronissos'un temerküz kamplarında yıllarca işkence görmüştü. Dayak yemiş, tüberküloza yakalanmış, kısacası tüm komünistlerin daha doğrusu komünistlikle suçlanan tüm insanların katlandıkları acılara o da katlanmıştır. Bütün bunlar da Truman doktrinine bağlı demokratik ortamda gelişmiştir.

Serbest bırakıldıktan sonra Paris'e gidip çalışmaya ve besteler yapmaya başladı. Müziği folklorik ol-

maktan çok klasikleşmiştir. Bale yazmaya bayılırdı. Sonra Atina'ya döndü. Artık Yunanistan'daydı, halkının acıklı öyküsünü bestelemeye başladı. Seferis'in, Ritsos'un, Elytis'in şiirlerini besteledi. Şarkıları politik silah haline geldi, seçimlerde büyük çoğunluk sağlayıp Milletvekili seçildiğinde, adını Selanik'te öldürülen Grigoris Lambrakis'den alan bir gençlik örgütü kurdu. Lambrakis'in öyküsü, ününü Costa Gavras'ın Lambrakis'in «Z» (Ölümsüz) adlı romanından alan filmine borçludur. Film Lambrakis'in nasıl öldürüldüğünü sergiler. Katil motosikletiyle Lambrakis'in üzerine saldırır başına copla vurarak öldürür, polisin de yardımıyla olay yerinden uzaklaşır. Karamanlis hükümeti bu olaydan epey sarsılmıştı. Kraliyet ailesine ilişkin çeşitli söylentiler kulaktan kulağa yayılıyordu. Ülkenin kraliçe Frederika tarafından yönetildiğini ve halkın da ondan nefret ettiğini söylemekle bir devlet sırrını açığa vurmuş olmam sanıyorum. Gene de sözü fazla uzatmak istemem çünkü eski-Kraliçeler tarafından yanlış anlaşılmak istemem. Bu konuda sözlerime şunu da eklemekle yetineceğim: Lambrakis'in öldürülmesinden sonra Yunanistan'da motosikletlerin adı «Frederikas» olup çıkmıştı...

Kısa zamanda Lambrakis örgütü gelişti, yüceldi, Mikis'in politik itibarı ve müziği de öyle. Mikis bir orkestra kurmuş ve turneler düzenliyordu. Halk, müziğini ve onun orkestrayı yönetmesini izlemekten büyük zevk alıyordu. Mikis iri yarı, neredeyse iki metre boyundadır, orkestrayı yönetirken de dans eden bir «ayı» gibi bacaklarını iki yana açar. Albaylar cuntası Lambrakis örgütünü dağıttı ve Mikis üç yıl süreyle tutuklandı. Sözünü ettiğim bu dönemde dünya toz pembe değildi. Haydut sürüleri Mikis'in konserlerini basıp müzisyenlere saldırdı.

Manos'la Mikis birbirlerini sayıyorlardı. Ama kişisel saygıları, hayranlarının iki cepheye bölünmesini engelleyemedi: Theodorakis'in Yunanistan'ın en iyi müzisyeni olduğuna inananlar ve Hadjidakis'in etrafında toplananlar. Theodorakis'in müziği beni ürpertir, Manos'un ki baştan çıkarır...

Bütün bu müzik öyküleri bana Stella'yı hatırlattı. Stella buzikiler eşliğinde tavernalarda şarkı söyleyen bir kadının adıdır. Ve ben ilk filmimde Stella'yı canlandırdım. Sinemaya geç başladım. Bunun nedeni de bu sanata karşı olmam değil, ama Rondiris'le çalıştığım yıllarda film çevirmek istediğimi söylesem beni tiyatronun kapısına koyuverirdi. Michel Cacoyannis' den önce Yunanistan'da filmlerin çoğunun konusu yoksul hastalıklı kızın aşkı ve yakışıklı zenginin onu kurtarması üzerine kuruluydu. Ülke dışında da ender olarak gösterilirdi. İlk kez beni sinirlendirmeyecek bir Yunan filmini 1953'de izledim. Michel Cacoyannis'in ilk yapıtlarından biri olan «Atina'da İlkbahar». Özellikleri ve ardındaki yeteneği açıkça ortaya koyan bir film. Yani Yunanistan'da sinemayla ilgilenen birinin dışarıya yönelmesi şarttı. Denemiştim bende. Alexandre Korda'nın yardımıyla Londra'da bir deneme filmi çekilmişti... yüzüm simsiyahtı! Bir zenciyi canlandırıyordum. Korda denemeyi benimle izledi, ikimizde gülmekten çatlamıştık. Gülünç ve kaba göründüğüme karar verip ülkeme döndüm.

Iacovos Campanellis Stella'yı yazmaya bir gün ansızın karar verdi. O gün radyoda Anouilh'un bir oyununu seslendirecektim. Uyarlamasını Campanellis yapmıştı.

Kayıt stüdyosuna görkemli bir giriş yaptım: saçlarımı kısacık kestirmiştim.

«Melina siz Yunanistan'ın en çekici kadınısınız, dedi Campanellis.

— Saçlarım yüzünden mi?

— Hayır, kesinlikle değil. Sizin için bir oyun yazacağım.»

Ve Campanellis Stella'yı yazdı. Sonra Cacoyannis metni okumuş ve film yapmaya karar vermiş. Bana geldi Stella'yı oynayıp oynamıyacağımı sordu. Koca ağzımı açıp ona dişlerimi gösterdim, bir saniye sürdü bu. Cacoyannis filmin yönetmeniydi ve herkes gibi düşünmüyordu, ona kalırsa iyi fotoğraf verebilirdim. Fikrini değiştirmesine fırsat vermeden: «Tamam hadi» dedim.

Önce tiyatrodan izin almam gerekiyordu. Helmis'e:

«Rica ediyorum bana izin ver» dedim.

Uzun süren bir sessizlikten sonra:

«Kabul ama bir şartım var: çekimden sonra Lady Macbeth'i oynayacaksın.

— Lady Macbeth olmak istemem.

— Tek şartım bu.

— Tamam.»

Sonra koşuşturma başladı. İşe Manos Hadjidakis'e söz ve müzikleri yazması için yalvarmakla başladık, Denny Vachliotti'yi kostümler için kandırmak epey zamanımızı aldı, teknik ekibi de oluşturmayı başardık... Rena: «Dur bir dakika, diyordu, hani kontratın?» Kontrat aklımın ucundan bile geçmiyordu, son anda imzalandı. Filmin yıldızıyım ve bana 2000 dolarlık bir ödeme yapılacak... Sanırım orada gülenler Hollywood'lu dostlarım olsa gerek? Hiç önemli değil, diledikleri kadar gülebilirler, ben sendikalı bir oyuncuyum bu yüzden de başım her zaman dik. Hem bir

rekor da kırmıştım, bu tutarda bir para Yunanistan' da bir oyuncuya ilk kez ödeniyordu.

O yıllarda Yunanistan'da yirmisine gelip de evlenmeyen kızlar aileleri için sorun olurdu, herkesi bir telaştır kaplar ve «eyvah kızımız evde kaldı» denirdi. Abartıyorum belki ama söylediklerimde gerçek payı büyük. Biraz ısrar ederseniz yirmiiki diyelirim ama daha yukarı çıkamam. Şunu demek istiyorum: Stella gibi bir tipi canlandırmak bu düşüncedeki tüm insanlara cephe almak demekti. Stella başkaldıran bir kadın. Evlilik olgusu şöyle dursun bu kurumun düşüncesine bile karşı. Bir adama aşık, onunla birlikte olmaktan mutlu. Adam Stella'yla evlenmek istiyor. Evlilik özgürlüğün yokolması demek ...Cacoyannis Stella'nın kişiliğini şöyle tanımlıyordu: «Stella neşeli, sarsıcı bir kadın. Vücuduyla övünüyor, özgürlüğüyle övünüyor. Seviyor içtenlikle seviyor, ama evlilik onun için bir güvence değil. Toplum tarafından da kutsanmak istemiyor. Toplumu kutsayan her türlü olguya karşı.»

Kolograd'daki dostlarımdan bazıları beni canlandırdığım kişilikle karıştırmaya başladılar. Niteliksiz çalgılı tiyatrolara, yeni şeyler öğrenmek bahanesiyle gitmiyorum? Kibar bir kadının batakhanelerde ne işi var? Oysa gerçekten birşeyler öğrenmek için gidiyorum oralara. Çoğunlukla da tek kadın benim. Erkeklerin büyüleyici danslarını izleyip buzuki dinleyerek geçiriyorum gecelerimi. Dans ederken kendilerini sergilemiyorlar, izleyiciye ihtiyaçları yok. Görüntüler etkileyici. Şu masada tek başına oturan adama bakın, gözlerini yummuş dinliyor ve duyuyor, işte müzikte beklediği an geldi, iskemlesinden kalkıyor ve dans etmeye başlıyor, önemli olan yalnızlığı şimdi, başka bir dünyadaki yalnızlığı.

Anlattıklarım genellikle zeybekde olur. Bu dansın kesin kuralları yoktur. Müzik insanı doğaçlamaya ve içedönüklüğe yöneltir, tek başına yapılan bir danstır bu. Oynayanı giderek kendine yaklaştırır ve tümüyle bir yalnızlığa ulaştırır. Duyarlılık doruk noktasına ulaşır ve dans eden erkek kendini okşar. Genellikle gözlerini yere dikip sanki yerçekimine kapılmış gibi belli bir noktaya çakılıp dans eder. Sonra yavaşça döner ve bu dönüşü sonraları akıl almaz bir hıza ulaşır: «Sütunlar devirebilir. Tüm hafta boyunca beni zincirlere vurdunuz, ama bugün cumartesi, özgürüm. Vücudumu duyuyorum, gücümü duyuyorum. Defolun beni rahat bırakın.» der gibidir.

Bir gün, zeybekten etkilenen ve kendinden geçen bir adama rasladım. Hapisaneden yeni çıkmıştı. İpnotize olmuş gibiydi, bir anda kasıldı ve uzun bir şişi dudaklarına batırdı. Bağırmıyordu, ve şişi batırdığı yerde kan yoktu.

Eskiden buzuki çalınan tavernaların yalın bir dekoru vardı. Çıplak duvarlar, müzisyenler için küçük bir yükselti, iskemleler ve masalar, hepsi buydu işte. Beni en çok etkileyen, şarkı söyleyen kadınların rahatlığıydı, sanki evlerindeydiler. Erkekleri etkileyecek kadınsı cilvelerden arınmışlardı.

Doğal rahat, müşterilerle uyum içinde şarkılarını söylerlerdi.

Michel Cacoyannis London Theatre'da oynamıştı. Oyuncuların sorunlarını iyi bilirdi. Bize karşı sevecendi. Çekimin teknik sorunlarından bizi soyutlamazdı. Amacı yardım etmekti. Filmini onunla birlikte yaşamamızı isterdi, doğuşundan büyüyüp gelişmesine kadar. Günün her saatinde onunla çalışmaya hazır olmalıydı herkes.

Bir oyuncunun sahnede ve kamera karşısındaki

oyunlarının çok farklı olduğu sık sık tekrarlanır. Kuramlardan yana değilimdir. Film çekimi izleyicisizdir dedirtmeyin hiç. İzleyici tabii yanınızdadır hemde burnunuzun dibinde. Benim için de en büyük sorun bu: izleyicinin inanılmaz yakınlığı.

Ekran tüm bir kenti, bir savaş alanını, ilerleyen orduları içerebilir. Ama asıl büyü yakın çekimdedir. İzleyici, oyuncuya öylesine yaklaşır ki kalbinden geçenleri okur. Hile yapmak olanaksızdır. Tiyatroda kimi zaman dikkat dağılır ,oyuncu canlandırdığı tipten, onun kişiliğinden uzaklaşır, ama bunu izleyiciden gizleyebilir, «Kişisel teknik» yönteminden yararlanarak, bu da yalan söylemenin kibar adı olsa gerek. Ama oyuncu, yakın planda yalan söylerse anlaşılır. İşin kötü yanı, film varolduğu sürece yalan da varolur. Tiyatroda anlık rahatsızlığı gizlemek için, sesini değiştirir, rampadan uzaklaşır, Ertesi gün de bu yalandan iz bile kalmaz. Film yazılıp bitirilen ve imzalanan bir mektup gibidir. Eğer işin içine sahtekârlık karışmışsa, olduğu gibi, ilerde sizi suçlamak üzere kalır.

Cacoyannis «rushları» yani günlük çekimleri, izlememize izin verirdi. Bazı yönetmenler buna izin vermez. Oyuncuların çok subjektif kaldıklarını, yalnızca makyaj ve görüntüleriyle ilgilenip oyunlarını yargılayamıyacak kadar duygusal olduklarını söylerler. Kendi adıma ben, Cacoyannis'e tümüyle objektif davranabileceğimi söylemiştim, ama «rushları» iki kez izledikten sonra bunu yapamıyacağımı da itiraf etmedim. İlk seferinde yalnızca kendimle ilgilendim, ikincisinde sahnenin tümünü izleyebildim. Zamanla daha objektif davranmaya başlayıp Stella'dan «o» diye sözedebilmeyi becerdim. Onu seviyordum, özgürlüğüne düşkünlüğünü de. Bir seferinde projeksiyon odasında ken-

dimi tutamayıp: «Aferin Stella, onlara kafa tutmaya devam et.» diye bağırdığımı bile hatırlıyorum.

Nefis birkaç ay geçirdik. Taverna sahnelerini çekerken dostlarımız geceler boyunca bize katılıyordu. Oyuncular, teknisyenler, dostlar küçük bir topluluk oluşturmuştuk, çalışıyor, şarkılar söyleyip dans ediyorduk sabaha kadar. Yorgunluğumuzu duymayacak kadar mutluyduk. Sonra günlük gösterilerin doyumsuz keyfi vardı, öykünün biçimlenişini, tiplerin olgunlaşmasını izliyorduk.

Ama bunun basit bir eğlence olduğunu da sanmanızı istemem. Köleler gibi çalışıyorduk. Hava alabildiğine soğuktu, öykü yaz mevsiminde geliştiği için üzerimizde incecik giysiler vardı, oysa aylardan şubattı, şubat. Çılgın Atina kimi zaman kuzey kutbuna benzeyebilir. Konuştuğumuzda ağzımızdan buharlar çıkıyordu. Bir sinema hilesi vardır: insanın ağzına buz sokup nefesinin donması engellenebilir. Bana eşlik eden, oyuncu erkek cinsinin en iyi temsilcilerinden biri sayılabilecek Georges Foundas'dı. Onu seviyordum ama en duygusal anda, bir erkeği ağzımda bir aysberg parçasıyla öpmenin çok keyifli olduğunu da söyleyemem...

Filmin ölüp ölüp dirildiğini söylemeyi unuttum. «kara cuma» diye adlandırdığımız bir gün yaşamak zorunda kaldık. Çekime pazartesi günü başlayacaktık, perşembe akşamı Mısır'da yaşayan bir Yunanlı, yani yapımcımız, parasını, üstelik son kuruşuna kadar kumarda kaybettiğini söyledi, film işi yatıyordu. Rena bile, Dostoyevski'yi unutup bu Yunanlı-Mısırlıya lanetler okudu. Üç hafta boyunca, para bulabilmek için çalmadığımız kapı kalmadı. Çok zengin bir dostumuz, Stella'nın filmin sonunda fikirlerini değiştirmesi kaydıyla bize yardımcı olabileceğini söyledi. Başkalarının

peşine düştük. Sonunda tanrı bize Vassily Lambrakis'i gönderdi. Lambrakis avukattı, ve bir «Keyif» anında nişanlısının çeyiz parasını sinemaya yatırmaya karar verdi, pişman olmadı da. Stella başarıya ulaştı. Lambrakis hâlâ film piyasasında. Şunu da eklemek isterim Stella hiç denecek bir parayla gerçekleşti: 22.000 dolar...

Cacoyannis sinema alanındaki yeteneğini geliştirip dünyaca ünlü bir yönetmen oldu. İrene Pappas'la yaptığı Electra'sıyla ve Nikos Kazantzakis'in Zorba adlı romanından sinemaya uyarladığı filmlerle büyük ün kazandı. —Zorba'nın müziğini Mikis Theodorakis yapmıştı— Yunanistan'da ansızın yeni yönetmenler doğmaya başladı: Berlin film festivali ödülünü alan Nikos Koundouros ve diğerleri Koundouros Büyülü Kent, Dragon, Küçük Afrodit filmlerini yönetmişti. Ve albaylar cuntası Yunan sinemasını sansür sistemiyle boğuncaya kadar yeni yeni yetenekler doğdu. Helmis'e Lady Macbeth'i oynayacağıma sözvermiştim, oynadım da... Ama çok kötüydüm! Lady Macbeth rolünün oynanamıyacak kadar değerli, yapay bir rol olduğunu savunmuşumdur hep. Bunu ispatladım da. Oyunum tam bir felaketti. Provalar süresince her gece yalnız üç saat uyuyordum ama sonuç nafileydi. Kumar ve yapımcı sorunlarından film üç hafta gecikmişti. Ama tiyatro bekleyemezdi, günü gününe çalışmak zorundaydım. Üç hafta boyunca geceleri film için gündüzleri de tiyatro da provalar yaparak çalıştım. Sabahları saat altıda platodan ayrılıp,üç saat uyuduktan sonra provaya koşuyordum. Lady Macbeth konusundaki başarısızlığımı, yorgunluğuma bağlayamam yalnızca. Şu İskoçyalı kadının kişiliğine bir türlü bürünemiyordum. Oyunun ömrü kısa oldu. Genel provadan önce sonucun başarısız olacağını biliyorduk. İlk

gösterinin, ertesi gününde yeni bir oyunun hazırlıklarına başladık. Gabriel Arout'nun «Sinek Kızı». Oyun başarıya ulaştı ama ben de Lady Macbeth'in üzerime sinen havasını neredeyse Arabistan'ın tüm kokularıyla silemeyecek hale geldim.

1955 ilkbaharında büyük haber: Stella Cannes Film festivaline kabul edilmişti. Bundan daha sevindirici bir haber olamazdı bizim için. Cannes'ın en saygın dönemiydi. Jüriye Marcel Pagnol başkanlık ediyordu. Yüzlerce basın mensubu vardı. İçtenlikle davranmak gerekirse Cannes'da film festivalinden çok bir panayır havası yaşanıyordu, ama sinema dünyasının en önemli insanları burada toplanıyordu. Yönetmenler yeni yetenekler bulmaya, yapımcılar filmlerini pazarlamaya geliyorlardı. Kimileri bu festivale burun kıvırır.

Ben karşı değilim böyle şenliklere, çünkü sinemanın beşikte bebek olduğu ülkelere yardımcı bile oldukları kanısındayım.

Stella'nın coşkuyla karşılandığını ve olumlu eleştiriler aldığını öğrenince sevinçten çılgına döndük. Oraya gidemediğim için mutsuzdum, «Sinek Kızı» gitmeme engel oluyordu.

İşte bu sıralarda Cannes'dan iki telefon geldi. İlki Cacoyannis'den ikincisi jüri genel sekreteri Marcel Achard'dan.

Cacoyannis:

«Melina gel. En iyi kadın oyuncu ödülünü alacağından kesinlikle eminim.»

Achard jüri üyesi olması nedeniyle daha temkinli davranıp:

«Melina gelmenizde yarar var bence» dedi.

Cannes Film festivalinde en iyi kadın oyuncu ölülü kazanmak- Yunanlılar için Hollywood Oskarını ka-

zanmak gibi birşeydi. Herkes öylesine ısrar ediyordu ki Helmis'e yalvarmam gerekmedi. Düşünün, bir Yunan filmi Cannes'da ödül alacaktı.İlk kez, ulusal bir başarıydı bu. Sanırdınız ki Yunanistan Olimpiyatlar da bir altın madalya kazanmış ve Helmis buna karşı çıkıyor... Bunların hepsi saçmaydı kuşkusuz, ama dokunaklıydı da. Helmis boyun eğmek zorunda kaldı.

Tiyatronun, Melina'nın seyahatı yüzünden üç gün kapanacağım ilan etmek zorunda kaldı.

Aynı gece Rena, Georges Foundas ve ben uçaktaydık.

Nice'e doğru yol alırken Rena'yla aramızda geçen konuşma:

Rena: Festivali düzenleyenler alana Limuzin marka bir otomobil göndereceklermiş bizi karşılamak için.

Ben Biliyorum.

Rena: Sinirli misin?

Ben Sanırım.

Rena: Ne oluyor sana, şaka mı ediyorsun!

Ben (Anlamsız bir iç çekiş.)

Rena: Birincilik ödülünü kazanacak mısın?

Ben Asla.

Rena: Öyleyse bu uçakta işimiz ne?

Ben Ben bir çocuğum. Ünlüleri görmek istiyorum.

Rena: Bunu yalandan söylüyormuş gibi davranma. Çünkü ben gerçekten ünlüleri görmek istiyorum.

Ben Yeniden iç çekiyorum.

Rena: Büyük ödülü kazanacaksın.

Ben Yemin et.

Rena: Bu filmde olağanüstü değil misin? Cacoyannis seni çağırdığına göre elbet bir bildiği var. Öyle değil mi? Yoksa üç gün boyunca tiyatroyu kapatmalarını ister miydi? Marcel Achard da senden gelme-

ni ister miydi? Jüri genel sekreteri değil mi? Marcel Pagnol da jüri başkanı. Başkanlar sekreterlerine itirafta bulunmaz mı?.. Evet ödülü alacaksın.

Ben Ya kazanamazsam?

Rena: Böyle söyleme.

Ben Eğer kazanamazsam ölürüm.

Festival zamanı Cannes. İlk izlenimlerim. Adım adım ilerleyen binlerce araba, palmiyeleri bile görmek mümkün değil. Rastlanan her ağacın üzeri film afişleriyle kaplı Kaldırımları dolduran insanlar. Onlar da arabalar gibi yavaş yavaş ilerliyor, içlerinden birkaçı nedendir bilinmez telaşlı, çevrelerindekileri itip kakarak yol açıyorlar. Kimse itilip kakılmaktan yakınmıyor, sanki buna hazırlıklılar. Kadın erkek hepsinin üzerinde çiçekli giysiler var. Çiçekli gömlekler, pantolonlar, etekler. İki jüri üyesi çevrelerine aldırmaksızın konuşarak kalabalığın arasında yürüyor. Konuşmaları bölük pörçük de olsa duyuluyor:

kazanamaz.

—... kesinlikle kazanır.

— Şey için Vallauris'e gitmem gerek...

— Biliyorum. Picasso...

— Bir servet kazanacağız.

—... montajda...

—... İspanya'ya pazarlanamaz.

—... Bana da bir davetiye bul yoksa seni kovarım.

—... Sonucu rezalet olur, Amerikan izleyicisi İngiliz aksanını anlamaz.

Ansızın fotoğrafçılar beliriyor. Yirmi, otuz. Makinalarına yapışmışlar koşuşturuyorlar. Boyunlarına asılı makinaları sallanıp duruyor.

Trafik duruyor. Bir yıldız mı gelen? Değil güzel bir genç kız, üzerindekileri çıkarıp göğüslerini göste-

riyor. Fotoğrafçıların flaş yağmuru. Tazenin annesi keyifle başını sallıyor.

Fotoğrafçılar ordu halinde dolaşıyor. Arabamız Carlton'un önünde durunca kapıcıyı devirip üzerimize çullanıyorlar. Hepsinin Stella'yı görmüş olmaları mümkün mü? Özenli bir tavır takınıp, arabadan iniyorum gülümseyerek kaygısızca. Şaşkınlıkla bana bakıyorlar. İçlerinden biri: «Kim bu?» Bir diğeri omuzlarını silkip bilmiyorum diyor. Kalabalık hayal kırıklığına uğruyor. Rena Yunanca bağırıyor: «Bekleyin biraz sizi...»

İlk gece bir Fransız filminin gösterisine çağrılmıştık, ama daha önce Rus delegasyonu için bir kokteyl düzenlenmişti. Tanınmış isimlerin tümü buradaydı. Bu kadar çok ünlü insanı bir arada ilk kez gördüğüm için önce bocaladım. Jüri üyelerini saygıyla selamladım. Achard'la Cacoyannis birşey söylemiyorlardı ama başarıma inanıyorlardı. Sel gibi akan votka ve mutluluk içinde yüzüyordum. Bir süre sonra da tüm denetimimi yitirdim, kokteylin neşe kaynağı oluverdim, herkesin de neşesi yerindeydi. (Ah şu rus usulü kadeh tokuşturmalar yok mu?...) Her yıl Cannes film festivali en azından bir skandala tanık olurdu. 1955 yılının skandalı da bu kokteyl oldu. Jüri üyeleri Rus votkasının tadını çok beğenmiş olacaklar ki, gösteri sırasında hiçbir şeyi değerlendirecek halde değillerdi. Bu çok değerli uzmanların ikisinin uyuduklarını bile hatırlıyorum.

Ertesi gün gazeteciler bayram ediyordu. Saldırıları, —haklı olarak kırılan,— filmin yönetmeni başlattı. Büyük umutlarla filmini bu yarışmaya sokmuştu, değerlendirmeyi yapacak kişilerin de kafalarının yerinde olmasını beklemek de hakkıydı. Oysa filmi alkol perdesinin ardından izlenmişti. Ona yerden gö-

ğe kadar hak veriyordum ama... neden Fransız basınının hedefi bendim? Gazeteler uyarıyordu... «Uyarmak»? Duyun da inanmayın. Skandala benim neden olduğumu söylüyorlardı. Konukları içmeye yönelten havayı ben yaratmıştım sözüm ona. Ağlıyordum:

«Tamam, kaçırdım ödülü! Herkes bana karşı. Ben Fransız sinema endüstrisini sabote etmeye gönderilmiş bir ajanım!»

Rena karşı çıktı:

«Sen bir düşman ajanı değil, bir tür katalizör enzimsin.

— Ben bir neyim?»

Bu sorum üzerine Rena küçük bir öğrencinin tekdüze sesiyle:

«Enzimler hayvansal ve bitkisel organizmaların hücre yapısında bulunan ve katalizör özellikleri sayesinde yeni dokuların üretilmesine katkıda bulunurlar...

— Rena neler saçmalıyorsun?

— Bilmem!»

Sonra gülmeye başladık, biraz da ağladık. Rena saatine baktı. Kendimizi otelden dar attık.

Cannes Festivalinde jüriye yapılacak gösterilerin saatleriyle halka açık gösterilen saatleri sürekli tartışma konusu olur. Festivale katılan filmlerin sayıları çok olduğundan bazılarının gösterilmesi öğleden sonra saatlerine alınır. Yönetmenler de kaçınılmaz olarak bunun bir komplo olduğunu düşünürler. Stella öğleden sonra gösterildi. Michel üzgündü ama ertesi günkü gazetelerin coşkulu havası onu yüreklendirdi. Stella'yı kaçıranlar olmuştu ve kimileri gösterinin tekrarlanmasını istiyordu. Michel Antibes sokağındaki küçük bir sinemada, öğleden sonra ikinci bir gösteri yapmaya karar verdi, Georges Foundas'la benim de katıl-

mamızı istiyordu. Filmi ilgiye izledim çekimden bu yana epey zaman geçmişti. Üç olaydan etkilenmiştim: olanaklarımızın sınırlı olmasına rağmen Michel'in olanca düş gücünü kullanabilmesi, Manos'un müziği, Georges Foundas'ın oyunculuğu. (Benimkinden kesinlikle daha üstündü.)

Gösterinin sonunda film herkes tarafından içtenlikle alkışlandı. İzleyiciler bizi kutlamak için sıraya giriyorlardı.

Ama bir adam Tarzanın Çıtası gibi koltukların üzerinden atlayarak yanımıza geldi. Mavi gözlüydü. Michel:

«Melina Mercouri, Georges Foundas... Sizleri Jules Dassin'le tanıştırayım...» dedi.

11

1948'de Jules Dassin'e ilişkin bir yazı okumuştum. «Çıplak Şehir» filmi bir eleştiride Amerikan sinemasının Yeni-gerçekçi akımının kurucusu olarak nitelendiriliyordu. Belki de bu «kurucu» sözünden olsa gerek, onun genç, hareketli, güleç biri olabileceğini düşünmemiştim. Hollywood'un kara listesine alındığını biliyordum bu yüzden tatsız tuzsuz, üzüntülü bu listede yeralmanın izlerini taşıyan biri olarak canlandırıyordum onu. Yanılmış, hemde çok yanılmıştım. Beş yıldır çalışmaları engellenen bu adam neşeli, yaşama sevinciyle doluydu. Amerika'nın çeşitli bölgelerindeki erkeklerin bir kadına nasıl iltifat ettiklerini taklid ettiği günü asla unutamam, nasıl gülmüştüm... Doğaçlamasını kâh dans ederek kâh konuşarak yapıyordu. Gülmekten kırılıyordum. Beni en çok şaşırtan da Jules Dassin'in Amerikan halkına beslediği

sevgiydi. Bu adamın Amerika'ya karşı olduğunu söylemek düpedüz kabalıktı.

Avrupa'da MacCarthyciliği ilk duyduğumuzda, bunun küçük bir «zaman alerjisi» olduğunu düşünmüş, Amerika'nın ürtüker döktüğünü sanmıştık. Sağlıklı bir gövdenin küçük virüsleri yendiği gibi bu hastalığın da, kendiliğinden, en yakın zamanda geçeceğini sanmıştık. 1955'de MacCarthyciliği tehlikeli, bulaşıcı bir hastalığa dönüşmüştü bile. Şu dar kafalı, söz cambazı MacCarthy denen adam nasıl olmuştu da, tüm bir ulusu sindirip, korku havası yaratarak çok sayıda insanı alçaltmayı başarmıştı sonunda? İnanılır gibi değildi! Yöntemi insanı canından bezdirecek bir tekdüzeliğe dayanıyordu, «komünist» lafını ortaya atmıştı ve temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp insanlara sunuyordu. Evrenselliğe tüm yönetim kurumlarına, sendikalara, orduya durmadan çatıyor, işi daha da ileriye götürerek general Georges Marshall'i Eisenhower'a bile şikayet etmişti. Tüm Avrupa bu kaba saba adamın tavırlarından dehşete düşüyordu. En çok şaşıranlarda Hollywood'un insanları oldu. 1947'de sinemanın Mekke'si olan Hollywood komünizmin yuvası olarak nitelendiriliyor, «Amerikan aleyhtarı gösterilere karşı düzenlenen Komiteler» burada üretilen filmlerin komünizm propogandası olduğunu ilan ediyorlardı, bu bildirilere tüm Avrupa katıla katıla gülüyordu. Ama bu kahkahalar uzun sürmedi. Amerikan sineması büyük bir sarsıntı geçiriyor, çöküyordu.

Büyük stüdyoların sahipleri ,sendikacıların da yardımıyla utanmadan kara listeler düzenliyordu. Yüzlerce yönetmen ve oyuncu bu tasfiye işleminin kurbanı oldu. Bu listelerde çok büyük yeteneklerin isimleri vardı. Sonunda sinemayı sanat haline getirmeyi başaran, büyük yetenek Charlie Chaplin'in ismi de ka-

ra listelere alınmıştı. Üç yıl süren zorunlu işsizlik dö neminden sonra, Jules Dassin bir Fransız yapımcıyla Fernandel'in oynayacağı bir film için anlaşma imzalamıştı. Ama kara listeyi düzenleyenlerin kolları Atlantiği aşıp, Avrupa'daki bu işi engelleyecek kadar uzundu. Fransızlar da büyük bir şaşkınlıkla Jules Dassin'in yöneteceği bir filmin Amerika'ya asla pazarlanamayacağını öğrendiler. Tehdit etkisini göstermiş, Dassin çekimden iki gün önce görevinden alınmıştı. Bu olay Fransız sinema çevrelerinde büyük tepkilere yolaçtı. Haftalar boyunca «Dassin olayı» gazetelerin sanat sayfalarında yeraldı. Evrensel Sinema Sendikasına asil üye seçilmişti ama bunun dışında başka görevi yoktu pek.

Sonunda 1954'lerde bir yapımcı başkaldırdı. Kara liste harekatı gözünü yıldırmamış, Dassin'den Auguste Le Breton'un «Rififi» adlı oyununu senaryolaştırıp çekmesini istemişti. Bu yapımcı cesurdu kuşkusuz ama bir o kadar da temkinliydi. Filme çok küçük bir parasal yatırım yapmayı düşünüyordu. Dassin bu filmi yoktan varetti, Cannes'daki gösterisi sırasında da Festivalin harika çocuğu olup çıktı.

İşte Marcel'in bana tanıştırdığı insanın öyküsü... Konuştuk. Bizi yüreklendirici sözler söyledi. Stella'yı beğenmişti, içki içmeye davet etti. Bir kahvenin terasına oturduk. Gazeteciler çevremizi aldığında ünlü bir Amerikalı oyuncu masasını öylesine telaşla terketti ki portakal suyunu yerlere döktü. Fotoğrafçılar gülmekten kırılıyordu, Dassin de öyle, ama içten değildi. Gazeteciler festivalin başından beri durumun böyle olduğunu söylediler. Hollywood'un insanları MacCarthy'den öylesine çekiniyorlardı ki, Dassin'le aynı gazetede fotoğraflarının çıkması bile onları ürkütüyordu.

Dassin bir süre daha bize iltifat ettikten sonra hemen konuya girdi.

Kazantsakis'in «Allahın Fukarası» isimli romanını sinemaya uyarlıyormuş, filmde Foundas ve benim için de uygun roller varmış. Ona inanmadığımı hemen söyleyeyim. Evraklarını tamamlar tamamlamaz Yunanistan'a geleceğini söylüyordu.

Ne demek istediğini anlamamıştım. Daha sonra Amerikan yetkililerinin pasaportuna el koyduklarını öğrendim. Ona elimi uzatıp, eğer bir gün Yunanistan'a gelirse rehberliğini yapabileceğimi söyledim. Elimi tutup.

«Söz mü, dedi.

— Söz.» dedim.

Bu laf üzerine birbirimizden ayrıldık. Sokakta Rena kulağıma: «Bu adam sana aşık» diye fısıldadı.

Ona saçmaladığını söyledim. «Bekle, göreceksin» dedi. Dilediğini söyledi durdu. Mavi gözlü adamla tanışmak hoşuma gitmişti tabii, ama kafamda bir tek şeye yer vardı: ödül.

Ödül töreni günü geldiğinde, tehlikeli bir rakibem olduğunu farkettim:

Marty'deki oyunuyla Betsy Blair. Tanıştık, çok güzel, açık sözlü neşeli bir kadındı Betsy. Dassin'le birlikte gözükmekten çekinmeyen ender Amerikalılardandı. En beğendiğim yanı da, eğer ödülü alırsam benden nefret edeceğini açıkça ortaya koymasıydı.

Ödülü ben de Betsy de alamadık.

O yıl jüri en iyi kadın oyuncu ödülünü vermemeye kararlıydı Nedenini kimse anlayamadı. Cannes da böylesi bir olaya ilk kez tanık oluyordu. Belki «Fransız kompleksimden» bana öyle geliyor ama bunun benim yüzümden olduğuna inanıyorum.

«Hepsi alçak bunların, diyordu Rena. Ödüle ya-

raşır tek oyuncunun sen olduğunu biliyorlardı, ama gene de bir çözüm buldular kendilerine göre. Ödül kimseye verilmesin.»

Bir yandan ağlarken bir yandan da ona çenesini kapatmasını söylüyordum, ama için için de haklılığına inandığımı söylemeliyim.

Ödül töreninden sonra Cannes'da büyük bir balo ve onun ardından da bir akşam yemeği verilir. Bütün ünlüler katılır bu şölene. Paris'ten politikacılar jüri üyeleri, ödüllendirilenler, ödül alamayanlar. Kaybedenler için bu baloya katılmak çok zor olur, ama eğer gelmezlerse kötü oyuncu olarak nitelendirilirler. Betsy gülümsüyordu, benim gülümseyecek halim yoktu. Neler duyduğunu biliyordum. Bir köşeye gizlenip gözyaşlarımı göstermemeye çalışıyordum.

«Bu ödül sizin için o kadar önemli miydi?»

Mavi gözlü adamın sesiydi bu. Ondan nefret ediyordum. İstediği kadar konuşabilirdi, en iyi yönetmen ödülünü almıştı. Nasıl olur da bana acırdı?

«O kadar çok mu istiyordunuz?» diye israr etti.

Ağlamaya başladım. «Siz ödüllerden daha değerlisiniz.» dedi mavi gözlü adam.

Yanağıma sıcacık bir öpücük kondurup uzaklaştı.

Dönüşte uçakta, kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Atina'da üzüntümüzü paylaşan bir kaç dost bizi tiyatronun önünde bekliyordu. Milli futbol takımına ağladıkları gibi, benim de kaderime ağlıyorlardı. Hakemin kötü niyeti yüzünden yenilen bir takım...

Tiyatro sezonu haziran ayında kapanıyordu. Geleneksel yaz turnesine katılma isteğim yoktu. Pyros Cebelitarık'daydı. Gitmeden önce tartışmıştık. Ona hâlâ çok bağlı mutsuz ve yorgundum. Bazı dostlarım bir ay sürecek bir tekne yolculuğuna davet ettiler beni.

Güneş parlıyordu deniz maviydi, ben de tembel tembel olsa da yaralarımı iyi ettim.

Dönüşümde Fransa'dan postalanmış iki mektup buldum, Dassin'den geldiklerini hemen anladım. İki kısa mektup... Kazantsakis projesi gelişiyordu. Dassin romandaki Katerina rolünü bana düşünüyordu. İlk kez konuyu ciddiye aldım. Ama rolü bana vereceğini ummaktan bile çekiniyordum. Bir üçüncü mektup geldi. Paris'e gidecek olursam ona haber verir miydim? Ya Foundas, o da söz verdiği gibi Fransızca öğreniyor muydu? İş mektuplarıydı bunlar, ama sevecenlik doluydu hepsi. Rena durmadan: «Bekle göreceksin» diyordu.

Londra'ya giderken Paris'e uğrayacaktım. Sonunda, İngilizceyi doğru dürüst öğrenip geliştirmek için bir süre Londra'da kalmaya karar vermiştim. Dassin'e bir telgraf çektim.

Rena'yla Prince-de-Galles oteline yerleşip, daha valizlerimizi bile açmadan kendimizi sinemaya attık. Otele döndüğümüzde bir mesaj vardı. M. Jules Dassin telefon etti. Neden bu kadar heyecanlıydım? Sözü edilen rol yüzünden belki... Rena bir sfenks durgunluğuyla bana bakıyordu, onun bu bakışını hep böyle adlandırmışımdır.

Dassin ertesi sabah yeniden telefon etti. Öğlen otelde olacağını söyledi. Tam onikide oteldeydi (Dassin inanılmaz derecede dakiktir).

Odaya girdiğinde yürümüyor adeta dans ediyordu. Üstü başı dökülüyordu. Chaplinvari bir selam verdi. Rena'ya. Bir süre filmden sözettik. Rena öylesine sessizce kaybolmuştu ki, yokluğunu neden sonra farkettik. Destansı oburluğuma rağmen o gün öğlen yemeği saatinin nasıl geçtiğini hatırlamıyorum bile. Dassin de öyle. Saatlerce konuştuk, sonuç ve dil

kaygısına düşmeden. Öyle bir noktadaydık ki kesin likle tanımamız gerekiyordu birbirimizi. Dedemden, Pyros'dan, diğerlerinden sözettim. Pan'ı Yunanistan'ı anlatmaya çalıştım. Dassin de dostlarından, Harlem' de geçen çocukluğundan, karısından çocuklarından sözetti.

Giderken kapının önünde durup:

«Yürüyüşü sever misiniz?»

Gerekmediğinde bir adım bile atmayan ben, heyecanla:

«Yürümeye bayılırım, dedim.

— Erken mi geç mi uyanırsınız?»

Genellikle sabah beşe doğru yatıp öğlene kadar uyurum, ama: «Çok erken.

— Yarına?

— Yarına.»

Bir kaç dakika sonra Rena geldi:

«Nasıl geçti?»

Cevap vermedim.

«Melina nasıl geçti?

— Çok kötü, Rena felaket, bu yıllardır beklediğim adam!»

Dassin eğer «sabah» derse, o sabahın sekizi demektir, —yani benim için gecenin onikisine yakın saatlerde— telefon çaldı: «M. Dassin sizi lobide bekliyor efendim.» Ne olursa olsun uyanmalıydım, inanılmaz bir çabuklukla lobiye indim. Dassin «yürüyüş» dedimi, bu «uygun adım marş marş» demektir. Hayatım da bu kadar spor yapmamıştım. Sonunda birşeyler içmemizi önerdi, ben de rahatladım. Oturmaktan bu kadar mutlu olmamıştım hiç. Şekeri uzatırken, biran dona kalıp, kaygılı bir sesle:

«Hangi gün doğdunuz?

— 18... 18 Ekim.»

Rengi kaçtı.

«Biliyordum. Yemin ederim biliyordum.»

Bu 18 rakamı ikimizin de yaşamında çeşitli biçimlerde tekrarlanıyordu. Dassin 18 Aralıkta doğmuştu, karısı da 18 Haziran'da. Dedem 18 Ekim'de doğmuştu, Dassin'in babası 18 Aralık'da. (Bir gün önce 18 Ekim doğumlu bir kadını sevdiğini anlatmıştı) İkimiz de Cannes'da 18 Mayıs günü tanışmıştık. Saymakla bitmeyecek 18 rastlantısı daha vardı.

Otelin kapısında vedalaştık. Aynı akşam Londra'ya gidecektim. Elimi tutup, gülümseyerek yüzüme baktı:

«Takıldım.»

Bunu ingilizce söylediği için anlamını kavrayamamıştım. Uçakta hostese «I am hooked»un anlamını sordum. Anlattı...

Aylarca Dassin'den sözedildiğini duymadım. Curzon Street'deki bir sinemaya her gece sürüklendiği için Rena çıldırmak üzereydi. Film Rififi'ydi. Dassin'inde küçük bir rolü vardı. Her sahneyi, konuşmaların tümünü ezbere biliyordum.

Sonunda telefon etti. Kazantsakis'in romanı senaryolaştırılmıştı, Yunanistan'a gitmeye hazır olduğunu ancak pasaportunu hâlâ alamadığını söyledi. Ne zaman isterse babamın ülkeye girebilmesi için gerekli belgeler konusunda kendisine yardımcı olabileceğini söyledim. Babam Strasbourg'da Avrupa Konseyinde Yunanistan'ı temsil ediyordu. Hemen Paris'e koşup babamla Dassin arasındaki bağlantıyı kurmaya çalıştım. Birbirlerinden hoşlandılar. Tanışmalarından kısa bir süre sonra da birbirlerine Stamatis ve Julie demeye başladılar. Stamatis gerekli temasları yapacağını söyledi. Sonra Dassin'le kısa bir süre yalnız kal-

dık, ne söyleyeceğimizi bilmiyorduk, dilsizdik sanki, sonunda: «Yunanistan'da görüşürüz.

— Evet, Yunanistan'da.»

Babam formalitelerle ilgilendi, Dassin dekoratörü Alexandre Trauner'le birlikte Yunanistan'a geldi. Anadoluyu andıran bir köy bulunması gerekiyordu. Rehberlik yapacağıma söz vermiştim, sözümü de tuttum. Yunanistan'a ilk kez gelen insanlara ülkemi gezdirmeyi her zaman çok sevmişimdir, insanın kendisini yeniden bulması gibi birşeydir bu. Hele de aşık olduğu adama ülkesini tanıtıyorsa... Trauner de Dassin de çıldırmışlardı adeta. Bağırıp çağırıyorlar, dans ediyorlar birinin görmediğini diğeri gösteriyordu, hayranlıktan dillerinin de tutulduğu oluyordu. Julie —artık Dassin'e Julie diyordum—nin mutluluktan içi içine sığmıyordu. Buzukiye, Yunan halkına, Yunanistan'ın renklerine ,müzelerine, eşeklerine bayılıyordu. Yunan köylerindeki yoksulluğu görmesek herşeyin çok iyi gittiğini söyleyebilirdik.

Yunanistan'a ilk kez gelen bu Amerikalı, sanki Yunan halkının kırk yıllık dostuymuş gibi davranıyordu, bu halka sonraları yürekten bağlanacaktı. Sonra Paris'e dönmesi gerekti, ama önce Delphi adasına gittik. Bin yıl daha yaşasam, Julie ile bu adada geçirdiğimiz günleri unutamam.

Paris'den bir mektup «Filmin yapımı için gerekli olan para konusunda sorun çıktı. Rififi'nin yapımcısı Kazantsakis'in ticari açıdan gelir getirip getirmeyeceği konusunda kuşkuya düşmüş! Üzülme, diyordu Julie bu filmi gerçekleştirmek için tüm sinema dünyasıyla savaşacağım.»

Umutkırıcı, bitip tükenmek bilmeyen yedi aylık bir bekleme dönemine girildi. Paris'e Dassin'in yanına gitmek istiyordum, ama o bunu yasaklamıştı. Her-

şeyi Pyros'a anlattığım da bana pek inanmadı, ama Yunanistan'dan ayrılıp onunla yaşamak istediğimi söylediğimde, olayın önemini kavradı.

Julie'nin başı dertteydi. Film konusunda benden daha iyimserdi, ama özel yaşamına yönelik bir savaş başlatmıştım. Ailesinden kopmaya cesaret edemiyordu. Yedi ay boyunca onu görmedim. Kimi zaman filme ilişkin kısa mektuplar yazıyordu, hepsi bu. Sonunda bir telgraf geldi- Herşey yoluna girmişti film yapılabilecekti. Antibler'de onunla buluşup Kazantsakis' le görüşmek ister miydim? İstemek mi!...

Nikos Kazantsakis üç insandan etkilenmişti: Budha, İsa ve Lenin, yapıtında üçününde izlerine raslanıyordu. Yeteneği büyüktü. Yeni bir dil oluşturmuş, yeni Yunancaya Dante, Goethe ve Nietzsche çevirileri yapmıştı. Bence Odise adlı epik destanı çağımız harikalarından biridir. Yunanistan'ın politik şartlarına dayanamadığı için sürgünde yaşıyordu. Bu şartları düzeltmeye çalışmış, Nazi işgali sırasında bakanlık görevini bile kabul etmiş, gereksiz tutuklamalara karşı çıktığı için düşmanlarının sayısı artmıştı. Ordunun İngilizlerin emrine girmesiyle, görevinden istifa edip ülkeyi terketmişti. Karısı Helena «Başkaldıran İnsan» adında bir kitap yazmıştı. Helena «Başkaldıran İnsan»da Yunanistan'da kocasının adını anmanın tehlikeli olduğunu ve Kazantsakis'in imzasını taşıyan oyunu bastı diye, bir yayımcının polis tarafından hırpalandığım anlatıyordu. Oysa Nikos Kazantsakis yapıtlarında ve kişiliğinde, dini izlere raslanır. Kilise tarafından aforoz edildiğini düşündükçe, insan ağlamalı mı gülmeli mi bilemiyorum?...

Yunanlılarla Julie arasında yoğun bir duygu alışverişi kurulmuştu. Antibler'e giderken, takside yedi ay lık karantina süresince bütün filmlerini gördüğümü

söyledim Julie'ye. Filmlerinin ikisinde kahramanlarının Yunanlı olduğunu bana neden söylemediğini sordum? Bir diğerinde ünlü şarkılarımızdan biri olan: Mavri inai a nitcha sta vouna'nın söylendiğini neden söylememişti?

Cevap olarak şarkının geri kalan bölümünü söylemekle yetindi...

Taksi Nikos Kazantsakis'in küçük gösterişsiz evinin önünde durdu. Biz inerken evden, Julie'nin de tanıdığı bir doktor çıkıyordu. Parisliydi.

«Burada ne arıyorsunuz doktor?

«Aynı soruyu ben de size sormak isterim. Bir ölüyü mü ziyarete geldiniz. Bu kadar ilerlemiş bir lösemiyle hâlâ ayakta kalabilen bir hastaya ilk kez rastlıyorum. Çok işi olduğuna ve Çin'i görmeden de ölmiyeceğine dair yemin etti az önce.»

Kazantsakis'in ağzına doğru biraz kadınca tuttuğu mendil de olmasa hiç hasta görünmüyordu. Zayıf, mağrur, karga burunluydu. Her yanından enerji fışkırıyordu. Julie ile ve onunla karşılaşacağım anı sabırsızlıkla beklemiştim. Aralarındaki konuşmanın tadına doyum olmayacağından emindim. Ama beş dakika kadar, abuk sabuk sözcüklerle noktalanan sessizlik oldu. Karısı çay servisi yaptı. Birbirlerinden çekinen bu iki adam beni şaşırtmıştı. Sonunda Kazantsakis dayanamadı: «Bu böyle devam edemez.»

Bir öykü anlattı ve buzlar çözüldü. Julie de cevap verdi, o andan sonra bir dakika bile susmadılar. Herşeyden sözediliyordu: edebiyat, politika, din, şiir. Kazantsakis Julie'yi hemen vaftiz etti. Giritlilerin isimleri çoğunlukla «aki» ekiyle biter. Julie Kazantsakis için yıllarca, «Dassinaki» olacaktı.

«Zorba» romanımdan bir film yapmayı da düşünen sendin, değil mi Dassinaki»

Bunu da bilmiyordum. Şaşkınlıkla Julie'ye döndüm. Evet Zorba'yı sinemaya uyarlamayı çok istiyordu, ama Zorba rolünü Rus oyuncu: Tcherkassov'a vermek istiyordu. Yapımcılar buna hayır demişti.

«Melina, Dassinaki, biraz yürüsek.»

Hasta olduğu öne sürülen bu adam, Dassin gibi tam bir yürüyüş hastasıydı. Onlara yetişmekte güçlük çekiyordum. Kazantsakis Yunanistan'dan tutkuyla aşkla sözediyordu. Sürgünün ona ne zor geldiğini daha iyi anlıyordum, ama Yunanlıların, yabancıların boyunduruğunu, paralarını, davranış ve geleneklerini kabullenmelerine dayanamıyordu. Renkli bir dili vardı, şiirsel ve Girit lehçesi. Giritlilerin gelişmiş bir destan yetenekleri vardır. Tanrılara meydan okuyup, yüceldikçe yücelirler. Kazantsakis bu gelenekleri biliyor ve Allahın Fukarası'nın sinemaya uygulanırken çeşitli sorunlar doğuracağını söylüyordu. Sonra uzun uzun Dassin'in anlayış ve görüşlerinden sözettiler.

Sonunda, eve döndüğümüzde her yanım ağrıyordu. Helene Kazantsakis olağanüstü bir sofra kurmuştu ama Nikos hemen hemen hiçbirşey yemedi.

Ayrılmadan biraz önce, Julie filmi Yunanistan' da gerçekleştirmek istediğini söyledi. Kazantsakis hayır anlamında başını salladı, Yunan makamları onun yapıtlarından birinin Yunanistan'da filme alınmasına asla izin vermezlerdi. Julie ısrar edip bir yolunu bulabileceğini söyledi. Nikos da bunun üzerine: «Öyleyse Girit'i dene, orada sana engel olmayabilirler» dedi.

Girit halkı Kazantsakis'e tapıyordu, onun adı her kapıyı açan tılsımlı bir anahtardı sanki.

«Filmi çekerken Girit'e gelir misiniz?

— Hayır Dassinaki, bir daha hiçbir zaman Yunanistan'a ayak basmıyacağım.

— Ama Yunanistan'ı yeniden görmek gerek.»

Julie'nin, doktorun sözlerini hatırladığını farketmiştim.

«Düşünürüz Dassinaki, düşünürüz.»

Nikos Kazantsakis birkaç yıl sonra öldü. Yeni yapıtlar verdi, Çin'e de gitti. Ama bir daha Yunanistan'ı göremedi.

Katerina'yı oynamak üzere bir kontrat imzaladım. Filmin adı «Ölmesi Gereken İnsan» olarak değiştirilmişti. Julie yakında Atina'ya gelip oradan da dış çekimler için Girit'e geçecekti. Karısını ve çocuklarını da getirmeyi tasarlıyordu. Ama yalnız geldi. Karısı yolculuğa katılmamış, işte böyle raslantılar oluşturur kaderi. O günden beri Julie ile birbirimizden hiç ayrılmadık. Tamamlamam gereken bir iş daha vardı. Pyros'a uzun bir mektp yazdım...

Yapımcı filmin Yunanistan'da çekilmesine ilişkin kaygılar duyuyordu. Yugoslavlar ilginç çalışma olanakları öneriyordu. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı, Julie çekimin Yunanistan'da yapılması çok sorun yaratacak olursa dış çekimleri Yugoslavya'da yapmayı kabul etti. Ben de bu projeyi sabote etmeye kararlı, onunla birlikte yola çıktım. Kazantsakis'in, bir filminin Yunanistan'ın dışında çekilmesine dayanamıyordum. Yabancı yapımcıların birkez film çekmesi diğerlerinin de bu işi sürdürmeleri demekti. Sabina da benimle bu görüşü paylaşıyordu:

«Dürüst kültür alış verişlerine karşı değilim. Ama Kazantsakis'in bir yapıtı sözkonusu...»

Julie ile Trauner'in Montenegro dolaylarında, harabelerin arasında kalmış öyküye çok uyan bir eski Türk köyü bulduklarını kabul etmeliyim. Ama başında verdiğim karara herşeye rağmen uydum.

«Tamam görüntüler çok iyi, ama hani yüzler? Yunanlı yüzleri?»

Julie gülümseyip, parmağıyla çevresini işaret etti:

«İşte, işte, işte.

— Onlar da Yunanlı görünümü yok. Yugoslavlar...

— Ya öyle mi? Peki neden Makedonya'nın, Yunanistan'a ait olması gerektiğini ve halkının Yunanistan kökenli olduğunu söylüyorsunuz?»

Ağzımı açacak halim kalmamıştı.

«Herşeye rağmen, haklısın, dedi. Girit'e gidelim.»

Bize gerekli olan yalnızca dekor değildi. Yerlilerinde oynayacağı bir köy bulmalıydık. Figüranlar değil, küçük de olsa bazı rolleri yüklenebilecek insanlar. Uğradığımız her köyde yolumuzu kesip, filmi başka yerde değil orada çevirmemizi istiyorlardı. Kimse paradan sözetmiyordu, bu bir onur meselesiydi. Kazantsakis tanrılaştırılmıştı. Heraklion'dan Kane'ye kadar uzandık. Uğradığımız her kentte, bir karşılama komitesi bizi bekliyordu. Vakit bizim için çok değerliydi kuşkusuz, ama belediye başkanlarıyla bir kahve içmemek çok ayıp olurdu. Çalışma planımızı uygulayamıyorduk. Bir süre sonra Julie günlük programları düzenlerken, karşılama törenleri ve hoşgeldin içkileri için iki saatlik bir zaman ayırmaya başladı.

Bir kez öylesine küçük bir köye rasladık ki uğramamaya karar vermişken, bunun olanaksız olduğunu anladık. Daha ilk evlere, iki üç kilometre kala yirmi kadar erkek yola dizilmiş bir karşılama töreni hazırlamışlardı. Yolculuğu bir tek arabada yapıyorduk, şoför, Trauner, Julie, ben ve bize yardım eden Girit'li bir ressam: Phanourakis. Araba köye kadar insan adımı hızıyla ilerledi, karşılama komitesinin eşliğinde.

Bir küme ev minnacık beyaz duvarlı bir kahveden

oluşuyordu köy. Kaçmak olanaksızdı, yemekler hazırlamıştı bu yoksul insanlar. Tüm sunabildikleri de biraz peynir, fındık, ekmek ve bir şişe şaraptı. Bu öğlen yemeğini hiçbir zaman unutamam. Bir ara Dassin'i göremez oldum. Yalnızca erkekler vardı, hepsi saygılarından ayakta duruyorlardı. Bizimle birlikte oturan tek kişi belediye başkanlarıydı, zaten o da doksan yaşındaydı. Nüfusu 100 kişiden oluşan bu köy halkı belediye başkanlarıyla gurur duyuruyorlardı. Sebebini hemen anladık. Başlangıçta yalnızca nezaket cümleleri söylüyorduk. Ben yaşlı adamı inceliyordum. Üstü başı dökülüyordu, ama başında kareli bir kasket ve gözünde inanılmaz güneş gözlükleri vardı. Abartılı, şu çerçevesi kelebek kanatlarını andıran türden bir güneş gözlüğü, böylesine ancak Saint Tropez'de Miami'de filan raslanabilirdi. Bu gözlüğün köye nasıl ulaşabildiğini düşünürken, belediye başkanı yaşından beklenmeyecek toklukta bir sesle Julie'ye «İngiliz misiniz? diye sordu.

— Hayır, Amerikalı.

— Aynı şey.»

Sesine kavgacı bir ton vardı. 1956'da Kıbrıs sorununun çok alevlendiğini unutmamak gerek. Giritlilerin İngilizlere özel bir nefreti vardır. Savaş sırasında, naziler tarafından aranan İngiliz pilotları uğruna hayatlarını tehlikeye atmışlardı. Ama şimdi İngilizler, Giritlilerin eski düşü «Yunanistan'ın birliği»ne karşı çıkıyorlardı. Amerikalılara gelince onlar da İngilizleri destekliyordu. Kelebek kanatlı güneş gözlüklerinin ardından belediye başkanı, Julie'yi düşmanca süzerken, ansızın:

«Kıbrıs'ı geri verin.» dedi.

Sanki Kıbrıs Julie'nin cebindeymiş gibi elini uzatıyordu. Julie cevap verdi:

«Hayır. Kıbrıs'ı geri vermeyeceğim.»

Bunun iyi bir şaka olacağını düşünmüştü.

Ama diğerleri için bu şaka götürmez bir konuydu. Odadaki iyi niyet havası dudaklardaki sevecen gülümsemeler bir anda yokoldu. Öylesine bir sessizlik çöktü ki ortalığa Phanourakis masanın altından Julie'ye bir tekme yapıştırmak zorunda kaldı, kulağına da:

«Bu konuda şaka yapmayın. Onlara Kıbrıs'ı geri verin, diye fısıldadı. Belediye başkanı, Julie'ye meydan okuyordu. Bu Julie'nin hiç hoşlanmadığı bir tavırdır, başını salladı. Ve adamlar masanın çevresini aldılar. Ansızın korktum.

«Aptallaşma, diye fısıldadım, Fransızca. Ver Kıbrıs'ı»

Eğer belediye başkanı konuşmasaydı Julie kuşkusuz boyun eğecekti:

«Kıbrıs'ı bize geri vereceksiniz, çünkü Amerikalılar dönektir.» İş çığrından çıkmak üzereydi. Julie kararlı bir biçimde ayağa kalktı, John Foster Dulles'a benziyordu, o anda.

«Üslerim için Kıbrıs'a ihtiyacım var.»

Belediye başkanı da ayağa kalktı.

«Kıbrıs'ı geri istiyoruz.»

Adamlar çemberi biraz daha daralttılar, hava iyiden iyiye geriliyordu.

Julie'nin biraz rengi kaçmıştı ama şöyle dedi:

«Kıbrıs'ı mı istiyorsunuz?» Odadakileri şöyle bir süzdükten sonra:

«Geri alsanıza» dedi.

«Hava bir an duruldu. Phanourakis ve Trauner Julie'ye yardıma her an hazır bekliyorlardı. Bütün bakışlar belediye başkanına çevriliydi, ihtiyar adam

başladı gülmeye, Julie'yi kucaklayıp öptü. Köydon çiçeklerle uğurlandık.

Girit'in doğrusunda dağlara asılı kalmış bir köydür, Krista. Dört ay boyunca bu yoksul köyde yaşayıp, çalıştık, halkı cömert ve çok sevimliydi. Kendi köylerinin seçilmiş olmasından gurur duyuyorlardı, kısa zamanda teknisyen, oyuncu, yönetmen kaynaşmıştık. Hepsi Kazantsakis'i tanıyordu ama çoğunluk okuma yazma bilmiyordu. Julie kitabın en ufak ayrıntısına kadar onlara anlatılması gerektiğini söylüyordu ,herkesin yapacaklarının tümünün bilincinde olmasını istiyordu. Bu iş üç gecemizi aldı. Öylesine güzel üç geceydi ki, Julie ile konuştuğumuzda bugün bile gözlerimiz dolar, duygulanırız.

Bütün gün köy halkı, tarlalarda ya da zeytinliklerde çalışıyordu, akşamlar da okulun avlusunda toplanıyorduk. Öyküyü başından sonuna dek anlattım. Çok sayıda kalabalıkla karşılaştım, ama hiçbiri Kristalılar kadar dikkatli, ilgili ve katılma yeteneği olan insanlardan oluşmamıştır.

Gülüp, ağlıyor, dehşete düşüp bağırıyor, kötülerle savaşan iyi yürekli papazı alkışlıyorlardı. Türk Ağaya lanetler yağdırıp, yenildiğinde çılgınca alkışlıyorlardı. Sonra çarşıdaki, kahvedeki insanlara yönelik bitip tükenmeyen tartışmalar başlıyordu. Eğer Julie izin verseydi, sabaha kadar oturup, hiç uyumadan tarlalardaki işlerine dönebilirlerdi.

Rol dağıtımını yapmak kolay olmadı. Zenginler ve yoksullar gerekliydi. Zenginlerin, Türkler tarafından evleri yıkılan yoksulları barındırmaya karşı çıkmaları gerekiyordu, öyküye göre. Kimse zengini oynamak istemiyordu, kötüydü zenginler, canları cehenneme... Krista köylülerine zenginlerin filmde daha çok görevi olacağını anlatmaya çalıştım, daha çok para ka-

zanabileceklerdi. Para umurlarında değildi. Sonunda Julie, eğer kabul etmezlerse Kazantsakis'in romanının çekilemeyeceğini söyledi, ve böylece bazılarına gönülsüzce de olsa zengin rolünü kabul ettirebildik. Sıra Türklere gelince tüm ısrarlarımıza rağmen kimse kabul etmiyordu Türkleri oynamayı. Türk süvarilerini bulmak için Julie, Krista'ya birkaç kilometre uzaklıktaki Amerikan üssünden Teksas'lı askerler toplamak zorunda kaldı, hepsine palabıyıklar kondurup biraz olsun Türk görünümü kazandırmaya çalıştık.

Bir başka sorun daha vardı. Din adamları, Kazantsakis'e duydukları nefreti kilisede çekim izni vermemekle açıkça ortaya koydular. Köyün küçük kilisesinde çalışma önerimize kesin «Hayır» denmişti. Julie tüm parasal zorluklara rağmen neredeyse, bir kilise yaptırmak zorunda kalıyordu! Son anda bir güçlük daha çıktı, Trauner işi bırakmış onun yerini yetenekli genç bir dekoratör olan Max Douy almıştı. Göz açıp kapayıncaya kadar bir kilise yapıverdi. Dekor öylesine gerçekçi, öylesine etkileyici olmuştu ki köy halkı önünden geçerken istavroz çıkarıyor, kilisenin papazını oynayan Jean Servais'nin önünde saygıyla eğilip elini öpüyorlardı. Film onlar için öylesine gerçeğe yakındı ki kötü papazı oynayan Fernand Ledoux'un bile elini öpüyorlardı.

Senaryo gereğince mülteciler, Sarakina isimli bir tepeye sığınmışlardı. Bir sabah erkenden yola çıkıp bu bölümlerin çekimi için gerekli alanı aramaya başladık. Bir tepenin yamından geçerken Julie, ansızın tıpkı bir keçi gibi kayalıklara tırmanmaya başladı, yarım saat kadar kayboldu. Sonra da neşe çığlıkları atarak geri geldi. Kayaların üzerinden atlayarak parmağıyla dağları gösterip «İşte Sarakina» dedi.

Ona hiçbirimizin akrobat olmadığımızı anlatma-

ya çalıştım. Oyuncuların tırmandığını varsaysak bile gerekli malzeme nasıl taşınacaktı? Köylülerden biri bana ellerini uzatarak: «Şışş, Şışş» dedi bu bizim işimiz anlamına geliyordu...

Dört gün sonra Sarakina yolu açılmıştı.

Her çekim günü neşe içinde geçiyordu. Rolüm çok azdı, ama çekimimin olmadığı günlerde de, Julie'yle, güneş doğmadan uyanıyordum. Bir tek sahneyi bile kaçırmak istemiyordum. Çekim zor ama zevk içinde geçiyordu. İşi yavaşlatan iki olay oldu yalnızca. Bir gün kalabalık bir sahne çekmeye hazırlanıyorduk, grev hazırlıkları başgösterdi. Film Krista için bir altın madeniydi, köylüler bir kaç haftada bütün yıl boyunca kazandıklarından daha yüksek bir gelir elde edeceklerdi, bunu söylemek üzücü ama gerçek de... İçlerinde, diğerlerinden daha bilinçli onyedi yaşında bir genç kız vardı. Çekim yerine geldiğimizde köylülere, filmin tüm dünyaya pazarlanacağını ve ticari amaçla yapıldığını, oyuncuların ödemelerinin daha yüksek tutulması gerektiğini anlatıyordu. Yapımcı da filmi başka bir yerde çekmekle tehdit ediyordu onları. Kalabalıktan genç kıza karşı çıkanlar oldu, ortalık bir anda karışmıştı. Bunun üzerine Julie mikrofonu eline alıp herkesi susturdu. Köylülere bu genç kızın konuşmaya hakkı olduğunu söyleyip mikrofonu ona uzattı. Gerekçeleri inandırıcıydı, dostlarım da ikna etti. Yapımcı da kesenin ağzını açmak zorunda kaldı. Julie'ye ters ters bakıyordu, ama genç kızla aramızda sıkı bir dostluk kurulmuştu.

Bir gün de Kristalılar Otto... diye adlandıracağım bir oyuncuyu öldürmeye kalktılar. Otto iyi yürekli biriydi, ama yeterince akılcı davranmıyordu. Reklam konusunda her zaman zayıf davranıyordu, hani şu cebinde imzalamaya her an hazır tuttuğu resimler ta-

şıyan oyuncu türündendi. Bir Amerikan dergisine Krista'nın çekimine ilişkin yazılar göndermişti. Film çekimini sanat dünyasına yaraşmıyacak bir işkence olarak niteliyordu. Yok yemekler yenmiyecek gibiymiş, su bulunmuyormuş, köylüler okuma yazması olmayan vahşilermiş, türünden bir yazı...

Ve nasıl olduğu bilinmez bu dergi Krista'ya kadar gelmiş. Bir grup erkek kararlı bir tavırla Julie'nin üzerine yürüdüler.

«Otto'yu bize verin.

— Neden?

— Onu öldürmek istiyoruz.

— Neden?»

Sonra sorunlarını açıkladılar ve ısrarla:

«Sizce bu isteğimizde haklı değil miyiz?» dediler.

Julie bir anlık tereddütten sonra:

«Tabii haklısınız. Ama filmin bitmesini isteyebilir miyim sizden?

— Sonra onu verecek misiniz bize? Söz mü?

— Olur. Söz!»

Çekim bittiğinde Otto'nun Girit'in gizlice ayrılmasını sağladık. Köylüler de çok sevdikleri için Julie' yi bağışladılar.

«Ölmesi Gereken İnsan» bizde unutulmaz anılar bırakmıştı. İzin verirseniz ikisini size aktarayım. Adını Garbo taktığımız yakışıklı bir adam vardı. En yaşlı Krista'lılardan biriydi, hatları ve yapısı güzeldi. Filmde kısa ama önemli bir bir rolü vardı. Mülteciydi, sırtına bir torba vurmuş yürürken küçük bir oğlan çocuğu bir soru soruyordu ona:

«Torbanda ne var Dede?» Yaşlı adam da şöyle cevap veriyordu: «Atalarımın kemikleri. Yeni köyü bu komiklerin üzerine kuracağız.»

Ona rolünü Fransızca olarak ezberletmiştim, bir

gün de sonra prova için Julie'nin yanına gittik. Julie ona:

«Bana rolünü Fransızca olarak söylesene.» dedi.

Yaşlı adam yalnızca söylemekle yetinmeyip, oynadı da.

«Atalarımın kemikleri!» Sesi gururlu, kıvançlıydı bunları söylerken. Sonra sımsıcak ve iyimser bir tonda: «Yeni köyü bu kemiklerin üzerine kuracağız.» dedi.

Gerçek bir sanat tarihi dersi olmuştu bu deney, Giritlilerin kişiliklerini daha iyi kavramıştık.

Filmin sonuna doğru köy yeniden inşa deniliyordu. Aynı ihtiyar da kemikleri gömdüğü çukurdan çıkmayı reddedip: «Bırakın beni Yeniden yaratamıyacak kadar yaşlıyım, çalışamam da artık. Beni bu çukurda bırakın.» diyordu.

Hepimiz kameranın çevresinde toplanmış bu çekimi izliyorduk. Olağanüstüydü, ölümle kucaklaşıyordu sanki. Tüylerim diken diken olmuştu. Teknisyenlerin çoğu ağlıyordu. Julie yaşlı adamı kucakladı bir yandan ağlıyor bir yandan gülüyorlardı.

Bir mucizeye de rasladım, senaryo açısından mucize denebilecek bir raslantı... Öykünün kahramanı çoban Manolios'du. Öykünün belli bir noktasında vücudunda yaralar açılıyor sonra geçiveriyordu. Julie Kazantsakis'e bu sahnenin fotoğraf hilesine dayanacağını bu yüzden de mucizeyi başka türlü yansıtacağını söylemişti. Ve şu öyküyü anlatmıştı: işçiler için kurulmuş bir tatil köyünde oyun koymuş sahneye, gerçek oyuncular bulmaya vakti olmadığı için köydeki işçilere ve tatil köyünde kalanlara dağıtmış rolleri. Bir gün kantinde çalışan bir işçiye bir bölüm vermiş. Genç adam bozarmış. Sonunda da kekeme olduğu için buadam kızarıp bozarmış. Sonunda da kekeme olduğu

için bunun imkânsız olduğunu anlatabilmiş. Ama Julie kimseyi bulamamış. Ve ısrar etmiş: «Bu rolü oynayacaksın ve kekelemiyeceksin.»

Provalar kantincisiz yapılmış, eğer sahnede kekeleyecek olursa diğerlerinin yardımcı olmasını söylemiş. Gösteri günü herkes heyecan içindeymiş, perde açılmadan Julie delikanlıya «Kekelemiyeceksin» demiş.

Julie Kazantsakis'e anlattığı öyküyü şöyle tamamladı: «Gerçekten bir kez olsun kekelemedi» Kazantsakis de öyküyü filme katmasını söyledi. Julie de bu öneriyi uyguladı. Çoban Manolios köy halkının karşısına çıkacaktı. Çok sayıda mülteci kolera oldukları gerekçesiyle, köyün yönetim kurulu tarafından kovulmuştu. Manolios bunun yalan olduğunu öğrenmişti. Bunu köylülere söylemek gerekliydi. Ama çocukluğundan kalma kekemeliği yüzünden kalabalık önünde asla konuşamazmış. Kararlılığından ve sorunun çözümlenmesi gerektiğinden kekemeliğinden kurtulup: «Tanrı dilimi çözdü» diye bağırmış. Bu sahneyi Pierre Vaneck canlandıracaktı. Çok da iyi oynadı. Ama Julie kaygılıydı, inandırıcı olmamasından korkuyordu. Ve mucize oldu.

Kadınların Türkler tarafından öldürülen, kocaları kardeşleri, çocukları için ağlayıp ağıtlar yaktıkları bir bölüm çekiyorduk. Siyahlar giydirip kameranın karşısına dizdik hepsini, Julie metnin yazılı olmadığını ve Yunanca diledikleri gibi oynayabileceklerini söyledi. Gerekli ortamı yaratmak epey zaman ve güç istiyordu. Ama kadınlar iyi oyun verdiler. Önce alçak sesle inlemeye başladılar. Julie yanlarından uzaklaştı. Kameramana çekime başlamasını söyleyecekken, bir kadın gördü tüm üzüntüsü yüzüne vurmuş. Elinden tutup tarlalara doğru yürürken, köylüler yolunu kesti-

ler. Kadının oğlunun ölümünden bu yana, otuz yıldır, konuşmadığını söylediler. Ama Julie bu olağanüstü yüzü çekmek istiyordu, konuşsada konuşmasada. Kameramana işaret etti ve kadınlar başladılar sallanarak ağıt yakmaya. Çok etkileyiciydi görüntüleri. Birkaçı tarladan ürkerek kaçtı, durumu o an anladık dilsiz kadın konuşmaya başlamıştı. Üzüntüsünü inanılmaz bir güzellikle dile getiriyordu. Otuz yıl önce ölen oğluna ağlıyordu...

...Film bitmişti, gitme zamanı da gelip çattı. Tüm Krista halkı vedalaşmaya geldi. Erkekler, kadınlar, nineler bebecikler. Hepsinin armağanları vardı, bir mendile sarılı üç beş zeytin, bir incir, biraz bal, biraz peynir, bir çiçek. Hepimiz çok duygulanmıştık. Sonra da Girit usulü uğurlama töreni başladı: erkekler arabayı kaldırdıkları gibi yola kadar taşıdılar, şarkılar söyleyerek. Köy halkı da el sallayarak şarkıya katılıp onları izledi.

Yola koyulmadan önce çekim için kurulan küçük köy meydanına baktık. Sonraları Kazantsakis'in anısına tüm Girit halkı bu meydanı görmeye gelecekti. Uzun bir süre, yokoluncaya dek yağmura rüzgâra direndi bu meydancık.

12

Julie ile Paris'e gitmeden, Mykonos'da çok güzel bir hafta geçirdik. Yunanistan'a dönerken vapurda, Süveyş'in Fransız-İngiliz ve İsrail dayanışmasıyla işgal edildiğini öğrendik. Julie'nin keyfi kaçmıştı. Bana İsrail'den sözetmesini istedim. Filistin sorunundan ötürü üzgün ve sinirliydi. Tüm dünyanın aldırmaz bakışları altında Hitler'in bir ulusu yoketmesine kızıyor, Yahudilerin bir ülkelerinin olması uğruna verdikleri

savaşıma kimsenin kızamayacağını söylüyordu. Yahudi halkından sözedince bilgisizliğimden utandım. Bu adamla birlikte olacaksam öğrenmem gereken çok şey olduğunu anlamıştım. Julie bana yardımcı oldu, kitaplar önerdi. Ama Kapital'i okumayı ben seçtim. Beni elimde Kapital'le gördüğünde gülmekten katılıyordu. Neden olduğunu neyseki çabuk kavradım. Birinci bölümden daha fazla ileri gidemedim.

1975 İlkbaharında yeniden Cannes'daydık. «Ölmesi Gereken İnsan» Fransa'yı temsil ediyordu. Adım bir kez daha bir skandala karıştı, ama beni yakından tanıyanlar masumiyetime inandılar. Jean Cocteau jüriye başkanlık ediyordu. Herzaman olduğu gibi jüri üyelerinin ödül dağıtımına kadar fikir beyan etmemeleri gerekiyordu. «Ölmesi Gereken İnsan»ın gösterilmesinden sonra, salonun ışıkları yandığında alkış sesleri yükseldi. Fotoğrafçılar locamızı kuşattı, Cocteau da koşup geldi ve Julie'yle beni kucakladı. Festivali düzenleyenler şaşkına dönmüştü, ertesi günde gazeteler veryansın etmeye başladı. Bu olayın hoşuma gitmediğini söyleyemem, Cocteau izleyicilerin beyenisi kurallardan ağır bastı, dediğinde çok mutlu olduğumu da söylemem gerek.

Kazantsakis'le buluşmamız bu festivalin en önemli anıydı. Mutlu ve sağlıklı gözüküyordu. Karısı Helene de Nikos da filmi beğendiklerini söylediler.

«Ölmesi Gereken İnsan» önemli sayıda evrensel ödül kazandı. Eleştirmenler övgülerini esirgemediler, ama ticari açıdan başarısı pek parlak olmadı. Ondan sonraki yıllarda parasal sıkıntıya düştük. Julie çocuklarını görmeye gittiğinde genellikle yalnız kalıyordum. (Bir oğlu ve kızı var.) En büyükleri Joe, durumu anlayacak yaştaydı. Girit'e gelmişti bizimle, Julie'nin asistanlığını yapmış ve filmde küçük bir rol almıştı. Bana

karşı değildi ama gene de araya bir ölçü koyuyordu. Kızlar benimle karşılaşmak istemiyorlardı. Durumum pek parlak değildi ama Julie de ben de bunun bir zaman meselesi olduğunu biliyorduk. Bu iki küçük kızla tanışmayı öyle çok istiyordum ki, bazen babalarıyla buluştuklarında uzaktan onları izliyordum.

Günün birinde Anna birinin benimle ilgilenmesi gerektiğini düşünüp Yunanistan'dan çıkageldi. Ona, çok paramız olmadığı için düzenli olarak maaşını alamıyacağını söyledim. Bana Yunan usulü bir küfür savurdu... Bu sırada Rena Londra'daydı ve fırsat buldukça beni görmeye geliyordu.

Küçük bir otelde kalıyorduk. Bir gün Rena geldi ve beni Yunanlı bir dostu görmeye götürdü. Ama dostumuz evinde olmadığı için hemen geri döndük. Julie bizi görünce tedirgin oldu. Küçük kızını yalnız kalacaklarını sanarak kahvaltı etmeye çağırmıştı. Benimle tanışması için ona tuzak kurduğumuzu da düşünmesini istemiyordu. açmaya çalıştık, ama geç kalmıştık, küçük Julie (evet onun da ismi Julie idi) kapıyı çalıyordu. Ne yapacağımızı şaşırmıştık. Kapının yanında duran elbise dolabma girdik Rena'yla.

Az sonra Dassin küçük Julie'ye kahvaltılarını bir pastanede etmelerini önerdi, ama çocuk ayakkabısındaki bir çivinin ayağını acıttığını söyledi. Dassin'in çiviyi çakması gerekiyordu. Öyküye devam etmeden önce Rena da ben de kapalı yerlerden hiç hoşlanmayız, ikimizde de klostrofobi vardı. Uçağa binmek ikimiz için de büyük sorundur, altı katı asansöre binmektense yürüyerek çıkmayı yeğleriz. Elbise dolabına ancak sığıyorduk. Hâlâ oyalanan Dassin'e küfürler yağdırıyordum, içimden. Birkaç dakikanın sonunda boğulmakla Julie'yle tanışmak arasında bir tercih yapmam gerektiğini anladım. Küçük Julie'yi seçtim. Kan ter için-

de, nefes nefese dolaptan çıktık. Dassin heyecan içinde durumu kızma anlattı:

«İşte Melina» dedi.

Julie o yıllarda oniki yaşındaydı. Bana doğru dimdik yürüyüp elini uzattı:

«Nasılsınız?»

O günden beri Julie'ye bayılırım.

Parasal durumumuz giderek bozuluyordu. Daha ucuz bir yere taşınmayı düşünürken Amerikalı bir yönetmen imdadımıza yetişti. O da sürgündeydi. Londra'da yönettiği bir filmde bana bir rol önerdi. Yönetmenin adı Joseph Losey'di.

Bu olayın anısına, ona bir mektup yazmadan edemiyeceğim:

Sevgili Joe.

The Gipsy and the Gentleman (1) *de bana bir rol önerdiğinizde, meteliğe kurşun atıyorduk. İngiltere'ye gitmeden sizi sevmeye hazırdım. Julie sizden sözetmişti bana. Filistinlilere kafa tuttuğunuzu ve kara listelerine geçtiğinizi söylemişti. İngiltere ve İtalya'da filmler yöneterek hayatınızı kazandığınızı biliyordum. Bu dar bütçeli filmlerinizi izlemiştim. Yoktan önemli, zevkli şeyler yaratıyordunuz. Aradan bunca yıl geçtiğine göre sevgili Joe, ne olur bana gerçeği söyleyin. Londra'ya geldiğimde gözlerinizde pişmanlık okumuştum, yanılıyor muyum? Beni seçtiğinize pişman mı olmuştunuz? Filmime güvendiğinizi söylüyordunuz. Gerçek miydi bu Joe? Bu filmi ikimiz de aynı sebeplerden çevirmiyor muyduk? İkimizin de çalışması gerekiyordu. Kötüydüm biliyorum, ama umudunuzu hiç yitirmediniz. Bana çok şey öğrettiniz. Çok sayıda yönetmenle çalıştım, o günden beri, ama*

1) Çingene ve Beyefendi.

sizdeki oyuncuyu anlayıp, ona yardımcı olma yeteneğine kimsede raslamadım. Ama iyi oynamam mümkün değildi. Canlandıracağım kişiliğe bürünemiyordum bir türlü. Sevgili Joe, ne yazık ki bu da size rasladı. İlk kez İngilizce film çeviriyordum, ağzımda bir avuç çakıl taşı vardı sanki... Neyse! Bunlar geçmişte kaldı, hem birkaç eleştirmeni nasıl alaya almıştık değil mi? Ne olursa olsun, o günden beri tam bir Losey hayranıyım. Olağanüstü filmler yaptınız. En duyarlı olduklarım da Pinter'le çektikleriniz. İşbirliğiniz uzun sürebilir mi?

Her zaman sizin. Melina.

Sonraları şansımız yavaş, yavaş döndüö. İtalya'ya gittik. Roger Vailland'ın «Yasa» adlı romanını sinemaya Julie uyarlamıştı, rolüm küçüktü, ama uyarlama öylesine başarılı olmuştu ki bunu hiç önemsemiyordum. Mutluydum. Güzel bir film yapacağımızı hissediyorduk.

Ama ne yazık ki çekime beş gün kala Julie yapımcıyla kavga etti. Tüm oyuncular Roma'ya gelmiş ve dış çekimler için güneye inmeye hazır bekliyordu. Julie birinci sınıf bir ekip oluşturmuştu ama sözleşmeler daha imzalanmamıştı. Çok sinirliydi. Bu insanlara herşey yolunda diye söz vermişti, şimdi son dakika da sözleşme yok nasıl derdi. Yapımcı ertesi sabah herşeyin biteceğini söylüyordu. Ve gerçekten de ertesi sabah bir tek kuruşunun olmadığını söyledi.

İlk kez, gerektiğinde çok sert davranabilecek bir adamla yaşadığımı anlıyordum. Yapımcı, gravatını çekiştirip sesini ayarladıktan sonra:

«Eğer Gina Lollobrigida'ya bir rol verirseniz, bir saate kadar para bulurum.

— Rol mü? Hangi rolü?

— Onbeş yaşındaki kız rolünü.

— Lollobrigida en azından otuzunda var.
— Yeniden düzenleyin rolü.
— Ama bu senaryoyu yeniden yazmak demek.
— Senaryoyu yeniden yazın.
— Dört günde mi?
— Dört günde.
— Rolü yeni tanıdığım bir kıza verdim, Claudia Cardinale.
— Öyleyse para yok.»

Aynı gece saatlerce konuştuk, Julie herşeye boşverip Paris'e dönmek istiyordu. Ama ekibe film yapılmayacak işinize son verildi deyip dememek arasında bocalıyordu.

Senaryoyu dört günde yeniden yazdı Filmin herşeye rağmen iyi olacağına inanıyorduk.

Mlle Gina Lollobrigida ile güney İtalya'nın Rodi Garganico köyünde tanıştım. Benden hiç hoşlanmadı, ben de ondan. Ama işleri bilgelikle yönetmeye karar verdim. Belki bu güne dek şansım yaver gitmişti de çekimdeki tüm insanlarla iyi ilişkiler geliştirmiştim, ama yanılıyordum herhalde kurulan dostlukların son suza dek süreceğini sanarak. Lollobrigida'yla birbirimizden öylesine nefret ediyorduk ki bunu saklamaya bile gerek duymadık. Elimizden geldiğince karşılaşmamaya çalışıyorduk. Julie de bu yüzden epey sıkıntı çekti.

Film bittikten sonra montajda parçaları seyrettik. Sinirlenmiştim çünkü Lollobrigida umduğumdan iyi oyuncuydu. Bana gelince, ben zaten rolümü sevmemiştim. Sonucun da Julie'nin umduğu gibi olmadığını hemen anladım.

Film bittikten sonra bu ilk gösteriler bir hayali zor geçer. Ben bu döneme, «buzlu yargılamalar» adını vermişimdir. İnsamn sonucun iyi olduğuna inanmaya

öylesine ihtiyacı vardır ki... Öylesine çalıştık, bu filmin gerçekleşmesi için öylesine zorlandık ki en profesyoneller bile sonucu sağlıklı yargılayamadılar. Julie bambaşka birşey yapmak istediğini belki bu ortaya çıkanın da işe yarayabileceğini kabul etti. Her hangi birşeye bağlanmaya hazırdı zaten.

«Yasa» yürümedi. Ama güzel günler geçirdik, küçük Julie ve kızkardeşi Ricky yanımızdaydı. Joe da gelmişti, Julie'nin asistanlığını yapıyordu ve küçük bir rolü de vardı. Bu üç çocuğun yanımızda olması bizi mutlu ediyordu. Küçük Julie ve Ricky geldikleri gün bana kararlarını bildirdiler: «Madem ki sizinle birlikte yaşayacağız sizi sevmeye karar verdik.» Aynı dönemde bizi büyük bir yükten kurtaran bir haber aldık. Amerika'da pasaport sorunu karara bağlanmıştı. Artık, Julie yasal cambazlıklara başvurmadan dilediği gibi seyahat edebilecekti.

New York'dan bir telefon geldi. United Artists Julie'yi sözleşmeli bir iş teklifinin görüşülmesi için Amerika'ya çağırıyordu.

Burada şunu belirtmem gerek «Ölmesi Gereken İnsan» kısa bir süre önce Amerika'da gösterilmiş. New York'da olumlu eleştiriler almıştı. Ondan önce Rififi büyük paralar kazanmıştı Amerika'da. Julie tereddüt ediyordu. Çok sayıda Amerikan şirketi «Ölmesi Gereken İnsan»ı pazarlamak istememişti. Rififi'yi belli şartlarla kabul edeceklerini söylemişlerdi. Bu şartlar da şöyleydi:

Julie gençliğinde giriştiği eylemlerden pişmanlık duyduğunu ve «bölücü örgütlere» zorla katılmasının istendiğini açıklayacaktı, yoksa filmi jeneriğinde adı geçmeksizin gösterilirdi. Julie bu kaba oyunlara katılmak istemedi, zaten iki filmi de küçük dağıtımcılar tarafından, gizli ama dikkatlice pazarlanıyordu...

Ama şu işe bakın ki United Artists Julie'ye telefon ediyordu!

«Şartınız yok mu?

— Hayır hiçbir şartımız yok.

— «Pişmanlık açıklamaları filan...

— Kesinlikle hayır.»

Julie'nin Amerika'ya gitmesi beni kaygılandırıyordu. Yunanistan'dan uzak orada kalmasından korkuyordum. O sıralarda Lausanne'da yaşıyordu. Çalışmamız gerekince de Paris'e taşınıyorduk. Bu da sık sık Yunanistan'a gitmemizi sağlıyordu. Ama Amerika?... Herşeye rağmen gitmesi için Julie'yi destekledim. Eğer yeniden Amerikalılar için çalışmaya başlarsa bunun kara listelerin sonu demek olacağını anlatmaya çalıştım.

Ah! New York... Başlangıçta, bu kentten insanları karıncalara dönüştürdüğü için nefret ettim. Ama kısa zamanda güzelliğini ve şiirsel yanlarını farkettim. Julie yuvasına dönmüştü, uzağında kaldığı yuvasına ...Beni dostlarıyla ailesiyle tanıştırdı. Çoğu coşkulu, sıcak karşılaşmalardı. Her gece tiyatroya gidiyorduk. Oyunculara bayılıyordum. Hepsi akıllı, yetenekli açık insanlardı. Bir tek kötü gösteriye raslamadım. New York'da tiyatro çevreleri kara liste harekatına boyun eğmemişti, radyo ve televizyon çevreleri gibi. Üzerine serpilen toprağa rağmen MacCarthy çevreye dehşet saçıyordu. «Ölmesi Gereken İnsan»ın Cannes'da gösterildiği gece ölmüştü ama MacCarthy'cilik hâlâ yaşıyordu. United Artists'ciler bizi Kaliforniya'ya çağırdıklarında, temkinli davranarak Holywood yerine Palm Springs'de buluşmamızı istemişlerdi. Varlığımızı işler rayına oturuncaya dek gizli tutmak istiyorlardı.

Hiç çöl görmemiştim. Kaliforniya'daki Palm Springs

yolunun güzelliği insanın soluğunu kesiyordu. Bir diş macunu yada bilmem ne birası öven ilan panoları bile bu yolun güzelliğini bozamıyor. Bizi havuzlu, lüks rahat bir eve yerleştirip beş gün yalnız bıraktılar. Kimi zaman yemeğimizi kendimiz pişirip çok eğleniyorduk. Dev marketlere ve sayısız paketlere bayıldığımı itiraf etmeliyim. El arabamızı tepeleme dolduruyorduk. Mısır tutkusu başlamıştı bende. Çok güzel bir tatil yaptık.

United Artists'cileri görür görmez Hollywood'lu yönetmenlere ilişkin kuruntularım bir anda yokoldu. Akıllı ve ilericiydiler. Sözleşme hemen imzalandı. Julie 4 senaryo yazıp dört film yönetecekti. Anlaşmayı resmileştirmek için bize para bile verdiler. Beni en sevindiren olay da filmlerin Avrupada çekilmesiydi. Julie tümüyle özgür olacak dilediği gibi çalışabilecekti.

Sözleşme imzalandığına göre Hollywood'da dilediğimiz gibi dolaşabilirdik artık. Bu destansı kenti gezmeyi çok istiyordum. Hollywood'lular için «Ölmesi Gereken İnsan» özel olarak gösterildi, dağıtımcı bu gösteriye bizim de katılmamızı istemişti. Yol boyunca Julie bu insanların filmin nasıl görmeyi kabul ettiklerini bir türlü anlamadığını söyledi durdu. Yanılmamıştı da gösteri sabahı pek çok davetli grip gibi çeşitli bahanelerle gösteriye katılamıyacaklarını bildirdiler. Öğleden sonra hastalıklar daha da ciddileşmişti. Sonunda gece gösteriye katılma cesaretini yalnızca üç kişi gösterdi: Richard Brooks, Gene Kelly ve Walter Wagner. Görünüşlerine bakılırsa gribe ve pek çok şeye daha dayanıklıydılar.

United Artists Julie'ye Paris'de bir büro açtı. Artık bir ev tutabilecek olanaklara kavuşmuştuk, bir yunanlı da aramıza katıldı: Anna, bacak ağrılarından şikayet ediyordu. Yardıma ihtiyacı vardı. Angeliki de

bize katıldı. Yetonekli, ufak tefek ama dirençli bir Yunanlıdır. Angeliki. Anna gibi oda inanılmaz çabuklukta dil öğreniyordu. Aramızda bir anlaşma yaptık: Anna benimle, Angeliki Julie'yle ilgilenecekti. O yıllardan beri de hiç ayrılmadık, Angeliki her zaman yardımımıza koşar ve evin iyi yürekli diktatörüdür.

Evimizi seviyorduk, parasal sorunlarımız ortadan kalkmıştı, çocuklar da sık sık uğruyorlardı. Herşey ummadık derecede iyi giderken günün birinde biri Variety'nin bir sayısını bize gönderdi. Variety Amerikan sinema ve tiyatrosunun en önemli gazetesidir. Bir adıda «gösteri sanatlarının İncil'i»dir. United Artists'e herkesin karşı çıktığı haberi baş sayfadaydı. Sebebi de iki kişiye yapılan anlaşmaydı: bunlardan biri Julie'ydi diğeri de-kim mi? Charlie Chaplin. «Bu «Amerikan aleyhtarı» yapımcıların filmleri yüzünden sinemaların önünde gösteriler düzenleniyordu.

United Artists'in bu söylentilerden etkilendiğini söylemek haksızlık olur, çünkü Julie onlara birbiri ardına projeler sundu, hepsini reddettiler ama davranışları gene de olumluydu. Sundays and Cybele ve En Uzun Gün de geri çevrilince (ki bu iki film daha çekimleri sırasında büyük ilgi toplamıştı) Julie herşeyden elini ayağını çekti.

Fransız yapımcılar da pek istekli görünmüyorlardı. Kimileri Julie'nin Rififi'yi yeniden çekmesini istiyor, kimileri de benden nefret ediyordu. «Fransız kompleksim» yeniden depreşti. Julie boşuna kuruntu duyduğumu söylüyor, bende kompleksin bir diğer adının da kuruntu olduğunu söylüyordum. Sayısız filmde Fransız yönetmenlerle çalışmama rağmen bu kuruntuyu taşıyorum hâlâ. Julie bu konuda şımarık bir çocuk gibi davranıyordu, hem kendinden başka yönetmenlerle çalışmamı istiyor hem de her filminde yanı

başında olmamı bekliyordu. Uzun ayrılıkların her bir beraberliği bozabileceğini söylüyordu. Bir film için bir birimizden ayrılmamız gerekince en geç on hafta sonra buluşuyorduk. Ama hem yazar hem yönetmen olan birinin, bir film için en az bir yıl çalışması gerekir. Julie'nin önerilerini sevinçle kabul ediyordum, kendime göre nedenlerim vardı. Bensiz bir film yapması beni kıskançlıktan delirtiyordu. Başka kadınlarla film yapmasını sevmem. Yönetmenle baş kadın oyuncunun ilişkisi, işin gereği çok yakındır. Ama yalnızca erkeklerle bir film yaparsa da Julie'yi gene kıskanacağımı söylemek isterim. Yönetmen kendisini tümüyle filmine adar, gece gündüz onu düşünür. Tüm sevgisini gücünü koyar ortaya. Bir yıl boyunca Julie'nin dünyasından kovulmak fikri beni her zaman ürkütmüştür.

Şimdilik böyle sorunlarımız yoktu. Çünkü ikimizde işsizdik. Kitap okumaya, tiyatroya ve dostlarımıza ayırıyorduk zamanımızın çoğunu. En sıkı dostumuz da Françoise Sagan'dı.

Françoise gerçek bir dosttur. İhtiyaç duyduğunuz her an yanınızdadır. Yaşantısını sevdiklerine adamıştır. Açık yüreklidir her zaman. Kimi zaman da kaleminden kan damlar. Cezayir savaşına ilişkin acımasız bir dizi yazısı vardır. Onunla birlikte olmaktan büyük mutluluk duyuyorduk. Kendine özgü bir çekiciliği, yumuşaklığı vardır. Cin gibi zeki ve espirili bir kadındır. Julie ona şöyle der hep: «Françoise, insan anlattıklarım dinleyince senin dünyanın en espirili kadını olduğunu anlıyor.»

Gerçekten de Françoise Sagan hafif bir konuşma bozukluğunun, dudağından düşmeyen sigarasının, dışında gülünç öykülerini gece kulüplerine saklar. O yıllarda kulakları delen müziğiyle ünlü New Jimmy'

ye gitmeyi seviyordu. Alışkanlığım gereği bir orkestranın uğultusunu unutup anlatılanları rahatlıkla izleyebilirim. Julie bunu beceremez, ayrıca gece kulüplerini de sevmez. Böyle bir yere gidildiğinde Julie tüm neşesini coşkusunu yitirir sevimsiz, somurtkan biri olup çıkar. Françoise'ın alçak sesle, dudağından düşmeyen sigarasıyla anlattıklarını duyabilmek için olağanüstü bir çaba harcardı.

İşte bu zorlu dönemde, dostlarımızla, çocuklarla avunuyorduk, sonra bir gün annem çıka geldi. Annem akılcılığı sever. Julie'yi beğeniyordu ama kızının günahkâr yaşamını kabullenemiyordu. İkimiz de daha boşanmamıştık. Julie ve Pan Atina'da ve Lausanne'da birkaç kez karşılaşmışlardı. Politika ve konuşmadıkları sürece iyi anlaşıyorlardı. Pan her zamanki tutumuyla, Julie ile yaşamama karşı çıkmıyor ama kendisinden boşanmamamı istiyordu. Julie'nin karısı da boşanmak istemiyordu.

Annemin yeni Melina'ya alışması epey zaman aldı. Günah ya da değil ama yaşantımda büyük değişiklikler olmuştu. Annem beni sakin aile yuvasında görmeye alışkın değildi. Konuşma biçimimin de değiştiğini farketti. Artık «sorumluluk» sözcüğünü eskisi gibi kullanmıyordum. «dürüstlük»de iki yüzlülükden arınmıştı. «Tüm Atina diyor ki» gibi değişlere de yer yoktu dilimde. Özetle: az da olsa bir disipline sokmuştum kendimi. Ve bu yeni bir olguydu benim için.

Annem Julie'nin ününün komünist olmasından kaynaklandığını biliyor ve bunu da açıkça söylemekten kaçınmıyordu. Ama annemin koyu bir dindar olduğunu bilen Julie gözlerini kocaman kocaman açarak şaşkınlıkla: «Ama mamuşka, komünizm hıristiyanlığa yakın bir düşünce biçimidir.» diyordu.

Julie'nin bu sözleri bitip tükenmek bilmeyen tar-

tışmalara neden oluyor hepimiz gülmekten katılıyorduk. Böyle anlarda Julie'nin uyguladığı yöntem annemi çileden çıkarıyordu. İncil'den alıntılar yapıyor ve şöyle diyordu örneğin:

«Burada Aziz Jean'a ters düşüyorsunuz. Aziz Jean derki...»

Mamuşka hemen atılıyor: «Aziz Jean hiçbir zaman böyle birşey söylememiştir.» Julie koşup İncil'i getiriyor, bilmem kaçıncı bölümün bilmem kaçıncı deyişi der ki... Annem susuyordu bunun üzerine. Sonunda evimizin ana teması haline gelen şu cümleyi icad etti: «Eğer izin verirseniz ben şöyle düşünmek istiyorum...»

Bir pazar sabahı Rena'yla Mamuşka bir gün önce gördükleri bir filmden sözettiler. Beğenip beğenmediklerini sordum. Annem parmağıyla Julie'yi göstererek:

«Beğenmemize izin veriyor mu acaba?

— Julie, diye devam etti Rena, seninle tanışma dan bir filminden ya hoşlanıyor yada hoşlanmıyorduk, şimdi ise önce beğenip beğenmememiz gerektiğine karar vermemiz gerekiyor.»

Julie hiç tepki göstermedi bu sözlere. Önce elleri dudaklarına götürdü. Rena yeniden konuşmak üzere ağzını açmaya hazırlanırken. Susmasını işaret etti. Julie bir senaryo üzerinde çalışırken onu izlemeye bayılırım. Aklına birşey geldi mi her zaman aynı biçimde davranır. Ellerini dudaklarına götürür, ve neredeyse gözleri yuvalarından uğrayıncaya dek öylece durur. Sonra elleri iki yanına düşer, ve yüzü anlamsız bir ifadeye bürünür. Aynı bu konuşmanın geçtiği gün gibi. Gözlerinin sabitleştiğini farkettim. Annem konuşmak isteyince onu susturdum:

«Sus doğuracak.»

Birkaç dakikalık bir sessizlik daha. Sonunda Julie mırıldanmaya başladı: «Bir fikrim var, herkesi kendi gibi düşünmeye yönelten bir adamın öyküsü...

Bir an durdu. Ben:

«Devam et» dedim.

Devam etti.

Bu adam, girdiği her çevreye mutluluk saçıyor, ama ortadan kaybolunca herkes mutsuz oluyor. Herşeyi bozuyor bu adam. Şey... Şey, bir kadına rastlıyor...» Julie başını kaldırıp gözlerini bana çevirdi: «Bu kadın Yunanlı.»

«Adam da Amerikalı» diyorum.

Julie başını sallıyor.

«Evet Amerikalı. Gittiği her yerde Amerikan yaşam biçimini götürmeye çalışıyor. Kötü biri değil. İnanılmaz saflıkta yalnızca. Bir tür iyilik perisi... Kadın.. Kadın çok mutlu. Buna dayanamıyor. Mutlu olmaması gerektiğine inanıyor adam. Bekle..»

Beklememe gerek yoktu. Yunanistan'da çekilecek yeni filmimizin konusunun hazır olduğunu biliyordum artık. Julie:

«Öykü Pire limanında geçiyor» dediğinde sevinç naraları atmaya başladık.

13

Öyküye bir isim bulamamıştık daha. Kendi aramızda «Mutlu Fahişe» diyorduk. Film bittiğinde ona adını sevgili dostumuz Harry Kurnitz verdi: Pazarları Asla.

Julie öykünün başını, ortasını ve sonunu biliyor ama senaryoyu Yunanistan'da yazmak istiyordu. Hiç not almıyor, filmin Atina sokaklarında. Pire tavernalarında, buzukiler eşliğinde limanda doğmasını is-

tiyordu. Hemen gitmek yanlısıydı ama parasal sorunları çözümlememiz gerekiyordu. Bunun büyük bir sorun doğurmayacağı kanısındaydık, film büyük paralara malolmayacaktı. Julie kapı kapı dolaşıp yapımcılarla konuşuyordu. Çabaları boşunaydı, kimsenin Mutlu Fahişe'yle ilgilendiği yoktu. Ne yapacağımızı şaşırmıştık. Tanıdığımız zengin insanların bir listesini yaptık Julie birer birer onlarla temas etti. Sonuç sıfıra sıfır elde var sıfır. Onasis'le görüştük. Mutlu Fahişe ilgilendirmiyordu onu. Bir ara, bir yapımcı ilgilenir gibi oldu. Fahişenin öyküsünü beğenmişti ama «Amerikan donanmasına» ilişkin bölümü çıkarmak istiyordu senaryodan. Julie filmin bir komedi olduğunu anlamadınız galiba diyerek ayrılmış yapımcının yanından. Yeniden çalmadık kapı bırakmadık. Sonuç boşunaydı. Ben Yunanistan'a gidip para bulmaya çalıştım. Julie de İngiltere ve İtalya'ya gitti.

Gene nafile...

Rena telefon ettiğinde Yunanistan'daydım. Julie ile konuşmuşlar, o da dayanamayıp bütün tembihatlara rağmen beni aramış. Nuremberg Duruşması'yla ün kazanan Abby Mann, yapımcılığa başlamış. İngrid Bergman ve Burt Lancaster'in oynayacakları bir filmin yönetmenliğini Julie üstlenmiş. Bergman ve Lancaster daha önceki çalışmalarının da etkisiyle MacCartysm'e de kulak asmayarak Julie'nin filmi yönetmesinden çekinmediklerini söylemişler. Julie bu teklifi kabul edip etmemek arasında bocaladığı için Rena'yı aramış. Rena telefonda bana Julie'yi arayıp öneriye kabul etmesini söylemem için yalvardı. Uzun uzun düşünüp Julie'yi aradım... kabul etmemesini söylemek üzere. Beni yanlış anlayabilirdi, ama öykünün doğuşunu ve nasıl etkilendiğimizi hatırlattım. Kendi filmimizi üretip birlikte kalmamız gerektiğini söyle-

dim ona. Bunun üzerine Julie'nin aklına United Artists geldi. Avrupa genel temsilcileri Charles Smadja ile ilişki kurdu. Smadja senaryoyu istemiş. Julie senaryonun hazır olmadığını Yunanistan'da yazmaya başlayacağını söylemiş.

«Senaryoyu okumadan sizi nasıl destekleyebilirim?

— Düşünceyi nasıl buldunuz?

— Konu ilginç ama..

— Ama ne? Milyonlarca dolar sağlayan çok sayıda film yönettim. Siz de kimi yapımlarınızla neredeyse üzerinizdeki gömlekten bile olacaktınız. Oysa bu filmle kaybedeceğiniz miktar, topu topu 120.000 dolar. Bir film bundan daha ucuza da maledilemez ya?

— Tabi haklısınız, söylediklerinizi kabul ediyorum, demiş Smadja. Hiçbirşey yazmadınız mı?

— Yazmadım.

— Adı ne?

— Kimin?

— Mutlu Fahişe'nin.»

Julie Mutlu Fahişe'ye bir ad bile düşünmemişti. Smadja'nın yanındaki odada Ilya Lopert oturuyormuş

«Ilya, demiş Julie.

— Ama bu erkek ismi.

Illya, iki «l» ile.

— Ya! Öyle mi?»

Sessizlik.

«Öykünüzü nasıl başlatacağınızı biliyor musunuz bari?»

Julie ansızın konuyu kafasında canlandırmış.

«Pire limanında, rıhtımda çalışan insanlar. Bir kız koşarak mendireğe gelir. Bir yandan koşar bir yandan soyunur. Çırılçıplak limanda denize atlar. Bütün erkeklerde onun peşinden suya dalar.»

Bayıldım. demiş Smadja.

Bir kaç saat sonra şu telgrafı alıyorum: «Tanrı Smadja'yı kutsasın. Herşeyi hazırla. Bir ay sonra çekime başlıyoruz.»

Atina'da, Licabeth yokuşlarından birinde Dimocritou sokağında bir ev kiraladık. Kiraladığımız yer evden çok bir yatakhane, lokanta, kahvehane yada kulübü andırıyordu. Girip çıkan dostlarımız, oyuncular, teknisyenler, akrabalar, herkes aynı umut ve kaygıyı paylaşıyordu. Sohbet edip, gülüp eğleniyor buzuki dinleyerek tavla oynuyorduk. Julie'nin bu gürültü içinde nasıl çalıştığına şaşıyordum, ama yazabilmesi için gerekli atmosfer buydu. Kimi zaman çalışmasına ara verdiğinde, Pire'ye koşup bazı ayrıntıları inceliyor gene büyük bir gürültü patırtıyla eve dönüyorduk, Julie yeniden yazmaya koyuluyordu. On günün sonunda senaryo tamamlanmıştı. Olayı kutlamamız gerektiğini söyledim. İşte tam o anda Julie, Smadja ile yapılan anlaşmanın tüm ayrıntılarını anlattı bana. Şimdilik yalnızca bir ön ödeme yapılmıştı, eğer United Artists senaryoyu beğenirse gerekli paranın tümünü verecekti, eğer beğenmezse, ön ödemeyi % 6'lık bir faiz oranıyla geri vermek zorundaydık. Bunları duyduğumda bayılacaktım az kalsın. Ön ödemenin tümünü harcamıştık neredeyse..

— «Ya beğenmezlerse?

— Beğeneceklerini sanıyorum.»

Julie Smadja'ya telefon etti. Yaz bitmek üzere, dedi, senaryoyu Paris'e gönderip vakit kaybetmek istemiyorum. Eğer Smadja Atina'ya gelmeyi kabul ederse vakitten kazanacaktık. Ertesi sabah geldi. Julie senaryoyu okudu. Smadja da olumlu davranıp, lafı uzatmadan:

Kararı New York verecek, ama parayı vermele-

ri için onları ikna etmeye çalışacağım. Haydi, başlayın filminize.»

Herkesi bir telaştır aldı. Smadja yarışı başlatan hakem gibiydi. Hepimiz kolları sıvadık, bir avukat sözleşmeyi iki saatte hazırladı. Dostlarımızdan biri hemen bir yapım şirketi kurdu. Kardeşim Spiros bakanlığa koşup dış çekimler için gerekli olan izin belgelerini aldı Julie uçakla Péréma'ya gidip limanda çekim yapılmasının sakıncası olup olmadığını öğrendi. Pan bir bankayı garantörlüğe ikna etti. Denny Vachliotti'yle ben de kostümler için gerekli olan kumaşları almak üzere çarşıya çıktık. Babam bir mucize yaratıp telefonumuzu bağlattı, annemde dekor için gerekli duvar kağıtlarını getirdi. Elektrikçi, teknisyen ve aynı zamanda şoförlük de yapan Stephanos gerekli aksesuarları bulmaya koştu. Tam bir aile ordusu gibi davranıyorduk, ordumuz sevimli amatörlerden kuruluydu. Herkes sevgiyle çalışıyordu. Stella'nın yapımını nişanlısının çeyiz parasıyla gerçekleştiren Vassily Lambiris bu kez de bize yardımcı oluyordu. Bizim evi otel ve büro gibi kullanırken Vassily'nin arabası da tek ulaşım aracımızdı. Antika sayılabilecek türden bir Mercedes'i vardı. Ama benzin konduğunda hâlâ çalışıyordu. Kimi zaman içinde «Operada bir gece» adlı oyundaki Marx kardeşlerin soyunma odasından daha çok insan alıyordu. Çilekeş bir arabaydı Vassily'nin Mercedes'i, adını da Rossinante koymuştu. Bütün bu anlattıklarımdan, telaşlı olduğumuz izlenimini uyandırdıysam sizde bir yanlış anlaşılma sözkonusu. Julie'nin sükuneti hayranlık vericiydi. Ne istediğini kesinlikle biliyordu. Gönüllü ordusu, Amerikan kararlılığına Yunan çabukluğu getiriyordu. Rol dağıtımı bizim evde yapıldı. Georges Foundas'ın duygulu, yakışıklı jön prömier rolüne getirilmesi en çok beni

sevindirmişti. Titos Wandis yetenekli bir oyuncuydu. Kotopouli Tiyatrosunda ve kendi kurduğu tiyatroda önemli roller almıştı. Julie bize katılmasını önerdi. Titos çok sevindiğini, ama kendisine önerilen rolde bir tek dahi olsun, sözü olmadığını söyledi. Julie bunun önemsiz olduğunu ve rolün önemini anlattı Titos'a.

«Madem siz böyle söylüyorsunuz, bu yeterli benim için» dedi Titos.

Rolü kabul etti. Julie sonra benim çok eski bir dostumla temas kurdu: Despo'yla. Despo Yunan Trajedilerinin tümünde koroyu yönetmişti, Julie ise ona bir komedide rol öneriyordu.

«Sanıyorum bir yanlışlık yapıyorsunuz, dedi Despo. Ben bir trajedi oyuncusuyum, hiçbir komedide oynamadım.

— Yanılıyorum belki ama, başarılı olacağınızı da biliyorum.

— Hangi rolle?

— Pireli orospu rolüyle.

— Ben mi?

— Evet siz.

— Melina senin bu Amerikalın deli mi?

— Ona güven Despo.

— Bu rolü oynayacağımı mı sanıyorsun?

— Evet.

— Pireli bir orospu, aman Tanrım!»

Rol dağıtımı neredeyse tamamlanmıştı. Amerikalı Homer Thrace tipini canlandıracak oyuncu eksikti yalnızca. Hiçkimseyi bulamamıştık. Senaryoyu yazarken, Julie Jack Lemmon veya Henry Fonda'yı düşünmüştü. Ama parasal durumumuz bu denli değerli oyuncularla işbirliği yapacak düzeyde değildi. Julie hesapları durmadan gözden geçiriyor geçiriyordu. Ama sonuçda hep 6000 dolarlık bir ödenek çıkıyordu orta-

ya. Lemmon veya Fonda böylesine küçük bir parayı asla kabul etmezlerdi. Bunun üzerine Julie bana dönüp:

«Kızılay yararına oynamayı kabul edecek bir oyuncuyu hangi cehennemden bulup çıkarayım?»

Şöyle dedim:

«Ben kabul edecek birini tanıyorum.

— Kim?

— Sen.

— Melina sen delisin. Yüzüme hiç bakmıyorsun galiba.»

Julie sonra Van Johnson'u düşündü ama onun istediği fiata da ulaşmamız mümkün değildi. Bir gün Roma'da olağanüstü yeni yetenekler olduğunu söylemişler Julie'ye. O da bir uçağa atlayıp Roma'ya gitti ama ne yazık ki eli boş döndü. Sonunda heyecanını denetlemeye çalışarak oynamaya karar verdi.

Zaman anıları, çeşitli renklere boyar, ışıkta boğulurlar. Pazarları Asla'yı her düşündüğümde gözlerim kamaşır, yalnızca güneşi görürüm. Oysa biz gölgelerden payımızı almıştık. Bir insanın iş dilenmesi kadar acımasız bir olay düşünülemez. Biz lokantalarda, sokaklarda çevremizde durmadan iş dilenen insanlara rastlıyorduk. O yıllarda artık politik bilincime kavuşmuştum. Hangi taraftan olmam gerektiğini biliyordum artık. Başbakan Karamanlis'in tutucu olduğunu ve Amerikan denetimine açık olduğunu farkediyordum. Ben suyun öbür yakasındaydım ama karşı tarafa baktığımda Karamanlis'in bizim saflarımızda yer almayışına üzülüyor ve bizlere katılmasını içtenlikle diliyordum. Çevremdekilerin karşı çıkmalarına rağmen Karamanlis'in iyi niyetle Yunan ekonomisini kurtarmaya çalıştığına inanıyordum. Ama gelişmeler çok yavaş ilerliyordu.

Binlerce gencin iş bulmak amacıyla ülkelerini terketmelerine insanın yüreği dayanmıyordu.

Büromuz olmadığı için figüranları evde kabul etmek zorundaydık. Julie Smadja'nın ofisinde ansızın bulduğu sahneyi senaryoya eklemişti. İyi yüzücülerin peşine düştü. Yüzlerce insan oturma odamıza yığıldı. Julie en fazla yirmi kişiye rol verecekti.

«Başka bölümlerde de, figürana ihtiyacımız olacak dedi onlara. Bu sahnede Pire limanına dalacak erkekler gerekli. İyi yüzücüler ellerini kaldırsınlar.» Bütün eller havaya kalktı. Julie yaşlı çökmüş bir adamı işaret ederek:

«İyi yüzer misiniz?»

Adam sesini çıkarmadan, elleriyle havada daireler çizdi. Bu Yunanca'da «Harikayımdır» demektir. Julie daha genç şişmanca birini işaret etti.

«Ya siz?

— Esther Williams kadar» dedi genç adam, cinsiyet ayrılıklarının önemi yoktu onun için anlaşılan.

Sıska gözlüklü bir adam, Julie'ye yaklaşıp kolunu tuttu, kaygıyla adama bakıyorduk.

«Limanda akıntılar felakettir.

— Ben adalarda büyüdüm, dedi ufak tefek adam gülümseyerek. Yunuslarla bile yarışırdım.»

Birden Julie'nin yüzünün değiştiğini gördüm. En çok güldürü sağlayacak çekimi bulmuştu. «Not al Melina» dedi. «Gözlüklerini çıkarıp, cebine yerleştirip suya atlayacak, yüzeye çıktığında yeniden gözlüklerini takıp yüzmeye başlayacak.»

Çekimde ufak tefek adam çok iyiydi. Sükunetle gözlüklerini çıkarıp suya atladı, yüzeye vardığında yeniden taktı, takar takmaz da sulara gömüldü. Yüzme bilmiyormuş. Neyseki Yorgo da figüranlar arasındaydı. Yorgo geniş omuzlu iyi bir yüzücüdür. Gün boyun-

ca yunusları kurtardı durdu. Bu zavallılar iş bulma adına Pire limanında boğulmayı bile gözealmışlardı. O gün deniz çivi gibiydi. Suya daldığımda soğuktan avazım çıktığı kadar bağıracaktım neredeyse. Ama gülümseyip çekici davranmam gerekiyordu. Birbirlerine vuran dişlerime aldırmadan vargücümle kahkahalar attım. Senaryoya göre Yorgo'ya o kadar yakın yüzmem gerekmiyordu ama insanın bir deniz çekimi uğruna ölmesi gerekmez tabii...

Akşam Figüranlar, oyuncular ve teknisyenler hepbirlikte yemek yedik. Çok güzel bir gece geçirdik. «Olimpiyat yüzücüleriyle» reçina kadehlerimizi tokuşturup dans ettik. Herkes sevgi doluydu. Yönetmen ekibini seviyordu. Ekip yönetmenine tapıyordu. Oyuncular rollerini seviyordu ve hepimiz Yunanistan'a vurgunduk.

Ben de canlandırdığımız Illya tipine bayılıyordum. Özgürlüğüne düşkünlüğünü, dostluğa verdiği değere ve en önemlisi herkesi mutlu görme arzusunu seviyordum. Evinde geçirdiği pazarlara bayılıyordum. Pire'nin Notaras sokağındaki genelevlerden bilgi toplamıştık. Kızlar bizi sevgiye ve burjuvaca karşılaşmışlardı, çay ve pasta ikram ederek. Beni seviyorlardı. Stella'yla düşkün kadınların sembolü olmuştum, onların acılarını dile getirdiğim için, ama Illya'yla dünya fahişelerinin maskotu olmuştum. Dört bir yandan mektuplar alıyordum, hepsi de mesleklerini saygınlıkla canlandırdığım için teşekkür ediyorlardı.

Bir kaç yıl sonra Hamburg'da dünyaca ünlü Reeperbahn'a gittik. Şu kadınların bilmem hangi akla uyarak vitrinlerde sergilendiği sokağa. İçlerinden biri beni tanıdı seslendi:

«Melina sana bir hediyem var-»

Vitrininden çıkıp Yunanlı bir denizcinin anısı olan

küçük kağıttan bir Yunan bayrağı verdi. Hâlâ saklarım bu bayrağı.

Her filmin yazgısında şanssızlık olur. Pazarları Asla da ilginçtir Stella'yla aynı yazgıyı paylaştı. Çekimin beşinci gününde bir anda herşey durdu. Bu kez neden kumar değildi. Ama bir şans oyunu sözkonusuydu gene. Bir çekimde Julie'nin rıhtıma tırmanıp elini bana doğru uzatarak yürümesi gerekiyordu. Bir anda olduğu yerde dona kaldı. Sırtında bir kayma olmuştu. Çekime devam etti, ama yüzünden iyi olmadığı anlaşılıyordu. Bir doktor çağırdım teşhise göre üç hafta bacaklarında ağırlıklarla yatakta yatması gerekiyordu. O yatarken ekibi temsilen bir delegasyon gelip hastalığı süresince ödeneksiz izinle iyileşmesini bekleyeceklerini söylediler. Julie reddetmeye hazır uzunca bir süre düşündü. Ben nedenini bilen tek kişiydim. United Artists'ciler de bu kitabı okurlarsa eğer, gerçeği ilk kez duyacaklar. Film kuralların tersine sigortalanmamıştı. Julie'nin gerekli parası yoktu çünkü. Sanat mevkimiz için oldukça tehlikeli sayılabilecek bir kumardı bu. Üç haftalık bir ara, oyuncuların ve teknisyenlerin ödenekleri bütçemizi allak bullak eden bir olaydı. Neyseki sevgili doktor Zaoussis durumumuzun kayan bir diskten daha tehlikeli olduğunu anladı. Julie'ye ortopedik bir korse giymek kaydıyla çalışmaizni verdi.

Bu korse bile Julie'nin hayatımda yediğim en şiddetli tokatı atmasına engel olamadı. Kendi rolünün olduğu sahnelerin en sonunda çekilebilmesi için çekim planını değiştirmişti. İşe Manos Hadjidakis'in olağanüstü bestesi olan Pire Çocukları adlı şarkıyı söyleyeceğim bölümden başladık. Julie'yi korsesi mahvediyordu beni de play-back. Bence play-back'i ruhsuz biri bulmuş olmalı. Bir filmde şarkı söylenecekse bu ön-

ceden banda alınır. Ses platoya verilir kamera çalıştığında sesi izlemek gerekir. Örneğin aşk sözcüğünü mü duydu oyuncu, aynı anda bunu söyleyebilmelidir ne bir saniye geç ne bir saniye erken. Eğer «senkron» tutturamazsa kamera dudaklarının oynamaması gereken anda oynadığını belirler. Daha önce hiç play-back'le şarkı söylememiştim. Sinirliydim. Silah zoruyla çalıştırılıyormuşum gibi geliyordu. Julie inanılmaz bir sabırla bana play-back'in olumlu yanlarını anlatmaya çalışıyordu. Platoya bir orkestra yerleştiremem ya diyordu, ses kalitesi play-back'de kusursuz oluyor, montaj kolaylaşıyor... Söylediklerinden hiçbirşey anlamıyordum. Çekimi iki kez, beş kez on kez yeniledik. Her: «Kesin senkron tutmadı »diye bağırışında Julie' den nefret ediyordum.

Haykırmaya başlıyordum:

«Ben Yunanlı doğmuşum. Özgür olmam gerek. Beni zincire vuruyorsun, bir ritme bağımlı kılıyorsun. Sen Amerikan play-back'ini alda...»

Ama inanılmaz bir inatla «von Stroheim» (korsesinden ötürü ona bu adı takmıştık) çekimi yeniden başlatıyordu. Sinir içindeydim, sevgili Stephanos'un da Julie'den yana olması beni iyice çileden çıkardı. Stephanos Yunan argosuyla bana:

«Haklı. Böyle yapmak gerek.» diye bağırdı.

Dişlerimi sıkıp, tirtir titreyerek bir kez daha denedim. «Kesin. Senkron tutturamadığın gibi bir de böğürüyorsun üstelik.» Gücümün sonuna varmıştı işler, sinir içinde platoyu terkettim. «Bir tek nota dahi söylemem artık.»

Stephanos üzerime yürüyüp beni kameranın önüne doğru çekti. Gözüm dönmüştü, yüzüne bir tokat akşettim. Bunun üzerine proletaryanın büyük koruyucusu, boynundaki korseye aldırmadan üzerime yü-

rüdü kolumu tutup, kükredi: «Utanman yok mu so nin?»

Ve yüzüme öylesine bir tokat attı ki dekorlar bile gözlerimin önünde dans etmeye başladı. Aynı anda bir çığlık duyuldu, Anna tırnaklarını çıkarmış Julie'nin üzerine yürüyordu. Lambiris koluna yapışıp onu durdurmaya çalışıyor, Anna debeleniyor. Julie söyleniyor. Ben de başlıyorum ağlamaya. Kim önce kahkahayı bastı hatırlamıyorum ama gülme krizi on dakika sürdü. Sonra ben Stephanos'a sarıldım, Anna Julie'ye. Julie de bana sarılıp play-back platosuna götürdü. Bu sefer başardım.

Bir gün kaba montajı izledik. Julie bana bayılıyor kendinden nefret ediyordu. Ben oyunumu beğeniyordum ama Julie benden daha iyiydi. Film derli toplu ve sevimliydi. Bir Yunanlı olarak Julie'ye katılıyordum, Amerika halkın nefret ettiği bir politika geliştirerek ülke yönetimini bozuyordu. Bu düşünce film de pezevenklerle Amerikalı Homer Thrace arasındaki ilişkiyle sergileniyordu. Homer Illya'nın işi bırakmasını ister, çünkü O Illya'ya neyin uygun olduğunu ondan daha iyi bilmektedir. Pezevenk de Illya'dan kurtulmak istemektedir çünkü özgürlüğüne düşkünlüğüyle diğer kızlara örnek olmaktadır. İki adam dayanışmaya girerler.

Gösterinin sonunda Julie bana:

«Melina montaj bir haftaya kadar bitecek, ama film ancak müzikle canlanabilir» dedi.

Bu inanılmaz gibi gözükebilir ama öyle: günümüzde çoğu besteciler film bittikten sonra müziğini yaparlar. Üretilmesine katılmazlar. Ama Julie, Manos Hadjidakis'le senaryoyu yazmaya başladığı andan itibaren çalışmaya başlamıştı. Ne olağanüstü bir ekip! İkisi de balayı yaşıyorlardı sanki. Manos da Julie de

doğaçlamacı oldukları için bir bakış yada bir söz, bir sürü düşüncenin doğmasına neden oluyordu. Bir gün doğaçlama rekorları bile kırdılar. Bir taverna sahnesi çekiyorduk.

«Bu bölümün çekiminde, dedi Julie, fonda kasap havası oynayan insanlar olsun istiyorum. Bu Illya'nın çıkışından önce onlarla dans etmesi demek, sonuç da çok güzel olur.

Manos kayıt stüdyosunda, dedi asistanı. Bir başka film için çalışıyor.»

Julie gidip Manos'u aradı. Ona «Manos sizden bir ricam var bir kaç çekim için bir kaç dakikalığına piyanoya geçermisiniz. Figüranları dans ettirecek neşeli birşeyler çalın. Müziği filmin sonunda ekleriz. Ama hemen gelin, bir saat sonra çekime başlıyoruz.»

Bir saat sonra Manos platodaydı. Piyanoda bir iki nota tıngırdatmaya gelmemişti yanında orkestrasyonu yapılıp banda alınmış gerçek bir kasap havası vardı. Bu banttan binlerce satan bir plak yapıldı.

Bütün şarkılar cehennem olası play-back sistemiyle kaydelipi eşlemeleri yapılmıştı, ana geriye fon müziği kalıyordu. Sonunda kayıt günü gelip çattı. Manos umursamaz bir tavırla geldiğinde, müzisyenler yerlerini almışlardı bile. Manos yüz kilo vardır ama bir tüy hafifliğiyle hareket eder. Julie partisyonu sordu. Manos dudak büktü. Partisyon yoktu. Julie'nin rengi benzi attı.

«Aylardır hiçbir hazırlık yapmadınız mı?

— Hazır.»

Manos cebinden kağıt parçaları çıkardı, eski bir zarfla buruşuk bir sigara paketi. Piyanoya oturdu.

«Bir-iki, bir-iki, bir-iki-üç» dedi bateriste.

Baterist ritmi aldı ve Manos küçük bir tema doğaçladı. Beğenmedi yaptığını. Bir başkasını çaldı. Ju-

lie kireç gibi bembeyaz olmuştu. Onu kolundan tutup oturttum.

«Sakin ol, şekerim. Manos fon müziğini doğaçlıyacak.

— Aman tanrım, dedi bir ses, konuşan montajcımız Roger Dwyre'dı. Ya bir senfoni orkestrası tutsaydık ve bestecinin doğaçlamasını bekleseydi!»

İskoç kökenli bir Fransızdır Roger. Pragmatik ve kartezyen düşüncesiyle şaşkına dönmüştü. Cebindeki son bir kaç kuruşu kafadan hesaplayan Julie başım salladı. Elini sıktım.

«Julie bunlar Yunanistan'ın en iyi müzisyonleri Hepsi büyük birer virtüözdür, ama nota bilmez çoğu. Onun için Manos yazmaz, çalar.»

Manos nihayet beğendiği bir tema bulmuştu. Julie döndü ve ilk kez gülümsedi. Yeniden çaldı. Birkez daha bir kez daha. İlk buzukicinin kulağı alıncaya dek. Buzuki çalmaya başladı, gitaristte ritme katılıyordu Manos daha sonra ikinci buzuki için armoniyi çaldı, o da tekrarladı, birkaç dakika sonra tema tamamlanmıştı. Bir başka temaya geçildi. Besteciyle müzisyenler arasında öylesine bir uyum vardı ki Julie bir süre sonra kendisini bu havaya kaptırdı, enfes bir gün geçirdik.

Film bitince ilk seyreden Smadja oldu. Harry Kurnizt'den ve Ricky'den, Julie'nin kızından bizi desteklemelerini istedik. Smadja'yı etkilemek için, gülmeleri komik bulmasalarda kahkahalar atmalarını istemiştim onlardan. Gereksiz önlemelermiş, Smadja «Filme bayıldım.» dedi.

Filmi bir kez de New York'dan gelen United Artists'in ikinci başkanı Arnold Picker için oynattık. Sadık dost Smadja Illya Lopert ve Arnold Picker'in karısı da vardı. Ruth güzel, sevimli bir kızdır ama insanı çileden çıkaran bir kusuru var; sinemada örgü örer.

Herkes filmi tepkisiz izledi. Kimse gülmedi, gülümsemedi. Ruth Picker'in şişlerinin tıkırtısının dışında öldüm sessizliği vardı. Salonun ışıkları yandı. Sessizlik daha da yoğunlaşmıştı. Arnold bize doğru yürürken hangi yöntemin intihar için elverişli olacağını düşünüyordum kafamda. Arnold iri yapılıdır. Bütün cüssesiyle bize doğru eğilip sanki başsağlığı dileyecekmiş gibi bir yüzle:

«Filmi çok beğendim, dedi. Bir servet kazandırır.»

Yeniden Cannes Film Festivali! Bu kez bir Amerikalının yönettiği film Yunanistan'ı temsil edecek «Fransız kompleksi» yada değil, herkesin bize çok iyi davrandığını söylemem gerek. Yakışıklı, iç gıcıklayan bıyıklarıyla peşimizden ayrılmayan bir adam vardı. Adı Eddy Barclay di. Paris'in en ünlü plak evlerinden birinin editörü. Nasıl dinlediğini bilmiyorum, filmin müziğini duymuş ve her ne pahasına olursa olsun yayım hakkını Fransa adına elde etmek istiyordu. Bir katır kadar inatçı davrandığını söyleyebilirim: mektuplar, çiçekler, davetler... Sonunda bu kadar enerji ve isteklilik Julie'yi etkiledi. United Artists'i ikna etti.

Julie haberi verdiğinde Barclay'in tepkisi:

«Melina'nın şarkısını yarım saat sonra radyodan dinleyin.

— Nasıl olur? Size bandı vermem gerek.

— Var bende.

— Olamaz. Nasıl?»

— Önemi yok bunun, dedi Barclay. Ben işimi iyi bilirim, bu müziğin bana gerekli olacağını biliyordum.»

Tam yarım saat sonra «Pireli Çocuklar» radyoda çalıyordu. Ve daha sonraki günlerde de Barclay'in şeytani zekası, daha film gösterilmeden müziği büyük başarı sağlamıştı.

Festivale katılan bütün ülkeler arasında resmi davet vermeyen tek ülke Yunanistan'dı. Nedenini de kimse açıklayamadı bana. Bizimle Cannes'da buluşan ve o yıllarda Yunanistan'ın en ünlü dergilerinden birinde çalışan Helene Vlachos bile. United Artists düş kırıklığına uğramıştı. Bu tür davetler en iyi reklam aracıydı gazetelerde boy boy resimler basılırdı... Julie bunun üzerine filmin hâlâ şansı olup olmadığını sordu yapımcılara. Onlara göre hâlâ şansı vardı.

«Öyleyse, dedi Julie, bana para verin. Çok para. Atina'da bir buzuki orkestrası, danscılar, bir dekoratör ve altı kişiyi daha getireceğim. Davetimizi biz kendimiz düzenleyelim. Resmi olmayan bir davet. Cannes'da şimdiye dek görülmemiş gece yaşatalım.

— Olur, dedi yapımcılar.»

Atina'ya kardeşim Spiros'a telefon ettik.

«Bir buzuki orkestrasına ve danscılara ihtiyacımız var, M. Moralis ve Yunanistan tavernalarında bulabileceğin en neşeli altı Yunanlı... İki gün sonra film gösterilecek, bu işler için yalnızca iki günün var.»

— İki gün mü, imkânsız, dedi Spiros. Ama gelecekler.»

Gösteri çok iyi geçti. Film boyunca herkes güldü. İzleyiciler tempo tuttular, öylesine etkilendim ki ben de kendimi havaya kaptırıp başladım tempo tutmaya

Neyseki bu taşkınlığımı kimse görmedi.

Sonra davet verildi! Rolümden, filmden, herşeyden alçakgönüllülükle sözedebilirim ama bu davetten asla. Efsaneviydi. 700 konuk çağrılıydı ve herkes eğlendi. Spiros bir şampiyon becerikliliğiyle işleri halletmişti. Orkestra tartışmasızdı, danscılarda öyle. Moralis Ambasador'un salonunu Yunan tavernasına çevirmişti. «Arabulucularımız» ki biz onlara «keyifciler» diyorduk, herkese dans ettirip şarkı söyletiyordu. Yu-

nan usulü bardaklar tabaklar kırdılar, konuklar da. Yer cam kırıklarıyla doluydu, ve ilk kez duydukları bu müzik onları çılgına çevirmişti. Yunan danslarını bilmiyorlardı ama herkes elinden geldiğince dansa katılıyordu. Festivali düzenleyen M. Favre ağzı bir karış açılmış bu yediyüz şık insanı, bu süslü saygıdeğerleri, ünlüleri, diplomatları, cam kırıklarının üzerinde müziğe uyarak sıçramalarını izliyordu. Şafak sökerken davet devam ediyordu. United Artists'ciler de hayatlarından memnundu. Tüm dünya gazeteleri bu çılgın geceden sözedip fotoğraflarını basacaklardı. Film iyi pazarlanmıştı.

Julie haberi verdiğinde banyodaydım.

«En iyi kadın oyuncu ödülünü aldın.»

Ağlamaya başladım. Gözlerimi silmeye çalıştıkça sabun kaçırıyordum, gözyaşlarım sabunu yeniden köpürtüyordu. Üzerimden sular süzülerek anneme telefon ettim. Tepkisi mi? «Aferin, tabii sen kimin kızısın?». Anne sen bir harikasın.

14

Bir anda «hot» olmuştuk. Amerikan sinema argosunda «hot» herkes tarafından aranan demektir. Kara listeler çoktan unutulmuştu. Yedinci sanatın gözde çocuklarıydık artık. «Ne yapmak istiyorsunuz? İşte para. Ne diliyorsanız çekin. Ama dikkat Yalnızca Melina'nın rolü yaşam sevincini yansıtacak biçimde seçilsin. Pazarları Asla onu öylesine belirledi ki, bu çizgisini koruması gerek. Melina gülmeli neşeli olmalı. Önemli olan bu, zor olmasa gerek.» Açıkça olmasa da Pazarları Asla'nın bir devamını istiyorlardı. Manhattan'lı bir yapımcı bu isteğini açıkça ortaya koydu: «Çocuklar dünyanın parasını kazanacaksınız. Bundan son-

raki filminizin adını açıklıyorum: Illya New York'da. İstediğinizi yapın ama işte birinci sahne. Düşünün bir kez! New York limanı. Illya bir teknenin güvertesinde koşuyor el sallıyarak, bir elinde de bir kuş kafesi var. Kamera pan yapıyor ve arkasında oniki Pireli fahişe daha var. Anlıyorsunuz ya.»

Anlıyorduk anlamasına, ama önerisi bizi ilgilendirmiyordu. Neşe içinde, cesaretle bir uçtan diğer uca geçmek istiyorduk. Yunan komedimizi yapmıştık, şimdi sıra Yunan trajedisindeydi. Bu fikri bize bir Yunanlı kadın yazar Margarita Liberaki verdi. Phedre'i çekmeliydik. 20. yüzyıllı bir Phedre. Başlangıçta kaygılıydık. Bir klasik tiyatro örneği modernleştirilebilir miydi? Shakespear ya da Yunanlı yazarların çoğunun kahramanları kaderin ezdiği krallar ya da tanrılardı. Konuları da :güçlülerin çöküşüydü. Yirminci yüzyılın kralları ve tanrıları kimlerdi? Margarita kralı şöyle tanımlıyordu: ülkesi ve tacı olan insan. Günümüzde ülkeleri kutsayan paraydı. General Motors, I.B.M. birer kraldı. Yani öykümüz bir Yunanlı armatörün kurduğu imparatorlukta geçebilirdi.

Ah, Yunanlı armatörler! Pek çoğunu tanırdım. Önce şunu söylemem gerek: pek azı Yunanistan'da yaşar. İnsan Yunanlı bir armatör oldu mu Paris de, New York' da, Londra'da bürolar açmalı. Tabii dünyanın önemli başkentlerinde de birer ev gerekir. Yıl boyunca bu evlerde hizmetkârlar çalışır. Özel jet her an inebilir gömlekler tiril tiril olmalı elbiseler de her zaman ütülü. Şık bir armatörün valizi olmaz, o yalnızca küçük bir deri çantayla yetinmelidir. Tabii bazen Yunanistan'a uğrar insan, özellikle yazları. Yatlardan birine ünlü konuklarla binilir ve adalar dolaşılır. Böyle anlarda da herkesten çok Yunanlı olmak gerekir. Bordeaux ve Burgonyalar teknede içilir; karaya çıkıncada retina.

Buzuki sesi duyuldu mu parmaklar herkesten çok şaklatılır. Gömleğin kolları sıvanır. Şeytansı bir demokrasidir bu. Sanırsınız ki tüm yaşamları boyunca bu işi yapmışlardır. Varolma nedeni de büyük servetler kazanmaktır çok az ya da hiç vergi ödemiyerek.

Yanlış anlaşılmak istemem. Vergileri savunmuyorum. Eğer insan ulusal bütçelerin büyük bir bölümünün savaş silahları üretiminde ve dünyanın çeşitli yerlerinde askeri üsler kurulmasında kullanıldığını biliyorsa, ve paraların çoğunun komşu ülkelerin aleyhinde kullanılmak üzere ve nefret uyandıran rejimlerin desteklenmesine harcadığının bilincindeyse vergi öder bu pis işlere alet olur ve kötü bir yurttaşdır. Ama açık davranalım: pekçoğumuz ilkelerimiz uğruna hapis yatmaktansa vergi öderiz. Düzenli olarak evrensel toplantılarla rahatlatılırız. Çok laf söylenir ama söylenenler uygulanmaz. Eğer John, Jean ve Yvan vergi ödemekten vazgeçerlerse silah üretimi ve pazarlanması durur. Ama benim ülkemin armatörlerinin bu konuda hiçbir özürleri yok. Yunanistan yoksul. Yunanistan azgelişmiş bir ülke. Emperyalist güçlülüğe ulaşmadı henüz, çetenin başkanı Papadopoulos da bunun farkında olmalı. Okula, hastaneye ihtiyacımız var. Bunun yanı sıra milyarder armatörlerimiz Panama bandralarıyla ve diğer yöntemlerle vergi sorunlarını çözümlüyorlar.

Ama bu armatörler güçlüdür. Krallar kadar güçlü. Gönülsüzce de olsa baştan çıkarma özelliklerini, gösterişli havalarını kabul etmek zorundayım. 1961'de onlardan bugüne oranla daha az nefret ediyordum. Övünmek istemem aam gerçek bu. Her ne pahasına olursa olsun Phedre'i çekmeye karar vermiştik. Yunanlı bir armatörün karısı olacaktı. Şimdi iş Hippolyte'i bulmaya kalıyordu.

Kimse kendi ülkesinde ilah değildir. Örneğin Amerikalılar Anthony Perkins'e burun kıvırırken tüm Avrupa'da ona tapılır.

Julie senaryoyu tamamladığı gece beni sirke götürdü. Pistin öbür ucunda oturan bir adam yerinden kalkıp bana öpücük gönderdi.

«Tony Perkins bu. Onu tanıyor musun?

— Hayır ama beni sevdi sanırım.» Senaryo Françoise Sagan'nın bir kitabından derlenmişti. Tony «Brahms'ı Sever misiniz?»i çevirmek üzere Paris'teydi o sıralar. Françoise'a beni stüdyoda yemeğe davet etmesi için yalvardım, bizi tanıştırdı. Bir anda birbirimizi çok sevdik. Tony'ye ısrar edip yemeğe çağırdım. Daha çorbayı bitirmeden Hippolyte'mizin Tony olmasına karar verilmişti bile. Rol Tony'yi de sevindirmişti. Julie ona yapımcı-yönetmen sözü vererek çekim süresince sütünün eksik edilmeyeceğini de söyledi (Tony süte bayılır ...Bah! Kimse kusursuz değildir ne yapacaksınız.)

Kısa süre sonra Hidra'da Phedre'in çekimine başladık. Hidra Yunanistan'ın en güzel adalarından biridir. Bizim de şansımız yaver gitti adanın en güzel evlerinde yaşamaya ve çalışmaya başladık. Ünlü Hydra Kapetanios tarafından, inşa edilmişti ev. Bahçesinde küçük bir şapel ve bir aile mezarlığı vardı eski korsanların buraya gömüldüğünü söylüyordu..

Çok büyük değil, topu topu altı odaydı. Herşey beyaz. Tavan, duvarlar döşeme. Mobilyalar basit ama görkemli ağaçlardan yapılmış. Dışarda da üç katlı güzel çiçeklerle gösterişli ağaçlarla süslenmiş bir teras uzanıyor, teraslar da beyaz, biraz ötede deniz kıpır kıpır. Phedre'i neşe içinde çektik. Tony'yi çok seviyorduk ve eski ekibimizle Yunanistan'da yeniden çalışmak bizi mutlu ediyordu.

Ama Yunanistan'dan ayrılmadan bir armatörle aramızda sorun çıktı. Bir sinema armatörüyle değil, gerçek bir armatörle. Stravos Niarchos adında biriyle. M. Niarchos'un Atina yakınlarında Scaramanga'da dev bir tersanesi var. Scaramanga çekimleri için tersaneden gerekli izni almış, çeşitli sözleşmeler imzalamıştık. Yüzer dokda da tam o sırada bir gemi yapılıyordu, bu da çok işimize yaramıştı. Gövdedeki bir kaç deliği kurdelelerle kapatarak çalışmamızı sürdürmüştük.

Bir filmin sorunsuz çekilmesi mümkün değildir ama her nedense sorunlar hep platoda en çok figüran, oyuncu ve pahalı bir dekor kurulduğu güne raslar terslikler. Ucuz bir çekim sırasında da hiç sorun çıkmaz.

Sabah çekimleri iyi geçmişti. Birkaç planlık gösteri çekmiştik, hayali armatörümüzün şık konuklarına armağanlar dağıttığı bir bölüm. Sonra öğlen yemeğine gitmiştik.

Tam yemek yediğimiz lokantadan çıkarken tersanenin sorumlu müdürü yanımıza geldi. Adını da M. Larbin koyalım. Masamıza kadar geldi, ve telaş içinde çekimin en kısa sürede durdurulması gerektiğini söyledi.

«Neden?

— Paris'den bir telefon geldi. M. Niarchos'un emri böyle.»

Julie sarardı, sesi boğuklaştı:

«Bana telefonunu verin, kendisini arayayım.

— Numarasını bilmiyorum.

— İmkânsız.

— Kendisiyle ilişki kuramazsınız, denizde.

— Şimdi Paris'den aradı demediniz mi?

— Ben mi? Asla böyle birşey söylemedim.»

Julie bize dönerek:

«Herkes gemiye» diye bağırdı. Sonra «uşağa» dönerek: «Bu çekim için büyük yatırım yaptık, ayrıca da imzalanmış sözleşmelerimiz var.» Ve beni kolumdan tutup:

«Hadi gidelim» dedi.

M. Larbin yolumuza dikildi:

«Boşuna. Gemiyi hemen denize indirme emri aldık.»

Julie kahkayı bastı:

«Delik deşik bir gemiyi mi? Bu anı görmek isterim. Şimdi rica ederim yolumuzdan çekilin lütfen.»

M. Larbin çekildi ama arkamızdan şöyle seslendi:

«Polis sizi kovacak.»

Julie öylesine bir gülümsedi ki ona bir kez daha aşık olabilirdim, ve:

«Çok komik olacak», dedi.

Gemiye geldiğimizde hoparlörden bir ses duyuldu:

«Eğer kameralarınızı otuz saniye içinde çekmezseniz, yüzer dokla birlikte denize gömülecekler.»

Julie oyunculardan ve teknisyenlerden yükselen karşı çıkma seslerini bastırarak, koşup dok'a çıktı, kameraların önünde durdu.

«Eğer kendinize güveniyorsanız, deneyin hele.»

İster inanın ister inanmayın ama bu alçaklar doka su verdiler. Su Julie'nin bileklerine yükseldiğinde dev sarışın elektrikçimiz Nikos bağırdı: «Ellate pedia.»

Bu Yunanca «Haydi çocuklar» demektir... Ve herkes ilerledi. Tüm ekip Julie'nin yanına indi. Ona ilk katılan da armatörü oynayan Raf Vallone oldu. Herkes şimdi bileklerine kadar sudaydı: oyuncular, teknisyenler, figüranlar. Dok yavaş yavaş suya batıyordu. Kadınlar soru dolu bakışlarla çevremi aldılar. Ben bakışlarımı nefis muslin elbiseme kaydırdım, onlar da

kendi giysilerine baktılar. Sonra hepimiz doka baktık. Erkekler dizlerine kadar sudaydı. Bazıları kameraları havaya kaldırmış öyle tutuyordu. Dedim ki:

«Kostümlerin canı cehenneme, biz de gidiyoruz.»

Hepimiz atladık. Olay ansızın şekil değiştirdi, gülüp, şarkı söyleyerek eğlenmeye başladık. Niarchos'un ataları mezarlarından kendilerine savrulan Yunanca küfürleri duyabilselerdi kemikleri sızlardı herhalde. Bir an bütçeyi düşündüm. Elbisemi yukarıya kaldırdım, figüranlara da aynı şeyi işaret ettim. Hiç çekinmeden eteklerimizi belimize kadar sıvadık. Tony Perkins koşarak elinde Kodak makinasıyla yanımıza geldi:

«Fotoğraf çekin. Deliklerin fotoğraflarını, bize oyun oynadıklarını belgeleyelim.»

Julie atıldı:

«Tamam. Corbeau nerede?... Corbeau!»

Corbeau reklam işlerimizi düzenleyen fotoğrafçıydı. İşte o da suya girdi ve yarı beline kadar suda üçayağını aramaya başladı. Julie kulağına eğilip:

«Senin üçayağın kimin umurunda. Makinanı elinde tut.»»

Corbeau sonsuz gururla başını kaldırdı, ve her zamanki çılgınlığıyla:

«Bay Dassin, dedi, ben bir profesyonelim. Bütün bu sarsıntı içinde iyi resim çekebilmek için üçayağıma ihtiyacım var.»

Herşeye rağmen bu kaba öykü daha bitmemişti. Corbeau ve Tony iki bobin film çekmişlerdi. Bu yolla tersanedekilerin gemiyi denize indirmekte haklı olmadıkları belgelenmiş oluyordu. Kadınların da inmesiyle doka su vermeyi durdurmuşlardı. Yavaş yavaş yeniden su yüzeyine çıkardılar. Tüm dikkatlerimize rağmen giysilerimiz mahvolmuştu, ama doktan kıvançlı

indik. Julie figüranlara evlerine dönmelerini söyledi, sonra telefonla ararım ben sizi diyerek. M. Larbin yeniden tepemize dikilmişti:

«Fotoğrafları vermeden kimse tersaneden ayrılamaz» dedi.

Bunu önceden kestirmiştim, sudan çıkmadan bobinleri Tony ve Corbeau'dan alıp saklamıştım. Nereye olduğunu sormayın. Bir kadın birşeyi saklamak istediğinde kendine kolayca yer bulur.

«Fotoğrafları verin bana.

— Hangi fotoğraflar M. Larbin.

— Sakladığınız fotoğrafları.»

Aynı anda da gülmeye başladım, çünkü sırılsıklam olduğunu unutan Julie, John Barrymore edasıyla:

«Bayım size duyduğum nefretten başka birşey saklamıyorum» diyordu.

Gülme krizimi hiçbirşey durduramazdı artık. Julie M. Larbin'e tokat atmak için elini kaldırdığında hâlâ gülüyordum, polis Julie'yi tehdit edince ekibimiz de polisi tehdit etti. «Size duyduğum nefretten başka birşey saklamıyorum» sözleri daha sonraları anahtar cümlemiz oldu. Belki bin kez tekrarladık durduk. Julie'yle tartıştığımızda içimizden biri çok ileri gidecek olursa diğeri: «Size duyduğum...» cümlesini patlatır... kavga da oracıkda biter.

Başka polisler de geldi. Gidemiyeceğimizi onlar da söylüyordu. Bize hangi hakla engel olduklarını sordum. M. Niarchos'un tersanesinin deniz üssü olarak kullanıldığını söylediler. Bunun üzerine polislere tersanenin mi yoksa hükümetin mi tutuklusu olduğumuzu sordum. Cevap olarak bobinleri vermediğimiz sürece tersaneden çıkamıyacağımızı söylemekle yetindiler. Cevap olarak:

«Vermemiz mümkün değil, dedik.

— O zaman kalıyorsunuz, dediler.»

Çıkmazdaydık. Sonraki sürede her türlü olasılığı sıraladık. Çekim neden durdurulmuştu? Ekipten birkaç genç yanımıza gelip tersanedeki bazı işçilerle konuştuklarını söylediler. İşçiler senaryonun gerçekten Yunan kraliyet ailesine çatıp çatmadığını sormuşlardı. Sesimiz soluğumuz kesilmişti bir anda. Filmimizin kraliyet ailesiyle yakından uzaktan ilgisi yoktu.

Hava kararmaya başlamış, karnım acıkmıştı. Büronun bulunduğu binaya süzüldüm babamı telefonla aradım. Birkaç saat sonra yanında bir avukatla geldi. M. Larbin ve benzerleriyle görüşmeye oturdular. Sonra da polis gidebileceğimizi söyledi. Biz de fotoğraflar cebimizde çıkıp gittik.

Ertesi gün evimizi yerli ve yabancı basın mensupları istila etmişti adeta. Geldiklerinde bizde evde yoktuk. Julie'yle beni Ticaret Bakanı istetmişti, çekim iznini veren bizzat kendisiydi. Ekibe kısa zamanda döneriz deyip çıkmıştık. Fotoğrafların da yokluğumuzda banyo edilip basılacağını biliyorduk. Böylece bakan karşı çıkarsa elimizde sağlam belgelerin bulunduğunu söyleyecektik.

Bakan bizim yanımızda telefonunu kaldırdı:

«Scaramanga'dakilere M. Dassin'i sonuna kadar destekleyeceğimi söyleyebilirsiniz.»

Telefonu kapatıp gülümseyerek:

«Tersaneye dönüp çekimi tamamlayabilirsiniz, yalnız... Bir anlık suskunluktan sonra: «Yalnız, şu resim meselesi var.»

Julie:

«Kullanmayacağımdan emin olabilirsiniz.

— Eğer bastırmayacağınıza söz verirseniz, sözünüz benim için yeterlidir.

— Scaramanga'ya dönebilmemizin şartı bu mu?

— Hayır şart değil. Orada çalışabilirsiniz diyorum. Ama eğer fotoğraflar yayımlanırsa küçük bir harp çıkar. Kazanmak da epey zaman alır. Yunanistan'da daha çok çalışacak mısınız?

— Hayır. Önümüzdeki hafta içinde Paris'e dönüp stüdyo çekimlerine başlıyoruz.

— Gecikme size çok pahalıya malolabilir.

— Evet çok. Stüdyonun kirasını ödedik. Gerekli kişilerle sözleşmeler imzalandı.

— Yapımcı sizsiniz karar size ait.»

Julie dişlerini sıkıyordu. Yapısındaki yurttaşın yapımcıya başkaldırdığını hissediyordum. Bu çatışmayı da anlıyordum. Ağzını açıp kapayınca, anlamsızca başını sallamaya başlayınca, gülme krizimin tutmak üzere olduğunu farkettim. O da öyle, bana öylesine bir baktı ki hemen kendimi denetledim. Sonra gönülsüzce şöyle mırıldandı:

«Geç kalmadan Paris'e dönmemiz gerek.»

İki gün sonra Scaramanga sekansının sonunu çekiyorduk. Aynı gemi yerli yerindeydi tabii. Tersane işçileri Julie'yi bir kahraman gibi karşıladılar ama o utanıyordu. Yurttaş yapımcıya teslim olmuştu.

Phedre ilginç bir gelecek yaşadı. Katolik ülkelerde başarı sağlayan film protestan ülkelerde rağbet görmedi. Katolikler üvey oğluna aşık olan bir kadına daha mı bağışlayıcı davranırlar acaba? Bu soruya cevap verecek durumda değilim. Protestan ülkelerde Racine'nin ve Euripide'in başarı şansı nedir? Filme yansız baktığımızda başarısız olduğumuzu kabul etmemiz gerekiyordu.

Yaklaşımımız içtenlikliydi ama sonuç bir trajediden çok burjuva dramı olmuştu.

United Artists'dekiler Phedre'i pazarlamakta epey sıkıntı çektiler. Beni şık giyisilerle görkemli şapkalar-

la Avrupa'ya ve Amerika'ya gönderdiler büyük masraflarla, reklam kampanyası için. Şıklığın ta kendisiydim. Bu da kimseyi etkilemedi. Bir gün İsveç'de Cardin şapkamı çıkarınca saçlarım darmadağın yüzüme döküldü, herkes de başladı alkışlamaya Pazarları Asla'daki kızı özlediklerini anladım. Illya New York'da önerisini yapan adamı düşündürme pek de aptal sayılmazmış...

Yorucu bir turne olmuştu. Lausanne'da uzun bir tatili özlüyordum. Dinlenip, kitap okuyup, sinemalara gidip bu eski kentte dolaşmak istiyordum. Ama önce Carl Foreman'la bir film çevirmem gerekiyordu: «Yenilenler». Neden böylesine yorgun olduğumu anlayamıyor durmadan zayıflıyordum. Hayatımda ilk kez tüm gücüm uçup gitmişti sanki. Carl Foreman'ı da büyük bir düşkırıklığına uğrattım korkarım. Benden ne istediğini biliyordum, herşeyi açıkça anlatmıştı. Ama işleyemez halde bir makinaydım.

Yakın dostum ve doktorum Lester Lipstich ciğer röntgenimi incelerken somurtunca olup biteni anladım. Üç ay yatmam gerekliydi. Lipstich inandığı en kutsal şeylerin üzerine yemin etti, hastalığım çok önemli değildi ama ona inanmadım. Annemin ve Rena'nın başımdan ayrılmamaları da beni teselli etmeye yetmiyordu. Hiç hastalanmamıştım bu güne dek, hastalık bir yenilgi yatak da hapisaneydi. Utanıyor üzülüyordum. Herkese kötü davranıyordum. Julie'nin dayanma gücünü sonuna kadar kullandığım için dilerim tanrı beni bağışlar.

İki ayın sonunda kendimi daha iyi hissetmeye başladım, toparlanıyordum. Rena ve Anna'yla kağıt oynamaya başladım. Okudum, düşündüm. Kim demişti hatırlamıyorum ama söylediğinde gerçek payı büyük: İnsan arada bir ayağını kırmalıdır. En çok Pyros'u dü-

şünüyordum, birkaç yıl önce kalp krizinden ölen sev gili Pyros'u. Dedemin ölümünde duyduğum üzüntüyü yeniden duyuyordum. Çoğu zaman avutulmaz oluyordum. Beni avutan tek şey Pyros'la Julie'nin iyi dost olmalarıydı. Ölümünü bana Julie haber vermişti. Atina'dan arayıp söylemişler ona.

Paris'teydik. Yatıyor, dinleniyordum. Julie ile Anna odama girdiler. İkisinin de yüzü allak bullakdı, hemen kötü birşey olduğunu sezinledim. Julie bana bir yatıştırıcı verdi. İlginçtir karşı çıkmadan içtim. Kötü bir haber vereceğini hissediyordum. Kendimi onun kollarına bıraktım, başladı anlatmaya. Ağlamadım, ilk tepkim yerimden kalkıp giyinmek oldu. Julie Yunanistan'a son uçağın kalktığını söyledi. Çartır denenebilirdi ama hava şartları çok kötüydü.

Pyros Atina'da çok sevilirdi. Binlerce kadın ve erkek cenazesine katıldı. Bizim uçak indiğinde herşey bitmişti. Mezarlığa Julie ve kardeşim Spiros'la gittim: Hastalığım süresince babamı düşündüm, Julie ile birlikte yaşamaya başladığımdan bu yana ilişkimiz daha da yoğunlaşmıştı. Hâlâ benim için d'Artagnan'dı. Yakışıklıydı, gençti, güçlüydü, kaygısız görünmesine rağmen var gücüyle Yunan halkının iyiliği için çalışıyordu. Karısı Nea'yı düşünüyordum. Ne kadar başarılı evlilikleri ve köklü bir dostlukları vardı. Bunun üzerine ilk kez Julie'yle evlenmeyi düşündüm. Karısı boşanmayı kabul etmişti, yakında özgür olacaktı. Yedi yıldır birlikte yaşıyorduk, artık Pan'a boşanalım demenin zamanı gelmişti. Julie'nin çocuklarıyla da dost olmuştum. Onları seviyor, birlikte olmaktan mutluluk duyuyordum. Benim çocuk doğurmak istemeyeceğimi biliyorlardı. Bunu onlara söylemiştim, ta başında, bir çocuk doğurmamın aile içindeki yerlerinin değişmesinden kaygı duydukları zaman. Ben de «Ne kadar iyi

anlaşıyorsunuz evlenip herşeyi bozmak niye?» dediklerinde onların içtenliğine inanıyordum.

Fakat çoğunlukla Yunanistan'ı düşünüyordum. Bu ülkeye duyduğum sevginin nedenlerini bulmaya çalışıyordum. Doğduğum için mi? Güzelliği için mi? Çocukluğum dedem dostlarım yüzünden mi? Benim doğuştan Yunanlı olduğumu söylüyorlardı, söylediklerinde gerçek payı büyüktü. Yunan turizmini temsil etmek üzere resmi görevi kabul etmiştim. Basit bir ticaret temsilcisiydim. Ülkeleri dolaşıp insanlara, Yunanistan'ı görmeden ölememeleri gerektiğini söylüyordum. Bu bir görev, bir yük dü ama zevkle yüklendiğim bir yük. Pazarları Asla filmimiz evrensel bir başarı bana da isim sağlamıştı, beş Oskar'a aday olmuştu, ama beni asıl etkileyen binlerce insanın Yunanistan'a karşı ilgi duymasıydı. Ülke sevgisi bu muydu? Genellikle, milliyetçilik, bayrak, ulusal marş gibi sözler beni hasta eder. Bunlar bence değersiz simgelerdir, ama Yunanistan'a özgü olan herşey beni etkiler. Yunan bayrağının altında ulusal marşımızı dinlemek tüylerimi ürpertir.

Julie kahramanı Sokrat olan bir film üzerinde çalışıyordu. Perikles devrine ilişkin sayısız kitap okuyorduk. Kısa zamanda Perikles'in mükemmel bir demokrat olmadığını anladım. Başarıları tartışma götürmezdi ama acımasızlığı ve emperyalist yönünden sözedilmeliydi. Yunanistan'ın bu filmin çekimine izin verip vermeyeceğini düşünüyordum. Julie böyle bir davranışın Perikles'in dahi ilkelerine uymayacağını söyleyip benimle alay ediyordu. Perikles başka ülkeleri yakıp yıkmıştı tamam ama Aristofan'a da izin vermişti... Zavallı Yunanistan, demokrasi fikri bu topraklarda bulundu ama Yunanistan demokrasiyi hiç tatmadı. Bu düşünce başarısızlığa mı mahkûm du? Yoksa demok-

rasiden Bernard Shaw'ın dediği gibi bir tür hıristiyan lık mı anlaşılmalı, hıristiyanlık da şimdiye dek gerektiği gibi hiç uygulanmadığına göre başarısızlık söz konusu değil mi denilmeliydi?

Bağlandığım yatakda daha kötü şeyler de düşünüyordum tabii. Geleceğimi, özlediğim rolleri, almak istediğim giysileri, ama işin sonu hep Yunanistan'a varıyordu. İşte bu dönemde Yunan bayrağının yüreğimi çarptıracağını, ulusal marşımızın beni ağlatabileceğini anladım, çünkü ülkemizde pek çok yabancı flama dalgalanmıştı şimdiye dek. Ulusal marşımız özgürlükten sözeder, ELEFTERİA! Yapımcılığına giriştimi Julie bir tür bunama geçirir. Filmlerinin iyi, eğitici, etkileyici olduğunu sanır. İzleyicinin gülmesini ister. Yalnızca güldürme amacı taşıyan filmler üretmeyi sever, sonra da utanır. Onunla aynı fikri paylaşmam. Toplumsal eğlenceye ilişkin saatler süren konuşmalar yaparız. Herşeye rağmen Konstantinopolis'e (şey İstanbul tamam!) Topkapı'yı çekmeye gittiğimiz de aynı düşüncedeydi. Bu filmi para kazanmak için çekmediğine inanır gözüktüm. United Artists'ciler Phedre'den memnun kalmamışlardı. Biz de dar bütçeli bir yapıma girişmeye kararlıydık. Eğer sonuç başarılı olursa kârdan yüzde alacaktık. Ne yazık ki kâr oranı çok düşük oldu. Neyse ki yoksulluk tehlikesiyle karşı karşıya değildik.

Çekim başladığında Julie'ye düşüncemi açıkladım: bu filmi de eğlendirmek amacıyla yapıyorduk. Bunu o gün de inkâr etti hâlâ da eder. Topkapı başarılı bir film sayılabilir. İlginçtir ilk kez ben eğlenmiyordum. Doktor iyileştiğimi söylüyordu ama rolümü sevmemiştim, sinirliydim. Bu rolümle sonraları İtalya'da Donatello ödülünü alacaktım, bunun nasıl olduğunu kendi kendime hep sormuşumdur.

İstanbul-Konstantinopolis beni etkilemiyordu. Bir kez daha ulusal nefretlerin kökeninde büyük bir boşluğun yattığını anlıyordum. Yıllardır küçük Yunanlılara en amansız düşmanlarının Türkler ve Bulgarlar olduğu öğretilir. Ne tehlikeli yanlışlık! İstanbul'da dost olabileceklerini gözlemledim. Kıbrıs'da da aynı olguya rasladım. Kent, tel örgülerle ikiye bölündüğünde Lefkoşe'deydim. Julie'yle ben tel örgülere aldırmıyorduk. Kentin iki yanında da dolaşıyorduk. Genellikle Yunanlılar Türk dostlarına, Türkler de Yunanlı dostlarına küçük armağanlar mektuplar gönderiyorlardı. Eğer politikacılar kendi nefretlerini yansıtmasalardı Yunan ve Türk halkı sulh içinde birlikte yaşıyorlardı.

Film çevirmeye bayılıyordum. Sinema en bağlı olduğum sanat türüydü, dış yada plato çekimlerinin hareketli havasını seviyordum. 1966'ya kadar hatırı sayılır miktarda senaryoda rol almış, Losey, De Sica, Claude Autant-Lara, Bardem, Roland Neame gibi önemli yönetmenlerle çalışmıştım. Ama geç başlamıştım sinemaya, hastalığım sırasında zamanın çok çabuk geçtiğini de anladım. Sinema gençlik ister. Son dakikaya kadar, bu sanata asılmaya niyetim yok. Çıkışımı saygın biçimde yapmak istiyordum. Bunu Mario Plozitis'in olağanüstü Tennessee Williams uygulaması «Sweet bird of youth» da Alexandra del Lago rolünü aldığımdan beri daha iyi anlıyordum. Alexandra del Lago yaşlanmakta olan bir sinema oyuncudur. Kameralar onu korkutur, yakın çekim bir kâbustur artık. Bu noktaya varmak istemiyordum, altı yedi yıl içinde sinemaya veda edip Atina'da kendi Tiyatromu kurmak istiyordum.

Sahneyi tümüyle bırakmamıştım. Paris'de Julie'nin sahneye koyduğu, eleştirmenlerin de kaygısızca övdükleri bir oyunda rol almıştım. Sonra Koun'la Ati-

na'da Sweet bird of youth'u oynamıştım. Tennessee Williams'ın yaşattığı kadınlara karşı yakınlığım vardır. Piyes başarı sağladı. Atina'daki ilk yıllarda pişmanlık duyduğum ve acıyla hatırladığım bir olayda, bir grup gencin soyunma odama gelip.

«Bizi terketmeyin Melina, siz Yunanistan'a aitsiniz» demeleridir.

Amcam Pyros Lappas'ın aktardığı bir öyküden de çok etkilendim. Amirallik döneminde Atina'ya ilk kez gelen bir grup deniz subayını kabul etmiş.

«Sanırım herşeyden önce Akropol'ü görmek istersiniz?». demiş.

— Evet Akropol'ü görmek istiyoruz ama önce Illya'nın evini gezelim lütfen.»

Mutduydum çünkü Yunanistan Julie'yi benimsemişti. Milletvekilleri, işadamları da onu beğeniyorlardı. Pek çok yapımcıya Yunanistan kapısını açmış ve bu yolla ülkeye milyonlarca dolar kazandırmıştı. Pazarları Asla yüzünden Yunan turizmi de hamle yapmıştı. Ama en çok etkilendiğim boyut insanların da onu sevmeleriydi. Gittiği her yerde ismiyle çağrılıyordu. Yunanlılar «J» harfini zor söylerler bu yüzden taksi şoförleri, lokantalarda garsonlar, sokaklarda insanlar ardından: «Selam Zyl» diye bağırıyorlardı. Bir gün maçta binlerce izleyici «Zyl, Zyl, Zyl» diye tempo tutup ona el salladılar.

Kimi zaman bu tarzdaki sevgi gösterileri can sıkıcı bir hal alıyordu. Bir gün Hilton Oteli'nden çıkarken bir grup insan İngiliz Büyükelçiliğinin önünde toplanmışlar Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için tezahürat yapıyorlardı. Grup başkanları bizi farkedince «Melina, Zyl» diye bağırmaya başladılar. Bir anda sokağı altüst edip üstümüze doğru gelmeye başladılar. Julie kaba güçten korkmak nedir bilmeyen ap-

tallardandır ama bir tek şey onu ürkütür kalabalık. Pire'de bir grup sporcuyu maçtan sonra kutlamaya gittiğimizde vestiyerin önünde olanları bugün gibi hatırlarım. Çıkışta kalabalık üstüme gelip resim istedi. Julie hayır deyip yürümemi söyledi, onu duymamazlıktan geldim, çünkü dediğini yaparsam kalabalık çevremizi sarardı. İmza dağıtmaya başladım, kalabalık giderek büyüyor, çember daralıyordu bir an paniğe kapılıp ezileceğimizi sandım. Julie korktuğumu gülme krizimden anladı, dirsekleriyle yol açmaya başladı. Neyseki yakınımızdakiler olup biteni anladılar da çevremizi sarıp biri korudular. Bana bir asır gibi gelen zamandan sonra kurtulabildik.

Neyse, Atinalı göstericileri görünce beni kolumdan tuttu, bir taksiye doğru koştuk. Ama bizden çabuk davranıp bir anda omuzlarına aldılar, «Melina'yla Zyl'de bizimle Kıbrıs'a özgürlük» diye bağırmaya başladılar.

İngiliz Büyükelçiliği Hiltonun tam karşısındadır. Göstericiler sırtlarında Melina ve Zyl ilerliyorlardı. Bu seferki gülmemin tutarlı bir nedeni vardı. Julie'nin bu kalabalığın arasında etekliğimi dizlerime çekiştirerek ilerleyişimizi hiç unutamam.

Bu dönemde Yunanistan'da pek çok değişiklik olmuştu. Lambrakis'in ölümüyle ve kralla olan sürtüşmelerden Karamanlis yönetimi zayıflamış ve devrilmişti. Karamanlis Fransa'ya yerleşmişti. Partisi daha merkezci olan Georges Papandreou çoğunluğu oluşturup yönetimi ele almıştı. Yunanistan'da reformlar gerçekleştiriliyor ve bir özgürlük havası esiyordu. Ama çok ödün vermişti. Kabinesinde kraliyet ailesine bağlı bakanlar vardı. Zenginlere ve Amerikan Elçiliğine gelince, Georges Papandreou ile ortak bir yaşam biçi-

mine varabilirlerdi ama bu noktada büyük bir nefret besledikleri oğlu Andreas işleri bozuyordu.

Andreas Papandreou Amerika'da ekonomi okumuştu. Metaxas'nm Hitler'in ve Mussolini'nin taçlarına özendiği dönemde çok genç bir delikanlıydı Andreas. Avrupa çekiciliğini giderek yitiriyordu. Diktanın zulmü canına tak deyinceye kadar direnme örgütünde önemli rol oynamıştı. Sonunda Birleşik Devletlere gitmeyi başarmıştı. Sanırım Metaxas'nın gorillerinin eline düştükten hapisaneye sürüklenip çenesi kırıldıktan sonra bu kararı pekişmişti. Amerika'ya yerleşip, oturma iznini aldıktan sonra, 1956'da California'daki Berkley Üniversitesinin önemli kürsülerinden birinin başına getirilmişti. Amerikan üniversitelerinin önemli akademisyenlerinden biri olduktan ve ekonomi üzerine çok sayıda yapıt ürettikten sonra, ansızın bütün bunlardan vazgeçip Yunanistan'a dönmüş burada yaşayıp çalışmaya karar vermişti.

Babasının yönetimi aldığı dönemde Andreas Papandreou'nun ülkesine döndüğü sanılır oysa bu yanlıştır. Onun ülkeye dönüşü 1961 yıllarına rastlar, yani yönetim Karamanlis'in elindeyken. Karamanlis onun yeteneğini bildiği için Ekonomik Araştırmalar Merkezinin başına geçirmiş Ulusal Yunan Bankasına danışman olarak atamıştı. Herkes de Andreas'a Georges Papandreou'nun ardılı gözüyle bakmıştır. Onun asıl görevi babası kendisini başbakan yardımcılığına getirdiğinde başlar. Bu yerde bulunması da sağcıların hiç işine gelmiyordu. Üstelik Amerikalılar onun cesaretinden ürküyordu. Yaptığı «kötülüklerin» bir listesi düzenlenmişti Amerika'nın sesi Radyosu yayınlarını Kıbrıs sorunu üzerinde olumsuz etki yarattığı için yasaklamıştı Andreas. CIA tarafından Yunan haber alma örgütü. (KYP) verilen paraların denetimi Konsey

başkanlığına verilmişti. KYP'in CIA ile olan bildirişimlerini yasaklamış, ve Kıbrıs konusunda kesinlikle açıklama yapılmayacağını söylemişti. Ve çok önemli bir suçu daha vardı! NATO'ya karşı olan tavrımızda değişiklikler yapılmalıydı, Yunan ordusu NATO'ya yapacağı yardımlardan önce kendi ülkesini korumakla yükümlüydü.

Georges Papandreou'nun düşmesine ordu neden olmuştur. Safça saraya değil de seçimlere bağlı kalması gerektiğini söylemişti. Kısa zamanda, tüm Yunanistan'da, Andreas Papandreou başkanlığında, Papandreou'ların Yunan ordusunda yeni bir gizli örgüt kurup Yunan ordusunu bolşevikleştirme çabaları güttüğü haberi yayılmıştı. Sözkonusu olan örgütün adı Aspida idi. Önce halk bunun şaka olduğunu sandı. Ama dudaklardaki gülümsemeler bir sabah Georges Papandreou'nun başbakanlıktan alındığı açıklanınca donup kaldı. Kral Konstantin'den Savunma bakanının görevinden alınmasını istemişti. Savunma bakanını sağcıları susturmak amacıyla kendisi atamıştı, Bakanın adı Garoufalias idi. Ama kısa zamanda Garoufalias'ın sarayın emirlerine göre davrandığını öğrenmişti. Görevinden alınmasını istemiş ve yerine kendisini önermişti. Constantin reddetmiş, Papandreou istifa edeceğini bildirmişti. Bu haber kralı çok sevindirmiş, öneriyi gerçek varsayıp halka Papandreou'nun görevinden çekildiğini duyurmuştu.

Bu haber tüm ülkede büyük tepkilere yolaçtı. Kralın isteği üzerine kurulan geçici hükümet halkın desteğine dayanmadığı gerekçesiyle Senato tarafından reddedildi. Ve Stephanopoulos'a kadar yönetim durmadan el değiştirdi. Stephanopoulos ününü konuşma biçimine boçludur, öylesine gizemli bir üslûb vardı ki sonunda kendisine Budha adı takıldı. Budha

hükümeti büyük bir oy farkıyla (yaklaşık bir oy du sanırım) yönetimi ele geçirdi. Ama Yunanistan'ın dört bir yanında önemli gösteriler düzenleniyordu. Umut yeni seçimlerdeydi, Amerikan elçiliği de dahil olmak üzere kaçınılmaz seçimin Papandreou'nun zaferiyle sonuçlanacağını biliyordu.

Bu türlü bir gerilim havasında yaşadığımız dönemde, bir davette, yanımızdaki masada oturan birini tanıştırdılar bana:

«Melina Mr. Nikos Farmakis'e bir merhaba de.»

Bu ismi çok iyi biliyordum. Nikos Farmakis aşırı sağcılığıyla ünlüydü.

Ona sırtımı dönüp:

«Pis faşistlere selam vermem.

— Faşist olmaktan utanmıyorum, Melina, diye yanıtladı beni Farmakis. Moda şimdi. Neden siz de bize katılmıyorsunuz. Yarın yönetimi ele geçiriyoruz.»

Omuzlarımı silkip bu adamın aptal olduğunu düşündüm. Asıl aptal bendim.

Bunu bir ay sonra, Nisanda daha iyi anlayacaktım, New York'tayken. Gece yarısı telefon çaldı. Arayan Manos Hadjidakis'di.

«Melina darbe oldu. Ordu yönetimi ele geçirdi.»

15

New York'da bir müzikli güldürüde oynayacağımı rüyamda görsem inanmazdım, ama oynadım. Oynadım çünkü bir yıl süresince Julie benden kurtulmak istiyordu. Hayır kurtulmak değilde, bir süre ayakaltında dolaşmamı istemiyordu demek daha doğru olur sanırım. Uzun süredir benim oynamadığım bir film yapmak istiyordu. Yapmak istediği iş için rengim uygun değildi.

Pek çokları gibi o da Amerika'da yaşayan zencilerin sorunlarıyla ilgiliydi. Bir film yapmak istiyordu ve oyuncuların tümü zenci olmalıydı. Ama bir sorun vardı ben ne olacaktım? Kısa zamanda en iyisi olmamakla birlikte bir çözüm buldu. Bir süredir Amerikalı bir prodüktör «Pazarları Asla»yı, Brodway'de bir tür müzikli güldürü haline getirmek istediğini söyleyip duruyordu. Ben de aynı rolü oynayacaktım, Julie de sahneye koyacaktı. Hayır demiştik ve proje yıllardır erteleniyordu. Ve günün birinde «iki yüzlü» kocam bana Manos'un yeni şarkılar bestelemek için çıldırdığını ve Joe Darion'un Mançа'lı Adam'dan sonra yeni şarkı sözleri yazmak istediğini söyledi. Julie'ya aptal olmadığımı, Yunanistan'dan yalnızca bir yıl ayrı kalmak kaydıyla oyunu kabul edeceğimi söyledim. Bu satırları 1970 yılında yazıyorum. Dört buçuk yıldır ülkemin yazlarına hasretim, ama Spatsae'de yazların nasıl geçtiğini tanrı bilir. Deniz kıyısında çok güzel bir evde oturuyorduk. Güldürüyü burada yazdık. Manos'la Joe Darion da bizim eve yerleştiler.

Çok çalışıyorduk, ama yüzmeye tekneyle dolaşmaya, çamların altında eşek sırtında dolaşmaya gene de zamanımız oluyordu.

Sonra annem de bize katıldı, babamla hâlâ çok güzel olan Nea da. Nea, ince uzun, zarif asil çizgileri olan bir kadındı. Phedre'i aslında o oynamalıydı. Nea'yı ilk kez çocukken Spatsae'de görmüştüm. Denizden çıkmış, beyaz giysisi geniş kenarlı hasır şapkasıyla bir patikayı tırmanıyordu. Hasırdan süzülen güneş yüzünü aydınlatıyordu. «Görüyor musun, dedi, annem işte bu güzel bayan Nea.» Sanırım annem eğer güzel bayan Nea'nın günün birinde babamın ikinci karısı olacağını bilse bu kadar hayranlıkla sözetmezdi ondan...

Babam mı? Hâlâ D'Artagnan'dı. Gizemli bir ze rafeti vardı. Pamuklu şort ve tişortu bile bu havasını bozmuyordu. Vücudu genç ve inceydi. Çok dik yürürdü, iyi bir biniciydi de. Hayvanın üzerinde dimdik oturur, çevresindeki genç kızların göz süzerek yüzüne bakmalarından büyük keyif alırdı. Bundan Nea da ben de çok hoşlanıyorduk. Julie'yle iyi dost olmuşlardı ama babam onu tavlada sürekli yenmekten sıkılıyordu.

Politik çizgisinde, babam daha da sola kaymıştı. İlerici yapılı E.D.A. koalisyon hükümetinden milletvekili seçilmişti. Sağcı basın onu komünistlikle suçluyordu, oysa babam hiçbir zaman komünist olmamıştır. Bir kez de aynı basın işi öylesine ileriye götürerek, Kral Konstantin onuruna verilecek bir davete katılacak konukları, uyararak komünist Stamatis'in oyuncu kızı Melina Mercouri'nin de davete katılacağını söylemişti...

Evet davet edilmiştim. Kolograd artık bana çok iyi davranıyordu. Özellikle de Amerikan televizyonu için çevirdiğim bir saatlik belgeselden bu yana Belgeselin yapımcıları daha önce Elizabeth Taylor'un Londra'sını, Sophia Loren'in Roma'sını yapmışlar şimdi de Melina'nın Yunanistan'ındaydı sıra. Bu önerilerini sevinçle kabul etmiştim. Atina'da, Korinte, Delphie'de, adalarda çekim yapmıştık. Müziği de genç yetenekli bi sanatçı olan Stravos Xarchacos bestelemişti. Stravos küçümen gençcecik bir delikanlıydı, adı Theodorakis ve Hadjidakis'le birlikte anılıyordu. Küçük, şişman ve büyük diye takma adları vardı. Belgesel başarı sağlamış çok sözü edilmişti, turizm büroları da bana teşekkürler yağdırıyordu. Belki de davete bu yüzden çağrılmıştım. Her neyse, bütün bunlar kendimi beğenmeme neden oluyordu.

Bu davet için güzelleşmeye karar vermiş ve büyük bir berbere gitmiştim. Salon Atina'nın bütün kaymağını yiyenlerle doluydu. Kurutma makinalarının altına dizim dizim dizilmiş kadınların çoğu banker armatör eşleriydi. Beni görünce ısırmak istercesine dişlerini göstererek hepsi gülümsedi. İçlerinden çok işgüzar olanı da bana davette nasıl davranmak gerektiğine ilişkin öğütler bile verdi. Kuşkusuz bu öğütlere ihtiyacım olacaktı. Önemli toplantılarda davranış konusunda yetenekli olduğum söylenemez. Konstantin daha veliahtken bir oyundan sonra soyunma odama gelerek beni ziyaret etmişti. Ertesi gün gazetelerde geleceğin kralı ayakta ben de oturur halde resimlerimiz yayımlanmıştı. Terbiyemin eleştirildiği yığınla mektup almak beni epey şaşırtmıştı. Bir başka seferde, İngiltere'de «Yenilenler»in kraliçeye yapılan özel gösterisinde kıvanç içindeydim. Sayısız sanatçı sıra olmuş Kraliçe 2. Elizabeth hepsinin birer birer elini sıkıyordu. Kraliçeyi çok sevimli buluyordum ama sıra bana geldiğinde eğer reverans yapmam gerekirse işlerin bozulacağını hissediyordum. Birkaç oyuncunun kraliçenin hafifçe eğilerek yalnızca elini sıktıklarını görünce içim rahatladı, bunu becerebilirdim. Ama Majesteleri benim önüme gelince elim ayağım boşaldı. Sağ elim sanki kalçama yapışmıştı ve sol elim durmadan yükseliyor yükseliyordu. Tanrısal bir güç bana engel oldu yoksa az sonra durmadan yükselen parmaklarım kraliçenin gözünü çıkartacaktı.

Kolograd daveiinde gerektiği gibi davrandım. Kusursuzdum, tıpkı önemli bir hanımefendi gibi dikkatliydim. Kimsenin söyleyecek bir lafı yoktu, ama kral beni dansa davet edince hain gülücükler belirdi dudaklarda. İşte fotoğrafçılar üzerimize çullanıyorlar, ve flaşlar. Kralın çevresindekiler fotoğrafların imha edil-

mesini söylüyorlar ama her zaman becerikli fotoğrafçılar vardır. Ertesi gün basında vedalaşırken aramızda geçen konuşmaya yer veriliyordu. Giderken Konstantin:

«İyi şanslar Melina, demişti».

Ben de:

«Ben de majestelerine iyi şanslar dilerim.»

Söylediğim bu kadardı. Ama çok sayıda şahit sözlerime: «Buna ihtiyacınız olacak cümlesini de eklediğime dair yemin etmişler. Yalandır bu, böyle bir şey söylemedim, ama düşündüm. Tiyatroda yalnızca metin okuma öğrenilmez, gizli anlamları da belirtmeyi öğrenir insan. Belki de oyunum çok açık olmuştur...

O yıl Spatsae'de evrensel bir biyokimya toplantısı düzenlenmişti. Adanın zenginleri çevrelerinde çok sayıda Nobel sahibinin bulunmasından heyecanlanıyorlardı. Herkes davet savaşında kıyasıya dövüşüyordu. En gözde kişi de Jim Watson'du, ama ne yazıkki hanımefendilerin umduklarının tersine Jim Watson tiyatrocularla birlikte olmaktan hoşlanıyordu. Jimle kısa zamanda dost olduk. İlginç bir tipti, kabalık ve çekingenlik karışımı kaplıyordu kişiliğini. Amerikalılarda sevdiğim her yön vardı onda: meraklı, hareketli, ilerici, sinirliydi ve Amerikalılar seksen yaşlarına kadar korudukları çocuksu yanını ayakta tutuyordu.

Jim saatlerce işinden sözediyordu. Kendisini öylesine kaptırıyordu ki buna hiçbir zaman cesaret edipde Çince konuşsa ancak bu kadar anlayabileceğimi söyleyemedim ona, hiçbir zaman. Kimya bilmediğim konuların başında gelir. H_2O'nun su olduğunu bilirim işte bütün bilimsel bilgi alanım da bu kadardır. Ama bunu Jim'le konuşmalarımızın arasına sıkıştırmak bir hayli zordu. Öylesine ilgiyle izliyordum ki anlattıkları Jim'in bilgisizliğimi sezinlemesi olanaksızdı. Ne yazık

ki alçaklığımın bedelini de çok pahalıya ödedim. Bir sabah kapıyı çaldı, elinde henüz bitirdiği kitabının müsveddesi duruyordu, «The double helix» ilk okuyanın ben olmamı istemişti. Kendimi heyecanla kitaba verdim ama bir duvara toslamak gibi birşeydi bu. Hiçbirşey anlamıyordum. Bilimsel hiyeroglifle dolu uzun bölümler vardı, beynim duruyordu bütün bunlar benim anlama gücümü aşan şeylerdi. Julie Manos ve Joe Darion'la işe gömülüydü, bu yandan bir yardım bekleyemezdim. Ama Vassily Vassilikos genç Amerikalı karısı Mimi ile Spatsae'deydi. Mimi'ye müsveddeyi benim için okusun diye yalvardım, o da başarıyla bana yardımcı oldu. Kafamın almadığı bölümleri ayırdı. Böylesi bir silahlanmayla Jim'in karşısına çıkıp yalın bir biçimde kitabından sözetmeye başladım ama göz açıp kapatıncaya kadar cehaletimi anladı. Konuşmayı öylesine zerafetle değiştirdi ki onu hayatım boyunca bu yüzden seveceğim.

Vassily Vassilikos da kitabının son düzeltmelerini yapmaya gelmişti. Benim anlayabileceğim türden bir kitaptı bu. Lambrakis'in öldürülmesinden esinlenerek yazdığı bir kitaptı. Vassily Vassilikos kitabına «Z» adını vermişti. Bir yıl sonra sürüleceğini ve kitabının bir sinema harikası olacağını nereden bilebilirdi. Vassilikos Yunanistan'da en çok tutulan genç yazarlardan biridir. İlk kitabı «Bitki» okuyucuların ve eleştirmenlerin hemen dikkatini çekmişti. Spatsae'li hanımefendiler onu da sofralarında görmek istiyordu. Davetleri çok iyi bir «plaka» oyuncusu olduğu için zevkle kabul ediyordu. İlginç bir oyundur plaka, zeka ve acımasızlık karışımı. Amaç karşıdaki oyuncuyu zıvanadan çıkartmaktır ne kadar delirtirseniz karşınızdakini o kadar başarılı sayılırsınız. Karşı oyuncu tümüyle çileden çıkıp da kendini denetleyemez olunca

kazandınız demektir. Kardeşim Spiros da gerçek bir plaka şampiyonudur. Vassily de neredeyse onun kadar iyi bir oyuncuydu. Ev sahiplerini önce politik fosillikle suçlardı. Yeterince de ısınınca Spatsae eşeklerinin onları sürükleyeceğini ve halkın öfkesinin kabaracağı o günün yakın olduğunu söylerdi. Amansızca saldırıya devam eder balıkçıların eşlerinin kendilerini nasıl yargılayacaklarını, giyotinlerin pırıltılarını ve cellatların takkelerinin ardındaki kanlı gözlerini anlatırdı. Oyuncular pes etmeye yaklaşınca da bir devrim şarkısı tuttururdu. Plaka başında kuralları iyi belirlenip yalnızca bir oyun olduğu açıkça ortaya konulduğunda iyi oynanabilir. Ama oyuncuların, amacın yalnızca gülmek olduğunu ne çabuk unuttukları akıl alır gibi değildir. İlginçtir o yıl Spatsae'de plaka'nın tek konusu politikaydı. Kokuşma, kımıltılar Yunanistan' da her konuya yansıyordu.

Ama Greta Garbo'nun teknesi limana girdiğinde politikayı, Nobel ödül sahiplerini, genç yetenekli yazarları hemen herşeyi unuttuk. Greta Garbo'yu her zaman sevmiş, hayranı olmuştum. Benim için güzelliğin ta kendisi, yüce sanatçı, rakipsiz sihirbaz, dünyanın en büyük oyuncusudur Garbo. Düşünsel olarak bir kadının bir başka kadına hayranlığını anlayabilirim, zaten Sapho da Yunanlı değil miydi. Bir kadının diğerine hayranlığının güzel olabileceğini kabul ederim ama böylesini Garbo'nun dışında kimseye duymadım... Sanırım bunun nedeni de Garbo'nun her türlü cinsel ayırımın üzerine çıkabilmesinde saklı, erkek, kadın, çocuk, herkes onun önünde erotik duygularla eğilebilir. Garbo cinselliğin özüdür bence.

Tekne dostlarımızdan birinindi (Cecile de Rothschild). Garbo'yla tanıştırmak için bizi de çağırdı. Tanıştırılmam tam bir şok oldu, benim için. Heyecanlı,

tedirgindim. Bu Julie'nin beni kızları, Ricky ve Julie'yle, Charlie Chaplin'i ziyarete götürdüğü akşama benziyordu Ricky ile öylesine heyecanlıydık ki eve iki adım kala, Julie'ye arabayı çevir geri dönelim herhangi bir bahane uydur başka bir akşam geliriz demiştik. Tabii yoluna devam etti ama kapı zilinin sesiyle ne kadar heyecanlandığımızı anladı, çünkü Ricky de ben de altımıza çişimizi kaçırmıştık.

Garbo bizi ünlü tebessümüyle karşıladı. Değeri gizemli hüzünlü havasıyla bir kat daha artan şu etkileyici tebessüm. Sonra Julie'nin:

«Beni hatırlamanızı emrediyorum» dediğini duydum.

Garbo'yu çok eskiden tanımıştı Julie ve birlikte benim de defalarca anlattığım sayısız anıları vardı. O gece Garbo kendisini tanıyıp tanımadığını hatırlayamadığını söylediğinde çılgına dönmüştü. Ve yemin ederim ondan çok benimle ilgilendiği için de için için kıskandı beni.

Gözünde siyah gözlükleri vardı. Nasıl oldu bilmiyorum birden bana gözlerini göstermesini istemeye cesaret edebildim. Filmlerinden birinde, «The painted veil» de, bir bölüm vardır aynanın önüne oturur inanılmaz bir zerafetle başındaki türbanı çözer. Bu görüntü hiç silinmemiştir belleğimden. Aynı zerafetle ellerini gözlüğüne götürdü, çıkardı yavaşça ve gülümseyen gözleri bana bakıyordu. Bunun üzerine başka bir görüntü canlandı kafamda. Korsika'da deniz kenarında Porto isminde küçük bir kent vardır. Dört bir tarafından kırmızı kayalıklarla kuşatılmıştır. Porto'ya yüz kilometre uzaklıkta tepede Ota köyü uzanır. Ve oraya gittiğimde her gece inanılmaz bir törene katıldım. Yüzlerce insan Ota'dan iner ve kayalıklara oturup gün batımını izler. Güneş denize doğru indikçe

kayalıkların rengi değişir. Önce alev alev yanar sonra altın rengine bezenirler. Güneş battıkça kızıllık ve altın rengi denize kayar sanki güneşi izler bütün renkler. Bu anda Ota köylüleri bir alkış koparır. Tanrı'yi alkışlarlar sanki. İnsan burada Yunan trajedilerindeki tanrısal görüntüyü bulur. Sonra gece olur ve insanlar Ota'ya doğru yola koyulur.

Garbo elini gözlüğüne götürdüğünde Otalıları gördüm bir an, bu size çılgınlık gibi gelebilir, herneyse ama gördüm onları. Ve Tanrıçayı alkışlamadıysam eğer bunu cesaretsizliğime verin.

Ertesi akşam Garbo'nun onuruna bir tavernanın bahçesinde davet düzenledik. Buzukilerin sesi hiç bu kadar güzel olmamıştı. Julie mest olmuştu, çünkü konuğumuz bir kaç kez kulağına eğilip birşeyler fısıldamıştı. O akşam herkesin keyfi yerindeydi. Kapıp koyuvermiştik kendimizi, bir ara yer cam kırıklarıyla doldu. Spatsae'li balıkçılar Garbo için dans ettiler o da çok memnun oldu. Sonra bana dönüp dans etmemi istedi bende çıplak ayakla dans ettim. Sonra o da müziğin ve keyfin etkisiyle ilk bardağını kırdı. Herkes de onu izledi. Her masadan bardaklar tabaklar uçuşuyordu. Julie mutfağa koşup yirmi kadar tabak getirdi. Garbo hepsini kırdı. Bu kez ben de alkışlamaya başladım herkes gibi.

Tekneye binmeden önce ona Yunanca şarkılar söyledik. Onu yürekten etkileyen şarkılar. Mikis Theodorakis'in en güzel şarkılarından biri olan «Kaimos»u dinlerken ağladı. Bir kez daha söylememizi istedi. Bir üçüncü kez söyledik o tekneye çıkıncaya kadar duysun diye.

Yunanistan'ı bir daha ne zaman göreceğini bilmiyorum. Ne kadar dayanırım... Boyun eğmenin filizi yeşeriyor içimde zamanla. Sürgünün özellikle dolunay

zamanı dayanılmaz olduğunu söylersem beni belki yalnızca Yunanlılar anlayabilir. İşte ben dolunay zamanlarında çöküyorum. Dolunayda Atina, Delphie, köyler adalar kadar hiçbir yer güzel olamaz. Böyle zamanlarda deliler gibi haykırmak istiyorum ama ağzımdan şu inilti dökülüyor yalnızca «Yurduma dönmek istiyorum.»

Atina'ya giden ilk uçağa atlayıp, karşıma çıkan ilk insana, cuntaya karşı söylediklerimden ve yaptıklarımdan pişmanlık duyduğumu, artık sürgüne dayanamadığımı, tüm hakaretlere ve hatta gerekirse hapis yatmaya bile razı olduğumu, yalnızca Yunanistan'a girmeme izin verilmesini söylemek istiyorum, Sonra düşünüyorum da tabii girmeme izin verilir bunları söylersem, canım acıtılmaz ne denli yüce olunduğunu göstermek için, benden yararlanılır. Böyle anlarda dişlerimi sıkıp albaylara yeni küfürler icad eder, düş kurarım. Gizlice ülkeme girip direnme örgütünde çalışıp büyük kahramanlıklar yapmak, sonra da çapımı düşünürüm. Yunanlı kadınlara oranla çok iriyim, onların ortasında üzerine yoğurt dökülmüş patlıcana benzerim herhalde, sonra yüzüm çok görülmüş bir yüz, bir de korkarım... Zaman geçtikçe Spatsae'deki güzel anılara daha da çok bağlanıyorum. Kimi zaman ağlatır bu anılar beni kimi zaman da hasretime hasret katar.

New York'a gitmeye karar vermeden önce. Pan'ı ikna ederek boşandık ve Lozan'da Julie'yle evlendik. On yıl birlikte yaşadıktan sonra evlenmekten ötürü ikimiz de tedirgindik. Kendimizi kandırıp annemin ısrarları ve Amerikada otellerde kalmak için kesinlikle evli olmak gerektiği masalına sığındık.

Otel defteri imzalamak zorunda kalmadık. Yapımcımız Kermit Bloomgarden bize güzel bir sürpriz ha-

zırlamıştı: 59 sokakda Central Park'a bakan bir gök delende güzel bir daire kiralamıştı bize. Julie'ye surat asmayı tasarlıyordum, tasarım boşa gitti, çünkü Julie nefes almama fırsat vermeden beni işe koştu. Tanıdığı tüm Yunan-Amerikalı oyuncuları bir müzikli güldürüde bir araya toplamıştı. Atina'dan Despo'yla, Titos Wandis'i ve genç, sevimli bir oyuncu olan Nikos Kourkoulos'u getirdi. Nikos karısını, karısın da yeni doğan bebeklerini taşımıştı yanında. Tabii Angelika ve Anna da kısa zamanda aramıza katıldılar. Kostümcümüz Théoni Aldredge de Atina doğumluydu. Böylece küçük bir Yunan kolonisi kurmuştuk. Biz Manos'un piyanosunun çevresinde toplanmışken, Manos başını kaldırıp:

«Manhattan'da mı yoksa Pire'de miyim?» demekten kendini alamadı güzel şarkılarını çalarken.

New York Yunan konsolosu ardında da Alexandre Matsas. Washington'da onurumuza davetler verdiler. Çok sayıda Amerikalı çağrılıydı ama Yunanlı da çoktu, öylesine ki İngilizcemi ilerletme fırsatı bulamıyordum. Washington'da çok eğlendik. Bir sürü insan vardı hepsiyle tanıştırılıyorduk. Julie, Faulkner'in Atina'da bize anlattığı bir öyküyü hatırlattı. O ünlü bir sanatçı avcısı, o sıralarda moda olan bir yazar adına davet verir. Yazarı şöminesinin önüne diker ve tüm konuklar sıraya girip elini sıkarlar. Olay saatlerce sürmüş. Faulkner başlamış önemli kuramlarından birini anlatmaya, bu tür söyleşiler genellikle pek dinlenmez. Sonuna doğru da aklından ne dilediğini geçirmeye başlamış, tanıştırıldığı insanlara bazı şeyler geveleyerek:

«Sevindim bayan keçi...

— Sizi gıdıklamak bana büyük zevk verir Bay Talleyrand...»

Ve de yemin ederim
«Kıçına bir tekme Liza.»
Her seferinde konuklar nezaketle elini sıkarak:
«Memnun oldum» diyorlarmış.

Washington'da, Julie bu oyunu önerdi. Konuklar kapıdan girer girmez büyükelçi ve eşi tarafından karşılanıyor sonra da bana tanıştırılıyordu, ben solumda duran Julie'ye, o da onun solunda duran Manos'a. Töreh böyle gelişiyordu. Büyükelçi «Nasılsınız M. Smith? diyor Mr. Smith işte Melina Mercouri.» Sonra ben «Mr. Smith size M. Dassin'i tanıtayım» diyordum. Julie de «Mir. size M. Vivaldi'yi tanıtayım... Madam size M. Donizetti'yi takdim ederim Mösyö, işte Bay Verdi...»

Manos Julie'yi durmadan dirsekliyor ama Julie oranlı bile olmuyordu: «Mr. Brown size M. Brahms'ı tanıtayım.»

Sonunda beklenen oldu: «Mösyö size Mr. Debussy' yi tanıtayım» Bunun üzerine konuk ağırbaşlı bir tonda: «Ne komik benim adım da Debussy» dedi.

Pek çok Avrupalı gibi Amerikalılar konusunda ben de önyargılı davranırdım Amerika Birleşik Devletlerinin Başkentine gelmeden önce. M. Matsas davetinde bu yargılarımın birkaçından vazgeçtim. Özel sektör konusunda fikirleri alınan bir grup genç üniversiteli beni çok etkiledi. Genç, bilgili umduğumdan çok daha solda sistemin yanlışlıklarının bilincindeydi hepsi.

Müzikal komedinin koreografisi için Julie Onna White'a karar vermişti. Oyunun adı Broadway'e özgü nedenlerden ötürü Sevgili Illya olmuştu. Onna ile yazın Spatsae'de tanışmıştık. Yunanistan'a yöresel dansları incelemek için gelmişti. Beni çok sıkı çalıştıracağını söylüyordu. Sözünde de durdu, ben ki hayatımda parmağımın ucunu bile kımıldatmazken her

türlü akrobatik hareketi günde saatlerce tekrarlıyordum. Durmadan bağırıp çağırıyor, karşı çıkıyordum ama Onna acımasızdı. Müzikli güldürü onun için sertlik gerektiriyordu ve ben de haftada 8 kez dans etmeye hazırlıklı olmalıydım... Hazırlık mı her yanım ağrıyor, adelelerim kesiliyordu, günlük yaşamımda çağanoz gibi yürüyordum. Julie'ye lanetler yağdırıyor Onna'ya küfür ediyordum. Sonraları onun ne denli haklı olduğunu anlayacaktım...

Herzamankinden bir kat yorucu bir çalışma gününün sonunda, telefon çaldı sürünerek gidip açtım.

«Alo ben Rex Reed.

— Ah, Rex Reed! Randevulaşalım.»

Son çevirdiğimiz filmin adı: «Bir yaz gecesi saat on buçukta». Film yakında New York'da gösterilecekti. Rex Reed bir eleştirmendi filmden nefret etmesine rağmen benimle röportaj yapmak istediğini söylemişlerdi. Kabalığıyla ün salmıştı, ama karşımda genç yakışıklı bir adam bulunca şaşırmadığımı söyleyemem. Elizabeth Taylor'unkinden daha güzel gözler, bir kadının her ne pahasına olursa olsun sahip olmak isteyeceği türden kirpikler, hayranlık verici Amerikan tebessümü. Kendi kendime «İşte acımasız eleştirmen, çiğ çiğ yersin sen bunu Melina» dedim.

Çiğ çiğ yemek mi! Yok canım. Rex çok katıydı, Nuh diyor peygamber demiyordu. Filmi beğenmemiş ve bunu tüm dünyaya da duyurmak istiyordu. On dakikada benden daha akıllı olduğunu, sinemadan anladığını ve dünyadaki tüm tiyatro olaylarıyla ilgilendiğini anladım. Her zamanki gibi Amerikalıları küçümsemiştim. Bir kaç kişinin dışında dünyadaki herkes Rex Reed'in görüşüne katıldı. Film tam bir fiyaskoydu. Pek çok açıdan kırgındık, kitabın yazarı Marguerite Duras adına çok üzgündük, bir anlamda ona

ihanet etmiştik. Duras yeteneğinin dışında yeryüzünde tanıdığım kadınların en iyisi en cömertidir. Sağlam bir döğüşçüdür. Başı derde giren herkesi korur. Adaletsizliğe karşı kalemiyle, radyoda televizyonda, gösterilerde mücadele eder. Bu ufak tefek kadının gerektiğinde kaleminden kan damlar. Ona böylesine kötü hizmet ettiğimiz için üzgündük. Bir de herşeyin üstüne üstlük Illya Sevgilim'in provaları iyi gitmiyordu. Julie iyi çalışamıyor vakitsizlikten şikayet ediyor, oyuncularla yeterince prova yapamadığını söyliyordu. Oyuncular koreograf, besteci, kostümcü tarafından sık sık alıkonuyorlardı. Julie ender olarak herkesi biraraya getirebiliyordu. İşin en kötü yanı da ortak çalışmadan habersizdiler. Bir filmin yönetmeni, bir oyunu sahneye koyan kişi tek patrondur. Ama bir müzikli güldüröde kendisi kadar gerekli olan diğer uzmanlarla işbirliği içinde olmalıdır. Eğer kendi üslûbunu dekoratöre, koreografa, besteciye, metin yazarına kostümcüye yansıtamazsa zor durumda kalır. Julie de başarısız oldu. Ama şimdiye dek böyle görkemli bir başarısızlığa tanık olmamıştım.

Halka ilk kez Filedelfiya'da oynadık. Eleştirmenler övgüler yağdırdı. Haber New York'a kadar ulaşmış, yapımcılar telefonla biletlerin şimdiden peynir ekmek gibi satıldığını söylediler. Tatmin olmuş muyduk? Yo hayır! Tiyatro dünyasının bir varsayımı vardır: «Bir piyes başarı sağladı mı ona dokunulmaz.» Ama bu varsayıma uyduğumuz söylenemezdi oyunu elleyip duruyor daha açmaza sokuyorduk. Julie durmadan yeni konuşmalar sahneler yazıp ekliyordu. Manos'u yeni besteler, Joe'yu da yeni sözler için durmadan sıkıştırıyordu. Bize oyunun yeterince Yunanlı olmadığını temponun çok düşük tiplerinde oturmadığını söyleyip duruyordu. Orkestrasyonun bazı bölümlerini beğenmi-

yordum, aranjör çok yetenekliydi ama Yunanlı değildi. Orkestrasyonun sürekli yenilenmesinden Manos'la tartışıyorlardı. Sonuç berbattı. Julie asıl olması gereken yer olan sahnenin dışında, heryerdeydi. Köleler gibi çalışıyorduk. Öğleden sonra provasını yaptığımız dialogları akşamına bile oynadığımız oluyordu. Bu da beni delirtiyordu, çünkü gösteri sırasında eski metni unutmamış oluyordum. Bu durum Filedelfiya'dan sonra Toronto ve Detroit'de de devam etti.

Kimse Julie'nin, —kendisinden başka,— kötü çalıştığını daha iyi bilemez. Başka bir yönetmen araması da bunun en iyi kanıtıdır. Onun yaptığı altı filmde, Paris'de sahneye koyduğu sayısız oyunda rol almıştım. Çevremizde her zaman sevimli bir hava esmiştir. Julie'nin otoritesine her zaman hayran olmuş, ona güvenmişimdir. Ama bu kez güldürü yürümüyordu. «Kendi» oyununu bir türlü yaratamıyordu. Onu bu kadar mutsuz görmek beni çok üzüyordu. Detroit'de birkaç gün hasta yattı. Tansiyonu öylesine düştü ki epey korkuttu bizi.

Illya Sevgilim başarılı değildi. Ama her gittiğimiz yerde kapalı gişe oynuyorduk. Yunanlılar bizi izlemeye geliyordu. Bize çiçekler, Yunan yemekleri getiriyorlardı. Israrla evlerine çağırıyorlardı. Yunanistan'da turne yapıyorduk sanki. New York'a geldiğimizde salon bilmem kaç günlüğüne doluydu. İki milyon dolarlık bilet satışı yapılmış. Despo'yla kaleme kağıda sarılıp Yunanistan'da, örneğin Koun tiyatrosunda böyle bir paranın ne kadar zamanda kazanılabileceğini hesaplamaya koyulduk, eğer tiyatro dolu salon tüm hafta oynarsa bu parayı ondört yılda kazanabilirdi! Bütün ekibi bunları söyleyerek yüreklendirdik. İyimser davranıyorduk. Eğer eleştirmenler acımasız davranmazlarsa yıllarca oynayabileceğimizi düşünüyorduk. Bü-

tün rötuşlara rağmen gösteri düzelmemişti ama Julie' nin dışında herkes başarılıymışız gibi davranıyordu. Kötü eleştiri alacağımızdan emindi, ve New York oyunu öldürecekti.

Yunanistan'da New York'lu eleştirmenlerin ününü duyardık sayılarının da kalabalık olduğunu sanırdık. Oysa etken olan topu topu üç günlük gazete vardı. Özellikle New York Times. Demek ki oyunun yaşayıp yaşamıyacağına eleştirmeni Walter Kerr karar veriyordu. Büyük eleştirmen Bernard Shaw'ın bile hiç bu kadar büyük gücü olmamıştır. Walter Kerr çekinilen hatta kimilerinin nefret bile ettiği bir eleştirmendi. Bence bilgili, dürüst, içten ve tiyatro konusunda çok bilgili biri. Bu düşüncemi bir öğlen yemeğinde ortaya koyduğumda, bir yapımcıyla yönetmenin iştahının kesildiğini hatırlıyorum.

New York'da bir gelenek vardır. İlk gösteriden sonra bütün ekip Sardi'ye yemeye gider. Sardi'de izleyicilere oyunculara tiyatro ekiplerine rastlanır. Yemek yalnızca bir bahanedir. Herkes yermiş gibi yapıp, heyecanla sabah üçe dörde doğru çıkacak New York Times'daki eleştiriyi bekler aslında. Bu tür telaşlar beni her zaman şaşırtır. Perde kapanır kapanmaz eleştirmen gazeteye koşup kaleme kağıda sarılır. Düşünmeye bile vakti yoktur aslında, barbarca birşey bu. New York'da ilk gösteriler dehşetengizdir. Daha perde inmeden bazı insanlar arkalarında atlı kovalıyormuş gibi tiyatrodan çıkarlar. (Neyse ki bana daha önce söylendiği için yangın filan çıktığını sanmadım.) Bu koşarlar eleştirmenlerdir, gazete dizgiye girmeden yazılarını yetiştirmeye çalışırlar. İnanılması güç değil mi? Bir yazar, kimi zaman bir oyun yazmak için yıllarını verir. Düşlerini, tutkularını, yurttaşlık görevini koyar ortaya. Oyuncular, teknisyenler

bu oyunu canlandırmak için tüm güçleriyle çalışırlar, ve bu çabalar birkaç dakikada değerlendirilir. Eğer Walter Kerr Pericles devrinde yaşasa ve Sofokles'in Kral Oidipus seyrederken midesi ağrısa sonuç ne olurdu acaba? Illya'nın hakkından geldikten sonra Walter Kerr eleştirmeye son verdi. Onu tanıyanlara bakılırsa, sorumluluk çok ağır gelmiş.

Sardi'de yemek yediğimiz akşam hâlâ çalışıyordu ama. Yüce kararını beklerken tabağımızdaki yiyeceklerle oynuyorduk. Beni en çok şaşırtan da çevredeki diğer oyuncuların sevecenliği, bizi yüreklendirmeye çalışmaları oldu. Amerikalı oyuncuların inanılmaz bir cömertliği vardır. Bizim Avrupa'da dostlarımızın başarılarına sevinme alışkanlığımız yoktur.

Sonunda basın danışmanımız Jim Proctor elinde New York Times'i sallayarak çıkageldi. Eleştiri iyi değildi, diğer gazeteler de bu görüşü paylaşıyordu. Ama sevimli yorumlar alıyordum. Saygıdeğer Walter Kerr şöyle diyordu: «Melina sevimli bir yaratık, eğer insanın annesi evde değilse onu davet edebilir...» Televizyonda saygı duyduğum bir gazeteci vardı: Edwin Newman. Dürüst, açık sözlü bir muhabirdi. Donuk bir sesi vardı ve kelimeleri ağzında gevelemezdi. Günlük olayların karşısında neler duyduğunu her zaman açıkça ortaya koyardı. Tiyatro da eleştiriyordu. Neyse! Ben onu seviyordum ama o benden nefret ediyordu. Sözlerini tam olarak hatırlamıyorum ama milyonlarca televizyon izleyicisinin karşısında şunları söylemişti: «Illya Sevgilim'in amacı Melina Mercouri'nin dayanılmaz bir kadın olduğunu göstermek. Benim için değil...»

Nisanın onuydu. Gazete haberlerinden ,mektuplardan hediyelerden onbir ay boyunca ne sevimli bir oyuncu olduğumun keyfini çıkarabilecektim. En katı

eleştirmenler bile benden sözederken sevimli bir cümle serpiştirmişlerdi yazılarına. Sonuç olarak oyun bütünüyle vasattı ama Melina bireysel başarı sağlamasını bilmişti. Yunanistan'da da «zaferimden» sözediliyordu tabii. Basında çıkanlar akıl alır gibi değildi New York'u fetheden bir grup Yunanlıdan sözediliyordu.

«Pire'li çocuklar Broadway'e gittiler ve herkes onlara tapıyor.» Bu abartmaları düzeltecek bir girişimde bulunmadım. Bütün Yunanlılar gibi kendi doğduğum topraklarda beğenilmek hoşuma gidiyordu. Don Kişotluk yapıp Yunan gazetelerinin çarptığı gerçeği düzeltmeye niyetim yoktu. Ama Dassin bundan rahatsız oluyordu. Ondaki bu kriz hali yeni bir film çalışmasına başlayıncaya dek sürdü.

Illya Sevgilim bir yıl süreyle oynanacaktı herşeye rağmen. İç güveysinden hallice bir oyundu işte. Greenwich Village'da bir otele yerleşmiştik, buraya bayılıyordum. Julie'nin filmi tartışmaya gelen zenci yazarları ağırlıyorduk. Hepsi çok yetenekli, bilgili etkileyici insanlardı. Ama ortalıkta esen hava çok gergindi, ve bu gerilimin Julie'ye yöneltildiğini farkediyordum. Bu adamlar Julie'yi tanıyor hangi yanda olduğunu biliyorlardı. Bazıları eski dostu. Ama herşeye rağmen Julie'yle aralarında renk farkından doğan aşılması olanaksız uçurumlar vardır. «Hiçbir beyaz, bir siyahın neler duyduğunu anlayamaz» demekle kalmıyor, bir beyazın da günün birinde kendilerini anlayabileceği gerçeğini de tamamen ortadan kaldırıyorlardı. İlginçtir, bana karşı tavırları böyle değildi. Ben Yunanlıydım. Tepkileri Amerikalılaraydı.

New York'da çok sayıda yazar tanıdım. John Steinbeck beni çok etkiliyor Tennessee Williams çekingen kılıyordu. En sevdiğim Edward Albee'di. Yalnız yaratıcılığıyla değil görüntüsüyle de beni etkiliyordu. İn-

san bu kadar yetenekliyse, bir o kadar da güzel olmaya hakkı yok bence. Çok iyi dost olmuştuk, Julie ile ben onun evine yemeğe gitmeye bayılıyorduk. Orada yeni insanlar tanıyıp, güzel yemekler yiyip değişik şaraplar içiyorduk. Zamanla New York'u ve bu kentin insanlarını anlayıp sevmeye bile başlamıştım. Sıcak insanlardı. Beni güldürüyorlardı. Ve dünyanın hiç bir yerinde karşılaşamıyacağınız bir güldürü anlayışları vardı. Geceleri de gökdelenlerinin görüntüsünün tadına doyum olmuyordu. Bu çelik kuleler tepeden tırnağa aydınlatılıyor ve insanın soluğunu kesecek kadar gözalıyorlardı. Yunanistan'da kimi köylere elektrik ya bağlanmak üzeredir ya da hiç bağlanmamıştır bile. Biz enerji tasarrufuna doğuştan alışırız. Kimi zaman bir odadan çıkarken lambalarını söndürdüğüm olur, hatta bunu başkalarının evinde bile yaparım. Ama New York'daki dev binalar içlerinde insan olsun olmasın daima ışıl ışıl yanarlar...

Yaşam güzeldi. Tiyatrodaki arkadaşlarımı seviyordum. Teknik bölümdekilerle durmadan şakalaşıyordum, tüm dansçılara, erkek kadın aşık olmuştum. Bir gün Harvard profesörlerinden dostumuz Jim Watson Julie ile beni Üniversiteyi gezmeye götürdü. 20 kadar öğrenci tarafından karşılandık.

Hepsi öylesine cin gibi gözüküyordu ki yanlarında konuşmaya çekindim ve Harvard-Yale arası büyük futbol maçını izledik. Ah şu Amerikan futbolu. Bir Yunanlı için tam bir macera. Herkes büyük bir stadda yerini alıyor. İzleyicilerin soğuktan çeneleri birbirine vururken, sahanın kenarına dizilen otuz kadar yarı çıplak genç kız, hoplayıp zıplayarak onları coşturmaya çalışıyor. Julie ile Jim oyunun kurallarını anlatıp izleyebilmem için gözlerimi toptan ayırmamam gerektiğini söylüyorlardı. Bu bana olanaksız gibi geliyor-

du; çünkü oyuncuların amacı topu izleyicilerden saklamaktı sanki. Daha sonraları bir base-ball maçını da izlemeye gittik, maç süresince sıkıntımı giderebilmek için olsa gerek, Julie base-ball'un büyük ismi Micky Mantle'in gerçek adının Michel Mantolopoulos olduğunu yineleyip durdu.

New York'da mutsuz olacağıma yönelik inancım giderek siliniyordu. İşim vardı. Yeni dostlar edinmiştim. Yunanlılarım yanımdaydı, annem ve kardeşim Spiros. 21 Nisan gecesi güzel bir geleceğin düşlerini kurarken, geceyarısına doğru telefon çaldı Manos Hadjidakis Yunanistan'da özgürlüğün boğulduğunu haber verdi.

16

«Yunanistanla tüm bağlantılar kesik.»

Bütün gece aynı cevabı aldık. Washington'daki Yunan Büyük Elçiliğini aradık. Büyükelçi Matsas hayattaymış, hastaneye kaldırılmış. Elçilik görevlilerinden aynı tekdüze cevabı aldık: «Yunanistan'la tüm bağlantılar kesik». New York konsolosu Georges Gavras da: «Yunanistan'la ilişki kurulamıyor» dedi.

Her seferinde bu cümle daha ürkütücü geliyordu. Beş dakikada bir, haber ajanslarını arıyorduk. Atina'da bir Askeri darbe olduğunu ve bundan fazla birşey bilmediklerini söylüyorlardı. Paris'deki bir gazeteci dostumuzu da aradık. O da bizden fazla birşey bilmiyordu. Londra'yı arayıp babamı bulmaya çalıştık, ama bir türlü ona ulaşamadık.

Tüm dostlarımız oteldeki odamıza doluşmuştu. Olayları yorumlamaya çalışıyorduk. Yunanistan'da yeni bir diktа? İki gün bile dayanamazdı. Halk buna izin vermezdi. Amerikalılar karşı çıkardı. Tüm Avrupa ye-

ni rejimi karantinaya alırdı. Her telefon edişimizde, odaya bir sessizlik çöküyor, bu sürede herkes korkulanın başımıza gelmesinden çekiniyordu. 1965'de Papandreou görevinden çektirildiğinden bu yana bu olay bekleniyordu. Ama 1966'da Papandreou sağcılar ve kralcılarla anlaştığında ortalık biraz olsun yatışmıştı.

Bu Papandreou ve oğlu Andreas arasında kesin bir ayrılığa neden olmuştu. Ama Andreas'ın kellesini isteyenlere bu da yetmemişti. Bıkıp usanmadan suçlamalara girişiyor ve onun orduyu bölmek istediği söyleniyordu. Mahkeme sırasında General Tsolakas bunların söylentiden ibaret olduğunu kanıtlayınca görevinden alınıp emekliye sevkedilmişti. Andreas'ı suçlayanlar işi daha da ileriye götürüp, babasından kendilerine yardım etmesini istemişlerdi.

Andreas mahkemeye çıkmamıştı, bakan olduğu için dokunulmazlığı vardı. Ama dokunulmazlığı seçimlerden 45 gün önce kaldırılıyordu. Saldırganların sabırsızlıkla bekledikleri andı bu. Papandreou'nun merkez partisi bu sürenin uzatılmasına ilişkin bir genelge yayımladılar. Saray ve sağcı çevreler ateş püskürüyordu. Bu yolda avlarını ellerinden kaçıracaklardı. Papandreou'ya genelgeyi geri alması için baskı yapılıyordu. Bu bir babadan istenemezdi. İsteklerini geri çevirince, yeniden darbeden sözedilmeye başlandı.

Darbeden iki ay önce Andreas Atina'da yabancı gazetecilerle bir basın toplantısı düzenledi ve toplantıya eli boş katılmadı. Hükümet yönetimindeki, önemli yerlerde bulunan pek çok insana çatıyor ve politik tutarsızlıklarını sergiliyordu. Aspida olayında kralla ordunun ters düştüklerini de açıkladı. Yunanistan Atlantik paktında yeralmayı kabul etsede bunun bağımsızlığını yitirmesi ve evrensel politikada özgürce davranamaması anlamına gelmediğini de açıkça söy-

ledi. CIA'nın kaygısızca Yunanistan'ın içişlerine burnunu soktuğunu söylüyordu. Bu açıklamayı yaptığı sırada Amerikan elçiliğine bağlı 2 ataşe salonu terketmişler. Gromikovari bir çıkıştı bu. Toplantı bir skandal yaratmıştı ve Andreas'ın başını isteyenler çılgına dönmüştü.

Georges Papandreou'nun davranışı, sağcılar tarafından bir babanın oğlunu koruması olarak değerlendirilmiyordu. Yapılan pazarlığa uymadığı gerekçesiyle onunla işbirliğinden vazgeçmek istiyorlardı. Georges Papandreou sözsel ve eylemsel düzeyde her zaman tam bir anti-komünist gibi davranmıştı. Oysa şimdi emirleri Moskova'dan almakla suçlanıyordu. Sonuç olarak ordu kendisini göstermeliydi. Kraliyet ailesinden M. Cyrus Sulzberger New York Times gazetesine yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: «Aşırı sol Yunanistan'da bir rejim değişikliği yapmak istiyor, ulusu bu felaketten kurtarmak için ne mümkünse yapılmalı.»

Çoğunluk için bu laf salatasıydı. Biz de biliyorduk, M. Sulzberger de çok iyi biliyordu ki solun böyle bir gücü yoktu henüz. Bu yazısı ve daha pek çokları M. Sulzberger'in nasıl bir yönetim özlediğini ortaya koyuyordu. Yunan halkı kaygılanmaya başlamıştı. Rüzgarın nereden estiğini biliyordu artık. Defalarca çok sayıda insan demokratik hakların savunusunu yapmak için sokaklara döküldü ve yeniden seçimlere gidilmesini istedi.

Otel odamızda tüm bunları düşünüyorduk. Kardeşim Spiros cebinden 17 Nisan tarihli New York Times'dan kesilmiş bir yazı çıkardı. Yazı yayımlanalı dört gün olmuştu:

«Kralın Papandreou'nun seçimleri kazanmaması

için bir tek çaresi var: orduya dayalı bir yönetimin kurulması...»

Spiros bu cümleyi tamamlıyamadan telefon çaldı. Hepimiz aletin üzerine çullandık. Babam Londra'dan arıyordu, 21 Nisan'da yurt dışında bulunan tek bakandı. Çok hastalandığı için Londra'da tedavi altındaydı. Atina sokaklarında tankların dolaştığını ve toplu tutuklamalar yapıldığını, kesin kaynaklardan aldığı habere göre yasal hakların dondurulduğunu söyledi. Sesi kaygılıydı anayasada yer alan İşkence maddesi de kaldırılmıştı. Halkın tepkisini sorduk:

«Hiç» dedi.

Oysa Papandreou eğer bir darbe sözkonusu olursa; Yunan halkının omuz omuza verip bir duvar oluşturacağını ve diktayı durdurmak adına var güçleriyle direneceklerini, tüm kiliselerin çanlarının çalacağını söylemişti.

«Çanlar çalmıyor. Sokaklarda kimse yok. Direnmeyi sağlayacakların tümü ya hapishanelerde ya da saklanıyor.»

Tüm öfkesine rağmen babamın sesi yorgundu. Nasıl olduğunu sordum. İyiyim dedi. Ordunun yönetimi eline geçirmesine ilişkin bir basın toplantısı düzenlemişti. Bu Albaylara karşı açılan savaşın ilki oldu.

Tam olarak olup biteni kavramamız otuz altı saat sürdü. Önceleri Yunan radyosu anlaşılmaz, kafaları karıştırmak amacını güden sloganlar yayınladı. «Yunanistan canlanıyor... Halk gerçek özgürlüğüne kavuştu...»

Sonra mı? Sonra hiçbirşey. Yalnızca Askeri Marşlar. Sonun da bir bildiri okundu: «Ülkemizi tehlikeye sokan güçler ve yasal hakların dondurulması». İmza Kral Constantin, Bakanlar kurulu ve Başbakan:

İkinci bildiri şöyleydi: «İnsanlar ve taşıtlar yolları boşaltmalı. Güneş battıktan sonra sokaklarda gözüken herkese ateş açılacaktır. Yiyecek stoku yapmak yasaktır, yapanların davramşı sabotaj niteliğindedir ve haklarında soruşturma açılacaktır. Bankalardan para çekmek yasaklanmıştır. Tüm okullar kapatılmıştır.»

Sıkıyönetimin bildirisine geçildi:

«Tutuklama ve gözaltı süresi hiçbir kurala bağlı değildir. Gözaltı süresi belirsizdir. Kamusal ya da özel toplantıların tümü yasaklanmıştır, bu tür toplantılar anında dağıtılacaktır. Hiçbir sınırlama gözetilmeksizin gece veya gündüz her türlü işletme, bina veya ev aranabilir. Tüm mektuplaşmalar denetime tabidir.»

İçerik ve biçim Nazi işgalini anımsatıyordu. Yeniden kabusumuz başlamıştı. O gece 10.000 kişi tutuklanmıştı. Bunların başında Andreas Papandreou geliyordu. Evinden kabaca çıkartılıp hapishaneye götürülmüş. Binlerce kişi uykularından uyandırılıp, üzerlerinde pijamalarıyla silah zoru altında polis arabalarına ve askeri araçlara bindirilmiş. Sendikacılar, kamu kuruluşlarında çalışan yöneticiler, öğrenci derneklerine üye olanlar, profesörler, avukatlar, gazeteciler, sanatçılar hepsi aynı yazgıya boyun eğiyordu. Ama tutuklananlar arasında ilgimizi çeken on sağcı bakan vardı. Bunların başında Papandreou'nun en büyük düşmanı Panoyatis Cannelopoulos da vardı. Neydi tutucu Cannelopoulos'u tutuklamakdaki amaç.

Haber ajanslarına yeniden telefon ettik. Bildirilerin Konstantin tarafından imzalandığı kesin miydi? Evet kesindi. Cannelopoulos'un tutuklama kararı resmi olarak bildirildi mi? Evet. Kralın özel kalemi ve yakın dostu Makis Arnaoutis'in de tutuklama kararını öğrenince çılgına döndük. Şaşırmakta haklıydık.

Az sonra çok kötü bir şakaya kurban gittiğimizi anlayacaktık. İmzalar sahteydi. Adı sanı duyulmamış üç albay, Pattakos, Papadopoulos ve Makarezos darbeyi gerçekleştirmişler ve kralın «iznini» bile almaksızın bildirilerde imzasını kullanmışlardı.

Bütün bunlar darbenin herkesi neden şaşırttığını açıklamaya yeter sanırım. Darbe, seçimlerden sonra eğer Papandreou sağcılar ve Kralla işbirliği yapmazsa bekleniyordu. Nato tarafından hazırlanan «Promete Planı» yürürlüğe sokulacaktı. Bir ülkenin yönetiminin nasıl ele geçirileceği ve yönetimin nasıl felce uğratılacağı bu planda açıkça ortaya konmuştu. Planın kusursuzluğu albayların başarısından açıkça anlaşılıyordu. Yönetimi ele geçirmekle elde tutmak ayrı ayrı şeylerdir. Halkın direnişini engellemek mektuplaşmalar ve bildirişim araçlarının denetimiyle görece de olsa olasıydı. Darbeciler radyodan yalnızca ürkütmek için değil akılları karıştırmak için de yaralanmışlardı. «Biz kimiz?» «Hiçbir politik örgüte bağlı değiliz. İşçi sınıfından yanayız. Yunanlı kardeşlerimizin yanındayız.»

İki türlü kaygıları vardı albayların. Eğer kral onlara karşı çıkarsa düşerlerdi. Eğer Amerika karşılarına dikilirse mahvolurlardı. Ama Konstantin'i iyi tanıyorlardı. Karşılarında mum kesilmişti. Hava ve deniz kuvvetleri her an karşı saldırıya hazırdı. Deniz kuvvetleri komutanı filolarının başına geçmiş ve Konstantin'e «darbecilerin durdurulma» emrini vermesi için yalvarmıştı. Kral, Yunan kanı dökmek istemediğini söyleyerek onu durdurmuştu. Evet albaylar gerçekten mallarını biliyorlardı.

Albaylar başbakanlığa Konstantin Kollias'ı getirmişlerdi. Kollias sarayda yaptığı kötülüklerle ünlüydü. Lambrakis'in öldürülmesi olayına adı karışanlar-

dandı. Kraliçe Frederika'nın da yakın dostuydu. Tüm umutlar sönmüştü. Dünya basınında Konstantin'in albayların ortasında resmi yayınlandı. Bu konuya ilişkin en iyi haberi Alman dergisi Der Spiegel yayımladı, eğer kral bildirilerdeki imzanın kendisinin olmadığını açıklarsa albaylar cuntası devrilirdi. Bu gerçeği kimse yadsıyamaz hem Konstantin bildirileri imzaladı öyle değil mi?...

Amerikan hükümeti, bir kızgın dev gibi, demokrasiyi korumak için karşılarına dikildi. Tüm gücünü topladıktan sonra albaylara şöyle bir dokunup yakında parlamenter sisteme geçeceklerini umduğunu belirtti. Bu dönemde çok sayıda Amerikalı bize ve gazetelerde başkalarına bu tutumdan utandıklarını belirttiler. Gazeteler sansür ediliyor. Görünüşte albaylar hiçbir direnmeyle karşılaşmıyorlardı. Sonunda Papadopoulos beni yataklara düşüren açıklamasını yaptı. Onca Yunanistan çok hastaydı ve ivedilikle ameliyat masasına yatırılıp iyi edilmesi gerekiyordu. Ülkeyi iyileştirecek cerrah da kendisiydi. Ülkemin deli bir kasabın ellerine düştüğünü anlamıştım.

Paskalya gelmişti. Ve ben onbeş yıldan beri ilk kez Paskalyayı Yunanistan'dan uzak kutluyordum. Ülkem için çok güzel bir bayramdır bu. Sevgi ve kardeşlik zamanıdır İlkbahar. Yunanlılar «İsa dirildi» dediklerinde yalnızca dinsel bir coşku duymazlar. Bu bir gerçeğin dirilişidir ve eğlenirler. New York'daki Ortodoks kilisesi tıkabasa doluydu. Pek çoğumuz dışarda yağmurun altında ağlıyorduk. Atina'da yeni sahiplerimiz, katiller, resimler çektirip Paskalya Bayramımızı kutluyorlardı. Onların dirilişi ölüm kokuyordu.

Sonra Yunanistan'ı tutsak eden zincirler iyice sıkıldı. Ülkemle bağlantılarımın kesilmesi, bu denli

uzakta Illya Sevgilim'i oynamak zorunda kalmam beni hasta ediyordu. Evet müzikal bir güldürüde oynamak zorundaydım, özgür ve mutlu Yunanistan'ı yansıtan bir oyunda! Ülkemde işkence ve zulüm hüküm sürerken dans edip şarkı söyleyerek Yunan yaşama sevincini aktarmak zorundaydım. Gazetelerde Albayların yanında çıkan «bizim Melina'mız» altyazılı fotoğrafları gördükçe hırsımdan kuduruyordum. Albaylar cuntasının reklam aracılığını yapmak zorunda bırakılıyordum.

Gözümüze uyku girmiyordu. Sonunda Julie'ye konuşmam gerektiğini söyledim. Diktatörlere saldırmaları elimden geleni ardıma koymamalıydım. Julie eğer bir saldırıya başlarsam bunu sonuna kadar sürdürmem gerekeceğini, albayların kolay pes etmiyeceklerini söyledi. Yalnızca temizlik yapıp çekileceklerini söylerken en büyük yalanı ortaya koyuyorlardı, bir kez işleri bittimi ancak devrilirlerse çekilebilirlerdi. Julie Franco'ya saldırdıkları için otuz yıldır İspanya'ya giremeyen Picasso ve Casals'dan sözetti. Pasaportsuz yaşamanın ne olduğunu anlattı. Tamam konuşmalıydım, ama cunta tepki gösterecekti ve ben belki uzun yıllar Yunanistan'ı göremiyecektim. Ama günün birinde görürsem!.

Anneme ve kardeşim Spiros'a, Illya Sevgilim'in yapımcısı Kermit Bloomgarden ile konuşacağımı söyledim. Yüzlerce insanın geleceği bu oyunda bana bağlıydı, bir sözleşme imzalamıştım, ama bu işkenceye artık daha fazla dayanamazdım. Bana perde açıldığı zaman izleyicilere sergilenen özgür Yunanistan'ın artık varolmadığını söylemem için izin vermeliydi. Spiros çok saf olduğumu, ama bir kez denememde yarar olduğunu söyledi. Anneme gelince kendisi Yunanistan'a dönmeden hiçbir şey yapmamamı istiyordu. Git-

memesi için ona yalvardık. Ama bizi dinlemiyordu. Onbeş gün içinde dönmeye karar vermişti. Kocası Yunanistan'daydı. Spiros da ülkesinde karısı ve çocukları olduğunu hatırlattı. Bunun üzerine de Spiros annemi Yunanistan'a geri götüreceğini ailesini de güvenceye aldıktan sonra eyleme geçebileceğimizi söyledi. Bir kez döndü mü Spiros'un bir daha çıkamamasından korkuyorduk. Babam albaylara düşmanlığını ilan etmişti, onun oğlu ve ailesi de ülkeyi kesinlikle terkedemezlerdi.

İşte bu sırada Julie film projesine ara verip birkaç günlüğüne Lozan'a gideceğini söyledi. Oradan da Londra'ya geçip babama danışacaktı. Bir hafta boyunca yani, o dönünceye dek susmamın daha uygun olacağını söylüyordu. Önerisi bize akılcı geldi. O yokken Manos Hadjidakis özgürlük üzerine bir şarkı besteleyemez miydi, şöyle albaylara karşı kullanılabilecek türde bir beste. Manos öneriyi kabul etti. Şarkıyı ulusal televizyonda, on gün sonra söyleyecektim. Uçağa binmeden Julie Manos'u kollamamı, bestenin sekiz gün içinde hazır olması gerektiğini söyledi.

Sansür ve albayların birinci sayfalarda yayımlanan resimlerinden ötürü Yunan gazetelerini okumak istemiyordu canımız, ama her gün de koşup satın alıyorduk. Bir dostun tutuklanması haberine rastlamak korkusuyla çekinerek okuyorduk. Gidişinden altı gün sonra Julie'nin Atina havaalanında çekilmiş bir resmini gördüm gazetede. Yunanistan'a gitmişti. Soluğum kesildi bir anda. Telefon bağlantıları felaketti. Atina'yla beş saatte irtibat kurdum. Bir arkadaşımıza Julie'yi bulup bana telefon etmesini sağlamasını söyledim. Tiyatroya gitmek üzere çıkarken telefon çaldı. Julie öfkemi ve korkumu bağırmama fırsat bırakmadı. Yalnızca ikimizin anlayacağı bir dille, Spi-

ros'un karısı ve çocuklarını Yunanistan'dan çıkarabil mek için ne yapabileceğini anlamaya geldiğini söyledi. Yardıma ihtiyacı olan dostlarımızla da ilişki kuruyordu. Şifreli konuşmaktan rahatsız oluyordum ama, yabancı ülkelerle yapılan tüm konuşmaların dinlendiğini biliyordum. Julie'ye onun için korktuğumu anlattım. Güldü, bu yüzden Yunanistan'a gidişini sakladığını ama kaygılanacak bir durum olmadığını çünkü Amerikan vatandaşı olduğunu söyledi. Ona basında yeni bir film için Yunanistan'a gittiği haberinin yeraldığını bilip bilmediğini sordum. O kadar kızdı ki gülmeye başladım. Çocukların nasıl olduğunu sordum, beni Londra'dan tekrar arayacağını söyledi.

Üç gün sonra New York'a dönmüştü. Anlatacak çok şeyi vardı. Atina sessiz ve korku dolu bir şehirdi. Eski dostlarımız onunla birlikte görünmekten çekinmişlerdi. Birkaçı da rastlantıymış gibi onunla parkta buluşmayı kabul ettiklerini söylüyordu. Julie'ye lokantalarda ve takside konuşmamasını söylemişlerdi. Cunta yabancıların Yunanistan hakkında ne düşündüğünü öğrenmek amacıyla şoförlere ve garsonlara para veriyormuş. Çok sayıda dost ya hapisteymiş ya da saklanıyormuş. Herkes tutuklulara yapılan işkencelerden sözediyormuş. Çok sayıda aile mahvolmuş, pek çok insan da adalara sürülmüş. Sabina'yı sordum tutuklu muydu? Hayır, Sabina'yı görmüştü. Ünlü bir sanatçının evinde saklanıyormuş. Bu çok önemli bir haberdi Atina'daki havanın açıkça göstergesiydi, çünkü sözkonusu sanatçı her zaman rengini belli etmekten kaçman biriydi. Eğer sıkıyönetim mahkemesinde yargılanmayı göze almışsa önemli bir direnme hareketi başlamış demekti. Bu noktada Julie başını salladı, yıllar sürer dedi. Ya Spiros'un çocukları? Cevap gene olumsuzdu, çocuklarını çıkarabilmek

için Spiros bir dilekçeyle yetkili kurumlara başvurmak zorundaydı. Bunun için de Atina'ya gitmesi gerekiyordu. Bir kez döndü mü çıkmasına izin verilir miydi? Julie kuşkuluydu. En iyi çözümün Spiros'un İngiliz olan karısı Alexia'nın Yabancılar Bürosuna başvurması olurdu. Çocuklar konusundaki savaşı kazandık ama savaş bir buçuk yıl sürdü.

Sonra Julie heyecanla babama yaptığı ziyareti anlattı. Babam çok hasta ve yorgundu ama kalan gücünün tümüyle de cuntayla savaşıyordu. Avrupa'yı baştan başa dolaşarak, komiteler kurup, toplu gösteriler düzenleyip, demokratik örgütlerden yardım isteyerek Yunanistan sorununu Avrupa Konseyi'nin gündemine almaya çalışıyordu. Babam bir kaç ay sonra ölecekti. Yunanistan'ın özgürlüğüne kavuşması için sürekli savaştı. Bugün naaşı Londra'da küçük bir şapelde. Nea, Spiros ve ben şimdilik onun burada yatmasını istiyoruz. Eğer konuşabilseydi, kendisi de, Yunanistan özgürlüğüne kavuşmadan ülkesine dönmek istemediğini söylerdi.

Eski bir dostu yitirmek çok acıdır. Manos'un tam olarak ne zaman pes ettiğini anımsamıyorum. Cunta yönetimi ele geçirdiği zaman onun kadar kimse üzülüp öfkelenmemiştir. Onun Julie'ye Paris'e gidip Karamanlis'le görüşmesi için ne denli ısrar ettiğini bugün gibi anımsıyorum. Julie şarkıyı sorunca kızıp gitti ve bir daha bizi görmeye gelmedi. Sonra bazı dergilerde Manos'un benim cuntaya karşı tavrımı eleştiren yazılarını okudum. Albay Makarezos'la fotoğrafını gördüğüm gün kalbim duracak sandım. Ondan beri de görmüyorum kendisini. Manos Yunanistan'ı terketti. Biliyorum o da cuntadan hâlâ nefret ediyor. Belki bir gün yeniden bizlere katılır. Ve herşeyin dışında onu çok severim. Ama yeniden dost olmamızın şartlarını çok iyi bilir.

Kimdi bu albaylar? Neydi bu Hitler artığı yönetim 21 Nisan 1967'ye kadar Yunanistan'da kimse onların adını bilmiyordu. Araştırmalarımız hangi soydan geldiklerini belirlememize yardımcı olmuştu ama hepsi buydu.

Georges Papadopoulos: topçu albayı, haber alma örgütlerinde subay, K.Y.P. ve C.I.A.'da akli dengesizlik yüzünden tedavi; Karamanlis hükümeti döneminde «komünizme karşı mücadele komitesi başkanı». 1964 Türk sınırı yakınında konakladığında komünistlerin Yunan tanklarının depolarına şeker koyarak sabotaj yaptıklarını saptayan kişi. Yapılan soruşturma sonunda sabotajı düzenleyenin kendisi olduğu anlaşılınca görevinden alınır. 1966'da yeniden piyasaya çıkar. Piyade sınıfı psikolojik danışma servisi! başkanı. Bu görevindeyken darbeyi düzenledi.

Stylianos Pattakos: Atina bölgesi zırhlı tugaylar komutanı, Zoe örgütü (kiliseye bağlı toplumu kusursuzlaştırma çabaları güden bir örgüt) üyesi. Bunun sonucu o olsa gerek, cunta iş başına geldiğinde ilk işi mini eteği ve sakalı yasaklamak oldu. Yunan halkının alay konusu olunca da yüzseksen derecelik bir dönüş yapıp evrensel mini etek yarışmasına izin verdi. Siyasi tutuklulardan sözederken: «Eğer öldürülmeleri gerekirse, öldürülürler» dedi.

Oysa M. Cyrus Sulzberger şöyle yazıyor: «Saygıdeğer, yetenekli ve cesaretli bir insandır. Bir süre sonra bu saygıdeğer insan «ulusal devrim» adına şu sloganı söyleyecekti: «Durun yoksa vururum.» Nicolas Makarezos'a gelince onun hakkında K.Y.P. üyesi olduğunun dışında pek fazla bilgi yoktu. Atinalılar üçlünün tek toplama çıkarma bileni olduğu için ekonomik işlere baktığını söylediler sonraları.

Annemin Atina'ya dönüş günü ne yazık ki gelip

çatmıştı. Onu alana götürmeden birkaç saat öncesi için bir radyo programını kabul etmiştim. Sinema ve tiyatrodan sözedecektim. Programcıların ertesi gün, yani annem Yunanistan'a döndükten sonra gelmelerini çok isterdim. Cunta hakkında düşündüklerimi söyleyebilirdim. Ama anneme söz vermiştim birkez. Gazeteci otel odamıza teybini yerleştirdi. Annemle Julie de yanımdaydı. Röportaj iyi başladı. Tiyatrodan, oyunculardan, aldığım rollerden, provalardan sözettim önce. Illya Sevgilim'e ilişkin sorular sormaya başladığında kendimi kötü hissettim. Konuşmanın gösteriyi de içereceğini bilmeliydim. Kalbime bıçaklar saplanıyordu sanki. Sorular giderek çoğalıyordu: ya izleyenlerin tepkisi? Diğer oyuncular? Oyunu seviyor muydum?

«Illya'yı oynamaktan nefret ediyorum, nefret!»

Böyle birşey söylemeyi aklımdan geçirmiyordum. Ama söylenmeliydi. Yetenekli bir gazeteciydi karşımdaki, bunun ardından neyin geleceğini kestirmişti.

«Neden nefret ettiğinizi anlatır mısınız?»

Annem bakışlarıyla bana yalvarıyordu.

Çünkü Illya bir yalan. Yunanistan'da artık özgürlük, mutluluk yok. Zincirlere vurulu bir ülke.

— Bu albaylara karşı bir savaş çağrısı mı?

— Hayır! diye atıldı annem.

— Evet, dedim.

— Amerikalı turistler sizce bu yıl Yunanistan'a gitmeli mi?»

Julie'ye baktım, gülümsüyordu:

«Eğer adalarda hapishaneler olduğunu ve burada insanlara işkence edildiğini bilerek gitmek isteyenler olursa buyursunlar yazlarını Yunanistan'da geçirsinler.»

Annem susmam için bana yalvarıyordu.

«Eğer dolarlarınızın faşist bir yönetimi destekle-

mesini istiyorsanız gidin Yunanistan'a» diye devam ettim.

Gazeteci teybini fişten çekti, bir saat sonra bir televizyon ekibiyle geri geleceğini söyleyip çıktı. Ekip gelmeden önce turistleri Yunanistan'a çekebilmek için yaptıklarımı: turnelerimi, yabancı sanatçıları Yunanistan'a getirmek için çabalarımı düşündüm. Turizm Bakanlığı tarafından İsveç'e gönderilişimi ve tatillerini Yunanistan'da geçirmeye karar veren bir sürü İsveçli geldi aklıma. New York'a geldiğim zaman turizm bürosu Akropol'ün önündeki bir resmimi afiş yapıp altına «Melina burada» yazısını koyarak bir sürü yere asmıştı. Hükümet darbesinden önce verilen bir davette «resmi elçi» olarak tanıştırılmıştım.

Kameranın ardındaki ses aynı soruyu tekrarladı: «Amerikalı turistler sizce bu yaz Yunanistan'a gitmeli mi?»

Cevabın yıllar boyunca ülkemi görmeme engel olacağını biliyordum. Gözlerim yaşardı. Ve ilginçtir, insanlara vebadan kaçar gibi Yunanistan'a gitmeyin demeyi sevmiyordum. Ama bu zayıflık yalnızca bir an sürdü. Kalbimdekileri bir anda boşalttım.

Annem uçağına binmeden çok ağladı. Bizim için kendi için korkuyordu. Spiros korkmamasını söyledi. Amiral kardeşinin etkinliği vardı hâlâ. Tabii biz de kaygılıydık ama artık geri dönmek mümkün değildi. Albaylara savaş açmıştım. Suskunluğum beni boğuyordu artık.

Röportaj N.B.C. televiğyonunda aynı gece birkaç kez üst üste yayınlandı. İlk yayından itibaren telefonumuz çalmaya başladı ve ben tiyatroya gidinceye kadar devam etti. «Bravo»... «İyi davrandınız» diyordu dost ve yabancı sesler. İçlerinden biri: «Melina siz direnişin sancağısınız» diye haykırdı. İşime giderken

kendimi Yunanistan'ın Jeanne d'Arc'ı sanıyordum. Sanatçı kapısında bir grup oyun arkadaşım beni alkışlarla karşıladılar. O anda sanki Passionaria'ydım. İşte kapıcı el ediyor telefonu işaret ederek, oraya yürüyorum beni arayana teşekkür etmek niyetiyle, ama ne yazık ki çevremdekilerin de duyabileceği yükseklikte bir ses yükseliyor telefondan: «Seni kaltak seni ya sesini kes yoksa biz kesmesini biliriz.»

Arada, odamda binlerce telgraf buldum. Çoğu nefret doluydu ve hepsi «Amerikalı bir Yunanlı imzasını taşıyordu». Gene bir telefon Yunanca bu kez: «Pis komünist o... Albaylar Bulgaristan'dan ve Yugoslavya'dan inen elli bin komünisti durdurdular seni mi durduramayacaklarını zannediyorsun?»

İnsanların inandıkları bazı şeyler uğruna ortaya koydukları tavır kimi zaman kaba ve trajik bir hal alır. Cuntanın basın sözcüsü albayların hükümet darbesine ilişkin şunları söylüyordu: «Eğer yönetime el koymasaydık Georges Papandreou çok kısa sürede Selanik'te bir devrim yapacaktı.» Bu basın sözcüsünün adını vermem gerek: Nicolas Farmakis. Farmakis bir gün bana: «Faşist olmaktan gurur duyuyorum. Yakında yönetime el koyacağız» demişti.

Ertesi sabah bir mektup fırtınası koptu. Kimileri aşk şiirleri kadar güzeldi. Buna karşılık bazı mektuplar tehdit ve nefret doluydu. İçlerinde cinsel organlara yapılan işkence resimleriyle kaplı türlü sapıklıklar içerenleri de vardı. İşte bunları gönderenler cuntanın koruyucuları olmalıydı. Bu taşlamalar midemi bulandırırken, New York Yunan konsolosu Georges Gavas'ın telefonu yüreğime su serpti. Beni: «Bravo Melina, teşekkürler, devam edin lütfen» diye arıyan ilk insandır Gavas.

Onu çocukluğumdan beri tanırım. Babası, hani

şu dedemin beni zorla Nana'yla tanıştırmaya götürdüğü otelin sahibidir. 21 Nisan'dan bu yana Gavas'la her gün konuşuyorduk. Albayları küçümsüyor onlardan nefret ediyordu. İstifa etmesini bekliyordum, bunu kendisine de söyledim. Bana utandığını fakat yoksul ve zavallı bir devlet memuru olduğunu söyledi. Telefondan sonra görevinde kalmakla iyi ettiğini düşündüm. James Bond türünden öyküler düşlüyordum. İşte Gavas'ın bürosu direnmenin merkeziydi... Hepsi hayaldi bunların. Safça paranın gücünü küçümsüyordum hâlâ. Bir süre sonra aynı adam: «Melina Mercouri ve yahudi kocası Amerikan komünist partisinden para yardımı alıyorlar» diyecekti. Ne yazık ki teslim olan yalnızca Gavas değildi.

Bu ilk röportajdan sonra başımı kaşıyacak zamanım olmadı. Herkes basın toplantıları düzenlememi, televizyon ve radyo programlarına katılmamı istiyordu. Zor geliyordu bütün bunlar. Neler oluyordu? Ben zavallı bir oyuncuydum. Ne düşündüğünü açıkça söyleyen, albayların gangaster olduğunu, Amerikan halkının Yunan demokrasisinin yeniden kurulabilmesi için yardımının gerektiğini vurguladığımda dünya gazetelerine manşet olmuştum. Ama aptal değilimdir. Basının bana karşı ilgisinin nereden kaynaklandığını sezinliyordum. «Pazarları Asla»nın küçük kızı albaylara savaş açıyordu. Gazeteciler için bundan iyi haber olamazdı. Umurumda değildi, sesimi duyurabilmek için üzerine para bile vermeye hazırdım. Zamanla kazandığım konum beni daha az etkilemeye başladı ve durumumu kabullendim, bir süre için de olsa konuşma hakkını yitiren Yunan halkının sözcüsüydüm. Sorumluluklarım bir an ağır gözüktü gözüme. Neyseki röportaj yapmaya gelen gazetecilerin hemen hemen hepsi ülkemde hüküm süren cuntaya içtenlikle

karşıydılar. İki Amerika sözünün de anlamını kavramıştım artık. Beyaz Saray Amerikası ve Hükümet politikası vardı. Vietnam'da Ky'leri Yunanistan'da Papadopoulosları destekleyen, birde bu tür politikaya karşı olan Amerikalılar. Sokaklarda insanlar yanıma yaklaşıp bize nasıl yardımcı olabileceklerini soruyorlardı. Yolun tam ortasında arabasını durdurup, koşarak yanıma gelip elimi sıkarken de «Analarından emdikleri sütü burunlarından getir Melina» diyen sevimli taksi şoförünü hiçbir zaman unutamam. Trafiği tıkamıştı, klakson sesleri yükseliyordu her taraftan ama o bunu umursamıyordu bile.

Amerika'nın dört bir eyaletinden gelen mektupların üslûbu değişmişti. Hepsi de aynı soruyu içeriyordu: «Sizin için ne yapabilirim?» Bazen de zarflardan bir dolarlar, beş dolarlar çıkıyordu: «Bunu tutukluların ailelerine iletir misiniz lütfen.»

Üniversite ve liselerde konferanslar vermeyi kabul ettim. Albaylara karşı savaşta yaşadığım en keyifli dönemlerdir bunlar kuşkusuz. Amerikan gençliğinin zekâsı büyülüyordu beni. Bu kızlar, bu delikanlılar ne istediklerini çok iyi biliyorlardı. Sorularına açık dürüst cevaplar istiyorlardı, laf cambazlığına kesin karşıydılar. İnanılmaz derecede de bilgiliydiler. Amerikan toplumu aleyhinde atıp tuttular mı kendimi gülmekten alamam. Geleceğin daha güzel olacağı bilincimi, Amerikan gençliğine borçlu olduğumu söylemem gerek. Bu öğrencilerin karşısına vereceğim konferans konusunda iyice düşünüp taşınmadan çıkamazdım. Televizyon için de durum aynıydı, bazı insanlar yıllar önce televizyonda söylediğim bir cümleyi tekrarlayınca bu aracın inanılmaz gücüne şaşırıp kalırım. Bir ulusun iyi ya da kötü hangi kesiminden olursa olsun bazı insanlar tüm kanallarıyla bu aracı

onbeş günlüğüne ellerine geçirebilseler, o ulusun çehresi tümüyle değişir buna içtenlikle inanıyorum. Benim gibi bir sinema ve tiyatro oyuncusu için televizyonu keşfetmek olağanüstü bir olay oldu. İngilizcemin çok iyi olduğunu söyleyemem ama televizyonun gizli gücü reflekslerimi düşünce gücümü hızlandırıyordu. Ama kimi zamanda sorulan bazı soruları cevaplıyamıyordum. Generallere saldırma fırsatını bilgisizlik ve politik eğitimsizlik yüzünden kaybettiğim anlara lanet ederim. Rosemary Brown'nun ikilemini de bu yüzden çok iyi anlarım. Rosemary Brown İngilizdir. Liszt'in, Beethoven'in, Bach'ın ruhlarının kendisiyle bildirişim kurduğunu söyler. Ona yazmadıkları ama kendisinin duyurmakla yükümlü olduğu yapıtlarını fısıldarlar. Liszt yapıtlarını çalmasına izin vermiş, ama Bach ve Beethoven Rosemary'yi yeterince yetenekli bulmadıkları için izin vermemişler. Dünyaya bu yapıtların varlığını bildirmekle yetinmiş yalnızca: «Evet iyi bir piyanist değilim ama bu mesajı iletmekle görevlendirildim» demişti Rosemary Brown bir radyo programında.

Rosemary Brown bunları söylerken bazı dostlarımla birlikteydim, onlar söylenenlere gülüp geçtiler, ama ben Rosemary'nin ne demek istediğini anlıyordum.

17

Sırtımı dayayabileceğim iki insan vardı: Julie ve Jim Proctor. Jim çok yetenekli bir reklamcıydı, ilerici hareketleri her an desteklemeye hazır olağanüstü bir insan. Konferansları düzenleyip bana yol gösteren eleştiren o oldu. Her an yardım etmeye hazırdı. Julie konuşmalarımı hazırlayan bir ekip kurmuştu. New

York'dan Kaliforniya'ya kadar Yunan demokrasisini savunması için komiteler kurmuş, Yunan tarihi dersleri bile alarak bizim için vazgeçilmez olmuştu. Sonra ansızın, Julie'yi, yardımını, yanımdaki varlığını yitiriverdim.

Yunanistan dramı ikinci plana düşmüştü. Orta-Doğu sorunu manşetlerdeydi artık. Mısırlılar Akaba kanalını İsrail gemilerine kapatacaklarını duyurmuşlardı ve U Thant Mısır - İsrail sınırındaki NATO koruma birliklerine çekilme emri vermişti. Her iki tarafta da hava gergindi. Kanada Güvenlik Birliğini acilen toplantıya çağırıyordu. Her gün öğleden sonralarını televizyon önünde görüşmeleri izlemekle geçiriyorduk. Her türlü önleme rağmen durum gerginleşiyordu.

Julie bunun üzerine bana:

«Eğer savaş çıkarsa İsrail'e giderim» dedi.

Ben de:

«Saçmalama, silah taşıyamıyacak kadar yaşlandın» dedim.

Şöyle cevap verdi:

«Fotoğraf makinası da taşıyamıyacak kadar yaşlanmadım herhalde.»

Neler duyduğunu biliyordum. Çok sayıda Yahudi, özellikle de Amerikan Yahudisiyle aynı duyguları paylaşıyordu. Hitler'in ari ırk harekâtından bu yana, suçluluk duyuyorlardı, soydaşlarının altı milyona yakını öldürüldüğünde yaşıyor olmak, yaşamak... Bir bilinmez de vardı karşılarında: neden onca sayıda insan direnmeden ölümü kabul etmişti? Bunun tekrarlanmamasına yemin etmişlerdi. Bu sıralarda, tiyatroya giderken sık sık İsrail Konsolosluğunun önünden geçiyordum. Binlerce insan, hepsi de Yahudi değildi, savaş anında gönüllü olduklarını bildirmek için sıra

bekliyorlardı. Bir seferinde öyle kalabalıktı ki aru bamla geçemedim. Genç bir adam beni tanıdı ve yanıma yaklaştı. Arapların davranışlarında haklı olup olmadıklarını sordum ona. Şöyle cevap verdi:

«Bilmem. Belki. Bildiğim tek şey eğer Yahudiler yeniden öldürülecek olurlarsa onların yanında olmak istiyorum.»

Julie'nin beni New York'da yalnız bırakabileceğine inanamıyordum. Ona ne kadar ihtiyacım olduğunu biliyordu. Bizim de ona ihtiyacımız olduğunu biliyordu, İsrail'in yardımına koşacak onca insan varken, çok az insan aktif olarak Yunanistan için çalışıyordu. Yaz için Long İsland'da bir ev kiralamıştık. Bir gün matine için evden çıkmak üzereyken telefon çaldı. Julie'yi Paris'ten arıyorlardı. Julie telefonu aldı ve yalnızca birkaç kelime söyledi. Uzaktan ses araçları gibi bir şeyler duydum. Sonra telefonu kapattı ve arabaya kadar benimle geldi.

«Kimdi Paris'ten arıyan?

— Fikir almak isteyen bir televizyon ekibi.

— Doğru söyle?

— Doğru söylüyorum.»

Beni öpüp uzaklaştı.

Trafik çok yoğundu. Arabanın tiyatroya varması uzun sürdü. Yol boyunca kaygıyla bu Paris görüşmesini düşündüm. Tanıdığımdan beri Julie bana yalan söylememişti. Bugün yalan mı söylüyordu?

Tiyatroya gireli bir dakika olmamıştı ki, çok acele Angeliki'yi aramam gerektiğini söylediler.

«Melina ona engel olmak isteyince bana vurdu. Havaalanında şimdi. İsrail'e gidiyor.»

Bir süre donakaldım. Tüylerim diken diken olmuştu, Anna soyunma odasına götürdü beni. Üzün-

tüden ve sinirden durmadan ağlıyordum. Kendimi yitik güçsüz hissedeceğimi bilmesi gerek diye düşündüm! Julie'yi severim. Onu sevmeyeceğimi aklımın ucundan bile geçirmem. Ama böyle ansızın yalan söyleyerek gidişini hiçbir zaman affetmeyeceğim. Dublörümü havaalanına gönderip Julie eğer giderse gece sahneye çıkmayacağımı oyunculuğu da bırakacağımı söylemesini rica ettim.

«Onun işi oyunculuktur, oynayacaktır» diye cevap göndermiş Julie.

Ve Paris uçağına binmiş. Paris'ten de İsrail'e uçacakmış. Dublörüm haberi getirdiğinde yapımcıyı çağırttım. Aptalca davrandığımı biliyordum ama düşünecek durumda değildim.

«Onu geri getirin, yoksa bu gece son defa sahneye çıkacağım.»

Sabaha karşı Julie'ye Paris'de ulaşabilmişler. Birkaç saat sonra da New York uçağına binmiş, ama geldiğinde sevinmeme fırsat vermedi.

«Melina bana engel olacağını biliyordum, bu yüzden birşey söylemeden gittim» diye açıklıyordu. «Senden özür dilemek için geri gelmedim. Şimdi gerçeği söylüyorum. İsrail'e gidiyorum.»

Gitti de, otuzaltı saatte Atlantiği iki kez aşarak.

Despo ve Julie'nin kızı Ricky benim evime yerleştiler. Jim Proctor anaç tavuklar gibi üstüme düşüyordu. Hepimiz iyi bakılıyorduk, ama hiç bu kadar acı çekmemiştim. Tüm gücüm, cesaretim kırılmıştı ama bir kez olsun Illya Sevgilim'de oynamamazlık etmedim. Albaylara karşı konferanslarımı da sürdürdüm.

Bilinçsiz korkularım yoktur, ama Manos'un acı hükümet darbesini bildirdiğinden bu yana telefon zilinden irkilir olmuştum. Telefon zilinin hiç değişmedi-

ğini söyleyebilirsiniz, belki öyledir ama bu doğru değil. Telefon kötü bir haber için çaldı mı bunu herzaman bilirim.

Perdenin açılmasına çok az kala tiyatrodaydı: Londra'dan arıyorlardı. Heryanımın buz kestiğini duydum. Arayan Rena'ydı, yeryüzündeki en yumuşak sözcüklerle Stamatis'i bir daha göremiyeceğimi haber verdi. Stamatis, dostum, babam benim, D'Artagnanım.

Babam ölmüştü ve benim ağlamaya zamanım yoktu.

Sahneye çıktım ve rolümü sonuna dek oynadım. Herkes benimle konuşmamanın daha iyi olacağını çok iyi biliyordu. Kimse başsağlığı dilemedi. Gösteriden sonra Anna İtalyan gazeteci Orianna Fallaci'nin dışında kimseyi sokmadı soyunma odama. Dost Orianna bir bitki getirmişti.

«Babanın ruhu bu» dedi.

Oyundan sonra Yunanistan için düzenlenen bir gecede şarkı söyleyip dans etmem gerekiyordu. Gittim ama şarkı söyleyecek durumda değildim. Babam adına herkesi yeniden savaşmaya çağırdım.

Julie Sina çölündeydi. Beni araması yirmidört saatten uzun sürdü. Tel-Aviv'e giden bir helikoptere binip oradan arayabilmiş. Babamın öldüğünü söyledim. Cenaze törenine yetişmiş. Tören Londra'da bir Ortodoks kilisesinde yapılmış, Spiros, Nea ve Rena da ordalarmış. Ben New York'da Illya Sevgilim için dans edip şarkı söylerken.

Babamın son mektubu ölümünden üç gün sonra geçti elime: «Sevgili kızım yanımda olmanı isterdim...»

Haftalar boyunca kendime gelemedim. Çok az uyuyordum, güneş ısıtmıyordu, çevremde acaip göl-

geler oynaşıyordu. İlk kez en amansız düşmanım olan yalnızlığı iyi karşılıyordum. Saatlerce soyunma odamda tek başıma oturup yeniden kurulan Yunan Sanatçılar Birliği'nin kararını okuyordum. «Yunan aleyhtarı» davranışlarım yüzünden sendikadan çıkarılmıştım. Yönetimi ele geçirdikten sonra albayların her türlü sendikal faaliyete son verdiklerini ve bu Birliğin uydurma olduğunu biliyordum. Oysa sanatçılar vardı bu oylamaya katılan. Belki çoğuyla aynı sahnede oynamıştım, belki içlerinde eski dostlar da vardı. Onlara baskı yapılmıştı kuşkusuz ama üzülüyordum. Albaylar Yunanistan'ı çürütüyor, dostlukları kokuşturuyorlardı. Bütün bunlara bana yabancı gelen bir tavırla uzaktan bakıyordum. Neden bazı uluslar direniyor neden bazıları da teslim oluyordu? Belki bu soruların «Yaşam neye yarar?» tekerlemesiyle yakından ilişkisi vardı. Beni aşan genel sorunlarla ilgilendiğim zaman, olaylar gerçekliklerini yitirir gözümde. Biçimsel olarak da değişirler. Yerçekimini unutup kendi ağırlığımı bile duyamaz olurum. İşte Anna kapıyı açıp da bir rahibin beni görmek istediğini söylediğinde de bu durumdaydım.

«Rahip mi?»

İçeriye girdi. Baştan aşağıya simsiyahtı. Giysileri, elleri yüzü siyahtı.

«Ben Trappe tarikatındanım. Yedi yıldır sizin için dua ediyordum. Yarın Afrika'daki bir cüzzam hastanesine gidiyorum, kanserim yakında da öleceğim. Öldüğümde kardeşim size bir mesaj getirecek.»

Sinirlerim bir de buna dayanamıyacak kadar gergindi. Korkuyla bağırmaya başladım. Figüranlar ve teknisyenler yetişip rahibi çıkardılar.

Bir başka ziyaretçim daha oldu. Washington'daki Yunan Büyükelçiliğinden gelen M. Vranopoulos. Onu

son kez bizim şerefimize verilen bir davette evlendo görmüştüm. Sabaha kadar kasap havası oynamıştık. Ama bu 21 Nisan'dan önceydi. Cunta onu da dehşete düşürmüştü. Daha sonraki günlerde sık sık telefonlaşmıştık. Neden istifa etmediğini sormuştum. Sabırlı davranmamız gerektiğini albayların gerçek yüzlerini sergilemelerine kadar beklememiz gerektiğini söylemişti. Ama gene de görevinden ayrılmamış, sabrediyor bekliyordu. Sonra telefonlarımızın arası açılmıştı. Giderek daha resmileşmiştik. M. Vranopoulos yeni rejimin parlak bir demokrasiye dönüşeceğini haber veriyordu.

Onun gelişinden kısa süre önce Turizm Bürosu tarafından ülkemde vatan haini ilan edilmiştim. Ziyareti sırasında M. Vranopoulos oldukça sevimli davrandı. Dostça geldiğini söylüyor, susmam gerektiğini belirtiyordu. Başta kendiminki olmak üzere herkesin hayatını karıştırıyormuşum. Ona bir gazete küpürü gösterdim. Dora Stratou tutuklanmıştı. Dora Stratou! Yunanistan'da kimse onun kadar kültürümüzü ayakta tutmak için çaba göstermemiştir.

«Eğer kampanyanızı durdurursanız onu serbest bırakırız.

— Ya diğer tutuklular?»

Vranopoulos çıldırdı.

«Siz istediniz. Bizi zor kullanmaya yöneltiyorsunuz.»

12 Temmuz sabahı erkenden telefon çaldı. Of, şu zil sesi!.. İngiltere'den bir İngiliz gazetesi arıyordu:

«Madam Mercouri? Yunanistan İçişleri Bakanı M. Pattakos sizi halk düşmanı ilan etti. Maddi ve manevi açıdan ülkeye zarar verdiğinizi söyledi. Tüm yasal haklarınız kaldırıldı, Yunan vatandaşlığından çıkarıldınız.»

Bir saniye süresince ağzımı açamadım.

«Madam Mercouri? Söyleyeceğiniz birşey var mı?»

Sesim çıkmıyordu.

«Madam Mercouri Pattakos artık Yunanlı olmadığınızı ilan etti. Söyleyecek birşeyiniz yok mu?»

Artık konuşabilecek hale gelmiştim.

«Ben Yunanlı doğdum, Yunanlı da öleceğim. M. Pattakos Faşist doğdu, faşist ölecek.»

Sinirimi bastırmam saatler sürdü. Ölünceye dek dövüşeceğime yemin ediyordum. Sonra bir korku sardı içimi. Tehdit mektupları... Cuntanın yönetimi ele geçirmesinden sonra, ıssız bir plaja terk edilen Mandilaras'ın cesedini düşündüm. Mandilaras Papandero'nun avukatıydı, Aspida davasındaki çevrilen dolapları açığa çıkarmış bunu da hayatıyla ödemişti. Ya beni de öldürürlerse diye düşündüm. Hangi ulus bundan etkilenirdi? Artık hiçbir ülkenin vatandaşı değildim. Kimliğim ne olacaktı? Yabancı bir ülkede, tek başıma ve pasaportsuzdum. Bu ülkeden sınır dışı ederler miydi beni?

Bu aptalca korkudan sonra geriye yalnızca derin bir üzüntü kaldı. Yalnızlık çok ağır geliyordu. Manos'u yitirmiştim. Spiros'la Rena Londra'daydı, Annemse Yunanistan'da, Babam da yoktu artık, Julie İsrail'in bir yerlerinde olmalıydı. Despo bana lafın tam anlamıyla deli güllabiciliği yaptı. Bir an olsun yanımdan ayrılmıyordu. Despo ve Ricky olmasalardı sanırım çıldırırdım. Ansızın, albaylar beni vatandaşlıktan çıkarırken bir hata işlediklerini farkettik. Dünyanın dört bir yanından saldırıya uğradılar. «Ben Yunanlı doğdum, Yunanlı öleceğim» lafım bütün dünya gazetelerinde yeralıyordu. İki gün sonra da New York dükkanlarında üzerlerinde «Melina Yunanlı doğdu» yazılı yaka iğneleri satılıyordu. Orianna Fallaci Look

dergisinde bana ve savaşımıza ilişkin uzun bir yazı yazdı. Yazının bazı bölümleri toplantılarda okunuyordu. Bunun üzerine Amerikalı bazı milletvekillerinin Yunan demokrasisinin korunması için bir komisyon kurulmasına ikna edilebileceğini anladım. Ünlü oyuncu İrene Pappas o sıralarda Roma'daydı. Bir basın toplantısı düzenleyerek o da vatandaşlıktan çıkarılmamı şiddetle eleştirmiş. Çantalar torbalar dolusu mektup telgraf yağıyordu, hepside cuntaya karşı direnişimde beni destekleyen sözlerle doluydu. Avrupa'dan, Güney Amerika'dan, Avustralya'dan, Japonya' dan mektuplar vardı, dünyanın dört bir yanından... M. Pattakos onu yenebileceğim silahları kendi eliyle bana sağlamıştı. Michel Cacoyannis'den de olağanüstü bir mektup aldım. Cacoyannis hiç politikaya bulaşmamış demokrat bir dosttu. Sonraları Avrupa'dan bana telefon etti ve birlikte ağladık. Yakında görüçeceğimizi söyledi. İrene Pappasla birlikte, «İphigenie Aulide'de»yi sahneye koymak üzere New York'a geliyorlardı. İphigenie'nin gösterileri büyük başarı sağladı. Yalnızca sanatsal bir eylem değildi bu gösteriler aynı zamanda da özgür Yunanistan'ın sergilenmesiydi.

Julie geldiğinde, sekiz gündür haymatrosdum. Yalnızca altı hafta ayrı kalmıştık ama onun yokluğunda çok acı çekmiştim. Hemen sorunlarımdan sözetmeyeceğini umuyordum. Anlamış olacak ki birşey söylemedi. Bana abartılı bir şefkatle de davranmıyordu. Ben de ona İsrail'e ilişkin hiç soru sormadım. İkimizde büyük sorunlara gömülü olduğumuzun bilincindeydik, kimse sınırı aşmaya yeltenmiyordu. Ama kısa zamanda aramızdaki açığı kapatmayı başardık.

İnsan haberalma örgütlerinde çalıştı mı kulakla-

rı duyarlı olur. Albayların zeki ve iyi yürekli olduklarını söyleyemem ama kulakları oldukça keskindi. Tabii en sevdikleri ses de sokaklarda ilerleyen tankların gürültüsü olmalı. Bu gürültünün etkilerini de çok iyi bilirler onlar. Tutukluların işkence görürken bağırışlarını bastıracak sesleri de iyi bilirler. Milli güvenlik binasının en üst katında işkence yaptıkları insanların seslerini bastırmak için susturucusuz motorsikletler çalıştırdıklarını, Avrupa konseyinde İnsan Hakları toplantısı sırasında tanıklık edenler anlattılar. Cuntanın kulakları Theodorakis'in müziğine karşı da çok duyarlıydı. Bu müziğe karşı hastalıklı bir duyarlılıkları vardı, kısacası allerjileri var diyelim. Kısa zamanda Yunanlılara Mikis'in müziğini dinlemek, çalmak yasaklandı. Bu yasaklamanın ne demek olduğunu anlamak için ya Yunanlı olmak ya da Yunanistan'da yaşamış olmak gerekir. Mikis'i dinlemeden bir günümün geçtiğini bilmem. Onun müziği heryerden duyulur, radyodan, sinemalardan tavernalardan, açık bir pencerenin ardındaki pikaptan taşar durur. Çocuklar şarkılarını ıslıkla sokaklarda çalarlar. Mikis'in müziği günlük yaşantımızın bir parçasıdır. Zorba'nın ana teması Kazantsakis'in yarattığı tipin özüdür. Zorba herşeyden önce özgürlük demektir. Yaşamını özgürlük ve mutluluk arayışı üzerine kuran bir insandır o. Ama mutluluk ve özgürlüğün faşist bir yönetimde yeri yoktur. Ritsos'un bestelenen şiirleri de albayları rahatsız ediyordu. Mikis, Ritsos, ve Kazantsakis «yasa dışı» ilan edildiler sonunda.

Julie Atina'ya gittiğinde en çok Mikis için kaygılanmıştı. Dostlarımızdan hiçbiri onun nerede olduğunu bilmiyordu. Etrafta «kuşku duyulmayacak bir evde saklandığı» yolunda söylentiler dolaşıyordu ama herkes aynı kaygıyı taşıyordu cunta onu da hapset-

miş olabilirdi. Mikis'den haber alamıyorduk. Günün birinde ilginç bir haber geldi bana.

Tiyatroda herkes ardı arkası kesilmeyen tehdit mektuplarından kaygılanıyordu. Yabancıların kulise ve soyunma odalarına girişi kesinlikle yasaklanmıştı. Ama ağustos ayının sonlarına doğru bir akşam kapıcı, bir yabancının benimle görüşmek istediğini ve adını da söylememekte ısrar ettiğini haber verdi. Yabancı vurgusuyla konuşuyor ve gitmemekte ısrar ediyormuş. Julie de odamdaydı, olup biteni öğrenme ve gitti. Yanında yabancıyla geri döndü: «Atina'dan bir haber getiriyormuş» dedi.

Yabancı ufak tefek, ince hatlı bir delikanlıydı. Zaman zaman, bu son yıllarda dünyanın çeşitli yerlerinde, bu genç adam bana haberler getirdi. Adını hiç öğrenemedim. İlk seferinde: «Mikis iyi, size bunu gönderdi» deyip hemen gitti.

Bir uçak zarfıydı bana verdiği, içinde de bir kaset vardı. Hemen dinlemek istiyordum ama orkestra giriş müziğini çalmaya başlamıştı, sahneye çıkmam gerekiyordu. Oyun hiç bitmeyecek sandım. Perde kapanır kapanmaz makyajımı bile temizlemeden otele koştum.

Ve bandı dinledik. Mikis'in sesini. Fısıldıyordu. Kasetin gizli doldurulduğu hemen anlaşılıyordu, kapalı kapılar ve pencerelerin ardında düşlediğimiz dev mikrofona eğilmiş fısıldıyordu. Konuşması etkileyici bir direnme çağrısıydı. Ardından bir şarkı geliyordu. Müzik eşliğinde söylenmemiş bir şarkı. Yalnızca Mikis'in sesi ve tempo tutan parmakları:

«Yunanlılar savaşmak için birleşin;

Bayrağımızda: ya özgürlük ya ölüm yazıyor»

Bandı bir kaç kez üst üste dinledik, ağlamam ve

titremelerim geçinceye kadar. Sonraları bu şarkıyı sayısız defa Amerika ve Avrupa'da söyleyecektim.

Kimi zaman kaderin ya da insanları yöneten gücün acımasız kaprisleri olur. Bu bandı dinlediğimiz gece radyodan Mikis'in tutuklandığını öğrendik Atina'da.

Andreas Papandreou tutuklandığında kendisine birşey yapılmaması için bir sürü telgraf yağmıştı. Bunun Andreas'ın hayatını kurtardığına inanıyordum. Bütün günümüzü Avrupa ve Amerika'daki sanatçılara telefon ederek aynı türde bir kampanyanın başlatılmasına çalıştık. Paris'de Simone Signoret Londra'da da Betsy Blair aynı işe girişmişlerdi. Yapımcımız Kermit Bloomgarden'le de konuştum. Kermit'le Julie'nin aralarında bir anlaşmazlık vardır ama ben ona herzaman şükran borçluyum. Aynı gece perde açıldığında Mikis için birkaç söz söylemem için izin istedim, hiç tereddüt etmeden olur dedi. İzleyicilerden telgraf çekmelerini istediğim zaman büyük bir alkış koptu. Zorba şarkısını söylediğimde de herkes cunta tarafından tutuklanan bu adam için ayağa kalkıp saygı duruşuna geçti.

Çabalarımıza başka gözle bakanlar da vardı. Kimi sözüm ona dostların düşüncesi şöyleydi: «Politikaya atılan bir sanatçı yeteneğini yokeder». Ben de böyle anlarda İngilizce ilk öğrendiğim küfürü söyler oldum: «Bullshit». Ne saçmalık. Ne yani kendinin ve başkalarının özgürlüğü için politikayla uğraşılmayacakmıydı? Böylesine bir sevgisizlik, görüş darlığı beni çileden çıkarıyordu. Aynı «dost»lara gidip biraz tarih ve kökenbilim çalışmalarım söyledim. Tarih sayesinde sanatçıların yıllar boyunca özgürlük ve adalet için verilen savaşlardaki etkinliklerini öğrenecekler, kökenbilim sayesinde de demokrasi sözcüğünün

Yunanca halk anlamına gelen «Demos»dan türediğini göreceklerdi. Sanatçılar da halkın bir parçası değil midir?

Neyseki çok sayıda sanatçı fildişi kulelerine çekilip kulaklarının üstüne yatmadı. İtalya'da bir yazar Alberto Moravia Venedik festivaline başkanlık ediyordu. Yazdığı dilekçeyi jüri üyeleri ve festivale katılan tüm sinema oyuncuları imzalamış. Dilekçe o yıllardaki Dışişleri Bakanı M. Fanfani'ye gönderilmiş. İçeriği de: Fanfani'nin yasal güçlerini kullanarak kızıl Haç uzmanlarından birinin Atina'ya gönderilerek Mikis Theodorakis'in içinde bulunduğu şartların incelenmesine dayanıyormuş. Fransa'dan gönderilen bir başka dilekçede de: Jean-Luc Godard, Juliette Greco, Michel Magne, Yves Montand, Marie Jose Nat, Michel Piccoli, Simone Signoret, Jean-Louis Trintignant'ın imzalarını taşıyordu. Birleşik Devletlerde Arthur Miller oyunlarının Yunanistan'da sahnelenmesini yasaklıyordu. Edward Albee bir dilekçe düzenleyerek sanatçılardan Atina Festivaline katılmamalarını istemişti. Dilekçede ayrıca: Lindsay Anderson, Peggy Ashcroft, Leonard Bernstein, Betsy Blair, Sir Maurice Bowra, Bill Gaskill, John Knowles, John le Carré, Edna O'Brien, İrène Pappas, Vanessa Redgrave, Karel Reisz, John Schlesinger ve Kenneth Tynan'ında imzaları vardı.

Yunanistan'ın özgürlüğü için çalışan bir diğer sanatçı da: Amerikalı politik karikatürler çizen, yapıtlarını Herblock adıyla imzalayan bir dost. Çizgisi ve yansıtmak istediklerinde acımasız ama özünde yalnızca iyilik taşır. Yunanistan Herblock'a çok şey borçludur. Amerikan basınında Clayton Fritchey, Pete Hamill, Murray Kempton, Drew Pearson, Max Lerner, Harriet Van Horne, Evans ve Novak'ın beyanatları

Yunanistan'da olup bitenlerin gerçek aktarımı oldu. Daha başka insanlar da çalıştı bu uğurda ama bunlar yalnızca isimlerini aklımda tutabildiklerim. Gazeteciler de başlıca üç grupta toplanabilirdi: cuntanın savunucuları, cuntaya karşı olanlar ve karşıymış gibi davrananlar. Hepsi de üç aşağı beş yukarı aynı yöntemlerden yararlanıyordu. En zor kabullenilen de karşıymış gibi davrananlardı. Bir efsanenin doğup gelişmesi, ortaya sonuçta şöyle birşey çıkıyordu: «Tabii kimse baskı yapanları sevmez. Ama şunu da kabul etmek gerekir ki albayların yönetimi ele geçirmelerinden önce Yunanistan'da bir karmaşa hüküm sürüyordu. Ülke batmaya yüz tutmuş, bürokrasinin baskısı artmış, politik hava Bizans devrini hatırlatır bir hal almış, ekonomi çökelmiş, Ortanın Birliği giderek sola kayıp ülkeyi komünizmin kollarına bırakmaya niyetlenmişti.»

New York Times muhabiri Cyrus L. Sulzberger bu tür akrobasilerin en yetenekli temsilcilerindendir, şeytani bir beceriye sahiptir. Örneğin Andreas Papandreou'ya ilişkin yazılarını özenle okuyun, yazıda Andreas'ın komünist olduğuna ilişkin bir tek cümleye bile rastlayamazsınız, ama bütününde yalnızca komünist olduğunu vurgulamaya çalışan bir izlenim uyandırma çabası yatar. Sulzberger albayların «iyi» olmadıklarını söyler ama sözlerini öylesine bağlar ki Yunanistan'ın başka çaresi olmadığını sanırsınız. Demokrasi sözcüğünün Yunancadan türetildiğini söylerken anarşi sözcüğünün de kökeninin bu dil olduğunu vurgular. Ya evet, Sulzberger gerçek bir akrobattır! Bütün amacı okuyucuya Yunanistan'ın bir açmazın eşiğinde bulunduğuna inandırmaktadır.

Oysa Sulzberger New York Times gazetesinin düşüncelerinin temsilcisi değildir. Cuntaya karşı en

katı eleştirileri içeren yazılar da yayımlanmıştır bu gazetede. Gerçeği olduğu gibi yansıtabilmek için boş boğazlık etmem gerek. Sırları açığa vurmak kötüdür ama ne yaparsınız, bir savaş sözkonusu! Sulzberger' in yazılarından rahatsız olan New York Times'in önde gelen gazetecileri vardı ve bu insanların Paul A. Samuelson'nun Newsweek'de albaylar darbesinden bir ay sonra yayınlanan yazısını okuduklarında sevindiklerini belgelerle doğrulayabilirim.

Samuelson Yunanistan'ın karmaşa ve ekonomik açmaz içinde bulunduğu yolundaki efsaneyi yıkıyordu. 60 yıllarında Yunanistan'ın üretim açısından tüm Avrupa ülkelerinden daha ilerde olduğunu ve fiatlarm diğer tüm ülkelere oranla daha sabit olduğunu kanıtlamıştı. 1966'da ulusal kalkınma hızı % 8.2 oranında artmıştı (Birleşik Devletlerden ve Rusya'dan daha yüksek bir değerdi bu), Samuelson Georges ve Andreas Papandreou'nun Merkezi Birleşmelerinin Yunanistan açısından hiç de sakıncalı olmadığını açıklıyordu. Bu sırada M. Sulzberger konusunda düşündüklerini şöyle aktarıyordu: «Yirmi yıldır Amerikan ekonomistleri genç Papandreou'yu yazılarından, kitaplarından ve konferanslarından izlemektedir. Yazılarında totaliter veya marksist yaklaşımlara raslamak mümkün değildir. Sulzberger'in New York Times'daki yazıları, Herbert Matthews'un Times'da Castro için yazdıklarını çağrıştırmaktadır.»

(İyi bir yazar ve ekonomist olan M. Samuelson sağlam düşünceli neden sözettiğini iyi bilen bir insandır).

M. Sulzberger'e karşı duyduğum öfke beni çok üzer. Karısı Marina'yla çok yakın arkadaştık. Marina' yı çok severdim, hâlâ da severim. Ama New York Times gibi bir gazetede yayımlanan bu yazıların ülke-

me çok zararı dokunduğuna olan inancımdan da vazgeçmem mümkün değil. Bu son yıllarda M. Sulzberger'in kraliyet ailesiyle dostluğunu daha geliştirdiğini sanıyorum. Bu yüzden Kral Konstantin'den ve 25 Ağustos 1967'den sözetmem gerek.

Konstantin'in albaylarla birlikte çıkan fotoğraflardan sonra, ne durumda olduğunu pek bilmiyorduk. Ama bu dört ay boyunca birşeyler yaptığı da kesindi, en azından Yunan ordusundaki atama işlemlerinde onun onayı gerekiyordu. Tabii albaylar imzasını taklid etmeye devam etmiş olabilirlerdi, bu yetenekleri daha önce de ortaya koymuşlardı zaten. Çok duyarlı davrandığımı sanmayın, bunun nedeni kralcı çocukluğumda gizli. Tabii Atina'da çeşitli söylentiler yayılıyordu. Kimilerine göre Konstantin mutsuzdu ve annesinin de cunta konusundaki düşünceleri değişmişti. Kimileri de işi daha da ileri götürerek Konstantin'in artık cuntanın düşmanı olduğunu ve tutuklandığını söylüyorlardı. Ama kralın duygularından bana ne? Olay açıktı: Konstantin dört ay boyunca derin bir sessizliğe gömülmüştü...

25 Ağustos sabahı Konstantin'in Birleşik Amerika Devletlerini ziyaret edeceğini öğreniyoruz! Gazeteleri, Haber ajanslarını arıyoruz durmadan birşey bilmediklerini söylüyorlar. Dostlarıma Washington'daki elçiliği aratıyoruz, onlar da haberi yalanlıyorlar. Kaygılanmaya başlıyoruz çünkü geleceği yolundaki haber sağlam kaynaklara dayanıyor. Telefon etmeye devam ediyoruz. Sonunda bir telgraf Konstantin'in ziyaretinin kesin olduğunu bildiriyor. Birleşmiş Milletler'de öğlen yemeği yiyecek. Tekrar elçiliği arıyoruz, gene gelişini inkar ediyorlar.

Amerika'daki tüm Yunanlılar ve başta ben olmak üzere şaşkınlık içindeyiz bu sessiz sedasız ziyaret yü-

zünden. Kralımız kendisine yaraşır biçimde karşılanmalı! Bunun üzere telefon zincirleriyle bir karşılama töreni için hazırlıklara başlıyoruz. Bir saat sonra Yunanistan'ın özgürlüğü ve demokrasiye dönüşü için kurulan Amerikan Komitesinin de yardımıyla, Birleşmiş Milletler binasının önünde bir gösteri düzenliyoruz, Jim Proctor basına haber veriyor. Bir de dilekçe düzenliyoruz krala verilmek üzere. Onüç soru içeriyor. Bu soruları, yazmamı hoşgörün çünkü çoğu önemsiz olmakla birlikte birkaçı bugün için de geçerli. İşte sorular, yalnızca tarihe geçsin diye:

«Majesteleri Amerika Birleşik Devletlerine yapacağı ziyaretin son ana kadar gizli tutulmasının nedenini nasıl açıklıyor?

«Washington'daki büyükelçilik ve New York'daki konsolosluğumuz, Majestelerinin gelişini neden, neredeyse son dakikalara kadar, basından sakladılar?»

«Kralların yolculukları görkemlidir genellikle, bu sessizlik niçin?»

«Ülkesini temsil etmekten memnun olan biri yabancı bir ülkeye gizlice gelmez. Yoksa majesteleri Yunanistan'daki mevcut yönetimden memnun değiller mi?»

«Sorulardan korkuyor musunuz?»

«Amerikan basınının sizi zor durumda bırakmasından mı çekiniyorsunuz?»

«Savunucularınız Yunanistan'da konuşma özgürlüğünüzün olmadığını söylüyorlar. Burada özgürsünüz. Askeri cunta hakkındaki düşüncelerinizi şimdiye kadar açıklamadınız. Bugün açıklamak ister misiniz?»

«Şu sıralarda Yunanistan'da hapishanelerde çürüyen siyasi tutukluları kurtarmak için gücünüzden yararlandınız mı?»

«Gücünüzü basın özgürlüğü konusunda kullanmayı düşünüyor musunuz?»

«Gücünüzü, Yunanistan'da anayasa ilkelerine dayalı bir yönetim için kullandınız mı?»

«Askerler yönetimi zor gücüyle ele geçirdiler. Sizin onayınızı aldıklarını söylüyorlar. Onları desteklediniz mi?»

«Bugün destekleyecek misiniz?

«Sessizliğe son vermeye hazır mısınız?»

Bir film görmüştüm ürkünç bir dövüş sahnesi içeren. John Ford'un «Sakin Adam»ı, ürkünç olduğu kadar gülünçtü de. İrlandalılar bu tür dövüşlere «donybrook» der. Biz de yaptığımızın ciddiyetine inanıyorduk ama Birleşmiş Milletler binasının önünde komik duruma düştük. Göstericiler ve Kral gazetecilerin ve televizyon kameramanlarının dikkatini çekmek için yarışıyor sanırdınız. Yağmur yağıyordu Grubumuzdan birkaç kişinin Birleşmiş Milletler binasına girmesine izin verilmişti. Kralın gelmesini bekleyip dilekçemizi vermeyi düşünüyorduk. Marc Chagall'ın vitrayının önünde oturmuş beklerken bir ses duydum ansızın: «İşte Melina.»

Kralı dışarda bekleyen gazeteciler fotoğrafçılar binaya üşüştüler. Arkalarından da portatif kameralarıyla kameramanlar, ışıkçılar. Jim Proctor bir basın toplantısı öneriyor... Projektörler yakılıyor. Kameralar başlıyor çalışmaya. Yüksek sesle Konstantin'e yazdığımız mektubu okuyorum. Gazeteciler soru yağmuruna tutuyor beni. Notlar alınıyor, birden dışardan bir ses:

«Kral geliyor!»

Gazetecilerin çoğu beni bırakıp, etrafı motorsikletli görevlilerle çevrili büyük limusine doğru koşuyor. Kameramanlar da peşlerinden. Göstericilerimiz

yağmurun altında bağırıp çağırıyorlar, kral binaya sokuluyor. Onunla konuşamadan asansöre bindiriliyor. Koruyucular bizi Dag Hammarskjöld kütüphanesine sokuyorlar. Yeniden bir ses yükseliyor: «Hâlâ burada!»

Bir kez daha projektörler yakılıyor kameramanlar ve gazeteciler yerlerine geçiyorlar daha aletlerini çalıştırmaya fırsat bulamadan motorsiklet sesleri duyuluyor. Kamerasını oradan oraya durmadan sürükleyen bir kameraman: «Yo olamaz» diyor.

Gelen Kraliçe Anne-Marie'nin arabası. Gazeteciler gene koşturuyor ama geç kalıyorlar, kraliçe uzaklaşmış bile...

Ertesi gün New York Times kraliçe Anne-Marie' nin alınmadığını yazıyor. Yazılarda günün hareketli geçtiği haberi yeralıyor. Beni de başarılı buluyorlar: «Birleşmiş Milletler'de Melina kazandı!»

Ama dilekçemizi veremedik Konstantin'e. Protokole uymuyordu. Oradan ayrılmadan önce koruma görevlilerinden birine dilekçeyi verip veremiyeceğini sorduğumda, olağanüstü bir Brooklyn aksanıyla: «Hanımcığım ben postacı değilim, burası da postahane değil» diye cevap verdi.

Mektubu kralın oteline göndermekle yetindik. Ama bu bizim için bir yenilgi sayılmıyordu. Sorularımız radyoda ve televizyonda yayımlanmıştı. Bütün gazeteler göstericilerden sevgiyle sözettiler. Herkes Konstantin'in Birleşik devletlere askeri yardım istemeye geldiğini ve buna karşı olduğunu düşünüyordu. New York Times da Harriet van Horne bu ziyarete karşı çıkıyor ve burada aktarmak istediğim benim hakkımda bir kaç cümle yazıyordu: «Melina Mercouri Yunanistan'ın büyüklüğünü kraliyet ailesinden daha iyi kanıtlıyor. Hayır! Büyüklük sözcüğü yüzümü

kızartmıyor. Miss Van Horne yalnızca Yunan halkının tüm Glücksbourg ve Wittelsbach'lardan büyük olduğunu söylemek istiyor.

Kral ve kraliçe Washington'da başkan Johnson'u ziyaret edip Montreal'e geçeceklerdi. Londra'da yayımlanan Times da bu yolculuğu şöyle yorumluyordu «Kral cuntayı sevmediğini söyleyedursun, kesin olan birşey var ki o da şu: cunta kralı çok seviyor.»

Konstantin'in beyaz saraya yapacağı ziyaret için bir ikinci gösteri düzenledik. Askeri yardım sorunu ciddiydi. Albaylarının yönetimi ele geçirmesi tüm dünyada kınanınca, Amerika Yunanistan'a silah yardımını kısıtlayarak cezalandırmıştı. Tepkili uçaklar gönderilmiyor... ama sayısız top tüfek yardımına devam ediliyordu. Bu askeri yardımları protesto etmek istiyorduk. En ufak yardımın albaylara güç ve itibar sağlayacağını biliyorduk. Washington'la New York' un arası uçakla bir saattir. Rahatça gösterilere katılıp akşam da oyuna yetişebilirdim.

Özgür Yunanistan yandaşlarının sayısı bir hayli kalabalıktı ve herkes coşku içindeydi. Beyaz Saray'ın karşısında bir parkta toplanmışlardı. Pek çoğunun yakasında «Melina Yunanlıdır» iğnesi vardı. Bu da beni çok etkiledi.

Şu sözlerle sonuçlanan küçük bir konuşma yapacaktım: «Yunanistan'ın topa tüfeğe değil özgürlüğe ihtiyacı vardır. Seçim Amerika Birleşik Devletleri Başkanına aittir.»

Konuşmayı yapmak üzere yerimden kalkıp mikrofona gittim. Ama Konstantin'in ahı tuttu diyebilirim, çünkü ne zaman ona karşı davranacak olsam komik duruma düşüyordum. Konuşmamı son cümleye kadar kusursuz okudum, ama ansızın şansım döndü, birden «Seçim Birleşik Amerika Devletleri Başka-

nına aittir (United States) yerine United Artists Başkanına aittir diyiverdim...»

Neyse ki bir Tanrı var. Bu son sözlerimi bir alkış tufanı örttü. Julie'nin dışında kimse yanlışı duymadı, ama o'da kalpten ölecek sandım.

Güzel anlardı! İnsan kavgada sağlam oldu mu kendisini iyi hisseder. Ama New York'a dönerken kendimi iyi hissetmiyordum. Cuntanın uzun sürmeyeceğine inanmıştım hep. Albaylar çok kötü, canavarca, cahilce davranıyorlardı. Washington'daki gösteride moralimin neden bozulduğunu anlamıyordum. Amerikalı ve Yunanlılar içtenlikle bir araya gelerek Devlet Başkanına duygularımızı duyurmak istemiştik. Amacımız temizdi. Küçük hesapları savunmuyor, diktadan zulümden sözediyorduk. Önümüzde de Devletin en iyi göstergesi, sağır, zarif beyaz bina dikiliyordu. Çevrede esen hava şöyleydi sanki: Gösterileri sürdürsünler. İçlerini boşaltsınlar. Nasıl olsa birazdan evlerine gidecekler, biz de o zaman ciddi meselelerle uğraşabiliriz.

Julie'ye açıldım. Ona zaman ve güçten düştüğümüzü, bize kimsenin yardım etmeyeceğini ve Yunan halkının eğer diktatörlerden kurtulmak istiyorsa bunu ancak kendisinin yapabileceğini söyledim. O güne kadar kafamdan geçirdiğim ama kendime bile açıkça soramadığım bir soruyu sordum nihayet: «Yunan halkı ne yapıyor? Direniyor mu?»

Cevabı biliyordum. Halk temsilcileri hapisteydi, bitip tükenmeden tutuklamalar devam ediyordu, cuntanın casusları ülkeyi durmadan örümcek ağlarıyla örtüyordu. Örgütlenmek yavaş yavaş ve zor olacaktı. Halk yorgundu. Özveriden, gerçekleşmeyen düşünceleri yüzünden hapis yatmaktan, kan dökmekten yorulmuştu. Savaş yaraları çok tazeydi, daha kabuk bi-

le bağlamamıştı. Bütün bunları biliyordum, ama yetinmiyordumda bu verilerle. Faşizmin ancak onları ezip de ülkelerine girebileceğini söyleyen binlerce Yunanlıya ne olmuştu?

Söylemeye cesaret edemiyordum ama Yunan halkının derin bir karamsarlık içinde tüm tepkilerinin felce uğradığını hissediyordum. Amerika Birleşik Devletlerinin desteklediğini bildikleri bir cuntayla nasıl savaşılırdı? İkinci bir Vietnam mı olacaktık? Amerika'nın yardımı olmaksızın cuntanın kırksekiz saatlik ömrü olduğunu biliyorlardı. Büyük Amerikan tröstlerinin fırsattan yararlanmayı iyi bildiklerini görüyorlardı... Devlet sorumlularının albayların yakında demokrasiye dönüleceği yolundaki yalanlarına inandıklarını okuyorlardı. Cuntacıların gazetelerin birinci sayfalarında yayınlanan, altıncı filonun gemilerinde, amirallerle fotoğraflarını görüyorlardı. Bütün bunlar da NATO adınaydı. Ne sevimsiz şaka! NATO saflarında yeralmamız için düzenlenen kampanyalarda, bize üyelerin bireysel özgürlükler ve yasal hakların korunacağına dair üyelerin yemin ettiklerini söylemişlerdi. Peki nasıl oluyordu da şimdi bu korsan yöneticilerle işbirliği yapıyorlardı? Washington'daki konuşmalarımdan birinde Yunanistan'ın NATO'dan kovulması gerektiğini, ya da paktın ilkelerinin değiştirilerek demokratik ülkelerin katılabileceği bir kuruluşmuş gibi gösterilmemesi gerektiğini söylemiştim. Kimileri alkışladı, kimileri de içtenlikle güldü sözlerime. İskandinav ülkeleri, Hollanda ve İtalya Yunanistan'ın artık NATO'da yer alamıyacağını söylediler. Ama Amerikalılar aldırmadılar. Pentagon'un derisi biraz kalındır.

Doğu ülkelerinden yardım bekleyenler oldu. Oradada ikiyüzlülükle karşılandılar. Sovyetlerbirliği ve

doğu bloku ülkeleri cuntayı eleştirirken, ticaretlerini geliştirerek destekliyorlardı bu yönetimi.

Ama Yunanlıların sonsuz bir bilgelikleri vardır. Yılmadan savaşmayı bilirler, diktaların ürettiği mikroplar sonunda başlarını yer. Umutsuzluğa hep kapılışımızda, bizi umutlandıracak bir olay gerçekleşir. Bir kahramanlık gösterisi, iyi yazılmış bir yergi şiiri, doğru patlayan bir bomba halkın savaşmaya devam ettiğini gösterir.

Şeytanlar bir yerde, melekler de karşılarında değildir. Tutucu gazetelerin sahiplerinden Heleni Vlachos, albayların sansürlerini kabul etmeyerek gazetesini kapattı. Tutuklanmakla tehdit edilince de Londra'ya sığındı, savaşa oradan devam ediyor. Aynı oranda tutucu sayılabilecek eski başbakan Cannelopoulos da daha ilk günden cuntaya saldırmaya başladı. Sansüre rağmen yabancı gazetecilerle bir basın toplantısı düzenleyerek komünist yönetim tehlikesi efsanesini yıkmıştı. Yunanistan'ın yeni sahiplerinin Yunanistan'ı karmaşa ve komünizm tehlikesi yalanıyla ulusu kandırdıklarını açıkça söylemişti.

«Yalan söylüyorlar, demiş, çünkü ortada karmaşa filan yoktu.» Bunu da en iyi ancak o bilebilirdi çünkü darbeden sekiz gün öncesine dek başbakanlık yapıyordu.

Ama hayalci davranmıyorduk. Heleni Vlachos ve Cannelopoulos dürüsttüler, ama barikatlar kurmalarını beklemiyorduk. Benim Konstantin Karamanlis'e saygım daha azdır. Herkes gibi ben de cuntaya karşı olduğunu biliyordum, ama dokuz ay boyunca susmuş yalnızca çok temkinli iki beyanat vermekle yetinmişti. 5 Aralık'ta Monde gazetesiyle bir röportajı kabul ettiğini öğrendik.

Hemen bir gazeteciye koşup yazıyı sokakta okuduk Karamanlis şöyle diyordu:

«Darbeciler demokrasiyi kalkındıracaklarına söz vermişlerdi. Sözlerinde durmadılar ve yönetimi bırakmaya hiç de niyetleri yok. Ülkeyi dünyanın diğer ülkelerinden soyutladılar ve halkın büyük çoğunluğu buna karşı.»

Buraya kadar herşey iyiydi. Ama gazeteci kendisine cunta yönetimi bırakmazsa nasıl bir tavır alacağını sorduğunda: «Artık politikayla ilgilenmiyorum, diyordu, bu beyanatı da halka yön vermek için kabul ettim.»

Hangi yön verme? Yunánlılar esen politik rüzgarlarda yerlerini belirlemişlerdi. Kuzeyle güney, doğuyla batı arasındaki farkları biliyor, iyiyle kötüyü ayırabiliyorlardı. Dokuz ay boyunca herkes Karamanlis'in beyanatını beklemişti. Pek çok Yunanlının güveni vardı ona. Albaylar Kıbrıs'ı gönül rızasıyla vereli çok az oluyordu. Kendilerini küçülttükleri için herkes tarafından lanetleniyorlardı. Bu sıralarda Karamanlis'den gelecek bir çağrı halkı yönlendirebilirdi. Bu çağrı yapılmadı. Beyanatı usta politikacı söyvinden başka birşey değildi. Dokuz aylık sessizlikten sonra koskoca Karamanlis doğura doğura bir fare doğurmuştu.

Sekiz gün sonra 12 Aralık gecesi sabaha kadar uyumadık. İnce yüzlü delikanlı Theodorakis'den yeni bantlar getirmişti. Hapishanede besteleyip kaydetmeyi başardığı yeni şarkılar. Hava aynıydı, alçak sesle söylediği şarkılara elleriyle tempo tutarak eşlik ediyordu. Ama şarkılar bu kez yepyeni boyutlara ulaşmıştı. Eskisi kadar güçlü ve etkileyiciydi hepsi, ama alaylı ve umutsuz bir hava sezinleniyordu. Mikis bunları bize nasıl ulaştırabilmişti? Hiç kendisine

sormadık, o'da bize söylemedi. Bütün gece şarkılar konusunda bir televizyon programına hazırlandık. Yattığımızda güneş doğuyordu. Birkaç saat sonra telefonun sesiyle uyandık. Bir televizyoncu karşı darbe konusunda düşündüklerim için bir program yapabilir miyiz diye soruyordu? Karşı darbe mi? Ne karşı darbesi?

«Ne bilmiyor musunuz, Kral Konstantin'in yönettiği bir ordu cuntaya saldırıyor. Ürkekçe radyoyu açtık, spiker kralın Selanik'te olduğunu, deniz ve hava kuvvetlerinin kendisine katıldığını ve yakında da ordunun bütün kanatlarının birleşeceği haberini veriyordu. Konstantin radyoya beyanat vererek halkın desteğini istemişti. Julie, Spiros ve ben kafa kafaya verip durumu yorumladık, televizyoncular az sonra gelecekti. Neler söylemeliydim? Konstantin'in başka türde bir darbe beklediğini ama sonuçta albayların yönetimi ele geçirdiğini biliyorduk. 21 Nisan'da onlara engel olabilirdi. İlk gün şöyle deseydi: «Size karşıyım, istiyorsanız tutuklayın beni», cunta yıkılırdı. Hapishanede bir kral, gücü ne olursa olsun Amerika cuntayı destekleyemezdi.

Ama binlerce televcizyon izleyicisinin önünde bunları söylemeli miydim? Kraldan da gelse cuntaya karşı düzenlenen her türlü hareket desteklenmeli miydi? Julie bu görüşe katılmıyordu. Onca olay bir klik çatışmasıydı. Bana kralın Yunan demokrasisinin çıkarı doğrultusunda davranmadığı kanısında olduğumu, buna örnek olarak da geçmişteki tutumu gösterilebilir ve Yunan demokrasisinin Konstantin değilde halk tarafından kurulacağına inandığımı söylememi öğütledi. Spiros'la ben daha Avrupalı olduğumuz için politikada gizemcilik yanlısıydık. Julie'nin görüşüne katılmıyorduk. Kralın Amerikan yardımı

alabileceğini düşünemiyorduk. Bizim için en önemli olay, cuntanın ortadan kaldırılmasıydı öncelikle. Daha sonra demokratik haklar için savaşılabilirdi.

Yorumuma yardımcı olur umuduyla radyoyu sürekli açık tutuyorduk. Yeni bir haber yoktu. Televizyonculara albayların devrilmesi için birleşilmesi gerektiği konulu genel laflar söyledim. Gün boyunca altı kez beyanat verdim, hepsinde de birleşilmesi konusuna değindim. Gazeteciler de benim gibi düş kırıklığına uğramışlardı.

Kralın fiyaskosu bu konuyu daha da geliştirmeyecek kadar büyüktür. 13 Aralık günü Konstantin radyoya şunları söylüyordu:

«Artık itaatsizliğe izin vermeyeceğim. Her türlü başkaldırma şiddetle cezalandırılacaktır. Uzlaşmak niyetinde değilim.»

Ama ertesi sabah Roma'ya kaçtı. Zavallı küçük başkaldırısı komik olmuştu. Çok sonraları bu girişiminin cunta tarafından bilindiğini öğrenecektik. Başkaldırı demek de yanlış aslında kimsenin burnu bile kanamamıştı.

Belki daha cesur davransaydı, Yunan halkı kralın bu yenilgisini bağışlayabilirdi. Ama Clayton Fritchey'in yazdığı gibi: «Konstantin borazan çalarken kaçmaya hazır bir kral.»

Bu ani emeklilik konusunda kendisine sorular yöneltildiğinde, şöyle cevap vermiş: «Eğer kalsaydım, cunta tarafından tutuklanırdım. Bu da neye yarardı?» Bir insanın bu kadar saf olması mümkün mü? Gerçekte tutuklanması büyük yarar sağlayabilirdi. Cuntaya karşı olanlar bunu yorumlar, Pentagon ve Lyndon Johnson yönetimi zor durumda kalırdı. Konstantin'in basit bir Yunanlı gibi işkence kaygısı duyması da gerekmezdi.

Beyanatında şöyle diyordu: «Yunanistan'dan uzak, özgürce dünyayla konuşabilirim.»

Çok iyi! Ama Yunanistan'dan ayrılalı epey oldu. Ne söyledi dünyaya? Hiçbirşey. Herşey Sunday Times' da çalışan bir gazetecinin Daily Mirror'da «O bir kral değil, fare» adlı yazı konusunda ne düşündüğünü sorduğunda sona erdi.

«Ne söyleyeyim? diye iç geçirdi Konstantin. Fare olmadığımı mı?»

Majestelerinin eşi onu yakından tanıyordu, ama o da fare olmadığını söylemedi.

Konstantin tahtta kaldığı sürece yabancı güçlerin cuntayı tanımak gibi bir sorunları olmamıştı. Elçiler Devlet başkanı tarafından kabul ediliyordu Devlet Başkanı da Konstantin'di. Ama artık görevinden çekilmişti! Günün birinde biri, Amerikan Devletine cuntayı Yunanistan'ın resmi yönetimi biçimi olarak kabul edip etmeyeceğini sordu. Devlet sözcüsü Mac Closkey bu soruyu şöyle cevapladı: «Her yorum son derece karışık olan durumu kötüye götürecektir.»

Stephen Young, Ohio senatörü ve senatoda ordu komisyonu üyesi, durumu hiç de karışık bulmuyordu. Ona sorulacak olursa Başkan Johnson Büyükelçiyi derhal geri çekerek, Yunanistan'la her türlü diplomatik ilişkilerini kesmeliydi. Ama Sulzberger gene yetişip olayı yorumladı: «Amerika Birleşik Devletleri ve diğer NATO üyesi ülkelerinin elçileri tabii Yunanistan kralı tarafından kabul ediliyor. Konstantin şu sıralarda Roma'da (Sulzberger neredeyse kralın tatile çıktığını söylüyordu) Bunun yanı sıra kralın bizzat kendi ve Papadopoulos kralın geri dönme ihtimalinden sözettiklerine göre, diplomatik ilişkilerin kesilmesi manasız olur.»

(Tamam Sulzberger. Ama kralın Roma tatili gi-

derek uzuyor, neden hiçbir gazetede büyükelçinizin geri çekilmesi için birşeyler yazmıyorsunuz? Böyle bir durumda, sizce daha ne kadar zaman beklememiz gerekecek?)

Kralın küçük darbesinin ertesi günü, kendisinin ve eşinin fotoğrafları Yunan Büyükelçiliğinin duvarlarını hâlâ sâslüyordu. Basın resimlerin indirilip indirilmeyeceğini soruyordu? Elçilik sözcüsünün cevabı: «Güzel resimler bunlar, ama bilemiyorum.»

Papadopoulos ısrarla Yunanistan'da monarşinin varolduğunu söylüyordu. Tüm kuşkuları da ortadan kaldırmak için, kukla bir veliaht bile bulmuştu: Zoitakis. Masalın inandırıcı olması için de veliaht başbakanını atamıştı, başbakan da Papadopoulos'du tabii Papadopoulos'un beyanatı: «Veliaht prens bana yeni hükümetin kurulması görevini vererek onurlandırdılar...»

Komikti bunlar!

Sonuçta yabancı güçler arasında bir yarış başladı. Yeni yönetimi ilk kez kim tanıyacaktı? Başta Türkiye olmak üzere, İngiltere ve Birleşik Devletler hemen kararlarını bildirdiler. Türkiye bu yolla albaylara Kıbris konusunda minnetlerini bildiriyordu.

Albaylarsa bir ikilem içindeydi: Andreas Papandreou ne olacaktı? Pusuda bekleyen çok insan varken Papandreo'yu öldürmek yanlış olurdu. Aspida olayı dünyada yankılarını sürdürüyor ve herkes genç Papandreou'nun serbest bırakılmasını istiyordu. Bir süre sonra da darbeciler Papandreou'nun Yunanistan dışında tehlikesinin azalacağına karar verdiler, serbest bırakıp, Yunanistan'ı terketmesine izin verdiler.

Ama Andreas Papandreou serbest bırakılır bırakılmaz yeni bir direnme örgütünün kurulduğunu duyuruyordu: P.A.K. (Pan-helenik) harekâtının canlandı-

rılması) Birleşik devletlerde çok sayıda insan ve örgüt Papandreou'yla ilişki kurmak istedi. Julie İsrail filmlerinin montajı için Paris'e gidecek ve Andreas'la temas edecekti. Julie'nin gitmesini istemiyordum, içim rahat değildi. Gitmesi gerekliydi, hem Spiros'da yanımdaydı. Ama Julie'yle her ayrılışımızda başıma her türlü felaket geliyordu.

Soyunma odamda yalnızdım, kapı açıldı, Anna gözleri yuvalarından uğramış, içeriye girdi.

«Rahip geldi, dedi. Burada.»

Neden sözettiğini anlamıştım. Trappeci rahibin kardeşiydi gelen. Anna'yı itip odaya girdi:

«Kardeşim öldü, dedi. Son sözleri de sizi ilgilendiriyor.»

Şaşkınlıkla ona baktım. Aynı yüz. Aynı kara eller. Yanılmıyordum. Beni daha önce görmeye gelen rahipti bu kardeşi filan da yoktu, delinin biri olmalıydı.

«Yalan söylüyorsunuz, diye bağırdım. Kardeşi değilsiniz. Daha önce de geldiniz benden ne istiyorsunuz?»

— Kardeşim öldü. Onun işini üslendim. Sizin için dua edeceğim.»

Zorla çıkardılar odamdan ama hâlâ bağırıyordu:

«Sizin için dua edeceğim.»

Başıma kötü şeylerin geleceğini sezinleyecek kadar akdenizliyim. Spiros tiyatroya geldiğinde başımıza kötü şeyler gelecek dedim. Geldi bile dedi. F.B.I. tarafından çağrılmıştı. Yabancılar için F.B.I. casusların ve komünistlerin çağrıldığı bir yerdir. Yunan Büyükelçiliğinin hakkımızda çıkardığı söylentilere inanmışlar mıydı? Sınırdışı mı edilecektim? Komünistlikle mi suçlanıyordum? Pasaportsuz nereye gidebilirdim? Ve böyle şeyler neden çarşamba gününe yani matine ve suarenin olduğu güne raslıyordu?

Genellikle çabuk ve güzel makyaj yaparım, ama o gün ellerim titriyordu. Spiros yanında iki genç sevimli F.B.I. görevlisiyle geri geldi.

«Miss Mercouri, sizi öldürecekleri yolunda bir haber aldık.»

Katilin tarifi de vardı ellerinde. Orta boylu, siyah kıvırcık saçlı, yabancı aksanıyla İngilizce konuşan biri. New York'a gelmiş ve tiyatronun yakınlarında bir otele yerleşmiş. Bu civardaki polis ekipleri uyarılmış ve sivil görevliler izleyicilerin arasına yerleştirilmiş. F.B.I. görevlileri sözlerini yeni bitirmişlerdi ki soyunma odasının kapısı hızlı hızlı vuruldu, hepimiz yerimizden sıçradık. Yönetmendi gelen: «Beş dakikanız var.»

Illya Sevgilim'de Pire Çocukları'nı söylüyordum. Gösterinin sevdiğim ender anlarından biriydi bu. Sahnede tek başıma, bir projektörün ışığında konsantre olabiliyordum. Oyuncular canlandırdıkları kişiliğe kendilerini öylesine kaptırdıklarını ve izleyicileri, sahnede olduklarını unuttuklarını söylediklerinde biraz yalan söylerler aslında. Böyle birşey nadiren olur. Ama Pire Çocukları'nı söylerken bir kaç kez bana da oldu. Yunanistan'a olan sevgim, ülkemi görme isteğim herşeyin üzerine çıkıyor; oyunu oyuncu olduğumu unutuyordum. İzleyicilerin alkışları beni kendime getiriyordu. Bu alkışlar ne güzel şeyler anlatıyordu. İzleyicilerin alkışlarıyla beni anladıklarını, Yunanistan'ın geleceği konusundaki kaygılarını anlatıyorlardı bana.

O öğleden sonra yalnızca, orta boylu, siyah kıvırcık saçlı adamı düşünüyordum. Salonun bir köşesinde, elinde susturucu takılı tabancasıyla onu hayal etmeye çalışıyordum. Projektör yandığında benden daha iyi bir hedef düşünülemezdi. Bundan daha roman-

tik bir ölüm olamazdı. Kulisteki polislerin varlığı beni rahatlatmaya yetmiyordu. Sahnenin dibinde, kostümleriyle katilin üzerine atlamaya her an hazır oyuncu arkadaşlarım bekliyordu. Ve sevgili buzukicimiz Harry Lemonopoulos, kendimi yalnız hissetmemem için sahneye yanıma gelmiş, projektör ışığının hemen dışında çalıyordu. Şarkım başarısız olmuş, kırık dökük bir iki alkış toplamıştı. Bu alçak beni korkuttuğu yetmezmiş gibi, bir de en iyi numaramı sabote ediyordu.

Olup biteni öğrendiğinde Julie Paris yolculuğunu erteleyip, bir muhafız tarafından sürekli korunmamı istemişti. Onu, bu düşüncesinden avukat dostumuz Joe Stratos destekledi. Tiyatroya her gün polis kordonunda gidiyordum. Biri şoförün yanında oturuyor, ikisi arkada benim yanımda. Diğerleri de özel gorilimle arkadaki arabada izliyorlardı. Tiyatroda da tıpkı bir paket gibi, iki yeni polise teslim ediliyordum. Beni asıl korkutan gizli katilden çok koruma görevlimdi, tüm silahlarını kuşanmış bir an yanımdan ayrılmıyordu. Neyseki tuvalet kapısını kapatmama izin veriliyordu.

Altı hafta süren bu komediden sonra, polis New York belediyesine çok pahalıya malolduğuma karar verdi. Kendi savunmamı üstlendiğimi ve muhafızları azad ettiğimi içeren bir kağıt imzalamamı istediler. Sonunda uzlaşmaya vardık. Polis her gece olmasa bile zaman zaman tiyatroya uğrayacaktı. Julie'nin dönüşünden onbeş gün kadar sonrasına dek koruma görevlimi alıkoyduk. Ayrılmasına üzüldüğümü söyleyemem. Despo beni ondan kurtarmak için çeşitli numaralar bulmuştu. Gorilin üzerimde yarattığı sinirsel baskının zararlarının daha büyük olduğuna inanıyordu. Artık korkmuyordumda, Julie dönmüştü. Spi-

ros ve sevgili Despo da yanımdaydı. Hiçbir katil onların dikkatinden kaçamazdı. Despo'yla bir gece koruma görevlimden kurtulmaya karar vermiştik. Greenwich Village'da küçük bir lokantaya gittik. Neşemiz yerindeydi. Şarkı söylemek ya da dans etmek isteyenler için küçük bir sahne vardı. Avant-garde bir oyunun provalarına başlamış, bazı oyuncular masamıza geldiler. Rollerini olağanüstü bir başarıyla doğaçlıyorlardı. Eğleniyordum. Despo 21 Nisan 'dan beri ilk kez güldüğümü farketti. Ben de şaşırmıştım ama haklıydı.

Yunanca çok sevimli bir sözcük vardır: **palikari**. Palikarya bir savaşçıdır, ama her zaman neşesi yerinde olan bir savaşçı. Keyifle dövüşür, düşmanlık duygularını umursamaz. Despo o gece palikarya dedi: «Senin savaşma biçimini seviyorum. Beni çökertmeden dövüş, yüreklendir herkesi. Savaş ama bir palikarya gibi...»

Sağol Despo!

Avrupada savaşmaya karar vermiştik, Illya Sevgilim'in bir an önce bitmesini istiyordum. Tiyatro benim hayatım demek. Ama ilk kez düşüncem ve yüreğim başka yerdeydi.

18

Yaşantımı gizemli bir biçimde 18 rakamı yönetir. Ben de buna uyarak 18 bölümle kitabı bitireceğim. Küçük beyaz binlerce beyaz fişi Yunanca notlarla doldurdum. Saatler saati, bir mikrofonun önünde Fransızca ve İngilizce konuştum. Şimdi herşey tamamlandı. Yazdıklarım dünyanın hangi diline istenilirse çevrilsin uyarlansın. Ama bir tek şeye dokunulmasın: öfkeme. Öfkem bu kitabın varolma nedenidir.

Yunanistan'ın özgürlüğüne kavuşmasına yardımcı olanlara bir bir teşekkür etmek isterdim ama sayıları öylesine kabarık ki bu bölüm yetmez. Ama Yunan demokrasisini korumak üzere kurulan Amerikan komitesinde bize yardımcı olan Victor Reuther'e teşekkür etmemek ne mümkün. Bu komiteye katılanların adları anılmaz mı? Adalet bakanı Francis Biddle ve Minesota senatörü don Fraser ve Kaliforniya'dan seçilen don Edwards...

Bir oyunun sonu, biten bir sevda öyküsü kadar acıklıdır. Herkes başlar ağlayıp sızlamaya. Illya Sevgilim'in gösterilişi sırasında yakın dostluklar kurmuştum. Bir buçuk yıl süresince birlikte yaşayıp, omuz omuza çalışmıştık. Hepsini seviyordum. Zor anlarımda bana yardımcı olmuşlardı. Ama oyunun son gecesinde onlardan sevincimi saklayamıyordum. Artık kafamda yalnızca tiyatroya yer yoktu.

Sonra Amerika'nın çeşitli kentlerinde turnelere geldi sıra. Hepsinde iyi karşılandığımızı söyleyemem. Şikago'da Andreas Papandreou'yla halk önünde konuşacaktım. Ama polise bir telefon gelmişti. Konferansı yapacağımız otel odasına bomba yerleştirildiği yolunda ihbar almışlar gelip her yanı aradılar. Tiyatroda sevimsiz bir grup göstericiyle karşılaştık. Çoğu Amerika'da yaşayan Yunanlılardı. Bize pis hakaretler yağdırdılar. Hükümet darbesinden önce bu insanlar beni çiçeklerle şarkılarla karşılamıştı. Şimdiyse beni komünistlik ve vatan hainliğiyle suçluyorlardı. Ne olmuştu onlara? Kafalarından neler geçiyordu da Yunanistan'daki bir diktayı savunabiliyorlardı? Bunun nedenlerini bulmaya çalıştım.

Yunanistan'ı terketmelerinin nedeni, kendi ülkelerinde ekmek paralarını kazanamıyacak hale gelmelerindendi. Amerika'ya yerleşip, ağır şartlarda çalışa-

rak maddi bir rahatlığa kavuşmuşlardı. Beni komünistlikle suçlayarak, sahip olduklarına vahşice sarılmaları için yeterli bir neden miydi bu? Eğer durum buysa, Avustralya, Kanada ve Almanya'ya göçen Yunanlılar neden aynı biçimde davranmıyorlardı? Bu ülkelerde cuntayı savunan yoktu. Gizin anahtarı sanırım Yunan milliyetçiliğinde saklı. Yunanlı doğuştan milliyetçidir. Milliyetçilik onun için ülke sevgisi demektir. Amerika'ya yerleşen Yunanlı parasal sorunlarını çözümleyince milliyetçiliğini de bu ülkeye yöneltmiş. Başarılarını bu bolluk ülkesine borçlular. Eğer Washington cuntayı destekliyorsa yaşasın cunta. Amerika'da yaşayan Yunanlının ikinci ülkesinin eleştirilmesine tahammülü yok. Kraldan çok kralcı kesilmiş. Aman dikkat! bunu genelleştirmemek lazım. Amerika'da yaşayan dar gelirli Yunanlılar cuntaya karşı. Aydınlar ve üniversite çevresindekiler de öyle. Amerika'da kurulan Yunanistan'ın özgürlüğü komitelerinin çoğunun başında Yunan asıllı profesörler var.

1968'in Mart ayında Avrupa'ya gitmem gerekiyordu. Amerika'dan ayrılmadan önce Washington'daki Demokrat Kadınlar Derneği'nde bir öğlen yemeği sırasında konuşma yapmam istendi. Kabul etmekten çekiniyordum. Moralim sıfırdı, kendimi bitik hissediyordum. Öfkemi canlandırıp beni dirilten biz yazı okudum. Yazı Washington Post'da yayımlanmış ve eski dışişleri Bakanı saygıdeğer Dean Acheson'un imzasını taşıyordu. Yunanlıların otoriter bir yönetime ihtiyaçları olduğunu söylüyordu. Nasıl karşı çıkılmazdı? Bunu en görkemli biçimde nasıl ve nerede yapabilirdim Washington'da mı? Daveti kabul ettim.

Küçük bir kadın topluluğu tarafından karşılanıp, en azından bir tane de gazeteci bulunmasını dilerken,

şaşkınlık içinde yediyüz kadar insanın dev bir salonda toplandığını gördüm. Evening Star'a göre, derneğin düzenlediği en kalabalık öğlen yemeğiydi bu. Bana şakayla karışık Demokrat Kadınlar Derneği'nin öğle yemeklerine erkeklerin de katılması gerektiğini yoksa sonucun felaket olacağını anlattılar... Washington'daki komite üyelerimizden bir kaçı yanıma gelip, Dean Acheson'un ülkede en çok saygı duyulan politikacılardan olduğu, yemeğe katılanların çoğunun kendisine hayranlık beslediği, ve özellikle de Johnson yönetiminde çok etken olduğu konusunda beni uyardılar. Eğer onun aleyhinde konuşursam büyük bir politik hataya düşeceğimi söylediler. Yunanistan meselesinde yanlış davrandığını ve bu yemeğe de bunları söylemek için katıldığım cevabını verdim.

Konuşmak üzere ayağa kalktığımda sinirliydim. Durmadan konuşma hataları yapıyordum, ama dinleyiciler anlayışlı davrandılar. Acheson'dan sözedinceye kadar:

Washington Post'da yayımlanan bir mektubunda, M. Acheson Yunanistan'da otoriter bir rejime gerek olduğunu söylüyor. M. Acheson'un saygıdeğer biri olduğunu hepimiz biliyoruz, ama Yunan demokrasisini gömmeye çalışıyordu. Kimileri M. Acheson'un Kıbrıs sorunundan ötürü daha önceki yönetimi suçladığını söylüyorlar. Buna inanmıyorum. M. Acheson saygıdeğer bir insan. Saygıdeğer fikrini beyan ederken Yunan halkının azgelişmiş ve demokrasiye hazır olmadığına değiniyor. Ben kültürsüz zavallı bir oyuncuyum, saygıdeğer M. Acheson ise bakan ama onun yüzüne şunları haykırmaktan çekinmiyorum: «Sayın bakan yanılıyorsunuz. Biz demokrasinin ne demek olduğunu çok iyi biliriz. Demokrasiyi biz bulduk. Söy-

lediklerinizi reddediyoruz sayın bakan. Özgür olacağız.»

Birden sanki bir buzdolabında konuşuyormuşum gibi geldi. Salondaki hava buz gibi olmuştu. Ama sevinç içinde bu soğukluğu umursamadığımı farkettim. Ben oyuncuyum, beğenilmekten hoşlanırım, ama o anda şöyle düşündüm: «Oyuncunun cehennemin dibine kadar yolu var. Sen Yunanlısın. Söyleyeceğin şeyler var beğenilse de beğenilmese de söyle.» Bir adım ilerlemiştim. Özgür olduğumu duyuyordum, her türlü savaşa başlayabilirdim.

Spiros Herkül gücüyle çalışıyordu. Altı hafta gibi kısa bir sürede onsekiz (gene bu rakkam!) Avrupa ülkesinde dolaşacağız. Avrupa'da bir uçtan bir uca dökülen bir arabayla dolaşıyordu. Parti başkanlarıyla temaslar kuruyor, tiyatrolarla anlaşıyordu. Salon bulamadığında da üniversitelerle anlaşıp anfiler ayarlıyordu. Otellerde oda tutuyor, pazarlık ediyor, basın toplantıları düzenliyordu. Mikis Theodorakis'in orkestrasının dağılan müzisyenlerini biraraya getirip turnemize katıyordu. Uçağa atlayıp altı saatliğine bizimle konuşmak için New York'a geliyor ve hemen Strasbourg'a dönüyordu. Spiros Herkül, Tarzan ve bir Yunan palikaryası karışımıydı. Jim Proctor gözlerine inanamıyordu. Reklamcıların yardımıyla ve önünde en azından dört aylık bir zaman olmaksızın böyle bir işe asla girişemiyeceğini söylüyordu. Reklam konusunda bir tek desteğimiz vardı, Londra'daki sevgili Margaret Gardner. Margaret sevgili arkadaşım sana hiçbir zaman ödenmeyecek minnet borcum var. Gazetecileri Yunanistan konusunda yazmaya zorluyordu durmadan. Turnenin başarılı olması için yemin etmişti. Bitip tükenmek bilmeyen mektuplar yazıyor günlerini telefon başında geçiriyordu. Oradan oraya

uçuyor, zamanını, parasını ve yüreğini katıyordu bu işe.

Bense Despo için kaygılanıyordum. Amerika'da nasıl yaşardı? İş bulabilir miydi? Albayların Yunanistanı'na inatla dönmek istemiyordu.

«Düşündüğümü söyleyemezsem ölürüm» diyordu durmadan.

Despo Julie'nin dediği gibi «iyi yürekli olağanüstü bir kadın»dı. Ataları Yunanlı devrim kahramanlarıydı. Ailesi çok zengindi ama savaş sırasında tüm servetinden kurtulmuştu. Yunanistan'da zengin olmak onu rahatsız ediyordu. Altı dil konuşur Despo. Yunancaya çok sayıda eser çevirmiştir. Her zaman neşeli ve iyimserdi. Yeryüzündeki hiç kimse Despo kadar aranıp davet alamaz. «Benim için kaygılanma, diyordu, Oyunculuğu bilirim, şarkı söylerim, yazı yazarım, bulaşık yıkayabilirim.»

Bütün bunlar gerçekti, gerçekten de öteydi...

Ama artık Amerikalı dostlarla vedalaşmanın zamanı gelmişti. Kolay olmadı. Çoğuna yürekten bağlanmıştım. Sonra Julie'ye de veda etmem gerekiyordu, New York'da kalıp zencilere ilişkin filmini çekmeye başlıyacaktı.

Konuşmalar. Şarkılar. Röportajlar. Mitingler. Uçaklar. Tiyatrolar. Stadyumlar. Alkışlar. Valizler. Yolculuk. Oteller, Rena telefon görüşmelerini not alıyor. Angeliki bir köşede bir elbise ütülüyor. Yunanlı delegeler yerlere oturmuşlar. Pencerelerden televizyon kabloları uzanıyor. Uçak, Tren. Uzun bir konuşmayı ezberlemeye çalışırken Maria Farandouris ve Antonis Kaloyannis yanıbaşımda inanılmaz güzellikte şarkılar mırıldanıyorlar alçak sesle. Theodorakis'in yeni bir bestesi üzerinde çalışıyorlar... Yeniden

garlar. Havalimanları. Yunanlı işçilerle görüşme. Ağlıyoruz, gülüyoruz.

Viyana. Basın toplantısı. Bruno Pittermann yanıbaşımda bana yardımcı. Konzerthaus'dayız. İzleyiciler sahneye yanımıza bizimle şarkı söylemeye geliyor. Ve herşey inanılmaz bir hızla ilerliyor, ben de öyle.

Gazetelerde manşet: «PAPADOPOULOS ŞEREFİ ÜZERİNE, YUNANİSTAN'DA DEMOKRASİYİ KURACAĞINA YEMİN EDİYOR.»

Cenevre'deyim. Tutkuları körükleyecek şeyler söylemem için uyarılıyordum. İsviçre'li izleyiciler benim yerime gerekeni yapıyor.

Gazeteler: «MARTİN LUTHER KİNG ÖLDÜRÜLDÜ»

İngiltere: Oxford'da destek görüyorum. Dekanla yemek yiyoruz. Londra! En değerli İngiliz oyuncular bana katılıyor. Tanrı Vanessa Redgrave ve tüm ailesini korusun. Lord Snow, Lord Salisbury, Sir Maurice Bowra bana yardım ellerini uzatıyorlar. Şaşkınlık içindeyim: insan nasıl hem ilerici olur hem de asalet ünvanına sahip olabilir? Basın toplantısı, çözülüyorum, Harold Wilson'un ismini hatırlayamıyacak kadar... Lord Byron'un anıtına çelenk koyuyorum. Kimse beni durduramaz, İngiliz bakanı M. Fraser aynı anda Atina'da Lord Byron'un heykeline çelenk koyuyor. Onu durduruyorlar, çünkü çelenginin üzerinde şairin ünlü «Yunanistan'ın özgür olacağını düşlüyorum» dizeleri var. Trafalgar Square! İnanılmaz bir kalabalık. Halkın doldurduğu yan sokaklardan sesimin duyulabilmesi için mikrofonlar yerleştiriliyor. Yanıbaşımda Aleka Paezi var.

Paskalya 21 Nisan umut zamanı. Utancın doğum günü. Turne giderek hızlanıyor. Oslo, Helsinki, Stokholm. Geleceğin başbakanı Olaf Palme Mayıs günü

200 bin kişilik yürüyüşün başında beni yanına alıyor. İsveç'in en büyük stadyumundayız, 50 bin kişi alıyor. Oyuncular, yönetmenler, şarkıcılar var fıstık fındık satıp bilet kesiyorlar. Dev bir Yunan bayrağına sarılı yükseltiye çıkıyor Olaf Palme konuşuyor ardından Anita Bjork. Mikis'in «Metapo»sunu söylüyorum. Ya özgürlük ya ölüm.

Yeniden uçaklar, trenler: Münih, Düsseldorf, Essen. Yunanlı işçiler sanayi merkezlerinde çalışıyorlar. Büyük heyecanlar yaşıyorum. Tutukluların aileleri için para topluyoruz. Yunan kilisesi tarafından afaroz edildiğimi öğreniyorum. Essen'de sekiz bin işçiyle birlikte Metapo'yu söylüyorum. Berlin'deyim. Otelimin önünde iğrenç bir gösteri. Yunanca.

«Pis komünist Moskova'ya»

Karşılık olarak balkonumdan öpücük gönderiyorum.

«Orospu. Moskova'ya, Moskova'ya»

Kalabalık dağıtılıyor.

Gazeteler: «GOŞİST ÖĞRENCİ RUDİ DUTSCHKE ÖLÜMLE YARGILANIYOR»

Amsterdam. La Hey. Yunanistan'ın kurtuluşu için evrensel bir Fon kuruluyor. Başkanı M. Van Del Stoel Yunanistan'ın kurtuluşu için var gücüyle çalışıyor.

Bruxelles. Üniversitenin anfisinde konuşmam gerek. Bir kamyon dolusu sağcı gelip camları kırıyor. Spiros'la öğrenciler yumruk yumruğa dövüşüp kovuyorlar onları. Toplantı sürüyor. Konuşmam kötü sayılmaz.

Sonunda Paris. Jean Paul Sartre ve Jacques Duhamel yardımlarını vadediyorlar. Sanatçılar Birliğinde öğlen yemeği Pia Colombo, Sacha Pitoeff'in kibarca beni desteklediklerini söylüyorlar. Eric Rouleau dost ve candan. Serge Reggiani kaya gibi sağlam.

Mendès France, André Malraux, François Mitterrand, Daniel Mayer ile tanışıyorum. Turne Fransa'da noktalanıyor.

Şimdi durup düşünme zamanı. Avrupa Yunanistan'daki cuntanın Amerika'dan daha çok bilincinde.

Politik toplantılarda demokrasiden sözetmek çok zevkli. Özgürlük şarkıları söylemek coşturuyor insanı. Ya sonra? Yine toplantılar, yine şarkılar mı? Turne bana çok sayıda insanın yardıma hazır olduğunu gösterdi, ama nasıl? Sağır hükümetin kulaklarına bağırarak mı? Zamanla, kalabalıkların azalacağını anladım, somut birşeyler yapılmalıydı. Birleşik direnme yolune gidilmeliydi. Bunun için de örgütlenmek, örgüt için de para. Kan dökülecekti. Gerçek buydu ben de anlamıştım. Duygusal bir girişimdi benimki, Yunanistan kurtuluncaya kadar sinema ve tiyatroyu bırakmak. Çalışıp para kazanarak daha verimli olacağımı biliyordum artık. İlk yapılan teklifi kabul edip, Amerika'ya dönmeye karar verdim.

Avrupa'dan ayrılmadan önce tarihin önemli bir sayfasına tanık oldum. Fransa 1968 Mayıs ayı. Bu başkaldırının başını çeken yoktu. Çok güzeldi. Tam bir Don Kişotluk. Ezildiler. Ama bu dünya için bir uyarıydı.

Julie'yle Kaliforniya'da buluştuk. Aynı filmde çalışmıyorduk, ama hafta sonlarımız vardı. Hayatımda ilk kez beş günlük haftanın tadına varıyordum. Yüzmeye gidip tembellik ediyor, müzik dinliyorduk. Son yıllarda öylesine ayrı kalmış ve sarsıntılar geçirmiştik ki birlikte mutlu olmak suçluluk duygusu uyandırıyordu.

Benim oynadığım filmin yönetmeni Norman Jewison'du. Sevimli, katı çok yetenekli bir yönetmendi, son filmi Oscar ödülü kazanmıştı. Ama ilk karşılaş-

mamız pek başarılı olmadı. Senaryoyu sevmemiştim ve aptal gibi ona filminde yalnızca para kazanmak ve bomba satın almak için oynadığımı söyledim. Beni ciddiye almadı, ama haklı olarak alındı. Sonunda da beni bağışladı ve iyi dost olduk.

Sonra bir umut perdesi belirdi. Eugène MacCarthy ve Robert Kennedy, Yunan diktasına karşı olduklarını söylediler. Kennedy'yi iki kez görmüştüm. İlkin evinde verdiği görkemli bir davette. Çocuksu yanları vardı. Sonra bunca yumuşaklığın ardında sert ve katı bir kişiliği olduğunu farkettim. Eğlenceli bir davetti, herkes coşkundu. Dans ediyorduk. Politika konuşulmuyordu, ama cazip gülümsemeli bu genç adamın, ilerici bir atılım içinde olduğu ve Demokrat Partiyle ilişkisini kesip, Amerikan gençliğine yönelik bir politika izleyeceğini farkediyordum. Bir süre sonra New York'da karşılaştık daha adaylığını koymamıştı hâlâ tereddüt ediyordu:

«Başkanlığa adaylığınızı koymalısınız, dedim.

— Beni de öldürmelerini mi istiyorsunuz?» diye cevap verdi.

4 Haziran 1968! Stüdyodan koşarak eve gelip radyonun başına geçiyorum, ön tur sonuçları heyecanla bekleniyor. Tur sonuçları açıklandıkça umut beliriyor demokrat parti aleyhinde. Demokratların bazıları seçimi önde götürüyor. Halk Vietnam savaşından usanmış. Johnson seçimlere katılmayacağını açıklamıştı. Herkes MacCarthy ya da Kennedy sayesinde bu amansız savaş sona erebilir ve bir özgürlük havası doğabilirdi sanıyor. Biz Yunanlılar da bunun albayların sonu demek olduğunu düşünüyoruz.

Angeliki televizyonun sesini sonuna kadar açmıştı, beni görünce. «Demokratların adayı Kennedy» diye bağırdı

Yüreğim ağzıma geldi. MacCarthy'ye hayranlık duyuyordum, ama büyükbabam politikacılara yalnız hayranlık yeterli olmadığını, aynı zamanda hareket ve «iltimas»da gerektiğini öğütlerdi. MacCarthy bu hareketten ve «iltimastan» yoksundu. Kaliforniya'daki ilk tur sonuçları tartışmasız Kennedy'nin önde gittiğini ortaya koyuyordu. Bence, kimse onu engelleyemezdi artık. Angeliki'nin kollarına atıldım: «Yunanistan özgür olacak.»

Sonra katil ateş etti. Kennedy'nin güzel yüzü!... Acıyla ve sonsuz bir yumuşaklıkla kıvranan yüz. Geniş bir yaşam söndü onunla birlikte Amerika'nın da yeşeren filizleri soluyordu.

Aynı ağustos ayında Yunanistan'da bir cinayet girişimi oldu. Alekos Panagoulis isminde bir genç subay, Papadopoulos'u öldürmek istedi. Kennedy'nin ölümünü isteyen tanrılar, Papadopoulos'un canını almadılar. Panagoulis tutuklandı, hapiste öylesine işkence gördü ki mahkemesi sırasında ayakta duramıyordu.

«Bence, özgürlük savaşı verenlerin, en güzel vasiyetleri, zorba mangalarının kurşunlarıyla öldürülmektir, diyordu. Şiddete karşı, şiddet. Ben başarısız oldum ama yolumu izleyenler olacak.»

Özgürlük savaşçısının en iyi vasiyetinin ölüm olduğunu sanmıyorum. Ama Yunanlılar Panagoulis'i anladılar. Gerektiği için ölümü istiyordu. Ölüme mahkum edildi. Vatikan da dahil olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinden baskı yapıldı. Ölümden döndü. Sirhan Sirhan, Kennedy'nin katili da Los Angeles'de bir hapishanede. Panagoulis de Sirhan da birilerini öldürmek istediler. İkisi de aynı kefeye konur mu? Alekos Panagoulis bir kahraman mıdır? Sirhan Sirhan bir kahraman mıdır? Yoksa ikisi de katil mi? Papa

dopoulos ve Kennedy aynı kefeye konur mu? Kennedy bir zalim midir? Yorumunu filozoflara bırakalım. Ben Yunanlıyım ve Kennedy öldürüldüğünde ağladım. Papadopoulos'un yasını tutmazdım.

1968'in kara yazında bir başka trajedi daha yaşadık! Ruslar ve uyduları Çekoslovakya'yı istila ettiler. Prag'da bahar, özgürlük düşü, sosyalizm adına bastırıldı. Ne iki yüzlülük! Ne yürekler acısı bir durum! Ve de Washington demokratlarının ekmeğine sürülen yağ... Olayı cinayet olarak nitelendirdiler tabii, ama bundan Vietnam savaşında ve albaylara yaptıkları yardımlarda kendilerine pay çıkarmasını da iyi bildiler.

Milyonlarca Amerikalı Şikago'da yapılan başkanlık aday seçimi kurultayını televizyondan izliyordu. Sokaklarda bir polisin giysileri soyuluyor. Genç göstericilere acımasız saldırılar. Ürkünç sertlik gösterileri. Patlatılan kafalar. Öldürme isteği ve nefretle dolu polis bakışları. Saçlarından sürüklenerek coplanan genç kızlar. Bir yandan coplanırken bir yandan da «Bütün dünya size bakıyor» diye bağıran delikanlılar. Kurultay salonunda parti daleveralarını gülümseyerek izleyen Şikago valisi. Boş laflar. Uzlaşma. Gürültülü bir karnaval havası! Zavallı Amerika! Cumhuriyetçilerin kurultayı. Durum daha da beter. İyi yağlanmış bir politika çarkı. Halkın sesi kısılmış. Sonunda Nixon kampanyasına seçilen aday Spiro Agnew. Agnew, Tom Pappas'ın baş adamı. Tom Pappas Yunan asıllı bir Amerikalı, cuntayı destekleyip sömürüyor. Pappas, ABD'nin başkan adayı seçiminde etken olabilecek kadar C.I.A.'cı. Zavallı Amerika! Zavallı Yunanistan!

Avrupaya dönüp, nereye olursa olsun yerleşip Yunanlı göçmenlerle birlikte yaşamak istiyordum.

Julie'nin de, benim de filmlerimizin bitmiş olmasına seviniyordum. İkisi de başarısız olmuştu. Ben başından beri buna hazırlıklı olduğum için fazla üzülmedim. Ama Julie, olanca gücünü ortaya koymuştu. Çok şey bekliyordu! Zamanlamanın da yerinde olduğunu düşünüyor. Amerika'nın zenci sorununu kavrayacağını sanıyordu. Duyduğu üzüntüyü açığa vurmadı hiç. Ama ben onunla yaşıyordum, insan ve sanatçı olarak duyduğu üzüntüyü görüyordum.

1969. Strasbourg'da Avrupa Konseyi'nde, sayısız tutuklu Yunanistan'da işkence gördüklerini anlatıyorlar. Dehşet verici ayrıntılar. Öfke. Öfke ve utanç.

Roma'da binlerce işçinin önünde konuşuyorum. İtalyan halkının bizi desteklediğini ve parasal yardıma hazır olduğunu görmek beni rahatlatıyor.

Stokholm'de direniş örgütlerinin başkanlarına, aralarındaki anlaşmazlıkları unutup, uzlaşma içinde ortak yöntemlerle; etken ve tutarlı bir yol izlenmesi için yalvarıyorum.

Paris'de Atina'dan gelen biriyle buluşuyordum. Yunanlıların acılarını anlatıyor. Hapisteki dostlarından sözediyor. Aynı akşam Yunanistan'a dönüyor. Direnişin paraya ihtiyacı olduğunun altını çiziyor.

Ertesi sabah bir başka Yunanlı beni görmeye geliyor. Paris'teki Sovyet Büyükelçiliği tarafından gönderildiğini ve: Avrupa'daki ve Amerika'daki konferanslarımı yinelemem için beni Sovyetler Birliği'ne çağırıyor. İşin içinden şöyle sıyrılıyor: «Politika katı bir gerçektir, Rusya'ya gidince sizi gerçek sevecenlikle kimlerin karşılayacağını göreceksiniz». Giderim diyorum yalnız bir şartım var: «Batı ülkelerinde olduğu gibi, basın toplantıları düzenleyip, sansürsüz radyo ve televizyon programlarına katılabilir miyim?» Şartlarımın mutlaka kabul edileceğini, Elçilikle görüştükten sonra beni arayacağına söz verip gidiyor.

Hiç karşılaşmadık!

Londra. Yunan Büyükelçiliği'nin önünde açlık grevi yapan bir grup gençle kaldırımda oturuyorum. Alekos Panagoulis'in infaz kararı ertesi gün. Panagoulis'in genç kardeşi yanıbaşımda oturuyor. Haberciler Yunanistan'a çeşitli eleştiriler yöneltildiğini söylüyorlar. Dünyanın dört bir yanından karşı çıkanlar var; Picasso, Jean Paul Sartre, De Gaulle, Papa. Yoldan geçenler bizi destekliyor. B.B.C. görevlileri kameralarıyla geliyorlar. İnfazın büyük bir olasılıkla erteleneceğini söylüyorlar. Sonunda Panagouis'in öldürülmeyeceği haberi gelince kardeşi kollarıma hıçkırarak atılıyor.

Julie Lausanne'da bir film yapacağımızı söylüyor. Romain Gary'nin «Şafak Sözü» isimli kitabından uyarlama. Mutluyum, sevdiğim bir rolle para kazanma olanağı buluyorum.

Boulogne'da bir stüdyoda Julie sessiz filmleri yeren bir sahne çekiyor. Rol dağıtımıyla ilgilenen Margot Capelier'i kucaklıyorum. Oniki Yunanlı göçmene iş sağlıyor. Çalışma izinleri yok ama Margot yöneticilerle anlaşıp göz yummalarını sağlıyor.

«Şafak Sözü»nün çekimine başlıyoruz. Küçük bir Fransız kenti, Cracovie'ye benzetilmiş. Polonya'da çalışacaktık, sözleşmeler imzalanmış, ön ödemeler yapılmıştı. Ama Nice'de çekim yaparken Julie düşmüştü ve iki ayağında da kırıklar vardı. Çekime beş hafta ara verildi. Polonyalılar da gecikmenin kendilerini zor durumda bıraktığını söyleyerek, sözleşmeyi iptal ettiklerini ve isteğimizin geçersiz sayıldığını söylüyorlardı. Gecikme yalnızca bir bahaneydi. İsteğimizin geri çevrilmesinin nedeninin sanırım, Polonyalı yetkililerin benim canlandıracağım, Nina'nın Yahudi olduğunu öğrenmeleriydi. Bir diğer sebep de İsrail Sa-

vunma Bakanı General Dayan'nın oğlu Assaf Dayan'ın da bizimle birlikte çalışmasıydı. Birşey ispatlayamam ama durumun böyle olduğuna içtenlikle inanıyorum. Söylediklerimi doğrulayacak Polonyalılar tanıyorum.

Biz Dôle'de çekim yaparken, direnme örgütünün üyeleri Atina sıkıyönetim mahkemesinde yargılanıyorlardı. Bir gece otele döndüğümüzde, Julie'yi bekleyen bir gazeteciyle karşılaştık. Julie'ye bir açıklama yapıp yapmayacağını soruyordu.

«Hangi konuda?»

Adam bize Atina baskılı bir gazete yazısı gösterdi. Julie Yunanistan'a gizli yoldan bomba ve patlayıcı madde malzemesi sokmakla suçlanıyordu. Julie'nin cevabına hayran oldum: «Eğer bombaları gizli yoldan Yunanistan'a soksam bunu itiraf etmezdim; göndermedim demekten de utanırım.»

Cenova... Şafak vakti liman. Dok işçileri, saat altıda işbaşı yapıyorlar. Onları toplantıya çağırmak için limandayım. Akşama geleceklerine söz veriyorlar. Julie, Spiros, Rena ve ben rıhtımda dolaşıyoruz. Yunan donanmasına ait bir yük gemisi demirlemiş. Gemiyi görmekten etkileniyorum. Görevlilere sesleniyorum. Toplanıp bize bakıyorlar, konuşmadan. Bir subay gelip nefretle bana bakıyor, grubu dağıtıyor. Hiç konuşmadık. Uzaklaşırken denizcilerden biri elini kaldırıp, zafer işareti yapıyor. Dünyanın çeşitli havaalanlarında aynı olay, Olympic Havayolları görevlileriyle de başıma geldi. Yunanistan'ın dışında olsa bile Yunanlılar benimle konuşmaya çekiniyorlar, ama bir bakış, bir hareketle konuşmaksızın benimle dostluklarını belgeliyorlar.

İmzasız mektuplara tehdit telefonlarına alıştık artık. Kaygılanmıyoruz bile. Ama o gece Cenova'da

tehditler eyleme dönüştü. Konuşmacılar için tiyatronun sahnesine bir kürsü yerleştirmiştik. Kürsünün altına saat 20.05'e ayarlı plastik bombalar yerleştirilmiş. Saat 20'de konuşmaya başlamam gerekiyordu. Bugün hâlâ yaşayabilmemi ve bu öyküleri size anlatabilmeyi Paola'ya borçluyum. Paola'yı fazla tanımıyorum, yalnızca ismini biliyorum hepsi bu. Toplantıyı düzenleyen komitede görevliymiş Paola ve erkenden tiyatroya gelip herşeyin yerli yerinde olup olmadığını denetlemek istemiş. Mikrofonları kontrol etmek istemiş birden. Tesadüfen ayağı kürsüyü örten, örtüye takılmış ve selefon kağıtlarına sarılı bir paket görmüş. Benim için bir hediye olduğunu düşünerek alıp kulise götürmüş. Neyseki tiyatronun kapıcısı temkinli biriymiş. Paketin ağırlığından kuşkulanmış. Paketi koklayıp, kulağını yapıştırıp dinlemiş ve hemen polisi aramış. Göz açıp kapayıncaya kadar polisler, itfaiye arabaları kum kamyonları olay yerine gelmişler. Hediye paketini açıp araziye götürüp üzerine kumları boşalttıktan sonra bombayı patlatmışlar. Patlamanın şiddetinden bir kilometre uzaklıktaki evlerin camları kırılmış. Polisler bombanın eğer sahnede patlasaydı, kürsüdekileri (Spiros, Julie, Rena ve ben) öldüreceği gibi tiyatronun damını çökertecek güçte olduğunu söylediler. Yaptıkları ortalama hesaplara göre patlama ve panik sonucu ikiyüze yakın insan ölebilirmiş.

İtalyanların tepkisi olağanüstüydü. Konuşmam sokaklara da yayıldı hoparlörlerle. Daha önce hazırladığım metinden bir hayli uzaklaştığımı söylemem gereksiz olur sanırım. Salondan dışardakilerin alkışları duyuluyordu. Ben konuşmamı bitirdiğimde komite başkanı dok işçileri sendikasının işçi temsilcisinin de konuşmak istediğini söyledi.

«Nasıl adlandıracağımızı bilemediğimiz bu olay nedeniyle, protesto amacıyla yarın rıhtımda çalışmayacağız. Yarın grev yapacağımızı sizlere duyurmakla görevlendirildim.»

Kısa ama anlamlı bir konuşmaydı.

Toplantıdan sonra yüzlerce insan arabamızı çevreleyerek bize otele kadar eşlik etti. Tanrı onları ve Paola'yı korusun. Tanrı kapıcıyı, polisleri ve itfaiyecileri korusun. Tanrı faşistleri kahretsin.

Bir gün çok önemli bir haber aldık.

Mikis Theodorakis özgürdü! Üçbuçuk yıl süren tutukluluk ve sürgünden sonra Paris'teydi. Dünyanın çeşitli yerlerinden yapılan baskılar ve Jean-Jacques Servan-Schreiber'in son dakikadaki manevrasıyla özgürlüğüne kavuşmuştu. Haberi daha önceden almıştık, uçağı Orly'ye indiğinde alandaydık. Bu yorgun, bitik, şaşkın, merdivenlere takılıp dostlarını bile tanımakta güçlük çeken devin görüntüsünü hiç unutamam. Hayır! Onun ve bizim coşkunluğumuz unutulamaz...

Mikis birkaç gün dinlendikten sonra, yeniden çalışmalarına başladı. Yunanistan'dan bir tek mesai bir tek istekle gelmişti: politik görüşleri ne olursa olsun tüm Yunanlılar, kral Konstantin de dahil olmak üzere aynı düşüncede birleşiyorlardı diktacılara karşı birleşip dövüşmek. Bu düşünce çeşitli örgütler arasında anlaşmazlıklara yolaçtı. Özellikle gençler tek amaçları yönetimi ele geçirmek olan, aşırı-tutucularla birleşmekten kaçınıyorlardı. Konstantin'e güvenmiyorlardı. Yaptığı kötülükleri unutup, bağışlamaları mümkün değildi. Ama Mikis ve diğerleri ısrar ediyorlardı, birleşmek gerekliydi. Ordunun büyük bir kesiminde cuntadan nefret ettiğini gözlemlemişlerdi. Papadopoulos'un maaşlarına zam yaptığı genç subaylar değil, ama diğerleri tabii.

Şimdilerde şaşkınım. Birleşmenin kaçınılmaz olduğunu biliyorum, ama ihanetten korkuyorum. Cuntanın yıkılması gerekli, ama Yunanistan'ın geleceğine dayalı daha yoğun bir dayanışmayı özlüyorum. Yanlarında oturanlara güvenmeyen insanların bir masa çevresinde birleşmeleri beni kaygılandırıyor. Yunanistan'ın ortak savaşıma dayalı organik bir dayanışmaya ihtiyacı olduğu kanısındayım. Diktanın düşürülmesi için çalışan Yunanlılara güveniyorum. Günün birinde birleşip omuz omuza verip birlikte çalışacaklar.

1971'in Ocak ayındayız ve onsekizinci bölümü de bitiriyorum. Bu yıl paskalya gene nisan ayına raslayacak. Bu askeri bir diktanın dördüncü yılı da demek.

C.I.A.'nın desteklediği bir dikta. Bir yıl önce albay Pattakos Amerikan Büyükelçiliğinde görevlilere ve gazetecilere bir açıklama yapmıştı Paskalya'da:

«Batının göklerinde yeni bir yıldız parlıyor, Amerika'nın yıldızı. Avrupa bu parıltıları yürekten kıskançlık duymadan karşılamalı. Amerikan bilgeliği, Euripides'inkiyle eşdeğerdedir.»

(Şeref sözü metni aynen veriyorum.)

Bundan sonraki Paskalyalarda Pattakos gene sevinecek: Washington'un askeri yardımları yenilendi. Bu utanç verici kararlarını desteklemek amacıyla hükümet sözcüleri: «Yunanistan'da Anayasal bir düzene geçilebilir» açıklamasını yaptılar.

Ama hükümet görevlileri kuşkusuz:

Sıkıyönetim mahkemelerinin hâlâ varolduğunu yersiz tutuklamaların, mahkemesiz yargılanmaların sürdüğünü kuşkusuz biliyorlar hâlâ.

Politik tutuklular insan hakları kapsamındadır.

Kızıl Haç görevlilerinin Yunan hapishanelerini gezmelerine izin verilmedi. Yunanistan'da her türlü

kurum askerlerin denetiminde. Spor kuruluşları, üniversiteler, edebiyat, yeniden yazdırılan tarih kitapları, tiyatro, oyunlar, oyuncular asker tarafından denetleniyor. Kilise için de geçerli bu: «Ordu Başpapazlığı» görevi veriliyor kimilerine. Bu görevde sanırım Kilise'nin bir general tarafından denetlenmesi demek.

Amerikan Hükümeti bütün bunları biliyor ve herşeye rağmen albayların Anayasal bir düzeni kuracaklarını söylüyor. İşte Yunan Parlementosunun son başkanı Dimitrios Papaspyrou'nun konuşması (Papaspyrou komünist değildir):

«Amerikan hükümeti bütün bunları biliyor. Albaylar yönetiminin demokrasiye doğru hızla ilerlediği yolundaki sav da, bu yönetimle olan ilişkisini açıkça ortaya koyuyor.»

Bir senato toplantısı sırasında, senatör Fullbright «skandal rejimi» diye adlandırdığı Yunanistan yönetiminin, Amerika tarafından desteklenmesinden utanç duyduğunu söylüyor. Senatör Fullbright toplantıya katılan, Ortadoğu Sorunları Genel Sekreteri Roger Davies, Savunma Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı Robert J. Pranger'e şu kesin soruyu yöneltiyor:

Fullbright: Bana bundan önceki hükümetin düşürülmesinde etken olup olmadığınızı evet ya da hayır biçiminde dürüstçe söyleyebilir misiniz?

Davies: Sayın senatör, Hükümet kararlarının tümünü elinden geçiren yüce senatonun böyle bir varsayıma inanması mümkün değil. Kesinlikle suç ortaklığı yapmadığımızı söylemek isterim. Bana yönelttiğiniz soruyu amirlerime de iletip size onların cevaplarını aktaracağımdan emin olabilirsiniz.

Fullbright: Söz mü?

Davies: Zaten bu konuşmamı, şu anda yeminli olarak yapıyorum.

Eğer izin verirlerse M. Fullbright'a bir kaç soru daha öneriyorum. Yeminli cevapları duymak ilginç olacaktır.

1961'de C.I.A. Atina başkanı M. Laughlin Campbell Merkez Partisinin aleyhinde olacak bazı seçim değişikliklerine ilişkin Andreas Papandreou'ya baskı yapmış mıdır?

M. Campbell Andeas Papandreou'dan yalnızca kendisinin Georges ve Papandreou'nun katılacağı bir toplantı yapmasını istemiş midir?

Andreas babasının bu değişikliklere karşı olduğunu söylediğinde Campbell şu cevabı vermiş midir: «İstediğimizi elde ederiz bunu babanıza söyleyin?.»

Aynı yıl Merkez Partisi Amerikan Büyükelçiliğinin Yunanistan'ın içişlerine karışmakla suçlamıştır. Neden?

Bunun nedeni Amerika'nın Yunan haberalma örgütlerine hükümetin onayı olmaksızın bilgi aktarmasından kaynaklanabilir mi?

1965'de bazı milletvekilleri Merkez partisinden çekildiler. C.I.A.'dan para aldılar mı bu iş için? Evet ise, ne kadar?

Bir Yunanlı genç kız Aspida davası sırasında, Andreas Papandreou aleyhinde tanıklık etmek için 50.000 drahmi aldı mu C.I.A.'dan?

Papandreou'ların aleyhine tanıklık etmeleri için iki subaya 100.000 Amerikan doları ödendi mi?

Bir üçüncü subaya tanıklık etmesi için bir milyon drahmi ödendi mi?

Eleftheria Cosmos adlı sağcı gazete C.I.A. tarafından parasal olarak desteklendi mi?

Cuntanın İçişleri Bakanı Paul Totomis C.I.A. görevlisi midir?

New Jersey'deki Standart Oil şirketinin en büyük

ortaklarından, Yunanistan'ın en büyük sermayedarlarından Spiro Agnew'un destekleyicisi Tom Pappas C.I.A. görevlisi mi?

Albay Papadopoulos NATO'nun Promete planlarını nasıl ele geçirdi?

C.I.A.'nın hükümet darbesinden haberi var mıydı? Kesin tarihi biliyorlar mıydı?

İşte yöneltilebilecek sorulardan yalnızca birkaç tanesi. Kendime ve tüm Yunanlılara kızıyorum. Yirmi yıldan beri Birleşik Devletler'in Yunanistan'ı denetlediğini biliyoruz, buna karşı çıkmak için de bunca yıldır kılımızı bile kıpırdatmadık. Oh, tabii kimi zaman, bazıları içini boşaltmak için, yabancı güçlerin egemenliğine, NATO'nun askeri-sanayi yatırımlarına çatıyordu, sonra da bitkin düşerek hafta sonu tatiline çıkıyordu. Hitler'i engellemedikleri için Alman halkına kızarız. Biz Yunanistan'a faşist bir yönetimin gelmesine izin verdiğimiz için öncelikle kendimizi suçlamalıyız. Lâyık olduğumuz yönetim başımızda. Sonuç olarak suçlu kim sömürülen mi, sömüren mi? Korku yönetimleri mi, korkanlar mı? Tanrı katında kim suçlu, elektrikli sandalyenin şalterini indiren mi, direnmeden ölmeye giden mi?

Bana yöneltilecek soruları kestirebiliyorum. Saldırganların topları tüfekleri var. Ama dürüst olalım. Kim omuzluyor bu silahları? Kim kullanıyor tankları topları? Biz! Düşmanla işbirliği içindeyiz, onu destekliyoruz. Savaşlarında kullanması için çocuk doğuruyoruz. Bizi bölmesine, düşünmemizi engellemesine izin veriyoruz. Bir buzdolabı ya da televizyon uğruna ruhumuzu satıyoruz. Kaçınılmaz bir gerçek var. Bilgisayarları topları tüfekleri olabilir ama biz kalabalığız. Çok daha güçlüyüz aslında, ama bizimle oynamasına izin veriyoruz. «İyi yaşamak gerek» formülünün

ardına gizleniyoruz. Aslında: bu formül şöyle olmalı: «Yoksulluk içinde de olsa iyi yaşanmalı.»

Herşeye rağmen iyimserim, yemin ederim. Çünkü dünyanın dört bir yanında gençler yerlerini alıyorlar. Bizden daha cesur, daha bilgili hepsi. Satılık değiller. Belki şimdilik planları yok. Toplumsal bir yöntemde birleşmediler henüz ama Batı'nın yalanlarına, Doğu' nun ihanetlerine karşılar. Hazırladıkları devrimbilimsel veya teknolojik ölçüleri aşıyor. Hayatın anlamlı olmasını istiyorlar. Hayatın güzellik, iyilik ve gerçeklikle aydınlanmasını istiyorlar. Bu gençler Amerikalı, Fransız, İtalyan, Yunanlı... Heryerde... Kaygılarımızı ve değer yargılarımızı küçümseyerek bizi yönlendirip sevgilerini ortaya koyuyorlar. Buna yürekten inanıyorum.

Sevgili Dora, sevgili Iannis,

Tahtaya vurun. İşin sonuna geldik. Julie'yle Robbie, onbeş gün sonra Paris'de M.B. ile buluşacaklar. Eğer senaryoyu beğenirlerse film için gerekli parayı sağlayacağız. Umutluyuz. Ama beğenmezlerse başka kapıları zorlayacağız. Çevirmeye kararlıyız.

Dün bütün gün bantlarınızı dinledik. Bantları kullanamamak ne acı. Ama mümkün değil. Düşünebiliyor musun Dora, Iannis Kitty ve sen öykünüzü oniki saatte anlatmışsınız? Film için bunu iki saate indirdik. Ama en önemli yanlarını aldığımız kanısındayım, özünden birşey yitirmedi. Sorgulama bölümünde olduğu gibi senin konuşmanı aldık, kelimesi kelimesine. İnsan Lambrou gibi bir vahşiyi ve onun sorularını düşleyemez. Robbie ve Yorgos işkence bölümleri sorununu çözümlediler. Senin katlandıklarını görmeye hiçkimse dayanamaz. Belki seni şaşırtacak bazı görüntüler eklendi ama bant ön planda. Dora, lütfen Kitty'ye şişko kadınlı hücre bölümüne hiç

dokunmadığımızı, aynen kullandığımızı söyle. Sana gelince Iannis filmin tam istediğin gibi olacağını bilmelisin. Yalnızca sizin öykünüz olmayacak. Direnişin tümünü içerecek.

Son sahne: Lambrou ve askerler Dora'yı taş ocağına sürükler. Araba, Atina sokakları, deniz, yüzler, yüzler... Ve Ritsos'un bir şiiri:

Bağlarımıza kapılarımıza nasıl kilit vurdular
Ağaçlar ve damlar neden karanlık
Bir kısmının toprak altında, bir kısmının da zincire vurulduğuna
kim inanır?

Bunca yaprak güneşin selâmıdır,
Gökyüzünün bayrakları parlarken
Kimi kardeşlerimiz zincire vurulmuş
Kimi de öldürülmüş.
Bütün saatler utansın, bütün dakikalar sussun
Dinleyin çanlar çalacak!..
Ölülerimiz ve dirilerimizle bu toprak bizim değil mi?
Bizim değil mi toprağın altında,
Ve toprağın üstünde,
Çanları çalan eller?
Bu sesler yeniden doğuşun,
Bu sesler ölüp de dirilişin,
Canlanan beklenişindir!
Bütün saatler utansın, bütün dakikalar sussun,
Dinleyin çanlar çalacak!
Ölülerimiz ve dirilerimizle bu toprak bizim değil mi?
Kim elimizden alabilir?

Çabuk iyileş, Dorula, Tahtaya vur. Ne zaman çe kime başlamak istiyoruz biliyor musunuz? Paskalya'da Sevgiyle.

Melina

Melina Mercouri anılarını yazmağa, Yunan Cuntası tarafından vatandaşlıktan atıldığında karar verdi ve capcanlı yaşamıyla koşut olarak, ülkesiyle bağlarının ne kadar kopmaz olduğunu sergiledi."Yunanlı doğdum" diyecekti Melina, "Ve Yunanlı öleceğim."Ve şöyle devam edecekti: "Albay Papadopulos ise faşist doğdu faşist ölecek". Bunlar Melina'nın vatandaşlıktan atıldığında, tepkisini soran gazetecilere verdiği ilk yanıttı. Bugün Melina ülkesinin kültür bakanı; Albay Papadopulos ise, müebbet hapse mahkum ve 14 yıldır bir Yunan adasında günlerini saymakla meşgul.

alan yayıncılık

ÇAĞDAŞ EDEBİYAT DİZİSİ

24-97